Atatürk'ün Uşağı İdim

Anlatan : **CEMAL GRANDA**
Yazan : **TURHAN GÜRKAN**

Hürriyet Yayınları
Nuruosmaniye Caddesi, No: 3, Cağaloğlu — ISTANBUL

YAŞANTI DİZİSİ

1) **GEÇMİŞTE YOLCULUK**

Mebrure Alevok (Bitmiştir.)

2) **GELİBOLU GÜNLÜĞÜ**

General Ian Hamilton

3) **365 GÜN**

Dr. Ronald J. Glasser

4) **KANSIZ GİYOTİN**

René Belbenoit

5) **CUMHURİYETE KAN VERENLER**

N. Ekici - D. Bayladı - M. Alptekin

6) **ATATÜRK'ÜN UŞAĞI İDİM**

Cemal Granda

Hazırlanan :

SATILIK İPİM

Mahmut Saim Altındağ

ÖNSÖZ

Yemyeşil Yalova sırtlarında emekli ikramiyesiyle yaptırdığım minicik bahçeli evimde ömrümü tamamlarken, Büyük Atatürk'e ilişkin oniki yıllık hizmet yıllarım da bir sinema şeridi gibi gözlerimin önünden geçiyor. Bu eşsiz insanı yakından tanıdığım, O'na geceli gündüzlü hizmet ettiğim için de kendimi Dünyanın en şanslı insanı sayıyorum. Bir daha Dünyaya gelmiş olsaydım eğer, yine Atatürk'ün hizmetkârı olarak yaşamayı ve kalmayı isterdim. O'nun yakınında, O'nun yanında yeniden yaşamak, yaşayabilmek, ne yüce bir şey olurdu benim için.

Kamarotluktan, aklımın kenarından bile geçmeyen bir işe, yani Atatürk'ün hizmetkârlığına gelişimin ilginç bir öyküsü vardır: 1910 yılında İzmir'in Salihli ilçesinde Dünyaya gelmişim. Başkomiser Mustafa Kâmil Efendi'nin oğluyum. Küçük yaşta Bursa'ya gitmiştik. Hoca Ali Zade Mektebi'nde, Bursa Sultanisi'nde, sonra yine Hoca Ali Zade Mektebi'nde okudum. Onbeş yaşımdayken ailece Istanbul'a geldik. Kandilli'de oturuyorduk. O zamanlar Seyrüsefain (Devlet Denizyolları) İdaresi'nde kamara şefi olan komşumuz Hüseyin Kip, beni gemilere yazdırdı. Henüz çocuk denecek yaşta, kısa pantolonlu, tüysüz bir çırak olarak işe başladım. İlk görevim, Karadeniz, Akdeniz seferini yapan Reşitpaşa Vapurunda stajyer kamarotluktu.

12 haziran 1926'da seyyar sergi haline getirilen Karadeniz Vapuruyla Avrupa limanlarında uzun bir geziye çıktım. Üç ay beş gün süren bu gezi sırasında; Cezayir, Bon, Barcelona, Cebelitarık, Tanca, Londra, Hamburg, Elbe kanalıyla Stockholm'a geçtik. İsveç, Norveç, Hollanda limanlarını dolaştıktan sonra Leningrad'a gittim. Rus Çarı'nın Sarayını, müzeleri gezdim. O devirde Rusya'da cami ve kiliseler açıktı. Dönüş; Anvers, Marsilya, Napoli, Cenova, Çanakkale yoluyla oldu. 5 eylül 1926'da Istanbul'a döndüm. Aynı işletmede kamarot olarak çalışmağa başladım.

Karadeniz Vapurunda iki İtalyan metrdotel vardı. Birinin adı Giovanni, öbürününkü Fontana idi. Çok şık giyinen metrdoteller o dönemde ayda bin lira para alıyorlardı. Öyle ki, günde üç kez elbise değiştirdikleri bile oluyordu. İşte bu İtalyanlar bende önüne geçilmez bir heves uyandırmışlardı. Onlara imrenerek garsonluğu seçmeğe karar verdim meslek olarak.

Atatürk'ü o zamana kadar hiç görmemiştim. Yalnız bir keresinde Karadeniz Vapuruyla geziye çıktığımızda bir telsiz gelmiş, Atatürk'ü Bandırma'ya götürmemiz istenmişti. Geri dönüp Mudanya'dan Atatürk'ü aldık ve götürüp Bandırma'ya bıraktık. Gerek Mudanya'da gemiye binerken, Bandırma iskelesine çıkarken filikaların arasından uzaktan korka korka seyretmiştim. O'nun hizmetkârı olacağım o zaman aklımın ucundan bile geçmemişti. Biri çıkıp ta o an bunu bana söylemiş olsaydı, karşımdakine her halde çıldırmış gözüyle bakardım.

Soyadımı çok kimse garip bulup, bunun anlamını öğrenmek istediği için burada değinmeden geçemiyeceğim. Soyadı Kanunu çıktığı zaman herkes beğendiğini alıyordu. Bunların içinde çok yerinde olanlar olduğu gibi, çok acayipleri de vardı. Ben de gemilerde ikinci direk anlamına gelen «meslekten» bir soyadı seçtim ve (Granda)yı aldım. Gençlik yıllarında olduğumuz için hepimiz o dönemin bir sinema yıldızına âşıktık. Yıldızları paylaşmıştık âdeta. Benim ünlü yıldız Karmen Miranda'ya âşık olduğumu bilmeyen yok gi-

biydi. Hiç olmazsa alacağım soyadı, sevgilimin adıyla kafiyeli olur diye düşünmüştüm. Her ay Tayyare Piyangosu alıyordum. Kazanıp milyoner olacak, gidip Miranda'yı alacaktım. Böylece (Granda) soyadı yerleşip kaldı bende.

Büyük Atatürk'ün hizmetine girdiğim 3 temmuz 1927'den, ölümü olan 10 kasım 1938'e kadar yanında geçen oniki yıllık dönemde anılarımdan hatırda kalabilmiş olanları 1947 yazında not etmeğe başladım. Bunların bir yapıt haline gelebileceğini doğrusu ya düşünmemiştim. Atatürk'ün hizmetkârı bulunduğum yıllarda, Falih Rıfkı Atay'ın Hakimiyeti Milliye Gazetesinde çıkan Samsun - Ankara demiryolunu anlatan «Beş Yıllık Tren Tarihi» adlı bir yazısını okumuştum. Bu yazarı pek sevmezdim, fakat yazısı hoşuma gitmişti. Akşam sofraya geldiğinde «Bugünkü yazınız çok güzeldi,» demekten kendimi alamadım. Ruşen Eşref Ünaydın da yanındaydı. Hiç beklemiyordum, birden «Sen de yazarsın istesen,» dedi. Şaşırmıştım. «Nasıl yazarım?» diye sormuş bulundum. «Konuşuyorsun mademki yazarsın. Böyle konuştuğun gibi yaz.» dedi. İşte bu anıların hazırlanmasında, Falih Rıfkı Atay'ın o günkü sözlerinin verdiği cesaretin de rolü olmuştur.

Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Kılıç Ali'nin de bu anıların yazılmasında etkisi olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra Kılıç Ali'yi Nişantaşı'ndaki evinde ziyarete gitmiştim. Yazı yazıyordu. Elindeki yazıları işaret ederek, «Cemal, bu yazı 1926'daki Büyük Nutku,» dedi. «1926 değil, 1927'dir,» diye düzelttim. Dikkatim hoşuna gitti. «Sen de yazsana hatırladıklarını,» demez mi. Sonra elindeki ufak kâğıtları göstererek, «Notlarını böyle ufak kâğıtlara yaz, sonra onları genişletirsin,» dedi. İki ufak not defterine aklıma geldikçe karaladım.

Atatürk'ün ölümünden sonra çok sıkıntıya düşmüş, üzüntülü günler yaşamıştım. Sekizyüz lira emekli aylığıyla ayrıldığım son işim Denizcilik Bankası'nın Termal Oteli Müdürlüğü'ne gelinceye kadar başımdan hayli şey geçmişti. Istanbul'da bir işte tutunamıyordum. Sonunda

Atatürk döneminin Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a gidip, başıma gelenleri anlattım ve bana bir iş bulmasını istedim. Zonguldak, Etibank Ereğli Kömür İşletmeleri İdare Âmirliği Servisi'ne girmem, işte Soyak'ın aracılığıyla olmuştur. Orada Daireler Müdürü olan kardeşi İhsan Soyak'a telefon edip beni Zonguldak'a yolladı. Görevim kırka yakın yapının kontrolu, bekçi ve odacıların giyinmeleri ve temizliğe uymalarını sağlamaktı. Çok boş zamanım oluyordu.

Bir gün aklıma geldi. Oniki yıl Atatürk'ün yanında kaldım. O'na değinen anıları kafamda toparlayıp, şöyle ufak ufak birer sayfa yazsam hem gecelerim boş geçmemiş olur, hem de ilerde bir yarar sağlar diye düşündüm. Ve başladım yazmağa... Eskiyi hatırlamak kolay değildi. Bir sayfa yazınca külçe gibi oluyordum. Onbir ayda 210 sayfa yazı yazabildim. Böylece bu kitabın özü olan notlar ortaya çıktı.

1959 yılında Şehir Gazetesi'nin yazıişleri müdürü olan Kemal Onan (Con Kemal) bu yazıları gördü ve yayınlamayı istedi. O sıralarda Turhan Gürkan'la tanıştım. Günlerce oturup, bazen gazete idarehanesinde, bazen Nuruosmaniye'deki İkbal Kıraathanesi'nde notları birer birer elden geçirdik. Böylece Atatürk'e ilişkin anılarım, Turhan Gürkan'ın kalemiyle ilk kez 1959 yılında halkın önüne çıktı. Anıların genişletilmiş ilk hali 4 mart - 31 mayıs 1959 tarihleri arasında yayınlandı. Bunların içinde unutulanlar vardı. Sonradan yapılan eklerle 432 sayfalık bir yapıt çıktı ortaya.

Çok zorluk içinde yazdığımı hatırladıkça üzülüyorum. Normal kafayla ve zamanında yazabilseydim, çok daha iyi sonuç alınabilirdi bu kitaptan. Hayatta çok hırpalandım. Bu da zekâyı etkiliyor. Sonradan hatırlayabildiklerim işte önünüzde.

CEMAL GRANDA

BAŞLARKEN

Bu kitabın içinde Atatürk'ü «insanüstü bir varlık»mış gibi değil de, yalın, açık bir dille, yüreklilikle «bizim gibi bir insan» olarak anlatan Cemal Granda'nın anılarını bulacaksınız. Atatürk'ün tam oniki yıl buyruğunda çalışmış, hizmetini görmüş, o dönemin tüm gerçeklerini O'nun ağzından dinlemiş, sofrasını kurup kaldırmış, yalnızlık anlarında derdine ortak olmuş bir adamın kelimesine dek not edilen tarihe geçecek anıları bunlar.

Cemal Granda'yı 1959 yılında tanıdım. Bu yanık yüzlü, yılların yükünü ve acısını üzerinde taşıyan temiz yürekli içtenlik dolu adamla görür görmez kaynaştık. İçtenlikle anlattığı anılar, içimde büyük yankılar yarattı. Atatürk'ün bilinmeyen yönleriyle en iyi şekilde bu anılarla anlatılabileceği inancıma o da katıldı. El büyüklüğündeki bir deftere kaydettiği notlar, büyüye büyüye bu kitabı oluşturdu. İlk haliyle 4 mart - 31 mayıs 1959 tarihleri arasında Şehir Gazetesinde «Atatürk'ün Sofrası» başlığı altında yayınlanan bu anıları sonradan geliştirip, büyük hacimli bir kitap halinde oluşturmak geldi aklımıza. Yeni anılar da katılarak hazırlanan kitap, yayınevleri tarafından «Uşağın ne sözü olabilir ki» gerekçesiyle bir türlü ciddiye alınmak istenmedi ve gerçek değerini de bulamadı. Oysa uşağın çok sözü vardı bu konuda söyleyecek.

Atatürk hakkında yerli ve yabancı dilde binlerce kitap, onbinlerce makale, bir o kadar da anı yazılmıştı. Dış ülkelerde bile yüzlerce kitap yayınlanmıştı. UNESCO, birçok dilde Atatürk'le ilgili yayına yönelmişti. En büyük yazarından en küçüğüne dek yerli ve yabancı binlerce kalem, Atatürk'ü anlatmak için sanki yarışa girmişti. Çocukluğundan başlayarak, devrimci yönleriyle Atatürk çeşitli görüş ve düşüncelerle kitaplıkları doldurmuştu. Yalnız ölümü üzerine yazılanlar bile koskoca bir kitaplık ederdi. Ama O'nun özel yaşantısına pek az yer verilmişti. Oysa yepyeni bir Türkiye yaratan, çağ kapatıp çağ açan bu büyük adamı anlatmak, yeni yetişen kuşaklara duyurabilmek için O'nun nasıl yaşadığını, özelliklerini de en ince noktalarına dek bilmek gerekiyordu.

Atatürk'ün yakınları, arkadaşları, Zaferi beraber kazandığı, Cumhuriyeti beraber kurduğu, Devleti beraber yönettiği kimseler de zaman zaman O'na ilişkin anılarını yayınladılar. Özel yaşantısını —derinliğine inebildikleri oranda— anlatmağa çalıştılar. Ama bunların çoğu eksik, birbirini bütünlemekten uzak, belirli bir yol izlemeyen parça parça anılardan ileri gidemedi.

Geçen yıllar Atatürk'ün yaşantısını filme almak isteyen yabancı filmciler, seçtikleri yüzlerce kitap arasında O'nun özel yaşamına ilişkin birşeyler aramışlar, ancak böyle bir bilgiyle senaryolarının gerçekçi bir hava taşıyabileceğini söylemişlerdi. Ancak ne yazık ki, onların istedikleri yeterlikte derli toplu bir yapıt bulunamamıştı.

Atatürk'ü daha iyi tanıyabilmek, anlayabilmek için O'nu tüm yönleriyle öğrendikten başka, özel yaşamına da eğilmek gerekti. Atatürk nasıl bir insandı? Yirmidört saatini nasıl doldurur, ne yer, ne içerdi? Nasıl çalışır, ne zaman uyur, hangi arkadaşlarını üstün tutar, sakin ve sinirlilik zamanlarında ne yapar, kimlerle olmaktan hoşlanır, gezilere kimlerle çıkardı?

Şakaları, öfkesi, sitemi, kuşkusu, sevgisi, nefreti nasıl olurdu? Hangi kitabı okur, hangi müziği dinler, hangi renk-

leri, mevsimleri sever, hangi içkiyi kullanırdı? Evlilik yılları çok kısa süren Atatürk'ün kadınlar karşısında tutumu neydi? Atatürk'ün yaşamına girmiş kadınlar var mıydı?

Cumhuriyet'in ilk yıllarından ölümüne dek Atatürk'ün değindiği insanlar, Atatürk'ü ziyaret eden yabancı devlet adamları ve hükümdarlarla yapılan görüşmelerin kitaplara geçmemiş en gizli yönleri, Atatürk'ün manevî evlâtları, Atatürk'e ilişkin bilinmeyen fıkralar ve birçok saklı kalmış gerçekler.

Bunları eksiksiz, hiç bir etki altında kalmadan yazabilmek için gece ve gündüz her an Atatürk'ün yanında bulunmak, yataktan çıkışından yatağa girişine dek bir gölge gibi peşinden gitmiş olmak gerekti. Atatürk'ün «Çelebi»si Cemal Granda, bunları gerçekleştirebildi mi? Bu sorunun karşılığını, kitabı bitirdikten sonra verebileceğiz.

Atatürk'ün görevine ilk girdiğim an, O'na ilişkin anıları not ederek saklamak, ilerde Türk Tarihi yazacak tarihçilerin eline bir belge vermek istediği halde, Dolmabahçe Sarayı'na şvester (hizmetçi) olarak alınan Alman kadını (Havuzdame)nin tuttuğu notlar yüzünden kovulduğunu görünce, aynı akıbete uğramamak için anılarını herkes uyuduktan sonra gizli metodu ile not eden ve bunları yıllar sonra yazıya döken Atatürk'ün çok sevdiği ve kendisine en yakın tuttuğu adamla birlikte koskoca bir çağı yaşayacak, onunla birlikte heyecanlanıp, duygulanacaksınız.

Bu kitapta merakla okuyacağımız anılar yüzde yüz doğru olup, basit bir hizmetkârın görüş açısından içtenlikle kaleme alınmıştır. Şimdi sözü tam oniki yıl hizmetini görmüş, Atatürk'ün «Çelebi»si Cemal Granda'ya bırakıyoruz.

TURHAN GÜRKAN

SARAYA ÇAĞIRILDIM

1927 yılının güneşli bir temmuz günüydü. O zaman şimdiki Dış Hatlar İşletmesi olan Sultan Aziz zamanında kurulmuş Seyrüsefain İdaresi'nde çalışıyordum. Henüz on yedi yaşında, ince, zayıf, içi hayat ateşiyle dolu bir gençtim. Bu idareye tam üç yıl önce, henüz çocuk denecek yaşta, kısa pantolonlu, tüysüz bir çırak olarak girmiştim. O zamanlar çok çalışkandım. Kendimi işe verdim mi, başımı zor kaldırırdım. Bu hal âmirlerimin de dikkatini çekmiş olacak ki, çok geçmeden karşılığını görmekte gecikmedim. Bir gün müdüriyetten çağırıp:

— «Seni Saraya göndereceğiz, hazır ol,» dediler.

Heyecandan az daha yüreğim ağzıma gelecekti. Önce pek iyi anlayamamıştım ama, birkaç dakika sonra Atatürk'ün hizmetine gireceğimi sezinlemiştim. Heyecanım bundan ileri geliyordu. Saraya gönderileceğimi hemen arkadaşlarıma açtım.

Kimi:

— «Çok sert adam...»

Kimi:

— «Gece hizmeti çok zor.» diye maneviyatımı bozuyor, beni caydırmağa çalışıyor, sonra da:

— «Sen bilirsin, yine de istersen git,» diyorlardı.

O gece uykum kaçtı. Kendi kendime:

— «Haydi Cemal,» diyordum. «Göster kendini. Talih kuşu insanın başına bir kere konarmış. Bu herkese nasip olmaz. Senin şansın varmış ki, böyle büyük bir adamın hizmetine çağrıldın. Aptallık etme. Bunlar seni kıskandıkları için böyle konuşuyorlar,» diyordum.

Ertesi günü sevinçten kabıma sığamıyordum. Aynı zamanda içimi de heyecanla dolu büyük bir korku kaplamıştı. O'nun karşısında ilk anda bir pot kırarsam, diye düşünüyordum. Ne yapardım o zaman?

Günlerden 3 temmuzdu. O gün yeni görevime başlayacaktım. O zaman çok ünlü olan Galatasaray'daki Trink Mağaza'sından bana güzel bir smokin, rugan pabuç almışlardı. Bunaltıcı sıcağın etkisiyle smokinin içinde buram buram ter döküyordum. Fakat bu kıyafet içinde o kadar şıktım ki...

Atatürk, benden iki gün önce 1 temmuz cuma günü İstanbul'a gelip Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmişti. İşte beni Atatürk'ün hizmetini göreceğim bu saraya götürüyorlardı.

O zaman kamara âmirimiz olan, daha sonra da Devlet Denizyolları Başmüfettişliği'nde bulunan Muzaffer Bey'le rıhtımda bekleyen Çankaya motoruna bindik. Gözlerimi kapıyor, Atatürk'ün yanında geçireceğim günlerin hayalini kuruyor, sonra birden Muzaffer Bey'in sesiyle daldığım hayal âleminden uyanıyordum. Muzaffer Bey, «Çocuğum, şimdi seni Saraya götürüyorum. Orada çok dikkatli olman lâzım,» diyerek öğüt veriyordu.

Can kulağı ile Muzaffer Bey'i dinliyor görünmeme rağmen, aklım çok daha başka yerlerde idi. Yine onun öğütleriyle irkilerek kurduğum hayal evreninden aşağı iniyordum.

— «Orada her ne görürsen, duyarsan, gördüğünü

görmemezlikten, işittiğini işitmemezlikten geleceksin. Senin için çok iyi olur.»

Motorumuz, Boğaz'ın mavi sularını yararak Dolmabahçe Sarayı'na yanaştı. Rıhtıma ayak bastığımız zaman heyecanım son haddini bulmuştu. Hayatta çok şaşırtıcı olaylarla karşılaştım. Atatürk'ün hizmetinde tam on iki yıl boyunca çeşitli olaylarla karşı karşıya geldim. Fakat hiç birinde O'nunla ilk karşılaştığım ve bana ilk seslenişi anlarını unutamadım.

Atatürk, duyduğuma göre padişahların oturduğu saraylarda oturmağa önceleri hiç niyetli değilmiş. Hatta kızkardeşi Makbule Atadan ağabeysini misafir etmek için Kuruçeşme'deki evi baştan aşağı silip süpürmüş, O'na lâyık bir hale getirmeğe çalışmış. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilk kez geldiği Istanbul'da, ilk gün Dolmabahçe'ye merasim icabı uğramış. Makbule Atadan, hem kendisini karşılayıp, hoş geldin demek, hem de evine götürmek üzere Saray'a gittiğinde sevinç içinde gördüğü Atatürk'ün birden keyfi, neşesi kaçıvermiş. O sırada kendisine bir mektup getirmişler. Mektubu yazan «Sarayda oturmağa hakkın yok,» diyormuş. Mektubu da «bak, hain ne yazmış. İmzasını bile atmamış,» diye kızkardeşine uzatmış. Sonradan Makbule Atadan: «Ağabeyimin Saray'da kalmasına sebep olan bu mektuptur. Çünkü Saray'da kalmağa niyeti yoktu. İlk gün merasimden sonra bize gelecekti. Bu gibi tehditleri hiç sevmez, sinirlenirdi,» demişti.

Atatürk, Istanbul'a, Derince'den bindiği Ertuğrul yatı ile gelmiş, görülmemiş bir karşılama töreni yapılmıştı. Dolmabahçe Sarayı'na çıkınca da büyük merasim kapısının arkasındaki salonda Istanbul'un her sınıf halkının temsilcilerini kabul etmiş, «Hoş geldiniz,» diyenlere verdiği tarihi cevapta: «Artık bu Saray Tanrı'nın yeryüzündeki gölgelerinin değil, gölge olmayan, gerçek olan milletin Sarayı'dır. Ve ben burada milletin bir ferdi, bir misafiri

olarak bulunmakla bahtiyarım,» demişti. Atatürk, bir daha Dolmabahçe'den ayrılmadı. İstanbul'a her gelişinde orada kaldı. Hayata da orada gözlerini yumdu.

Seyrüsefain İdaresi'nden benimle beraber Saray'a Rüknettin ve Vus'at adında iki arkadaş daha istemişlerdi. Fakat onlar Atatürk'ün hizmetçisi olamadılar. Saray'da kalıp Yaverlikte (Kalem-i Mahsus) çalıştılar. Atatürk, Ankara'ya dönünce iki arkadaş denizyollarındaki eski işlerine başladılar.

Ne tuhaf! Hayatında hiç saray, hatta müze bile gezmemiş olan ben, o gün doğma büyüme bir saraylı gibi çevreme bakmadan çalımla dimdik yürüyordum. Muzaffer Bey önde, ben arkada, o zaman özel kalem müdürü olan, sonradan umumî kâtipliğe yükselen Atatürk'ün mahremiyetine kadar girenlerden biri olan Hasan Rıza Soyak'ın karşısına çıktık.

Atatürk'ün en güvendiği insanların başında geldiğini zamanla anladığım Hasan Rıza Soyak, adımı, yaşımı sorup, Salihlili olduğumu öğrendikten sonra zile bastı, Başsofracı İbrahim (Ergüven) Efendi'yi çağırdı. Beni teslim alan başsofracı da koridorlarda yürürken aynı soruları soruyor, nereli, kim olduğumu, bundan önce nerelerde çalıştığımı öğreniyordu.

Böylece Saray'ın Harem kısmına şimdiki adıyla Hususi Daire'ye geldik. Benim de böylece Saray hayatım başlamış oldu.

AÇINIZ PERDELERİ

CUMHURİYET döneminde Istanbul'a ilk kez gelen Atatürk'le ilk karşılaşmamız burada oldu. Atatürk'ü o zamana kadar hiç görmemiştim. Yalnız bir keresinde, Karadeniz vapuruyla geziye çıktığımızda bir telsiz gelmiş, Atatürk'ü, Bandırma'ya götürmemiz istenmişti. Geri dönüp Mudanya'dan Atatürk'ü aldık ve götürüp Bandırma'ya bıraktık. Gerek Mudanya'da gemiye binerken, gerekse Bandırma iskelesine inerken filikaların arasından korka korka gizlice seyretmiştim. O'nun hizmetkârı olacağım o zaman aklımın ucundan bile geçmemişti. Biri çıkıp ta o zaman bunu bana söylemiş olsaydı, karşımdakine her halde çıldırmış gözüyle bakardım.

Vaktiyle Son Halife Abdülmecid Efendi'nin yemek salonu olan bu daire gayet güzel döşenmişti. Bütün mobilya lake idi. Hereke kumaşından ağır, çiçekli perdeler yerlere kadar iniyordu. Ortada çok güzel süslenmiş bir sofra vardı. İbrahim, Nuri ve ben, Atatürk'ün salona gelmesini bekliyorduk. Saat 14'e doğru kızkardeşi Makbule Atadan, manevî kızlarından Rukiye, Sabiha, Zehra Hanımlarla, üçüncü kâtip Tevfik Bey olduğu halde yukarı odayı salona

bağlayan merdivenlerden indi. Dimdik ayakta duran Atatürk:

— «Açınız perdeleri,» diye seslendi.

Atatürk'ün ağzından duyduğum ilk ses işte budur. Hemen koştum ve perdeleri açtım. Salon aydınlandıktan sonra Atatürk sofraya oturdu. Yanındakiler de yerlerini aldılar.

O gün büyük bir dikkatle Atatürk'ün nasıl yemek yediğine baktığım için yemek listesi olduğu gibi aklımdadır. İlk yemek güzel bir ordövr, ikinci yemek püreli tavuk, üçüncü kuşkonmaz, meyva olarak ananas kompostosu bulunuyordu.

Boğazına düşkün olmayan Atatürk, çoğu kez yoğurt, ayran, bir dilim ekmek yerdi. Kurufasulye, pilav ve gülreçelini severdi. Akşam sofrasında rakıyı tuzlu leblebiyle içer, konuklar gittikten sonra mutfağa inip ahçı Recep Ustanın ocakta hazır tuttuğu kurufasulye ve pilavdan iştahla yerdi. Sofrada soğan, sarmısak, sucuk, pastırma gibi kokulu yiyecekler bulundurulmamasına dikkat ederdi. Beyaz peyniri bile, midede ekşime yapar diye istemezdi.

İlk gün Atatürk'ün bütün hareketlerini dikkatle izledim. Yemekten sonra, önce Harem Dairesi'nin üstüne çıkmış, sonra bütün Saray'ı dolaşmış, akşam üstü de Söğütlü yatıyla Boğaz'da gezinti yapmıştı.

Gezintiden sonra sofra faslı başlıyor ve çok geç saatlere dek sürüyordu. İçkili olan akşam yemeklerinde yakın arkadaşları, Kabine üyeleri de hazır bulunuyor, **birçok memleket meseleleri burada hallediliyordu.** Sofrasına belirli mesleklerdeki eski dostları ve silâh arkadaşlarından başka, bilim, sanat, ticaret, endüstri dünyasının tanınmış kişilerini topluca çağırdığı da olurdu. Bu hal, 1938 yılı haziranına dek, yani hastalığı kendisine değişik bir yaşayışı zorunlu kılıncaya kadar sürüp gitti.

Saray'a daha doğrusu Atatürk'ün hizmetine gireli on

beş gün olduğu halde Atatürk, o güne kadar bir kez bile dönüp yüzüme bakmamış, kim olduğumu da sormak gereğini duymamıştı. Önceleri önemsemediğim bu hal, yavaş yavaş bana koymağa başlamıştı. İçimi tarifsiz bir üzüntü kaplamıştı. Tam on beş gün O'na bir «dilsiz» gibi hizmet etmiştim.

Üzüntüm gittikçe artıyordu. Kendi kendime: «Sabret Cemal, elbet bir gün konuşacak, seni tanıyacak,» diyordum. Ayrıca içimde bir korku da belirmişti: «Ya, diyordum, benimle konuşmadan buradaki işimden uzaklaştırılırsam?» Öyleya, belki hizmetim beğenilmeyebilir, hoşa gitmezdi.

Bu hal arkadaşlarımın da dikkatini çekmiş olacak ki, alaylı alaylı,

— «Cemal, ne adını, ne de nereden geldiğini henüz sormadı. Seni tanımak bile istemiyor,» diye takıldıkları bile oluyordu.

Onlara ne cevap vereceğimi bilemiyor, fakat gayet tabiî görünmeğe çalışarak, «Elbet bir gün olur, adam yerine korlar ve sorarlar,» diyordum.

ADIMI DEĞİŞTİRİYOR

BİR akşam saat 20 sularında Saray'ın Marmara'ya bakan balkonunda yirmi kadar tanınmış konuk Atatürk'le yemek yiyordu. Arkamda duran Atatürk:

— «Efendi, efendi...» diye bana seslendi.

Döndüm. Hiç unutmam, elimde kristal rakı sürahisi vardı.

— «Buyrun efendim. Bir emriniz mi var Paşam?» diye karşılık verdim.

Cumhuriyet rejiminin kurulmasına rağmen herkes Atatürk'e «Paşam,» diye hitab ederdi. Beylik, **paşalık kalktığı halde bu «Paşa»lık, Atatürk için kalkmadı.** Bu, ölünceye dek sürdü.

O akşam ilk kez konuştuğum Atatürk'le aramızda şunlar geçti:

— «Senin ismin nedir?»

— «Cemal.»

— «Sonu yok mu bunun?»

— «Var, Cemalettin.»

Bunun üzerine Atatürk birden bana doğru ilerleyerek:

— «Haaa,» dedi. «İsimler Kemalettin olur, fakat Ce-

malettin olmaz. Sen yine Cemal kal. Dinin cemali miydin ki, sana bu ismi koydular?»

Aradan yarım saat geçmişti. Yemek devam ediyordu. Sevinçten kabıma sığmıyordum. Evet, Atatürk en sonunda benimle konuşmuştu. Hem de uzun uzun. Ertesi gün benimle alay eden arkadaşlarıma anlatacağım şeyleri kafamda tasarlıyor, onlardan hıncımı alacağımı düşünüyordum.

Fakat Atatürk; bu Cemal adına tutulmuş olacak ki, yeniden seslendi:

— «Bu Cemalettin ismini kim koydu sana?»

Artık adamakıllı korkmağa başlamıştım:

— «Babam,» diye karşılık verdim.

— «Öyleyse baban ne adammış senin!» diye sertçe çıkıştı. Bunun üzerine:

— «Ben babamı tanımıyorum,» deyince yüzü daha da sertleşti:

— «Babamı tanımıyorum ne demek? Sen babasız mı doğdun? Baban yok mu senin?»

— «Ben dokuz aylıkken babam ölmüş.»

Atatürk üzüldüğümü yüzümden okumuş olacak ki, birden sesini yumuşattı: «Anneni tanıyorsun ya yeter,» dedi. Ve biraz durduktan sonra ekledi: «Ben de babamı tanımıyorum ya...»

O gece yemek sabahın beşine kadar sürmüştü. Çoğu geceler böyle olur, meclisin horozlar öterken dağıldığı görülürdü. Bu yüzden Atatürk de sabah saat beşten önce yatağına giremezdi. Saat on birden sonra hava serinlediği için konuklar birer ikişer balkondan içeri girmeğe başladılar. Masanın üzerinde boşalmış Dimitrokopulo şişeleri duruyordu. O devrin en ünlü rakısı olan Dimitrokopulodan Atatürk her gece yarım kilo içerdi. Mezesi de sadece tuzlu leblebiydi. Ara sıra da fava denilen zeytinyağlı, limonlu bakla ezmesini istediği olurdu. En sevdiği yemekler

arasında kurufasulye ve pilav geldiğini tekrarlamak isterim.

Atatürk tekrar beni çağırdı. Yemek isteyecek sanıyordum. Fakat O'nun aklı hep benim ismimde değil miymiş?

— «Ulan, bu ismi sen mi koydun, yoksa baban mı?» diye bar bar bağırmağa başladı.

Çok korkmağa başlamıştım. Benim korktuğumu görünce daha fazla bağırıyordu. Artık elim ayağım titremeğe başlamıştı. Ayakta duracak halim yoktu. Belki daha fazla kızar da kovulurum diye gözünden uzaklaşmağa karar verdim. Saat üçe doğru sofrayı bırakarak yatmağa gittim.

O gece sabaha dek gözümü uyku tutmadı. Yattığım yerde dua ediyordum. Kâbusla karışık korkulu rüyalar gördüm. Yavaş yavaş geldiğime pişman bile olmağa başlamıştım. Bu isim de başıma iş açıyordu galiba. Nereden bulmuşlardı bu «Cemal»i de, bana takmışlardı?

Ertesi gün de aynı korku ve heyecan içinde geçti. Adeta akşam olmasını istemiyordum. Tek avuntum, Atatürk'ün akşamki olayı unutmuş olmasıydı.

Akşam yemeğini hazırlamış, bekliyordum. Saat yirmiye doğru Atatürk, arkasında Afet İnan, Zehra Hanım, Başyaver Rüsuhi, umumî kâtip Tevfik Bey olduğu halde salona girdi. Başyaver aşağı inerek öbür konukları da sofraya getirdi. Sofraya oturmadan önce Atatürk konuklara Arapça:

— «Faddal,» dedi ve herkes masadaki yerlerini aldı. «Oturunuz,» ya da «buyrun,» anlamına gelen bu sözü, çok keyifli olduğu zamanlar sık sık duyduğumu hatırlıyorum. Sofrada ilk söz bana idi:

— «Cemal, seni dün akşam sert sözlerle çok hırpalamıştım. Fakat Cemal'ler daima büyük adamlar olur. Sen de büyük adam olacaksın.»

Sonra tarihteki ünlüleri sıralamağa başladı:

— «Sen Cemal Paşa'yı tanır mısın? Şehzade Cemalettin Efendi'yi, Konya Çelebisi Cemalettin'i tanır mısın?»

— «İsimlerini işittim,» diye cevap verdim.

— «Bu kadarı da yetişir,» dedi.

Yemek sürüp gidiyordu. Hava yumuşadığı halde bir gün önce içimi kaplayan korkuyu üzerimden atamamıştım. Her an yine o konuya döneceğinden ödüm kopuyordu. Saat gece yarısını geçiyordu. Birden ismimle bana seslendiğini duydum ve yanına koştum.

— «Cemal, senin bu ismini değiştirelim, olmaz mı? Sen kendine göre bir isim bul bakalım.»

Şaşırmıştım. Daha karşılık vermeğe vakit bulamadan:

— «Ben sana isim buldum,» dedi. «Senin ismin Çelebi olsun.»

Atatürk'ün çok sonraları yine bir mecliste «Biz sevdiğimiz insanlara Çelebi deriz,» dediğini duymuşumdur.

O anda bütün korkum bir bulut gibi dağılıvermişti. Yüzümdeki memnunluğu görünce kabul ettiğimi anladı. Zaten kabul etmemek için hiç bir sebep de yoktu. Fakat bir kere de iznimi almadan edemedi:

— «Güzel mi? Çelebi adını beğendin mi?» diye sordu.

— «Çok güzel efendim. Siz bulduğunuza göre daha da güzel,» dedim.

Bunun üzerine sofradaki konuklara döndü:

— «Bu çocuğun ismi bundan sonra Çelebi'dir,» diye herkese tanıttı.

Atatürk inceliği, zarifliği kadar gönül almasını çok iyi bilirdi. Hizmetçilerinin bile böyle gönlünü aldığı olurdu.

O anda Atatürk'ün bu kadar önem verdiği bir adam olmanın gururu içindeydim. Koltuklarım kabarmıştı. O gün Sarayda kim varsa herkese ve bütün konuklara beni yeni gelmiş önemli bir kişiymiş gibi tanıtıyor:

— «Bu zatı bilir misiniz, Çelebi'dir,» diyordu.

Böylece Atatürk'ün serzenişlerinden, hatta bağırma-

larından kurtuluyor, üstelik O'nun sevdiği, çağırırken zevk duyduğu bir isme de sahip oluyordum. O günden, yani 20 temmuz 1972'den itibaren ismim «Çelebi» olarak kaldı. Arkadaşlar da hâlâ bu isimle çağırırlar beni.

Sonradan öğrendiğime göre Atatürk, hizmetine girdikten bir süre sonra, bir yakınının beni methetmesi üzerine ilgilenip, o gece adımı sormuş. Adımı soruş nedeni de şöyle: Olay gecesinden bir gün önce Söğütlü yatıyla Beylerbeyi Sarayına gitmiştik. Âfet İnan'ın mezun olduğu Dam de Sion (Fransız Kız Lisesi) öğrencileriyle beraberdik. Kızlar kendi aralarında getirdikleri yemekleri yiyorlar, havuzun başında gramofon çalıyor, eğleniyorlardı. Her halde okulu bitirmelerini kutluyorlardı.

Hizmet ettik diye Sörlerin biri çıkarıp bana on lira bahşiş vermek istedi. On lira da o zaman büyük para. Almayınca ısrar etti. Yine reddettim. Kadın ille de parayı vermek istiyor, bu yüzden aramızda bir çekişme geçiyordu. Tartışmayı uzaktan gören Âfet İnan:

— «Al Cemal Efendi. Almazsan küçük düşerler. Sonra ayıp olur,» dedi. Ben de, âdetim olmadığı halde bahşişi almak zorunda kaldım.

Meğer o akşam olayı Atatürk'e yetiştirmişler. «Kibar hizmetçin tokgözlülük tasladı. Parayı almak istemedi. Az kalsın bizi küçük düşürecekti,» demişler. Bunun üzerine de o güne kadar yüzüme bile bakmayan Atatürk, adımı sormuş. Bahşiş kabul etmek istemeyişim, anlaşılan beni Atatürk'ün gözünde yükseltmişti.

ANKARA YOLUNDA

ATATÜRK'ÜN Cumhuriyet döneminde ilk kez geldiği İstanbul'daki tatili yavaş yavaş sona eriyor, Ankara'ya yol görünüyordu. Cumhuriyet Bayramında başkentte olması gerekti. Benim niyetim Ankara'ya gitmekti. Gece hayatı çok zordu. Dayanamıyacağımı sanıyordum. Gitmesine çok az kalmıştı. Bir gece sofrada ansızın sordu:

— «Çelebi Efendi, sen de bizimle Ankara'ya geliyorsun değil mi?»

Gelmek ister misin? diye sormuyordu. 'Geliyorsun değil mi'? diyordu. Ne diyeyim. Atatürk'ün emirlerine hiç karşı durulur mu?

— «Evet Paşam,» diye karşılık verdim.

Fakat Çankaya'ya gitmemeyi bir kez aklıma koymuştum. İstemediğim yere niye zorla gideyim? Belki unutur diye umutlandım. Bu nedenle de umumî kâtip Hasan Rıza Soyak'a, ablamın ve eniştemin İstanbul'da oturduklarını, onları bırakamıyacağımı, orada hastalanacak olursam bana bakacak kimsem olmadığını söyleyerek, beni Ankara'ya götürmemelerini rica ettim.

Atatürk, Ankara'ya, Bursa'ya uğrayarak gittiği için be-

ni unuttular. Gerçi sofracı arkadaşlardan bazıları Ankara'ya gitmişlerdi ama, bana kimse o hengâmede «haydi» demediği için yerimden kımıldamamıştım.

Beni unutacak sanmıştım ama yanılmışım. Atatürk hiç bir şeyi kolay kolay unutmazdı. Korkunç bir zekâ ve hafıza gücüne sahipti. Orada sofracı arkadaşlara:

— «Çelebi nerede?» diye sormuş. Onlar da mazeretim olduğunu ileri sürerek kendi kendime bakamıyacağım için İstanbul'da ablamın yanında kaldığımı söylemişler.

Dolmabahçe Sarayının kadrosundan maaşımı aldığım için yerimden kımıldamak niyetinde değildim. Yazın Atatürk gelince yine O'na hizmet eder diye düşünüyor, kendi kendime «Üç, dört aylık yorgunluktan bir şey çıkmaz,» diyordum.

1928 yılının şeker bayramında gezmek için Ankara'ya gitmiştim. Ankara'yı ilk kez görüyordum. «Hazır gelmişken Çankaya'ya da uğrayayım, arkadaşları göreyim, bakalım ne yapıyorlar?» dedim. Köşke girerken, Atatürk yanında yaveri ve umumî kâtibi olduğu halde bayram tebriklerini kabul etmek üzere Meclis'e gidiyordu.

Bereket beni görmedi. Daha doğrusu hem sıkıldığım için, hem de beni görünce alıkoyar korkusuyle görünmeden geçtim. Birkaç gün sonra da İstanbul'a döndüm. Oysa benim yerimde bir başkası olsaydı, hazır hatırlayıp, arkadaşlarıma ne yaptığımı sormuşken, hemen koşup ellerini öper, gözüne girmeğe çalışırdı.

Aradan iki ay geçmişti. Atatürk, İstanbul'a geldi. Yine eskisi gibi Dolmabahçe'de sofrayı kurduk. Konuklar yanlarında olduğu halde masaya oturur oturmaz işaretle beni yanına çağırdı. Hemen koştum. Önünde eğildim. Eğilince de kulağımı tutup başladı çekmeğe. Büyük bir kabahat işlemiş çocuk gibiydim o an. Atatürk, yarı öfke, yarı şaka şöyle dedi:

— «Geçen yıl her gece burada 'gelirim, gelirim' diye

söz verirsin. Sonra, orada bana bakacak kimse yok, diye cayar, bizi atlatırsın. Orası insanlıktan nasipsiz bir yer mi ki, gelmekten kaçıyorsun. Sana bakılmaz mı Köşkte. Nasıl söz veriyorsun böyle. Haydi bakalım, şimdi kendini nasıl affettireceksin?»

Kendimi temize çıkarmak için hemen atıldım:

— «Paşam, ben Ankara'ya geldim,» dedim.

— «Öyleyse niye gelip beni görmedin?»

— «Gelecektim ama çekindim.»

— «Bak Ankara'yı da görmüşsün. Saray mı, yoksa Köşk mü daha iyi?»

— «Siz içinde oldukça ikisi de iyi. Köşk biraz ufak, ama kullanışlı. Sarayın havası daha başka.»

Atatürk, Köşkü sevdiğimi böylece anladığı için:

— «Öyleyse bu yıl Ankara'ya beraber gideceğiz,» dedi.

1928 yılı yazının sonunda Ankara'ya, Atatürk'le beraber gittim. Böylece Ankara hayatım başladı. Artık Atatürk nerdeyse, ben de ordaydım. O'nun hizmetinde geçti yıllarım.

ÇELEBİ SARAYDA OTURUR

BİR yaz sonu Atatürk, Ankara'ya dönmüş, ben geçici bir süre için Dolmabahçe'de kalmıştım. Bedavadan aylık alıyor, bütün gün yiyip içip yan gelip yatıyor, yalnız saraya gelenleri gezdiriyordum. Bütün işim bu kadardı.

Saray başkâtibi Mustafa Bey, iş söyleyince kaytarıyor, o da Atatürk'e söylerim korkusuyle fazla üstüme varmıyordu. Bir gün canına tak demiş olacak ki:

— «Çelebi, sana bir iş buyuruyoruz. Sen Mustafa Kemal'in adamıyım diye kaytarıyorsun. Şunu yap desek, saraya bakıyorum, vaktim yok, diyorsun. Aylık Ankara'dan geliyor. **Dünyanın kıçına maymuncuğu uydurmuşsun, geçinip gidiyorsun...»** diyordu.

Durumumu Ankara'ya duyurmuşlar. Bir punduna getirip Atatürk'e şikâyet etmişler. Bir gece davetlilere şöyle demiş:

— «Bizim sofracı Çelebi büyük adam olmuş. Çelebi Han adını almış. Bizim gibi Ankara'da oturmaz, Padişah sülâlesinden, sarayda oturur. İşini bilir o...»

Bu konuşmaya tanık olan sofracı Remzi, bunları bana ballandıra ballandıra anlattıktan sonra:

— «Sanırım seni şikâyet edenler, utançlarından o an yerin dibine batmışlardır. O gece sofrada olaydın, da kulaklarınla duyaydın, gözlerinle göreydin...» dedi.

NE YER, NE İÇERDİ?

ATATÜRK sabahları erken kalkmazdı. Geceleri çok geç, çoğunlukla şafak sökerken yattığı için, gündüz saat on bir, on ikiye doğru kalkar, zile basardı. Hemen bir fincan kahveyle o günkü gazeteleri götürürdüm. Kahveyi orta şekerli içerdi. Gayet ince ketenden yapılmış bir entariyle uyuduğu için, uyanınca da bir süre o kıyafetle kalır, divana bağdaş kurarak kahvesini içerdi. Çok yakın arkadaşlarından ve umumî kâtipten başkası içeriye giremezdi. Bazen de şezlonga uzanır, uzun uzun günlük gazeteleri okurdu. Bu okuma bir buçuk saat kadar sürerdi.

Sonra banyosunu yapardı. Temizlik konusunda çok titizdi. Yaz ve kış ayırmaz, muhakkak her gün banyo yapar, her gün çamaşır değiştirirdi. Giyimine karşı titizlik gösterir, traşlı katiyen gezmezdi. Kışın pencereleri açtırır, soğuk havayı ciğerlerine doldururdu.

Banyodan çıktıktan sonra soğuk ayranla bir dilim francala yer, bazen ayranın yerine bir kâse yoğurt alırdı. Bilirdi bir davetli bir konuk olacak ki, ayıp olmasın diye yemek yesin. Bazen sütlü kahveyle çay istediği de olurdu. İkindi kahvaltısı yapmaz, onun yerine bir bardak ekmeksiz ayran içerdi.

Akşam yemeklerini ise kesinlikle arkadaşlarıyle yemek alışkanlığındaydı. Çankaya ve Dolmabahçe Sarayındaki akşam yemeklerinde sayısı ondan aşağı düşmeyen bir davetli topluluğu her zaman hazır bulunurdu. Memleket meselelerinin görüşüldüğü bu toplantılarda herkesin düşüncesini öğrenmek isterdi. Fakat yine de kendi bildiğinden şaşmazdı. Meclis'e bir istek mi getirilecek, bunu yakınlarıyla tartışmaktan zevk duyardı.

Atatürk'ün sofrada günlük olayların dışında harf devrimi, din devrimi gibi yeni ve heyecanlı konular da ortaya attığı olurdu. Bazen herkesi şaşırtan bu konulardan alacağı olumlu cevaplar da, olumsuz cevaplar da çok hoşuna giderdi. Herkesi konuşturur, düşüncelerini öğrenir, son sözü her zaman kendisi söylerdi. Bu işte yanıldığını hic hatırlamıyorum.

Sofra konuşmalarında konuyu hep kendisi açar, başkalarının konu ortaya atmasına meydan vermez, sorduğu soruların karşılıklarını büyük bir dikkatle dinlerdi. Başkalarının yaptığı prensiplere değil, ancak kendi prensiplerine uyardı. Bir gün yurdumuzu gezen bir yabancı gazetecinin yaptığı görüşmede «Programınız nedir?» sorusuna «Programım benim hareketimden çıkar,» karşılığını vermişti.

Doğruluğuna inandığı düşünceyi sonuna dek savunurdu. Hareketli ve heyecanlı yaşantısının tek zevkinin, akşam sofraları olduğunu söyleyebilirim. Akademik tartışmaların yerini saatler ilerledikçe anılar alır, geçmişten söz edilir, tarihsel olaylar sıralanır, bazen de hoş hikâyeler anlatılırdı.

Sofrası, çoğu akşamlar bir edebî sohbet meclisi hâlini alırdı. En çok tarih, politika, sanat konuları görüşülür, anılara değinilirdi. Günlük olaylar üzerinde de durulur ve tartışılırdı. Sanat ve musiki görüşmeleri de yapılırdı. Konuşmacılar sıradan insanlar değildi, bilgili kişilerdi. Zaten

bilgisizlerin O'nun sofrasında yeri olmazdı. Konuştular mı, o işin aslını bilerek konuşurlardı. Hepsi değerli kimselerdi. Bakanlar olsun, milletvekilleri olsun, gerçek sıfatlarına lâyık kişilerdi. Tanınmış edebiyatçılar, kalem sahipleri, çoğu yabancı dil bilen bilim adamları toplanırdı sofrada. Sofraya katılacak olanları Atatürk seçerdi. Önceden kimin geleceği pek belli olmazdı. Sonradan çağırtılıp, sofraya alınanlar da olurdu.

Özel Kalem, önceden seçilen kişilere haber gönderip, Atatürk'ün çağrısını bildirirdi. Özel Kalem müdürü telefon edip;

— «Gazi Hazretleri sizi bu akşam bekliyorlar,» derdi.

Sofrası sanki, arkadaşları ve dostları ile tartışma ve eğlence yerini birleştiren bir köprü görevi görüyordu. Bu gecelerin hiç birine doyum olmadığını ve her birinin içinde bir tarih yaprağının yaşadığını zamanla anladım.

Sofrasında her çeşit insana yer veriyordu. Hepsi ayrı düzeydeki bu insanlarla tartışırken, sanki yurdun sesini duyardı. Güvendiklerinin ve sevdiklerinin eleştirilerine sabırla katlanmasını bilirdi.

Şakayı çok severdi. Şakalaşanları gülümsemeyle izlerdi. Kendisi de ara sıra şakalar yapardı. Eski arkadaşlarından Nuri Conker, Salih Bozok, sık sık şaka yaparlar ve sofrayı şenlendirirlerdi. Sinirli zamanlarında bunların bir nüktesi ya da hikâyesi, Atatürk'ün bir anda öfkesini dağıtmağa yeterdi. Ama Atatürk, her zaman neşeliydi. Sinirlendiği zamanlar çok azdı. O zaman da arka arkaya sigara ve kahve içerdi. En güç anlarda bile soğukkanlılığını, neşesini yitirmemesini bilir ya da öyle görünürdü. Çok konukseverdi. Sofradakilerin ayrı ayrı gönüllerini alıp, hatırlarını sormadan yapamazdı.

Açık konuşanları sever ve yanında her şeyin konuşulmasını isterdi. Bu yüzden sık sık ileri geri konuşanlara da rastlanırdı. Atatürk'ün sofrasından kimler geçmemiştir

ki... Mahalle arkadaşları, silâh arkadaşları, devrim arkadaşları, politikacılar, edipler, şairler, müzisyenler, bilim adamları, öğretmenler, iş adamları, yabancı devlet başkanları, krallar...

İşten ve yurt gezilerinden artan bütün ömrü sofrada geçmiştir denilebilir. Fakat burası hiç bir zaman bir içki ve cümbüş bayağılığına inmemiş, bir sohbet ve tartışma meclisi olarak kalmıştır. Eğlencenin yanı sıra en zor devlet işlerinin karara bağlandığı bir meclis olmuştur. Buna «Politikanın, aktüalitenin ziyafet sofrası» adını takanlar, yanılmamışlardır.

Resmî görüşmelerinde son derece titiz ve törenci olan Atatürk'ün özel hayatındaki samimiyeti, dünyada pek az devlet adamına nasip olmuştur, denilebilir. Bu samimiyet içinde çevresindekilere düşüncelerini aşılardı ama, körükörüne diktaya giden bir adam değildi hiç bir zaman. Her şeyi çevresine danışması, bunun en güzel örneği değil miydi?

Danışmaya bazen o kadar büyük değer verirdi ki, aklından geçen meseleler hakkında çok zaman hiç olmadık insanların görüşünü bile aldığı olurdu. Sonunda yine kendi görüşünü uygulayacağını bildiği halde —bunu sofradakiler de hep bilirlerdi— hiç kimsenin hor görülmesine katlanamazdı. Bu yüzden hiç olmadık kimselerden bir şeyler öğrendiğini de saklamaz, açık açık anlatırdı.

Bir gün sofrada Salih Bozok, Atatürk'ün çok neşeli bir zamanını yakalayarak şöyle dedi :

— «Paşam, şu danıştıklarının içinde bazen öyleleri var ki, şaşıyorum. Bunların görüşlerine nasıl olsa katılmayacaksın. Kararı önceden de verdiğin malum. O halde onları ne diye birer birer çağırıp karşında terletirsin?»

Atatürk, buna şöyle karşılık verdi :

— «Bazen hiç umulmadık adamdan ben çok şeyler öğrenmişimdir. Hiç bir kanaati hakir görmemek gerektir.

Sonunda kendi fikirlerimi uygulayacak bile olsam, herkesi ayrı ayrı dinlemekten zevk alırım. Bu zevkten beni kimse mahrum edemez.»

Atatürk, sofrada ortaya attığı her konu üzerinde görüşme açılınca, karşısındakilerin liyakat derecesini de ölçmüş olurdu. Konukların sıkı şekilde sınavdan geçirildiği bu toplantılardan birinde :

— «Ben yalnız liyakat âşığıyım» demişti.

Atatürk bu alışkanlığını ömrünün sonuna dek değiştirmedi. Sofrada duyduğum kadarıyle Atatürk, bu alışkanlığını gençlik yıllarında almıştı. Daha Selânik'teyken Erkân-ı Harbiye Dairesinde işini bitirir bitirmez mevsim eğer yazsa Beyaz Kule bahçesinde, yok eğer kışsa Yonyo birahanesinde arkadaşlarıyle bir masa başında toplanır, ara sıra havai bir konu, çoğu kez de ciddî bir bahis açar, hem içilir, hem de uzun uzun konuşulurmuş. Nasıl Askerî Mahfilde topluluğa düşünceleri ve eleştirileriyle hâkim olursa, Yonyo'da, ya da Beyaz Kule'de de öyle olur, son sözü hep kendi söylermiş.

Her gece içtiği halde Atatürk'ün bir kere bile içki yüzünden kendinden geçtiğini, taşkınlıklar yaptığını görmedim, duymadım. Aksini iddia edenler varsa, bunların yaptıkları düpedüz dedikodudan başka bir şey değildir. Ölümünden sonra çekememezlik ve kıskançlıklarından Atatürk'ün sofrasını sarhoşluk, ayyaşlık ve zevke düşkünlükle kötülemek isteyenler oldu ama, bu çabalar ne kadar boşunadır. O'nun yaşantısı bütün açıklığıyla meydandaydı. Gizlenecek bir yönü yoktu ki... Halkın sofrasıydı.

KEMAL MI, KAMAL MI?

DOĞUMUNDAN ölümüne dek çeşitli adlar kullanan Atatürk'ün son kartvizitinde (Kamal Atatürk) adı yazılıdır. Bir vesile ile alıp sakladığım bu tarihî kartvizit, hâlâ misafir odamdaki büfenin çekmecesinde özel bir muhafaza içinde durur. Atatürk hakkında çıkan birçok kitapta «Kemal Atatürk» yazıldığı halde, O'nun son adı, «Kamal Atatürk» olarak tarihe geçmiştir. Hattâ Ankara'daki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin dış duvarındaki bir vecizesinin altında da «Kamal» adı okunmaktadır.

Türk toplumunda öteden beri ün yapmış önemli kişilere, yaptıkları işlere göre sonradan adlar, sanlar takılmış, bunların tutanları, tutmayanları olmuştur. İşte tarihin ölümsüz kişilerinden biri olan ve çağ kapayıp, çağ açan Atatürk'ün de yaşamında çeşitli adları olmuştur. Çankaya'daki kitaplıkta boş zamanlarımda karıştırdığım kitaplarda, Atatürk'ün şu adlarına rastlamıştım :

Atatürk'ün öz adı, 1881'de konulan Mustafa'ydı. Arapça olan ve (seçkin) anlamına gelen Mustafa adını, tarihimizde pek çok ünlü kişi taşımıştır. Müslümanların, Türk-

lerin çok kullandığı (Mustafa) Peygamberin de tanınmış adlarından biridir.

1893 yılında Selânik Askeri Rüştiyesinde matematik derslerinde başarı gösteren Mustafa'ya, kendi adı da Mustafa olan riyaziye hocası «İkimizin adı da Mustafa. Bu böyle olmayacak. Aramızda bir fark bulunmalı. Bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun,» demiş. O zamandan sonra Mustafa Kemal adını alan Atatürk'ün adı da, okul kütüğüne böyle işlenmiş. «Olgun» anlamına gelen «Kemal» sözcüğü Arapça olup, (Namık Kemal vb.)Türk büyükleri tarafından taşınmıştır.

Atatürk, uzun yıllar taşıdığı Mustafa Kemal adını, yazmada ve imza etmede güçlük doğurduğu için kısaltarak, M. Kemal olarak kullanmıştır. Birçok metinlerde M. Kemal adına rastlanır. Yakınları ve çevresi Atatürk'ü uzun yıllar hep Mustafa Kemal Paşa diye anmış ve çağırmıştır. 1 nisan 1916'da Çanakkale'de gösterdiği başarıdan sonra rütbesi tuğgeneralliğe yükselen Atatürk'ün «Paşa» sıfatı ise ölümüne dek sürmüştür.

«Mustafa Kemal Paşa» adı, Kurtuluş Savaşından sonra Bursa'nın Kirmasti ilçesine verilmiştir. Uzun adların kullanılması zorluğu nedeniyle ilçenin adı sonradan M. Kemal Paşa olarak anılmağa başlanmıştır.

Atatürk, Kurtuluş Savaşından sonra adını uzun bularak Mustafa'yı kullanmamış, sadece Kemal'i kullanmıştır. Soyadı Kanunundan sonra aldığı yeni harflerle yazılmış nüfus hüviyet cüzdanında adı (Mustafa'sı atılarak) sadece «Kemal» olarak yazılıdır.

«Atatürk» soyadını başkalarının almamasına ilişkin kanunda da öz adı «Kemal» diye yazılıdır.

Dumlupınar Zaferinden sonra Atatürk «Gazi Mustafa Kemal Paşa» olarak anılmıştır. Sakarya Meydan Savaşını kazanmasından sonra da T.B.M.M. 19 eylül 1921'de bir kanunla O'na müşirlik ve gazilik ünvanı vermiştir. Arapça

bir sözcük olan «Gazi» ünvanı savaş kazanan büyük komutanlara verilmektedir. Tarihimizde Osman Gazi, Orhan Gazi, Gazi Osman Paşa gibi birçok da Türk büyükleri vardır.

Atatürk kendisine verilen «Gazi» sanını çok beğenmiş, birçok imzasının üstüne, ya da başına «Gazi» diye yazmıştır. Zamanla «Gazi M. Kemal Paşa» adı kısaltılarak, «Gazi Paşa» ve en sonunda «Gazi» olarak anılmağa başlanmıştır. Halkın çok tuttuğu «Gazi» sözcüğü, şiirlerde, kitaplarda, konuşmalarda tek başına geçerli olmuştur.

Mustafa Kemal, Cumhuriyet'i kurduktan sonra yaptığı devrimlere «Soyadı» nı da eklemekte gecikmedi. Yurttaşlarının birer soyadı alması gereği üzerinde durmuş, bir çok tanıdıklarına soyadlarını kendi vermiştir. Örneğin İsmet İnönü'nün, bugünkü Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün, Falih Rıfkı Atay'ın, Fahrettin Altay'ın ve daha pek çok yakınının soyadını Atatürk vermiştir. Hattâ Selânikli olan iki berberinin de soyadlarını Atatürk vermiştir: Mehmet (Mete) ve Rıdvan (Güraru)...

2 temmuz 1934 tarihinde 2525 sayılı kanunla bütün yurttaşların soyadı alması zorunlu kılındı. İşte o zaman Mustafa Kemal, hangi soyadını alacağını düşünüyordu. Bu konuda sofrada tartışma yapılıyor, herkes bir ad ortaya atıyordu. Henüz kesin bir karara varmış değildi.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı Saffet Arıkan, Dil Bayramı nedeniyle 26 eylül 1934 tarihinde «Ulu Önderimiz Atatürk Mustafa Kemal» diye başlayan bir konuşma hazırlamıştı. Mustafa Kemal, buradaki «Atatürk» sözünü çok güzel bir buluş diye niteledi. Sonunda da bunu kullanmaya başladı. Atatürk soyadını almasında Prof. Âfet İnan'ın rolü büyüktür.

— «Paşam, bu çok güzel...» dedi. Alınmasını istedi. Fakat «Atatürk» soyadı öyle bir günde, iki günde alınmadı. Üzerinde çok konuşuldu.

T.B.M.M. 24 kasım 1934 tarihinde 2587 sayılı kanun-

la, ulus adına, Mustafa Kemal'e «Atatürk» soyadını verdi. Hattâ o zaman Radyo, Soyadı Kanununun kabulünü bildirirken «Atatürk» ü «Anatürk» olarak vermiş. Arap harflerindeki «Ata» ile «Ana» arasındaki benzerlikten dolayı... Sonradan durum anlaşılmış ve Radyo da ilk haberini düzeltmiş...

«Atatürk» soyadının tek kalması gerekliydi. 17 aralık 1934'te 2622 sayılı kanunla da Atatürk soyadını başkalarının alması önlendi. Soyadı Kanunu ile ağa, bey, paşa gibi ünvanlar da kaldırılmış, bay, bayan sözleri geçerli olmuştu. Artık O'na Gazi Mustafa Kemal Atatürk deniliyordu. Fakat bunun söylenmesi ve yazılması oldukça zordu. Giderek «Gazi M. Kemal Atatürk», ondan sonra bu da kısaltılarak «M. Kemal Atatürk» diye anılmağa başlandı. En sonunda başındaki Mim de atılarak sadece «Kemal Atatürk» denildi. Nüfus hüviyet cüzdanında da resmî adını «Kemal Atatürk» olarak yazdı. Fakat bunu yazmak güç, imza atmak zordu. O zamanlar Atatürk'ün, imzalarını K. Atatürk diye attığını hatırlarım. Zamanla baştaki K harfi de kayboldu. Bütün dünya ve Türklük evreni onu sadece Atatürk olarak anmağa başladı.

Giderek halk ve yazarlar, içli ve duygusal konular olduğu zaman Atatürk'ü de kısaltarak «Ata» diye seslenmeğe başladılar. Ozanlar «Atam» deyimini çok sık kullanmaktadırlar. İstanbul'da Bakırköy'ün bir semti olan Emlâk Kredi Bankasının altmış bin kişilik modern bir sitesine de bir yarışmayla Ataköy adı verilmiştir. Fakat Atatürk, nedense bu «Ata» sözcüğünü beğenmemiş. Hele kendisine «Ata» denilmesine iyice tutulmuş. Gazetelerde kendisine Ata denildiğini okudukça sinirlenmiş. Bir gün Şükrü Kaya'ya dönüp :

— «Benim adım Ata değil, Atatürk'tür. Bazı gazeteler neden böyle yazarlar?» dedi.

Aradan yıllar geçtiği halde ulusal bayramlarda, Ata-

türk'ün ölüm yıldönümünde hâlâ gazeteler kendisinden «Büyük Atam» diye sözetmekte, okul kitaplarında hâlâ Atam'la başlayan şiirler, manzumeler yer almaktadır.

Türk dilinin sadeleşmesine, özleşmesine, yabancı sözlerden arınmasına önem verildiği günlerdeydi. «Kemal» in Arapça olduğu ve Türkçede «Kamal» diye bir söz bulunduğu ileri sürülmüş. Atatürk de bu görüşü uygun bularak Kemal yerine Kamal diye yazmağa başlamış. Bizim bundan haberimiz yok. Yine O'nu Mustafa Kemal diye biliyoruz. Müstahdem arasında polislikten emekli olmuş Kemal adlı bir de sofracı vardı. Askerliğini Köşkte hizmet ederek yapıyordu. Bir akşam sofrasında üç kadeh içkiden sonra Atatürk bize dönerek şaka şeklinde :

— **«Dünyada ne kadar Kemal varsa hepsi eşektir...»** dedi.

Sofracı Kemal şaşaladı. Ne diyeceğini bilemedi. Toparlandı. Dili tutulmuş gibiydi. Dudakları titriyordu. Gözlerini Atatürk'ün yüzünden ayıramıyordu. Hepimiz bunun altından ne çıkacak diye merakla beklerken, Atatürk, sözlerini şöyle bitirdi :

— «Haaa anladım. Sen bana bakıyorsun. Sen de Kemalsin demek istiyorsun. Ben artık Kamal oldum. Kemal'ler başının çaresine baksın...» dedi.

Atatürk'ün son kartvizitinde «Kamal Atatürk» yazılıydı ve bu kartvizit, ölümüne dek değişmedi. Fakat ben bu Kamal adını hiç tutmadım. Bir türlü ısınamadım. Bu adı niye almış? Mustafa Kemal bütün harekât ve devrimlerde o zamanın insanları üzerinde etki yapmıştı. Cengâver bir insan idi. Kamal adını nereden çıkardılar bilemiyorum...

YANINDA ÇALIŞANLAR

EMRİNDE çalışarak Atatürk'e hizmet edenleri şu şekilde sınıflandırmak yerinde olacaktır :

Başyaver Rüsuhi Savaşçı, ikinci yaver Sami Bey, üçüncü yaver Celâl Üner. Yine ikinci yaverlerden Nâşit, Şükrü, Cevdet Bey'ler.

Umumî kâtip Tevfik Bıyıklıoğlu, Hasan Rıza Soyak. Özel Kalem müdürü Sabit Bey, Özel Kalem müdür yardımcıları ve memurları. Kütüphane memuru Nuri.

Başsofracı İbrahim Ergüven, Cemal Granda (ben), Hüseyin, Ali Necami, Ali Bebek, Ahmet, Nuri.

Odacılar: Ekrem, Suat, iki Tahsin'ler, Hüseyin, Mustafa.

Şoför Abdullah, Sait (öldü), Remzi Birol. Abdullah öldükten sonra Remzi Efendi başşoför oldu ve on yıldan fazla şoförlüğünü yaptı. Ayrıca Rauf Kızılkaya ve Niyazi adlı iki şoför daha vardı. Atatürk'ün emrinde sekiz şoför görev yapıyordu.

Doktor Kemal, Celâl Tahsin, Necmi, Baki Reis.

Berberler: Mehmet ve Rıdvan.

Polisler: Komser Kemal Bey, Yalova Güneyköylü Halit Bey, Balıkçı Hikmet, Faik İmdat ve Ragıp.

Öbür hizmetkârlar: Bekir Çavuş, Arap Nesip Efendi (Kapıcıbaşı), sofracı Recep'in oğlu Küçük Recep.

Kadın hizmetçiler: Famdöşambr Ülfet Hanım (ince, zayıf nahif Ankaralı bir kadındı), Ülkü'nün annesi Selânikli Vasfiye Hanım. Yugoslav göçmeni sarışın Fatma Hanım (Ütü, çamaşır işleri yapardı).

NEREDE YATARDIK?

ATATÜRK'ün hizmeti ve korunmasıyla görevli bizler, Çankaya'da ve Dolmabahçe Sarayında «müstahdem» için ayrılmış özel yerlerde yatardık.

Çankaya'da, yaverlik dairesinin sol tarafında, müstahdeme ayrılmış iki katlı bir köşkte kalırdık.

Üst kattaki birinci odada Mübayaa Memuru Yüzbaşı Rıza yatardı. İkinci odada Odacıbaşı Arap Nesip (öldü), Berber Mehmet (öldü) ve Berber Rıdvan hep beraber kalırlardı. Üçüncü oda bize ayrılmıştı: Başsofracı İbrahim Ergüven, ben, Ali Bebek ve Ali Necati. Bunlar sofra hizmetini görürlerdi.

Alt katta ise bahçıvanlar kalırdı. Bunlar: Kâmil, Hüseyin, Recep, Tahsin ve kapıcı Hüseyin'di. Görevleri bahçeyi düzenlemek, çiçekleri yetiştirmek, tarhları hazırlamaktı.

Yaverlik dairesinde yatanlar ise şunlardı: Sofracı Tahsin, Başyaver Celâl Beyin berberi Kuş İsmail.

İstanbul'da kaldığımız zaman ben Dolmabahçe Sarayında Hususî Dairede, tavanı ayna olan çiçekli odada yatardım. Önceleri burada yatmaktan tarifsiz gurur duyar,

kendimi Padişah sayardım. Fakat sonraları korkmağa başladım. Yürürken —hele geceleri— tahtalar gıcırdıyor, müthiş sesler çıkarıyordu. Sonra kendi isteğimle aşağıda yatmağa başladım. Yattığımız odada oldukça kalabalıktık. Birinci kattaki bir oda adeta koğuş halindeydi. Ben, İbrahim Ergüven, Faik Çelen, Ali Bebek, Ali Necami yine bir aradaydık. Berberler Rıdvan, Mehmet ile Saip ve Bekir Çavuş, Sarayda Hususî Dairede başka bir odada kalırlardı. Nesip Efendi ise kapının yanındaki bir kişilik odada yalnız yatardı...

«BİRBİRİMİZDEN AYRILMAYALIM»

ATATÜRK, yanında çalışan bizlerle sık sık ilgilenir, **uşak olduğumuza** bakmadan sofrada, konukların arasında yaptığı şakaların, takılmaların dışında yalnız gördüğü zamanlar da bir eksiğimiz, isteğimiz olup olmadığını ısrarla sorardı.

— «Sağolun Paşam, hiç bir eksiğimiz yok» karşılığını alınca da düşünceli bir halde uzaklaşırdı.

Atatürk'ün elini pek az öpmüşümdür. İzinli olarak gittiğim İstanbul'dan dişlerimi tedavi ettirip Ankara'ya döndüğümde Atatürk'ün yanına çıkıp geldiğimi bildirmek istedim. Köşkün kütüphanesinde çalışıyordu. İçeri girip elini öpmek için eğildiğim zaman, ayağa kalkarak elini öptürmüştü. Karşısındaki **uşak bile** olsa, insanları eşit görür, saygı gösterirdi.

1928 yılında İstanbul'dan Ankara'ya gidişimde bir gün Atatürk:

— «Çelebi Efendi, yerinden memnun musun?» diye sordu.

Köşkte şoförler ve müstahdem için ayrılmış yerler vardı. Üç, dört kişi bir arada yatardık. Biz de başsofracı

İbrahim, iki Ali'ler ve ben dördümüz, aynı yerde kalıyorduk. Pek rahat da sayılmazdık. Böyle olduğu halde:

— «Çok memnunum Paşam» diye karşılık verdim.

Atatürk, bu sözlerimi duymamış gibi konuşmasına şöyle devam etti:

— «Burada belki rahat değilsiniz. Ben de rahat değilim. Ama her şey zamanla düzelir.»

Ben, yeniden: «Ben rahatım Paşam,» dedim. Bunun üzerine Atatürk:

— «Kaç para alıyorsun?» diye sordu.

— «Elli lira.»

— «Yarın yüz lira alırsın. Ama zaman gelecek, ben reisicumhurluktan çekileceğim. O zaman belki bu parayı alamıyacaksın. Belki beş lira alacaksın. O zaman da birbirimizi bırakmayalım.»

Bu sözler Atatürk'ün, hizmetçilerine bile ne kadar bağlı olduğunu ve onlardan ayrı kalmak istemediğini açık seçik gösteriyordu.

Atatürk beni çok severdi. Sonsuz güveni vardı. Gezilere çoğunlukla beni de götürürdü. Bir tren gezisinde o zamanki umumî kâtip Hasan Rıza Soyak ile aramızda bir tartışma geçmişti. Hasan Rıza:

— «Biz Mersin'de trenden inip vapura bineceğiz. Sen trenle istediğin yere git. Artık burada yerin yok senin,» demişti. Bu benim resmen kovulmam demekti.

Çok üzüldüm bu sözlere ama, gidip Atatürk'e de açamadım. Sadece durumumu bir ara Cevat Abbas'a anlattım.

Tren Mersin'e gelince yolcu salonunda Atatürk'e bir ziyaretçi topluluğu, sepetle limon armağan etti.

Benim Cevat Abbas'a söylediklerimi, anlaşılan biri duyup Atatürk'e yetiştirmiş olmalı ki, birden bana seslendiğini duydum. Atatürk, beni kovan Hasan Rıza'nın gözlerinin içine bakarak şöyle diyordu:

— «Çelebi Efendi, bu limonları vapura götür. Seni orada bulur alırım.»

Korka korka Hasan Rıza'ya baktım: «Şey, efendim, ama...» diyecek oldum. Derhal sert bir hareketle sözümü kesti:

— «Haydi ne diyorsam onu yap, anladın mı?» dedi.

Limon sepetini alıp çaresiz vapura götürdüm. Böylece kovulmaktan kurtulmuş oldum.

BİZİM VİLLAMIZ YOK

CUMHURBAŞKANLIĞI Umumî Kâtibi, Milletvekili Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ün sofrasından hiç eksik olmazdı. Bir gün ölüm konusu açılmış. Atatürk, Ruşen Eşref Ünaydın'a:

— «Yahu, Allah muhafaza, bir gün bana bir şey olursa bu çocukların hali ne olur?» diye bizi işaret ederek sormuş. Ruşen Eşref de şöyle demiş:

— «Paşam, biz varız ya?»

Bugün Napoléon'un uşaklarının torunlarının bile Paris'te Seine Nehri kıyısında villaları, köşkleri var. Varlık içinde yüzüyorlar. Bütün meziyetleri de, Napoléon'a hizmet eden uşakların torunlarının torunu oluşları.

Atatürk, sanki bizim geleceğimizi okumuş gibi o soruyu sormuş. Bize değil villa, O'ndan sonra su bile vermediler. Yalova kaplıcalarındaki mübayaa memurluğundan 800 lirayla emekliye ayrıldım. Gördüğüm servet bundan ibaret. O da yıllarca verdiğim emeğin, çalışmamın karşılığı.

Atatürk'ün ölümünden sonra vasiyetnamesi açıklandığı zaman bir ikinci vasiyetnamenin daha bulunduğu, bun-

da Atatürk'ün çok sevdiği hizmetçi, berber, odacı gibi özel hayatında beraber olduğu kişilere ilişkin maddeler bulunduğu, fakat sonradan bu vasiyetnamenin yok edildiği yolunda söylentiler çıkmıştı.

Arkadaşlar araştırmışlar, fakat bu söylentileri doğrulayan bir ize rastlayamamışlardı. Oysa Atatürk, bizlerle çeşitli zamanlarda yaptığı konuşmalarda geleceğimizin garanti altına alınacağı yolunda sözler etmişti. Hepimizin kafasında o kayıp (?) vasiyetname hâlâ bir soru olarak kalmıştır.

Geçen yıl İsmet Bozdağ, Tercüman gazetesindeki bir yazısında ikinci vasiyetname konusuna değinerek, bu vasiyetnamenin Kılıç Ali'de olduğunu söylemişti. Kılıç Ali'nin «Ben ölmeden açmayın» dediği vasiyetname —eğer gerçekten varsa— ne oldu? Kılıç Ali'nin ölümünden sonra eşine bunu sorduğumuzda şu karşılığı vermişti: «Oğlu Altemur Kılıç, evdeki bütün evrakları toplayıp gitti. Vasiyetname varsa açıklasın.»

MASAJ YAPTIRIYOR

ATATÜRK'ün vücudu muntazamdı. Boyu 1.76, kilosu 76'ydı. Bakışları kendisini çok daha heybetli gösterirdi. Çok zaman sabaha karşı yattığı ve uykusunu tam olarak alamadığı halde, zindeliğinden hiç bir şey yitirmezdi. Hayatının son zamanlarında hastalığı nedeniyle otuz kilo zayıflamış ve kırk altı kiloya kadar düşmüştü.

Temizliği severdi. Her gün banyo alır ve sabahları masaj yaptırırdı. Masajı berber Mehmet ve Rıdvan, Vasfiye ve Ülfet Hanımlar yaparlardı. İstanbul'a geldiği zamanlar, sabah banyosundan sonra çok tanınmış bir masör olan Arap Şahver Hanım masajını yapardı.

Her sabah sakal traşı olurdu. Bazı geceler baloya gitmesi gerektiği zaman akşamları da ikinci kez traş olduğu olurdu.

Çok temiz adamdı. Her gün çamaşır ve elbise değiştirirdi. Bizi sakallı görürse kızardı. Bu yüzden giyimimize dikkat eder, her gün centilmenler gibi traş olurduk.

Cumhuriyet'ten sonra bıyıklarını kesmiş ve bir daha da bıyık bırakmamıştı. Bıyığı sevmediğini bazı konuşma-

ları arasında duymuştum. Fakat bıyık bırakan yakınlarına bir şey demezdi.

En çok lâcivert çizgili elbisesini severdi. Bu elbise eskidiği halde atmıyor, ördürüp yine giyiyordu. Gömleklerinin hepsi beyaz renkteydi. Yaka numarası 41-42'ydi. Ölçüsü bilindiği için İsviçre'de yapılır ve hazır gelirdi. Elbiselerini, İstanbul'a gelince, Beyoğlu'ndaki Terzi Arman'a diktirirdi. Arman'ın atelyesi Galatasaray'daydı. Prova sevmez ve yaptırmazdı. Bir kez ölçü alındı mı, tüm elbiseler o ölçüye göre dikilir ve yollanırdı. Şimdi ölmüş olan Arman, Atatürk'e yıllarca elbise dikmiştir.

Atatürk, çizgili, renkli çorapları severdi. O devrin en şık çoraplarıydı bunlar. Bakanlar, İsviçre'den armağan getirirlerdi. Siyah, ucu sivri rugan ayakkabıları kullanırdı. 44 numara ayakkabı giydiğini sanıyorum. Bir gün eski ayakkabılarından birini ayağıma geçirmiştim de, çok büyük gelmişti. Bir gün artmış gömlek ve ayakkabılarını bana vermişlerdi. Başyaver:

— «Al Çelebi, bunlar da sana düştü» demişti. Fakat, bana büyük geldiği için almamıştım. Meğer saklamak lâzımmış. O zamanki akıl işte. Şimdi ne büyük bir hazine olurdu benim için.

MASRAFINI CEBİNDEN ÖDERDİ

1930 yılındaydı. Büyük Millet Meclisi yaz tatiline girmişti.

Her yaz olduğu gibi bu yaz da tatili İstanbul, ya da Bursa'da geçirecektik.

Programda önce Bursa yer almıştı. Derince'den Ertuğrul yatıyla Mudanya'ya gidilecek, oradan otimobillerle Bursa'ya geçilecekti. Ben de ayrı olarak Bilecik Karaköy'ünden otomobille Bursa'ya gidip, bu tarihi yeşil şehrin yazlığı olan Çekirge'de Bursalıların Atatürk'e armağan ettiği köşkün hazırlanması için çalışacaktım.

Böyle gezilerde Çankaya Köşkünden çıkılmadan önce son akşamlar sofraya hep paşalar çağırılır, çeşitli yurt sorunları görüşülürdü.

Bursa'ya hareketimizden önce de son gece yine paşalar çağrılıydı. Başta Mareşal Fevzi Çakmak olduğu halde yüksek rütbeli subaylar toplanmışlardı. Gece saat yirmi dörde doğru sofra dağıldı. Konuklar birer ikişer gittiler. Ertesi gün de yola çıkıldı.

Önce otomobiller kılavuz trene konmuş, daha sonra polis ve muhafız kıtası bindirilmişti. Tren Derince'ye va-

rınca, otomobiller Ertuğrul yatıyla Mudanya'ya gelen Atatürk'ü karşılayıp Bursa'ya götürmek için harekete geçirildi.

O sırada ben Bursa'da Vali ve Belediye Başkanıyla köşkün yatak ve sofra takımlarını hazırlıyor, hasırları temizletiyordum.

Burada sırası gelmişken şunu da söyleyeyim ki, Atatürk hiç bir yerde belediyelerin konuğu olmamış, her yerde masrafını cebinden ödemiştir. Yalnız 1927 yılında İstanbul'a ilk gelişinde İstanbul Belediyesinin konuğu olarak kaldığını hatırlarım. Öbür yıllar İstanbul'a gelişinde masrafı hep kendi ödemiştir. Hiç bir otelcinin, gazinocunun etkisinde kalmamıştır. Onlar her ne kadar para almak istemezlerse de Atatürk:

— «Bir daha gelmem sonra» diyerek parasını öder ve başyavere sorardı:

— «Gazinocu parasını aldı mı?»

«Verildi» karşılığını almadan da gazinodan çıkmazdı.

OTOMOBİLLERİ

BURSA'da bir hafta kaldıktan sonra otomobillerle Yalova'ya gittik. Otomobiller deyince sanmayın yüzlerce otomobili vardı. Sadece sekiz tane. Biri açık yazlık, biri kapalı iki Lincoln, üç Buick, bir Benz Mercedes.

İkinci Cumhurbaşkanı zamanında bu sayı on sekize çıkmıştı. Oysa İsmet İnönü, Rusya'ya yaptığı geziden döndüğü zaman, Sovyet yönetiminin etkisinde kalarak bakanların altından arabalarını aldırmak istemişti. Tevfik Rüştü Aras'la Şükrü Kaya, Köşk'e gelerek Atatürk'e durumu anlattılar. Atatürk:

— «Benim otomobilleri de kaldırıyor mu?» deyince.

— «Hayır Paşam, sizinkilere dokunmuyor.» Cevabını aldı. Bunun üzerine:

— «Yahu, böyle şey olur mu? Bir bakanın altından otomobil alınır mı? Bu ne biçim iş,» diye söylendi. Şükrü Kaya:

— «Biz de kabul etmeyiz,» dedi.

O sıralar İsmet İnönü, bir yıl kadar resmî arabaya binmedi. Kendi özel otomobiliyle Meclise ve Başbakanlığa gidip geldiydi.

Atatürk, ulusun malı olan otomobillerin hor kullanılmasına çok sinirlenirdi. Bir gün Köşk'te manevî kızı Nebile'nin makam arabasına binerek arkadaşına gittiğini görünce çok öfkelenmiş, yaveriyle arabayı geri çevirttikten sonra Nebile Hanım'ı paylayarak şöyle demişti:

— «Her aklına esen buradan araba alıp gidemez. Bu arabalar babanızın malı değil, millete aittir.»

ELBİSELERİMİ YAKIN

YALOVA'DA uzun süre kaldık. Akşamları Atatürk'ün sofrası yine konuklarla dolup taşıyor, birçok yurt sorunları bu sofrada görüşülüyordu. Bir akşam yerli malı kullanılması üstüne bir konuşma oldu. Herkes düşüncesini söylüyor, yurtta yerli endüstrinin gelişmesi için büyük bir kampanya açılması, herkesin yerli malı yemesi, yerli malı giyinmesi isteniyordu. Yerli Malı Haftası'nın açıklanışı da bugünlere rastlar.

Atatürk, herkesin öne sürdüğü düşünceleri, her zamanki dikkatiyle dinledikten sonra:

— «Bundan sonra önder olarak benim de yerli malı kullanmam gerek. Gardroptaki elbiselerimi getirin. Köşkün önünde yakın,» buyruğunu verdi. Herkeste bir sessizlik. O şen, gürültülü sofra sanki bir anda mezar sessizliğine bürünmüştü. Herkes birbirinin yüzüne bakıyordu. Sessizliği ilk önce, konuklar arasında bulunan Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay bozmağa cesaret edebildi:

— «Paşacığım, elbiseleri yakmayın, birer tanesini bizlere verin. Biz de hâtıra olarak saklayalım,» deyince Atatürk hafifçe gülümsedi:

— «Peki,» dedi.

Orada hazır bulunan herkese birer kat elbise verildi. Bunların artık o elbiseleri hâtıra olarak mı sakladıklarını, yoksa giyerek mi eskittiklerini bilemem.

Bir gün sonra Beyoğlu'nun tanınmış terzilerinden Arman, Yalova'ya getirildi. Atatürk, Köşktekilerin gözleri önünde yerli kumaştan elbiselerini kestirdi ve diktirdi. O olaydan sonra Atatürk, elbiselerini hep yerli kumaştan seçip Arman'a diktirmiştir. Bir daha da İsviçre'den kumaş gelmedi.

KAFA ÖLÇÜSÜ

ŞAPKA Devriminden sonra fes bir kenara atılmış, herkes şapka giymeğe başlamıştı. Şapkayla beraber, bunu giyecek olanların kafa ölçüleri de ortaya çıkmıştı. 1930 yılında Ankara'dayız. O zamanın Millî Eğitim Bakanı olan Dr. Reşit Galip elindeki bir makineyle herkesin kafatasını ölçüyor. Dolikosefal mi, brakisefal mi? Yani biz hizmetkârların konuşmalarına göre hayvan mı, yoksa insan mı? Hatırımda kaldığına göre 77-79 gelen kafalar Dolikosefal, 81'den ileri olanlar da Fordman Brakisefal.

Atatürk'ün başı ölçüldü ve 81 geldi. Odadakiler sıraya girmişler, başlarının ölçülmesini bekliyorlar. Atatürk, Reşit Galip'e:

— «Çelebi'ninkini ölç,» dedi.

Öbürlerinden önce başım ölçüldü. 81 çıktı. Sevinmeğe başlamıştım. Öyle ya, Atatürk'le aynı kafa ölçüsü taşıyordum. Fakat sevincim uzun sürmedi. Atatürk:

— «Olmaz! O hayvan kafalıdır. Bir yanlışlık olmasın,» dedi.

Nerdeyse ağlayacaktım. Alındığımı anlayınca gülmeğe başladı. Tekrar dalıma basarak,

— «Baksana Çelebi'nin kafasına. O melon kafanın benimkiyle ilgisi var mı?» dedi.

GÖZÜM GÖRÜYOR, AYAĞIM DA YERİNDE

ATATÜRK, uzun süre Ankara'da kalmış ve yazın Istanbul'a gelmesi gecikmişti. Bu gecikme birçok dedikodulara yol açmış, hatta halk arasında hasta olduğu, felç geldiği, gözlerinin görmediği, ayağının tutmadığı gibi söylentiler ortaya çıkmıştı. Sonunda Istanbul'a geldik. 10 ağustos 1929 gecesiydi. Söğütlü yatıyla Boğaz'da bir gezinti yapmayı buyurdu. Hareket ettik.

Benim içimde bir merak belirmişti. Ne kadar içki içtiğini anlamak istiyordum. Söğütlü yatında kurulan sofranın başından hiç ayrılmadım. Önce bira içmek istemişti:

— «Bira var mı?» diye seslendi.

— «Var Paşam,» dedim ve hemen bira getirdim. Bir, bir daha, bir daha derken üçüncü şişe bitti.

O sırada Büyükdere'ye gelmiş bulunuyorduk. Doğruca Erzurum genel müfettişi milletvekili Tahsin Uzer'in yalısına gitti. Çok güzel bir yalıydı burası. Atatürk bu yalıyı çok sever, sık sık gelmek isterdi. Tahsin Uzer, Atatürk'ün çok sevdiği arkadaşlarından biriydi. Ankara'da da onun evine gittiğimiz olurdu.

Yattaki sofranın ikinci yarısı hemen yalıda kuruldu. Sofrada on kadar konuk bulunuyordu. Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Salih Bozok, Hasan Cavit, Ruşen Eşref Ünay-

dın, Falih Rıfkı Atay falan vardı. İçki faslı gece yarısına dek sürdü. Biz yalıda sofrabaşı sefasında iken Atatürk'ün Büyükdere'ye geldiğini duyan ve yatı iskelede gören halk, yalının önünde toplanmış:

— «Gazi'yi isteriz, Gazi'yi isteriz...» diye bağırışmağa başlamıştı.

Evdekiler telâşlandılar. Atatürk rahatsız olmasın diye kalabalığı dağıtmanın çarelerini aramağa başladılar. Hattâ polis çağırılmasını öne sürenler de oldu.

Atatürk, gürültüyü duyunca, ev sahibi Tahsin Uzer'e sordu:

— «Nedir bu? Ne istiyorlar?»

— «Paşam, sizi balkonda görmek, alkışlamak istiyorlar.»

Atatürk'ün o günlerde çok hasta olduğu, yataktan çıkamayacak durumda bulunduğu söylentileri, anlaşılan halkın içine işlemişti. Dışardaki gürültü giderek artıyordu.

Bunun üzerine Atatürk yavaşça yerinden kalktı. Balkona doğru yürüdü. Evin caddeye bakan yönü, mahşeri kalabalıktı. Kapıda görününce çılgınca bir alkış başladı. Trafik durmuştu. Arabalar geçemiyor, iskeledeki vapurlar kalkamıyordu. Gece yarısından sonra sokaklara dökülen halkı görmek ve çılgınca alkışlanmak Atatürk'ü çok duygulandırmıştı. Kalabalığa hitaben dedi ki:

— «Sevgili vatandaşlarım. Benim için zahmet ediyorsunuz. Mahcup oluyorum. Beni görmek, behemahal yüzümü görmek değildir. Benim fikirlerimi, duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız bu kâfidir. Benim için huzurunuzu bozmayın, gidip yatın. Hepinizi yarın işiniz bekliyor.»

Fakat halk evin önünden ayrılmıyor,

— «Yaşa, varol, biz senin için yaşıyoruz,» diye bağırıyordu.

Bunun üzerine Atatürk:

— «Arkadaşlar, içinizde bazı İstanbullular bana nüzul

inmiş, eli ayağı tutmuyor, ölmesi mümkündür, diye bazı sözler çıkarmışlar. (Bu sırada halk coşmuş 'Kahrolsun düşmanlarımız,' diye bağırışıyordu). Görüyorsunuz ya, karşınızdayım, sıhhatim yerinde. Elim de tutuyor, (ayağını balkon demirine vurarak) ayağım da yerinde, gözüm de görüyor. Hiç kimse merak etmesin.

— «Siz bu akşam karşımda milletin timsali, gölgesisiniz. Size seslenirken, bütün millete sesimi işittireceğimi biliyorum. İşittiniz, sizin için sağlığını, ömrünü vazifeye adayan adam sahnededir. Sizin için çalışacak, sizin için yaşayacaktır. Benim kuvvetim, size olan muhabbetim ve sizin bana olan muhabbetinizdir. Bu millet, bu memleket dünyanın en makbul bir varlığı olacaktır. Bu milleti, öbür milletlerin üstünde görmeden ölmeyeceğim,» diyerek halkın dağılmasını rica etti. Bunun üzerine o bağrışan, çağrışan kalabalık hemen dağıldı, evlerine gitti. Atatürk de balkondan içeri girdi.

Atatürk o gece çok neşeliydi. Hayatında en çok içkiyi de yine o gece içmişti. Boğaz dönüşü Marmara'da yatla ikinci bir gezinti daha yapıldı. Atatürk:

— «Bu gezintimiz sabaha kadar sürecek,» dedi.

Saat 1'de Seyrüsafain İdaresi genel müdürü Sadullah Bey, Istanbul Radyosu Müdürlüğüne şöyle bir telsiz gönderdi: «Gazi Hazretleri Radyo heyetine teşekkür ediyorlar ve seçecekleri bir iki şarkı ve gazel okutulacak olursa, çok memnun olacaklarını söylüyorlar.»

O gece Radyoda Musiki Heyeti tarafından Atatürk onuruna en güzel şarkılar ve seçme parçalar okunmuştu.

O gece sabaha dek içildi. Hepsini hesaplamıştım: Üç şişe bira ve yarım şişe Dimitrokopulo (üç kadeh de fazlası vardı).

İşte bütün milletin ve benim de merak ettiğim içki miktarı bu kadardı. Atatürk içki olarak bira ve rakıdan başka şampanyayı da severdi. Öbür içkileri ender içerdi.

Yalnız bir gece Kâzım Özalp'ın evinde tam yirmi sekiz kadeh kokteyl içtiğini hatırlarım. Bunun adı Napoléon Kokteyli idi. Bir miktar cin, bir miktar vermut, bir miktar da Seribrandi likörü ile yapılıyordu. Bunların dışında alıştığı içkiyi değiştirmemiştir.

Her gece içen Atatürk, gündüzleri alkol kullanmaz, yalnız çok sıcak günlerde bir iki bardaktan fazla olmamak üzere bira içerdi. Bu yüzden kimse Atatürk'e gündüzleri içki içmek için israr etmez, en koyu alışkanlar bile akşamın olmasını iple çekerdi. Sabaha kadar içki faslı pek enderdi. Büyükdere gezisi o ender gecelerden birine rastlamış ve halkın gösterisi karşısında coşan Atatürk, içki faslını farkında olmayarak sabaha dek sürdürmüştü.

ÇEVRESİNDEKİ ASALAKLAR

ATATÜRK'ÜN sofracısı olduğum için çok temiz giyiniyordum. Elbisem her zaman ütülü, beyaz gömleğim kolalı, iskarpinlerim rugandı. Davetlilerden birçoğu şıklığımı kıskanır ve giyimimi benzetmeğe yeltenirlerdi. O zaman birçok bakan ve milletvekili bile papyonlarını bana bağlatırlardı. Umumî kâtip Hasan Rıza Soyak, Rize milletvekili Hasan Cavit, özel kalem memuru Lütfi Bey, giyim devrimine kendilerini uydurmağa çalışanlar arasındaydı.

Cumhuriyet yeni kurulmuştu. Çok kimse giyim devrimini kavrayamamış ya da henüz benimseyememişti. Aralarında tahsilsiz, cahil olanlar da vardı. Fakat kısa zamanda yaşadıkları ortama uymasını biliyor, en centilmen diplomattan daha centilmen kesiliyorlardı.

Bunların bazıları okuma yazma bile bilmedikleri halde evlerine çok büyük kitaplıklar yaptırmışlardı. Örneğin Atatürk, bir atlas ya da kitap aradığı zaman, kitaplıktan biz gider, bunları çıkarırdık. Atatürk'e onlar kendileri bulmuş gibi götürüp verirlerdi. İçlerinde çok zekileri de vardı. Atatürk herhangi bir emir verse, onlar bunu istedikleri şekle sokar, kendilerine o işten pay çıkarırlardı. Oysa bu işleri

zavallı memurlarla uşaklar görür, hazıra onlar konar, her yerde parsayı onlar toplardı. Her zaman gezilere onlar gider, hepsi birer silâhşör kesilirlerdi.

Fakat bütün bunlar Atatürk'ün hiç gözünden kaçmaz, onları inceden inceye alaya alır, bazen karşılık veremeyecekleri bir soru yağmuruna tutar, karşısında nasıl ecel terleri döktüklerini hazla seyrederdi. Dalkavuklara, lâf ebeliği yapanlara çok kızardı. Çok geçmeden bir punduna getirerek, yaptıklarının acısını onlardan çıkarmasını bilirdi.

Hırpalayacağı, ya da alaya alacağı kimseleri sık sık sınava çekişine tanıklık etmişimdir.

Atatürk'ün şaşırtıcı soruları ve mantık oyunları karşısında bunların dökülüşleri görülecek şeydi. Zaten O'nun sorularına tam cevap verecek adam az bulunurdu. Bunlar bilimsel açıdan cevaplandırılacak sorulardan değildi. Hepsi birer zekâ oyununa dayanıyordu. Kimse altından kalkamazdı.

İÇKİSİNE KARIŞANLAR

ATATÜRK'ÜN içki içmesine karşı olanların başında umumî kâtip Yusuf Hikmet Bayur geliyordu. Bayur —her halde Atatürk'ü hepimizden çok sevdiğinden olacak— O'nu içkisinden caydırmak için türlü bahaneler bulur, fakat hiç birini başaramazdı.

Atatürk çok içmezdi. İçtiği zaman da içmesini bilirdi. Acele etmezdi, konuşarak, sohbet ederek, yavaş yavaş içmeği severdi. Ölçüyü kaçırmazdı. Sarhoş olduğunu bir kez bile görmedim. Taşkın bir hareketine rastlamadım.

Böyle olduğu halde Hikmet Bayur'la aralarında sık sık tartışmalara tanık olurdum. Hemen her sabah tekrarlanan bu tartışmalardan Bayur'un yenilgiye uğradığını üzülerek görürdüm.

Hikmet Bayur, erken saatlerde Atatürk'e gelir, o günkü ajans bültenlerini getirir ve kendisinden emir alırdı. Atatürk'ün yorgun halini gören Bayur dayanamaz:

— «Paşam, yine renginiz yerinde değil, çok yorgun ve bitkinsiniz. Şu içkiyi bu kadar içmeseniz daha iyi olur,» derdi.

Bu karışmaya Atatürk'ün canı sıkılır ama, hiç belli etmemeğe çalışarak:

— «A Hikmet Bey, ben rakıyı şimdi değil, daha Harbiye talebesiyken içerdim. Bugüne kadar da hiç zararını görmedim,» diye karşılık verirdi. Bayur bunun da altında kalmazdı:

— «Muhterem Paşam, bugün belki zararını görmediğinizi sanırsınız, fakat yarın göreceksiniz. Siz bu memlekete lâzımsınız. Kendinize acımıyorsanız bari bu millete acıyın. Bu millet sizin varlığınızla vardır. Ne olur şu içkiyi az için.»

Atatürk bu sözleri hep gülümseyerek karşılardı. O da Hikmet Bayur'un içinde bir kötülük olmadığını, kendisini herkesten çok sevdiğini biliyordu. Fakat onun bu nasihata benzemeğe başlayan uyarıları Atatürk'ü sinirlendirmeğe başlamıştı. Gerçi nasihatlar samimiyettendi ama, Atatürk böyle uyarılara muhtaç bir insan değildi. Atatürk ses çıkarmadıkça Hikmet Bayur da yüreklenerek nasihatlerin dozunu artırıyordu. Fakat bir gün canına tak demiş olacak ki, Hikmet Bayur yine içkiyi kötüleyen konferansına başladığı sırada birdenbire sözü başka bir yana çevirerek:

— «Bugünkü işler arasında neler var bakalım?» diye sordu.

Atatürk o an yine sinirlendiğini belli etmemişti ama, kararını vermişti. Bu içki aleyhtarı konferanslara artık bir son verecekti. Üç gün sonra mesele anlaşıldı. Akşam sofrada Atatürk, Hikmet Bayur'la beraber hepimizi şaşırtan şu haberi veriyordu:

— «Hikmet Bey, seni Kâbil'e sefir yapalım. Git, oraları gör; hatta gerekirse Hindistan'a kadar git. Oralar hakkında bilgi edin. Oku, öğren ve ilim getir. Bize bu yolda faydalı ol,» dedi.

Bu suretle Hikmet Bayur'un Kâbil büyükelçiliğine atanma emri verilmiş oluyordu. Hikmet Bayur hareketinden önce veda için Köşke geldi. Atatürk, onu salonda ayağa

kalkarak karşıladı. Giderken de kapıya kadar elini omuzuna koyarak uğurladı. Bayur birkaç gün sonra ayrılarak Kâbil'e gitti.

Bana öyle geliyor ki, bu atanma, Bayur'un yurda hizmet kaygusu, yalansız olarak Atatürk'e içki içmemesi öğüdü ve içmesine engel olma hareketinden ileri geliyordu. O Hikmet Bayur ki, sevgisini, saygısını hiç eksik etmediği Büyük Adama «İçme Paşam» sözünü ilk söyleyebilmek cesaretini göstermiş, fakat bunu çok sevdiği Atatürk'ün yanından uzaklaştırılmak cezasıyla ödemişti. Nitekim Hikmet Bayur haklı çıkmış, Atatürk de sonunda içkinin fenalığını anlamış, fakat iş işten geçmişti.

ARMSTRONG AZ BİLE YAZMIŞ

ARMSTRONG adlı bir yazar, Atatürk hakkında yazdığı bir kitapta, O'nun içki âlemlerine de değinerek olumsuz ve yakışıksız yüklemelerde bulunuyordu. Hükümet o zaman bu nedenle kitabın yurda sokulmasını yasaklayan bir karar bile almıştı. Bir sabah Çankaya Köşkü'nün salonunda Atatürk kahvesini içerken, Hikmet Bayur, elinde bir kitapla geldi. Bayur, o dönemde Cumhurbaşkanlığı umumî kâtibiydi. Atatürk'e Hikmet Bayur'un geldiğini haber verdik. Atatürk'ün karşısına ilişen Hikmet Bayur'un halinde bir tuhaflık sezinlemiştik. Atatürk'e çok önemli bir meseleyi söylemekle söylememek arasında duraksadığı anlaşılıyordu.

Atatürk, bakışlarıyla kitabı işaret ederek:

— «Okuyun bakalım Hikmet Bey. Bakalım ne yazmış?» dedi.

Anlaşılan Atatürk'ün, Hikmet Bayur'un elindeki kitaptan önceden haberi vardı.

Hikmet Bayur çok güzel İngilizce bilirdi. Sadece İngilizce konuşmakla kalmaz, İngiliz Edebiyatı hakkında da geniş bir bilgiye sahipti. Hemen İngilizce kitabı açıp, çeviri yapar gibi değil de, sanki Türkçe yazılmış bir kitabı

okumanın rahatlığı içinde Türkçe okumağa başladı. Atatürk, bazan kaşları çatılarak, bazan hayret belirtisiyle Hikmet Bayur'u dikkatle dinliyordu.

Armstrong, Atatürk'ün içki âlemlerini oldukça ağır sözcüklerle anlatıyor, fakat buna ilişkin bölümün sonunda, «Böyle olduğu halde yurdunu ve ulusunu ilgilendiren herhangi bir olay çıktı mı, hemen içkiyi ve eğlenceyi bir yana bırakıp, aslan gibi kükreyerek pençesini o olayın üzerine atmasını bilir,» demekten de kendini alamıyordu.

Atatürk, kitabın burasında söze karıştı. Biz, kızacak, «Kapat şu kitabı, yeter. Haltetmiş bunları yazmakla!» diye bağıracağını sanıp korkmuştuk. Oysa Hikmet Bayur'a şöyle dedi:

— «Bu kitabın yurda sokulmasını yasaklamakla Hükümet hataya düşmüştür. Bu zat bizim yaşadığımız safahatı eksik bile yazmış. Bu eksikliği ben tamamlayayım da, kitaba eklensin, memleket de kitabı tam okusun.»

Sonra Hikmet Bayur, yeniden kitabı kaldığı yerden okumağa başladı. Atatürk, yine büyük bir dikkatle dinliyordu. Bir başka bölüme geçilmişti. Hikmet Bayur'un birkaç sayfa atladığını farkeden Atatürk:

— «Ne var ki o kısımda, sayfaları atladınız?» diye sordu. Hikmet Bayur, çekingenlik içinde: «Paşam, izin verirseniz burasını okumadan geçeyim,» dedi.

Atatürk iyice meraklanmıştı:

— «Nedir yahu, bu atlamak istediğiniz? Adam ne söylemiş, ne yazmışsa hepsini bilelim. Okumağa devam...»

Atatürk okutmakta ısrar, Bayur okumamakta inat ediyorlar, aralarında sessiz bir çekişme geçiyordu. Atatürk sonunda biraz sertçe:

— «Ne diyor bu adam bizim için? Hakaret mi ediyor? Hayvan mı diyor?» diye sordu.

Hikmet Bayur bu sözler üzerine iyice şaşırdı. Cümle-

leri kekelemeğe başladı. Artık kaçamak yol kalmamıştı onun için. Okumaktan başka çaresi yoktu.

— «Paşam,» dedi. «Sizin Kastamonu'da şapkayı başınıza ilk giydiğinizi anlatırken ağır kelimeler kullanmış.»

Atatürk, Armstrong'un bu sözlerine kızmak şöyle dursun, neşelenmişti bile.

— «İnsanlara bazen hayvan sıfatları takar, aslan gibi deriz. Bu da onun gibi. Canı istemiş, böyle düşünmüş bizi. Neyse fena değil. Haydi okuyun, daha neler var içinde bakalım? Bayağı eğlenceli kitap,» dedi.

Atatürk'ün ne büyük hoşgörü sahibi olduğunu o gün bir kez daha anlamıştım. Büyük bir olgunluk içinde kitabı dinliyor, yazarın düşüncelerini, görüşünü, geçmiş olayların ışığı altında kendi değer ölçülerine vurarak kıyaslıyordu.

UYKU DÜŞMANI

ATATÜRK uykuyu sevmezdi. Uyanık geçirdiği zaman, uykuda geçirdiğinden çok fazladır. Bir insan yaşamına sığdırılamayacak gibi imkânsız görünen büyük işleri başarısı, bu yüzden kolay olmuştur.

Atatürk, yirmi dört saatlik yaşantısını hiç bir zaman bir programa sığdırmak istememiş, ani kararlarla o anda aklına gelen şeyi yapıvermiştir. Savaştan ve Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da memleket işleri yoluna girdiği dönemde de, sınırlı bir yaşamın içine girmemiştir. Daima dinç ve uyanık tutmağa çalıştığı asap ve enerjisi de O'nu uyutmazdı.

Atatürk'ün yaradılışı da, çerçeveli bir yaşama girmesine engel olmuştur. Gerek Çankaya'da, gerekse Dolmabahçe'de oturduğu sıralar, gezilerinde, halk arasına serbestçe girip çıkmasında belirli bir program uygulamamıştır. Uykunun dostu değildi, adeta düşmanıydı diyebilirim. Ünlü «Sofra»sı bu nedenle sabahlara dek sürer, davetliler birer ikişer çekilip gider, O ise sabah güneşini görmeden yatağına girmez ve uyumazdı.

Bir gece sabaha karşı, sofradakiler dağıldıktan sonra

kendisine yatması için adeta yalvaran başyaver Cevat Abbas Gürer'e, uykuda geçirdiği zamana acıdığını söyleyerek şöyle demişti:

— «Hayat pek kısa. Çocukluk ve mektep hayatı bir kısmını alıp götürüyor. Geriye kalanını da uyku yarıya indiriyor. Uykusuzluğu giderecek ve vücuda gerekli dinlenme gıdasını verecek komprimeler icat olsa ne iyi olurdu. Fakat bir gün bu da olacaktır. Nitekim tıp ilmi, kimya, uyutmak için çok güzel ilâçlar yapmağa başlamıştır.»

Atatürk'ün uykuya karşı bu allerjisi, askerlik döneminden kalmış. Çanakkale'den beri yaverliğini yapan Cevat Abbas şöyle anlatırdı:

— «Atatürk muharebe sahalarında katiyen uyumazdı. Siper muharebelerinde de tetik yatmak kaydıyla seyyar karyolaya elbiseyle uzanır, bir gözü açık, bir gözü kapalı uyurdu. Tabiî buna uyumak denirse. Kafkas Cephesinde Buğlan Gidiği muharebelerine yetişmek için otuz altı saat hayvan sırtından inmeden yürüyüş yapmış ve iki gün hiç gözünü kırpmamıştır. O acı mütareke günlerinde uykusuzluğu sürekli olan Atatürk, 19 mayıs 1919'da Samsun'a ayak basışından Lozan Barışının imzasına dek gece uykusu görmedi diyebilirim.»

UYKUSUZLUK REKORU

ATATÜRK için «içkiyi bırakamaz» diyenler, acaba bir gün gelip aldanacaklarını hiç düşünmüşler midir? O'na içkiyi bıraktırmak isteyenler, o zaman kimbilir nasıl şaşırmışlardır. Evet, bu kadar içki kullanan ve ondan ayrılmaz görünen adam, üç ay hiç rakı içmeden de durabiliyor.

Atatürk hiç kimsede bulunmayan büyük bir irade gücüne sahipti. Eğlenmesini de, içmesini de, çalışmasını da çok iyi bilirdi. Büyük Nutku'nu yazarken ben bunun tanığı oldum. Akşamları yine sofra kuruluyor, herkes karşısında yiyor, içiyor; fakat O, ağzına bir damla bile içki koymuyordu. Hatta yemek yerken herkesin içişini gülümsemeyle seyredişi hâlâ gözümün önündedir. Oysa ben, içkiye alışkın insanların bir gün bile içmeden duramayacaklarını sanırdım. Atatürk'ün tam üç ay kendi isteğiyle içkiye boykotuna benimle birlikte tüm çevresindekiler de şaşıp kalmışlardı. Bu da O'nun görev aşkını ve sorumluluğunu, alışkanlıklarının ve beğenilerinin de üstünde tuttuğunun en güzel örneklerinden biridir.

Atatürk'ün sevdiği ve güvendiği insanlardan otuz beş

yıllık arkadaşı İzmit milletvekili Süreyya Yiğit, bir anısında şunları anlatmıştı:

— «Atatürk, büyük işler hazırlarken asla alkole ilgi göstermezdi. Nitekim Erzurum'da iken biz içerdik, O içki teklifimizi kabul etmez, kahve içmekle yetinirdi. Korkunç derecede bir irade gücü vardı. İçkiyi irade zaafından değil, düpedüz sarhoş olmak için içerdi.»

Çankaya Köşkünde Büyük Nutku'nu hazırlarken hiç içki içmediği gibi, kırk sekiz saat hiç gözünü kırpmadan yazı dikte ettirişini de hatırlarım. Öyle ki, yazı yazmaktan yorulan değişiyor, fakat O, binlerce belge arasından ayırdığı notlarıyla büyük eserini tamamlamak için uykusunu bile vermekten çekinmiyordu. Böyle zamanlarda, yazdıklarını sofrada arkadaşlarına okutur, sonra yine eski köşkün çalışma odasına geçer, kâh oturarak, kâh ayakta çalışmalarını sürdürürdü. Nutuk, çalışmanın, insan gücünün nasıl üstüne çıkışını gösterdiği için, ayrı bir önem de taşımaktadır.

Atatürk'ün hiç uyumadan üç gün durabildiğini de, görmüş ve gözlerime inanamamıştım. Cephede değildik, savaş da yoktu. Uykusuzluğu gerektirecek önemli bir olayla da karşı karşıya bulunmuyorduk. Fakat O, bir işe, ama ciddî bir işe başladı mı, onun sonunun geldiğini görmeden asla rahat edemezdi.

Atatürk, çalışmaları sırasında yer ve zaman ögeleriyle ilgili değildi. Nerede ve hangi şartlar altında olursa olsun, yurt çıkarlarını kapsayan bir görev belirdi mi, onu yerine getirmeğe çalışırdı. Gezileri sırasında trende, ya da otomobil içinde evrak açtırarak çalıştığı çoktur. En keyifli eğlence anında sofrada bile karşısında görevlilerden birini gördü mü, sohbeti, konuşmayı hemen yarıda keser, «Beni mi istiyorsunuz?» diye kalkıp giderdi. Ülke işlerini her şeyin üstünde tutardı. Eline aldığı herhangi bir işi de yarım bırakmaz, bitirmeden rahat edemezdi. Bazen hiç

durmadan okuduğu, kırk sekiz saat aralıksız çalıştığı da olmuştur. Çankaya Köşkünde eline geçirdiği bir tarih kitabını bitirmek için iki gün, iki gece hiç yatağa girmemiş, şezlongta dinlenmekle yetinmişti. Yalnız kaldığı, ya da okuduğu zamanlar masaya pek iltifat etmez, koltuğa bağdaş kurup oturmayı daha çok severdi.

Tarihle uğraştığı sıralarda. Atatürk içerde çalışıyor, ben kapıda oturmuş bekliyordum. Ara sıra uyumamak için banyoya girip, yüzüme su vuruyor, sonra anahtar deliğine gözümü uydurup, bir post üzerinde yüzükoyun uzanıp Nutku hazırlayan Atatürk'ü gözetliyordum. Saat sabahın beşine geliyordu. Uykumu dağıtmak için elime bir kitap almıştım. Adı «İzmir'in İşgali» idi. Çok meraklı olan bu kitaba kendimi kaptırdığım halde, tüm uğraşım boşa gitmiş, şafak sökerken dayanamamış, yorgunluğun etkisiyle uyuya kalmışım.

Bu sırada Atatürk zile basmış, fakat ben koltukta derin bir uykuya daldığım için uyanamamışım. Zille uyandıramayınca, kendisi çağırmak zorunda kalmış. Bir de baktım ki, kapıyı aralamış:

— «Çelebi, Çelebi.» diye sesleniyor.

Hemen yerimden fırladım:

— «Paşam. Emriniz...» diyebildim.

Ama bendeki korkuyu varın siz hesap edin. Bağıracak, parlayacak diye ödüm kopuyordu. Ellerimi önüme kavuşturmuş, bekliyordum. Fakat nedense kızmadı. Gayet sakin yüzüme bakarak;

— «Bana bir kahve getiriniz,» dedi.

Hemen koştum. Orta şekerli bir kahve yapıp getirdim. Daha kahveyi içmeden: «Senin tahammülün kalmamış, haydi git yat; arkadaşların gelsin,» dedi.

Söyleyecek hiç bir şey kalmamıştı. Sadece kekeleyerek,

— «Paşam, uyumadım. Kitap okurken içim geçmiş,» diyebildim.

Gidip arkadaşları kaldırdım. Hizmeti devrettim ve yatmağa gittim.

Akşam nöbet sırası yine bana gelmişti. Üçüncü gecedir ki, Atatürk gözünü kırpmıyordu. Kütüphanede yere serili bir ayı postunun üstüne uzanıyor ve çalışıyordu. Notların arasına gömülmüştü. Yerler tarih kitaplarıyla doluydu. Sadece duş yapıyor, kurulanıp tekrar odaya kapanıyordu. Yemeği bile kütüphaneye getiriyorduk. Yüzü hafif süzülmüş gibi geldi bana.

Çankaya Köşkünde sofra kuruldu. Bu, on altı kişilik bir sofraydı. Konuklar gelerek yerlerini aldılar. Sabahki uyku olayını unutmuştum bile. Tam içki faslı başladığı zaman, konuklara dönerek:

— «Bu çocuk dün gece sabaha kadar beni bekledi,» dedi.

Birden koltuklarım kabardı, önüme baktım. Konuklar bana biraz da kıskançlıkla bakarken Atatürk:

— «Öyle ama, sabaha karşı uyuyarak beklemiş,» demez mi?

Sonra «Senin uykusuzluğa tahammülün yok» diye alay etmeğe başladı. Canım çok sıkılmıştı. Önceleri «Çelebi işini bilir Paşam,» diye beni öven konuklar da hep birden gülmeğe başladıklarından utanç içinde kıvranıyordum. İçimden kendi kendime nasıl da kızıyordum. Saat sabahın beşine kadar uyuma da, ondan sonra uyu.

Bu olay bana ders oldu. Atatürk'ün o tarihten sonra üç gün süren büyük bir uykusuzluk geçirdiğini hatırlamıyorum. Fakat geç saatlere dek kaldığı vakitler de bütün dikkatimi kullanarak uykuyu aklıma bile getirmemeğe çalışmışımdır. O birkaç dakikalık uyku, bende unutulmaz bir anı bıraktı. Büyük adama hizmetin zor olduğunu bir kez daha anlamış oldum.

SOFRAYI TERK EDİYOR

Dr. Reşit Galip, Atatürk'ün çok sevdiği ve nazını çektiği arkadaşlarından biriydi. Sevdiklerinin nazını çekmek, zaten Atatürk'ün başlıca iyi huylarından biriydi. Reşit Galip'in zekâsını, çalışkanlığını, enerjisini, doğrusözlülüğünü, devrimciliğini, yurtseverliğini, kendisine bağlılığını çok beğenirdi.

İşte Atatürk'le Reşit Galip arasında geçen oldukça ilginç bir tartışma vardır ki, birçokları tarafından yanlış bilinmektedir. Bir akşam sofrasında geçen bu tartışmayı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir yazısında yazmış, sonunu da bilenler tamamlasın, demişti. Bilenlerden biri olarak üstadın bu makalesini tamamlamağa çalışacağım.

Atatürk asla kin tutmazdı. Bir kimseye ne kadar kızarsa kızsın, bir zaman sonra onu affeder, olanları unuturdu. Bu yüzden çevresinden birçokları zaman zaman gözden düşer, sonra yeniden affedilir, eski yerlerini alırlardı. Atatürk'e karşı gelen ve meydan okuyan Dr. Reşit Galip de, işte gözden düşüp, sonra itibara kavuşanlardandı.

Dolmabahçe Sarayının harem kısmında (hususî dai-

re) akşam sofrasını yeni kurmuştum. Mevsimlerden yazdı. Konuklar birer ikişer geldiler. Ruşen Eşref Ünaydın, Recep Zühtü, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Dr. Reşit Galip, Celâl Sahir, Hasan Cemil Çambel ve bayanlar vardı.

Yemek süresince herkes, her konuda konuştu. Gece yarısına dek süren toplantının sonuna doğru, halkın eğitilmesiyle ilgili konular tartışılmağa başlandı. Millî Eğitim sorunları eleştirilirken Reşit Galip'in ayağa kalktığını gördüm. Doktorun pek tabiî sayılmayan bir hali vardı. Coşkuyla konuşuyordu. İçi içine sığmıyordu.

O tarihte Halkevlerinin denetimi, C.H.P. Parti Meclisinde bulunan Reşit Galip'in elindeydi. Reşit Galip söze, o zamanın Mill Eğitim Bakanı Esat Hoca'dan yakınmayla başladı. Halkevlerinin temsil kollarında oynanacak piyeslerdeki kadın rolleri için Kız Lisesinden kendi istekleriyle seçilecek amatör ruhlu kadın öğretmenlere, Esat Hoca'nın izin vermediğini söyledi. Tiyatronun eski Yunandan beri insanlık için bir sanat ve kültür kaynağı olduğunu, Halkevleri temsil kollarının da bu amaçla kurulduğunu, kadının bu kültür hareketinin dışında bırakılamayacağını, böyle bir düşüncenin devrimlerin ruhuna aykırı düşeceğini belirttikten sonra sesini perde perde yükselterek:

— «Yaşlı insanlara Vekillik yaptırmamalı. Memlekete fayda yerine zarar getiriyor,» diye sert bir dille konuşmağa başladı.

Atatürk, biraz şaşkınlık, fakat büyük bir sabır ve durgunlukla dinlediği bu sözlerden sonra: «Merak etmeyin, hepsi düzelecek,» diye doktoru yatıştırmağa çalıştı.

Atatürk'ün o geceki sabrına şaşıyordum doğrusu. Eyüp Peygamberde bile böyle sabır yoktu belki. Benim gibi herkeste de aynı şaşkınlık vardı. Atatürk doktoru bir kez daha sabır ve durgunluğa çağırdıktan sonra:

— «Siz böyle konuşmakta devam ederseniz, ben size muhatap olmamakta mazurum,» dedi.

Fakat doktor öylesine dolgundu ki, giderek sesinin tonunu yükseltiyor, sözlerine gem vuramayarak daha tiz perdeden saldırılarını artırıyordu:

— «Kabahat hep sizde. Hocadır diye cahilleri başımıza koydunuz.»

Sofrada bir bomba etkisi yapan bu konuşma üzerine Atatürk:

— «Memlekette Maarif Vekili yok mu?»

— . . . . .

— «Var ya. Esat Hoca mükemmeldir,» deyince Reşit Galip «hayır» anlamında başını sallayarak,

— «Çok iyi ama, çok da ihtiyar. Artık ondan geçmiştir. Bu memleketin Maarif Vekili o adam değildir. Bu memlekete daha dinç bir Vekil gerektir,» dedi.

Bunun üzerine Atatürk'le, Reşit Galip arasında şu tartışma geçti:

— «Yahu nasıl olur? Bu adam beni okutmuştur. Kültürü yerinde, ilme vukufu vardır. Soframda hocam hakkında böyle konuşmanı istemem. Beni okutan adam, nasıl Maarif Vekili olamazmış?»

— «Değil seni okutmak, senin Allahını okutsa yine bu adam Maarif Vekili olamaz.»

O devirde dalkavukların yanında böyle medeni cesaret sahibi, sözünü sakınmaz cinsten kimseler de vardı. Fakat bu derece ileri gideceği, bir Hükümet üyesi hakkında, hem de Atatürk'ün önünde bu derece sert konuşacağı kimsenin aklından bile geçmezdi.

Hepimizin rengi sararmıştı. Korkudan titriyorduk. Konuklar donup kalmışlardı. Hiç beklemediğimiz bu konuşma herkesi şaşkına çevirmişti. Ortalıkta çıt çıkmıyordu. Herkes hareketsiz, bu patlak veren olayın nereye varacağını düşünüyordu. Sinirden titrediğini ve ellerini masaya dayadığını gördüğüm Atatürk, tarifsiz bir şekilde kızmıştı. Fakat duygularını belli etmeden çok sakin şu buyruğu verdi:

— «Lütfen sofrayı terk ediniz.»

O an biraz ferahladık. Reşit Galip kalkıp gider, olay da burada kapanır, ertesi gün unutulur diye umutlandık. Ne yazık ki, sevincimiz bir iki saniye sürdü. Reşit Galip coşmuştu bir kez. Ne karşılık verdi dersiniz?

— «Burası sizin değil, milletin sofrasıdır. Burada oturmağa benim de sizin kadar hakkım vardır. Gerçi biz Saraydayız ama, hocanız Hace-i Sultanî değildir. Cumhuriyette tenkit serbesttir...» diye başlayınca Atatürk yavaşça yerinden kalktı. Kucağındaki peçeteyi masaya bıraktıktan sonra,

— «Öyleyse müsaade ederseniz ben terk edeyim,» dedi ve dünyada eşi, benzeri görülmemiş bir efendilik ve büyüklük örneği göstererek ayağa kalkıp, salondan çıkıp gitti.

Hemen arkasından koştum. Doğru harem kısmındaki yatak odasına girmişti. Ben de arkasından girdim. Her zaman olduğu gibi kapıları kilitledim. Atatürk soyunana kadar bir kelime konuşmadı. Sinirleri henüz yatışmamıştı. Yüzü sapsarıydı. Cumhurbaşkanı olduktan sonra belki de hiç kimse O'nunla böyle konuşmamıştı.

— «Çelebi Efendi, desene ki, yılanı koynumuzda büyütüyormuşuz,» dedi.

Karşılık vermeyerek yavaşça kapıyı açıp dışarıya çıktım. Oradaki görevim bitmişti.

O sırada yaver, dağılmağa hazırlanan sofradakilere şu emri getirmişti: «Reisicumhur Hazretleri kendileri varmış gibi sofranın devamını arzu ediyorlar.»

Yemek salonuna dönünce bir de ne göreyim. Reşit Galip rakı kadehini dişlerinin arasına almış kemiriyor. Başucunda da Recep Zühtü ve Kılıç Ali duruyorlar. Öbür davetliler gitmişler. Reşit Galip başını kaldırıp beni görünce:

— «Çelebi, bana bir kadeh rakı ver,» diye bağırdı.

Nasıl verebilirdim bu durumda?

— «Efendim kilerci uyumuş,» diye atlatmağa çalıştım.

— «Demek bana verecek bir kadeh rakın bile kalmadı, desene. Öyleyse kalkıp gidelim,» diye acı acı söylendi. Sonra Recep Zühtü ile Kılıç Ail'nin koluna girerek salondan çıktı.

Ne yalan söyleyeyim olaydan çok üzüldüm. Çünkü Reşit Galip'i gerçekten çok seviyordum. Aralarının açılmasına gönlüm razı değildi. Fazla içip de daha kötü bir olaya meydan verilmemesini istemiş, bu yüzden de «rakı yok» demiştim. Rahmetliye bir kadeh rakıyı esirgeyişim içimde eziklik olarak kaldı.

Ertesi gün Reşit Galip, Atatürk'e ve Istanbul'a küserek Ankara'nın yolunu tuttu. Hatta cebinde on lirası bile olmadığı için tren parasını umumî kâtip Tevfik Beyden borç aldığını hatırlarım.

Aradan bir ay geçmişti. Biz yine Istanbul'daydık. Saat on beş sularında yemek salonuna gelen Atatürk bir ara bana:

— «Çelebi Efendi, şimdi Ankara'da Reşit Galip Bey bir konferans verecek. Onu dinleyelim,» dedi.

Daha şaşkınlığım geçmeden koşup radyoyu açtım. O zaman önemli konferanslar radyoda verilirdi. Reşit Galip'in Türkocağı salonunda verdiği bir saatten fazla süren konferansı sessizce dinledi. Radyoyu kapattıktan sonra, gözlerinde bir sevinç pırıltısı yanıp söndü.

— «Kendisini affettirdi,» dedi.

On beş gün kadar sonra güzel bir sonbahar günü biz Ankara'ya gittik. Ertesi akşam Reşit Galip'i sofraya çağırılmış gördüm. Sanki aralarında hiç bir şey geçmemiş gibi hareket ediyorlardı.

Atatürk bir ara Reşit Galip'e doğru eğildi, sadece onun işitebileceği bir sesle:

— «Yarından itibaren Maarif Vekilisiniz,» dedi. Bir-

kaç gün sonra da Anadolu Ajansı, Reşit Galip'in Millî Eğitim Bakanı olduğunu haber veriyordu.

O gece sofra oldukça kalabalıktı. Reşit Galip'in üzerinden sevinç akıyordu. Toplantının en kıvamlı anında Atatürk, kapıda duran askerlerden ikisini çağırdı ve güreştirmeğe başladı. Çoğunluk böyle yapar, gezilerinde olsun, Köşkte olsun, yiğit Mehmetçiklerden birkaçını yanına çağırarak güreştirir, Türk gücünün nelere yettiğini gözleriyle görmek isterdi. Hatta yanında bulunan çok sevdiklerini, bu Mehmetçiklerle —istemeseler bile— güreş tutuşturur, onların hırpalanışını hazla seyrederdi. Birkaç keresinde Mehmetçikleri kendisiyle güreşe dâvet etmiş, fakat hiç biri «Senin sırtını yedi düvel yere getiremedi, biz mi getireceğiz,» diye güreşe yanaşmamışlardı.

Güreş çok zevkliydi. Hepimiz büyük bir dikkat ve merakla sonunun nasıl geleceğini bekliyorduk. Reşit Galip'in ise merakı son haddini bulduğu bir sıra, Atatürk askerlere işaret ederek yeni bakanı «altı okka» yapmalarını emretti.

Hepimiz şaşırmıştık. Bakan da öyle. Daha şaşkınlığımız geçmeden o babayani iki asker, Reşit Galip'i karga tulumba kucaklayıverdiler. Havaya kalkan bakan, önce bir iki çırpınmayı denedi; fakat ne haddine. Dev gibi muhafızların birer çelik pençeyi andıran elleri arasında kıpırdamak ne mümkün.

Toplantıda bulunanlarda heyecan son haddini bulmuştu. Sonunun ne olacağını merak ediyorlar, adeta nefes bile almaktan korkuyorlardı. Atatürk ise soğukkanlı ve tabiî görünüyordu.

Askerler, Reşit Galip'i iki üç kez havaya kaldırdılar. Tam yere vuracakları sırada Atatürk'ün bir işaretiyle vurmaktan vazgeçiyorlar, tekrar var güçleriyle havaya sallıyorlardı.

Birkaç kez tekrarlanan bu hoş oyundan sonra (biz çocukluğumuzda çok oynardık) Atatürk, Mehmetçiklere:

— «Yeter,» dedi. Sonra sofradakilere döndü. Gülerek,

— «Biz istersek böyle de hareket edebiliriz,» dedi.

Acaba Atatürk, bu oyunla, vaktiyle kendisine hakaret eden Reşit Galip'e centilmence bir ders mi vermek istemişti? Ama ben, bunun şaka çerçevesini hiç bir zaman aşmadığını sanıyorum. Atatürk, Reşit Galip'i sevmeseydi, o olaydan sonra onu ne bakan yapardı, ne altı okka ettirirdi. Atatürk, vaktiyle kalk dediği halde sofradan kalkmayan Reşit Galip'i isterse böyle kaldırabileceğini mi ima etmişti acaba?

Reşit Galip'in Millî Eğitim Bakanı oluşundan birkaç ay geçtikten sonra Istanbul Üniversitesinde «İnkılâp Tarihi» için bir kürsü gerekmişti. Bu kürsüde ilk dersi verecek ve devrimlerimizin tarihçesini yapacak kişinin kim olabileceği görüşülüyordu. Yine bir akşam sofrasındaydık. Atatürk, hararetle bu görevin kendisine düşmesi gerektiği tezini savunuyor:

— «Bu işi ancak ben yapabilirim. Gerçi inkılâbı beraber yaptık, fakat bu kürsüyü ben işgal edebilirim, yoksa bu Maarif Vekilinin işi değil. Olmazsa benim namıma kızım Âfet yapar,» diyordu.

Reşit Galip ise itirazı basıyor,

— «Paşam, her şeyi siz yaparsanız biz ne iş göreceğiz?» diyordu.

Fakat Atatürk de dediğinde ısrar ediyor,

— «Ya ben, ya Âfet Hanım,» diyor da, başka bir şey söylemiyordu.

Reşit Galip buna da cevabı yetiştiriyor:

— «Paşam, Âfet Hanım kızınızsa, bizler de oğlunuzuz. Aramızda fark var mı ki. Bu işi Maarif Vekilinin yapması gerektir. Biz de oğlunuz olarak bu vazifenin kendimize verilmesini istiyoruz,» diye söyleniyordu.

Bu iş sonuçlanmadan aynı günler içinde bir başka olaya daha değinmek isterim. Birkaç gün sonra sofrada, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Atatürk'ün çevresini çevirmişler, şurdan burdan konuşuyorlardı. Bir ara Recep Zühtü, Atatürk'e:

— «Paşam,» dedi. «Reşit Galip'e biri demiş ki: Hitler bugün konuşacak. Bunun üzerine Reşit Galip de şu cevabı vermiş: Bizim Hitler her gün konuşur.»

Atatürk bu lâfa kızmak şöyle dursun, kahkahalarla gülmüştü.

Aradan günler geçti. Reşit Galip hâlâ İnkılâp Tarihi kürsüsü için çalışıyor, Atatürk'ü uygun bir zamanda kandırabilir miyim, diye düşünüyordu. Tam o sırada Millî Eğitim Bakanlığından da affedildi. Yerine Hikmet Bayur geldi.

Bakanlıktan ayrılması Reşit Galip'e uğurlu gelmemişti. O yaz Istanbul'a gitmişti. Bir gün Moda'da ailesiyle birlikte sandalla gezerken denize düşmüş, zatürreeye yakalanmış. İki ay kadar tedavi oldu. Kış yaklaşmıştı. Reşit Galip, Keçiören'deki evinde yatıyordu. Garip rastlantı, Hikmet Bayur, İnkılâp Kürsüsünde ilk konferansını verdiği gün, bu kürsü uğruna Atatürk'le tartışmayı göze alan Reşit Galip de hayata gözlerini yummuştu.

KAFESE GİRDİ

ATATÜRK'ün bütün isteği özgür olmak, halkın arasında onlar gibi yaşamaktı. Cumhurbaşkanı olduktan sonra hep böyle bir yaşamın özlemini çekmişti. Resmî kişilerin arasında aristokrat sofrasından sıkıldığını, bazı kereler kendi ağzından duymuşumdur. Halkın içinde şöyle bir koltuk meyhanesinde, dileğince içebilmek, O'nun için ne vazgeçilmez bir tutkuydu.

Bir gün yine Atatürk, halkın yaşadığı gibi yaşamamaktan acı acı yakınarak,

— «Şöyle Karaköy'deki koltuk meyhanelerinde oturup, halkın arasında içmek, sonra aklına esince bastonunu alıp Avrupa'ya gitmek ne iyi olurdu. Bıktım bu resmî hayattan, törenli şekilde yaşamaktan. O meyhaneler şimdi duruyor mu acaba?» diye hür olma isteğini ortaya koyuyor ve şöyle ekliyordu:

— «Tokatlıyan'da oturuyorsun. Bir sürü insan etrafını çevirmiş. Ne rakıyı, ne suyu rahat içebilirsin. Eskiden ne iyi idi. Koltuk meyhanelerine gider, bir tabureye oturur, rahatça yer içerdim de kimse farkında bile olmazdı. Nerde

o günler? Şimdi bir yerde oturdum mu, herkes beni seyrediyor.»

Atatürk'ün sınırlı yaşayıştan usanarak Nuri Conker'e ikide bir:

— «Bu Cumhurreisliğini her seferinde benim üzerime yıkıyorsunuz. Ben asker adamım. Tarihte okuduk. Napoléon'lar da Fransa'ya pek yararlı olmamışlardır. Benim de böyle olmayacağım ne malum? Bırakın da serbest gezeyim. Alayım elime bastonumu. Hindi Çini dolaşayım,» derdi.

Atatürk, Cumhurbaşkanlığını istemediğini sık sık tekrarlardı. Fakat Türk ulusu onu bırakabilir miydi?

Atatürk'ün bu protokollu yaşayıştan usanarak ara sıra kaçtığı da olurdu. Özgürlük özleminin kaçınılmaz bir sonucuydu bu kaçışlar. Bir gün Dolmabahçe Sarayında yalnız kalınca canı çok sıkılmış. Bir başına dolaşıp hava almak istemiş. Garaja telefon edip bir araba getirmelerini emretmiş. Şoför arabayla kapıya gelince de, çocuk gibi gizlice kapıdan çıkıp arabaya atlamış ve kimseye görünmeden Boğaza kadar gitmiş.

Atatürk'ün yalnız başına, halktan bir kişiymiş gibi dolaşmak istemesine ara sıra tanık olurduk. Dolmabahçe'de görevli bir polis memuru, şunları anlatmıştı:

— «Bir gün Atatürk, Sarayın kapısına kadar geldi. Üzerinde sade bir gömlek ve pantolon vardı. Çevresine baka baka tramvay yoluna kadar yürüdü. Gelip geçen taşıtlara bakacağını sanmıştım. Bir aralık, yoldan geçen boş taksilerden birine işaret ederek durdurdu. Arabaya o kadar hızlı bindi ki, daha kıpırdamağa bile vakit kalmadan O'nun şoföre yaptığı «Çek» işaretiyle arabanın gözden kaybolması bir oldu. Ne yapacağımı şaşırdım. Saray birbirine girdi. Her yerde Atatürk'ü aradılar. O gün Atatürk, Haramidere korusuna kadar gitmiş. Tek başına dolaşıp, özgürlüğün ve yalnız yaşamanın tadına bakmış.»

Bir gece yine Dolmabahçe Sarayında herkes yattıktan sonra Atatürk yatağından çıkıp, bilinmeyen bir semte gitmiş. Olayı biraz geç farkeden o devrin Valisi Muhittin Üstündağ, alarm zilini çalarak bütün sarayı ayağa kaldırdı. Sarayda Atatürk'ü korumakla görevli ne kadar memur varsa, hepsini toplayıp, kendi de daha pijamalarını çıkarmağa vakit bulamadan otomobiline atlayarak Atatürk'ü aramağa gitti.

Saatlerce aramadık yer bırakmamışlar. Her tarafa telsizler çekilmiş. Sarayda kalanlar heyecan içinde bekliyoruz. Sonunda sabaha karşı Atatürk'ün izine rastlanmış. Kireçburnu'nda bir gazinoda olduğu tespit edilerek oraya gidilmiş. Vali bir de ne görsün? Deniz kenarındaki bir gazinoda cümbüşlü bir eğlence. Sabah olmak üzere. Atatürk, üzerinde gelişigüzel bir elbise, başında kasket, sabahçı kahvelerinden çevresine topladığı balıkçılarla omuz omuza vermiş Kasabiko oynuyor. Bir anda ne yapacağını, Atatürk'ü balıkçıların arasından kurtarıp, Saraya nasıl götüreceğini düşünen Üstündağ, memurlarla birlikte balıkçı kılığına girip, oyun halkasına katılmış ve balıkçıları birer birer eksilterek Atatürk'le omuz omuza kalmış.

Keyfi bozuldu diye önce Valiyi bir güzel paylayan Atatürk,

— «Yahu, felekten şöyle bir gece çalıp keyfetmeğe, alelâde bir vatandaş gibi kendi başımıza eğlenmeğe kalktık. Buna da sen engel oldun,» demiş.

Meğer Atatürk, özgürlük isteğine dayanamayarak Saraydaki kafesinden gece yarısı dışarı fırlamış. Önce Beşiktaş'taki sabahçı kahvelerinden birine girip bir sade kahve söylediği sırada ocakçı kendisini tanımış. Kaş göz işaretiyle kahvedeki balıkçılara Atatürk'ün varlığını duyurmuş. Balıkçılar da, bu beklenmeyen yeni müşteriye bir süre uzaktan korka korka baktıktan sonra yavaş yavaş yanına sokulmuşlar. «Hoş geldin Paşam,» diye ellerini öpmeğe

kalkışmışlar. Aralarında bir kaynaşma olmuş. Atatürk, onlara kahve ısmarlamış. Karşılıklı hoşbeşten sonra kimseye haber vermemelerini öğütleyip geceyi onlarla birlikte geçirmeyi teklif etmiş. Sevinçten ne yapacaklarını şaşıran balıkçıları, otomobiline aldığı gibi Kireçburnu gazinosuna gidilmiş. Gazinocu uykudan uyandırılıp, masalar kurulmuş, içkiler içilmiş. Sonra hep beraber kalkıp, oyuna başlamışlar.

Bir gece Atatürk, yine Dolmabahçe Sarayından bunalarak bir taksiye atladığı gibi kaçmış. Anadolu sahiline geçmiş. O sırada Maltepe Askerî Lisesi öğrencilerinden bir grup, Çubuklu asfaltında Beykoz'a doğru gece yürüyüşü yapmaktadır. Birdenbire önlerine çıkan bir otomobilin içinde Atatürk'ün tek başına oturduğunu görünce bir hayli şaşırmışlar.

Otomobilin kapısı açılıp Atatürk yere inince öğrencilerin başında bulunan yüzbaşı rütbesindeki bir öğretmen, hemen selâm vaziyeti alıp, tekmil haberini verir.

Atatürk, öğrencilerin gece yürüyüşünü görünce memnun olur. Türk Gençliği'nin gece gündüz uyumayarak vatanın bekçiliğini yaptığını söyledikten sonra:

— «Haydi gelin de, şöyle bir kenara oturalım,» der.

Atatürk, yere çöker. Öğrenciler çevresini alırlar. Ortaya askerî bir soru atarak tartışmağa başlar. O sırada Atatürk'ün şakağında incecik bir kan izi fark edilir. Önce şakağının kanadığını söylemeğe cesaret edemezler. Sonunda öğrencilerden biri dayanamayıp şöyle der:

— «Atam, şakağınızda bir yara var. Galiba kanıyor da.»

Atatürk, silmek için mendilini ararsa da bulamaz. O sırada öğrenci hemen yerinden fırlayarak cebinden çıkardığı bir mendille şakaktaki pıhtılaşmış kanı siler, o mendili çok değerli bir hatıra olarak saklamak üzere cebine

koyar. Atatürk, yaralanmasından büyük üzüntü duyan öğrencilere:

— «Önemsiz bir şey. Merak etmeyin. Farkındayım, kaçarken oldu,» der.

Bunun nedenini kimse sormağa cesaret edemez. Koskoca Cumhurbaşkanı, neden, kimden kaçıyor? Bu sorunun karşılığı, az sonra anlaşılır. Aradan daha beş dakika bile geçmeden uzaktan motor gürültüleri, klakson sesleri gelir ve Atatürk, sözünü yarıda keserek:

— «Eyvah, geliyorlar,» der. «Yakalandım. Bu gece tek başıma şöyle bir dolaşayım dedim. Fakat beni yine arayıp buldular. Anlaşılan yine yalnız kalamayacağım.»

Az sonra otomobiller ve motosikletler Atatürk'ün gelip önünde durmuşlar. İnen görevlilerin yüzlerinde Atatürk'ün kaçmasından ne derece telâşlanıp, üzülmüş oldukları okunmaktadır.

Atatürk, bir gece de kendisinden izin almadan habersizce Saraydan kaçan Kılıç Ali ile bir arkadaşını, konuk olarak gittiği bir evde içki içerken arayıp bulmuş. Atatürk'ü o zamana kadar hiç görmeyen ev sahibi ile birlikte bahçede kurulan sofrada yiyip içerlerken, birden Atatürk'ün köpeği Foks, içeri dalmış. Kılıç Ali'de de şafak atmış tabiî. Atatürk, yarı kızgın, yarı şaka Kılıç Ali'ye şöyle çıkışmış:

— «Bravo size. Beni Dolmabahçe'ye tıktınız, siz burada eğlenceye daldınız.»

O da sofraya oturuyor. Görevliler onları arayıp bulana kadar sofra dörtlü olarak sürüyor.

ENİŞTESİNİN FABRİKASI

ATATÜRK'ün kendisinden önce doğan Fatma, Ahmet, Ömer, kendisinden sonra doğan Naciye ve Makbule adlı beş kardeşi vardı. Makbule'nin dışında bu kardeşlerin hepsi de küçük yaşta ölmüşlerdi. Makbule Hanım, Atatürk'ten dört yaş daha küçüktü. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım, 1923 Ocak ayında İzmir'de öldükten sonra tek mirasçısı kızkardeşi Makbule Hanım kalmıştı. Makbule Hanım, Mustafa Mecdi Boysan'la evlenmiş, fakat sonradan ayrılmışlardı. Atatürk öldüğü zaman Makbule Hanım, Mustafa Mecdi ile evli olduğundan Boysan soyadını taşıyordu. Eşinden ayrıldıktan sonra Atadan soyadını aldı. Atadan, Atatürk'ten yadigâr kalan anlamına geliyordu. Makbule Atadan, daha sonra da emekli Albay Nuri Beyle evlenmiş ayrılmıştı.

Atatürk, Vasiyetnamesi'nde kızkardeşine ayda bin lira verilmesini, ayrıca yaşadığı sürece Çankaya'da oturduğu evin emrinde kalmasını istemiştir. Sonradan Makbule Atadan'ın «mahfuz hisse» si çıkarılan bir kanunla ortadan kaldırılmış ve ağabeysinin mirasından bir şey alamaz duruma gelmiştir. Makbule Hanım, eşinden ayrılıp yalnız kal-

dığı ve geçim darlığına düştüğü için bir kanunla kendisine aylık bağlanmıştır. Bununla ilgili olarak gazeteler geniş şekilde yayın yapmışlardı. Hiç çocuğu olmayan Makbule Atadan, 1956 yılında kanser hastalığına tutularak Ankara Gülhane Hastanesi'nde ölmüştür.

Makbule Hanım'ın eşi Mustafa Mecdi, Kurtuluş Savaşı sırasında Istanbul'la Ankara arasında gidip gelip haberleşme sağlamış, Fransız yazarı ve diplomatı Claude Farrer ile Atatürk'ün İzmit'te buluşmasını düzenlemiş, kaçak malzeme bulma işinde çalışmıştı. Cumhuriyet'in ilânından sonra iş hayatına atılan Mustafa Mecdi'nin durumu için çevrede söylentiler dolaşmağa başlamıştı. Bu söylentiler, Atatürk'ün de kulağına gitmiş olacak ki, bir akşam sofrasında Maliye Bakanına:

— «Bizim eniştenin fabrikası ne vaziyette?» diye sordu. Maliye Bakanı:

— «Mecidiyeköy sırtlarında...» diye anlatmağa başlamıştık ki, daha sözlerini bitirmeden Atatürk, içini kemiren kuşkulara değinerek:

— «Ne yapıp yap. Bu adama vergiyi koy. Fabrikayı kapamağa mecbur kalsın. Çünkü fabrika çalışırsa piyasada benim adımı kötüler. Benim namıma istediğini yapabilir. Yapmak istemese de öyle sanırlar.»

O geceki konuşmadan sonra Atatürk'ün eniştesinin fabrikasına gerçekten fazla vergi kondu mu, konmadı mı bilmiyorum. Fakat çok geçmeden Mustafa Mecdi'nin iflâs ettiğini duyduk. Fabrika kapandı. kendisi de Romanya'ya gitti. Mustafa Mecdi bir ara milletvekilliği de yapmıştı. Karısından ayrıldıktan sonra zor vaziyette öldü.

FENERBAHÇE'YE BAĞIŞI

FENERBAHÇE Klübü için Atatürk'ten uygun bir bağış istemişler.

O da beş yüz lira bağışta bulunmuştu. Atatürk, Fenerbahçe'ye özel bir ilgi beslerdi. Bir konuşma sırasında Fenerbahçe'nin halka ait bir takım olduğunu söylediğini duymuştum. Halka ait her şeyi Atatürk tutar ve severdi.

Dr. Reşit Galip, hemen Fenerbahçe'ye bağış haberini getirip:

— «Çelebi... Çelebi... Gazi, Fenerbahçe'ye beş yüz lira bağışta bulundu.» diye müjdeyi verdi.

O zamanın beş yüz lirasının bugünün on bin lirasına karşılık olduğunu söylemeğe bilmem lüzum var mı?

YUNAN MAÇINDAN SONRA

İZİNLİ olarak Istanbul'a gelmiştim. O sırada Yunanlıların Apollo takımı gelmiş, Fenerbahçe ile maçları var. Fenerbahçe maçı 1-0 kazanıyor. Sağ açık Fikret, kaleye giren topu çıkarmaya çalışan kaleciden bir yumruk yiyor. Bunun üzerine sahaya atlayan bir subay da kaleciyi dövüyor.

Daha stadyum yok. Baraka gibi eski Taksim kışlasında oynanıyor. Olaylı maç iki gün sonra yenilendi. Yunanlıları 2-0 yendik. Çok heyecanlı bir maçtı Allah için. Bizim çocuklar çok güzel oynadılar. Sağ açık Leblebi Mehmet topu ortalıyor, santrfor Necdet sol vurup, topu Yunan kalesine sokuyor, soldan Rebii ortalıyor, top Yunan ağlarında. Böylece maç 2-0 bitiyor.

Ankara'ya döndüğümde arkadaşlarla oturmuş, maçı yüksek sesle tartışırken, Atatürk sesimizi duymuş. Yanımıza gelip bana:

— «Maç hadiseli geçmiş, öyle mi?» diye sordu.

Ballandıra ballandıra anlattım. Millî hislerim ayağa kalkmış, subayın Yunan kalecisini nasıl dövdüğünü anlatıyordum.

— «Subayı kim bilir ne yaptılar?» dedi.

— «Hapsetmişler,» diye karşılık verdim.

— «Yerini değiştirmişlerdir,» dedi.

Atatürk'ün yanında serbestçe konuştuğumuz ve onun da bizimle sık sık şakalaştığı için şımarmıştık. O'nun keyifli halini görünce her şeyi olduğu gibi söylerdik. O da bundan hoşlanırdı. O gün de bir coşkunluğuma gelmiş olmalı ki:

— «Yunanlılar öyle perişan oldu ki, kaç para eder senin Sakarya Harbin,» dedim.

Atatürk, gerçi bir şey demedi ama, sonra söylediğime, söyleyeceğime bin pişman oldum. İnsan kendini böyle unutuyor bazen.

RUS MİLLÎ MAÇINDA

ANKARA'DA Türk-Rus Millî Maçı oynanıyor. Millî Takım kalecisi Hüsamettin gelen şutları geri çeviriyor. Santrfor Vahap, Rus kalesine golleri sıralıyor. Önce 2-0 dık. Sonra 2-1 olduk. Maçın bitimine on dakika kala, ne olduysa oldu. Ruslar, iki gol atıp 3-2 oldular. Yenilince çok üzüldüm.

Yıl 1928. O zaman stadyum falan yok. Muhafız Alayının sahasında oynanıyor. Köşke döndüm. Rengim atmış. Atatürk'le karşılaştım.

— «Ne o Çelebi Efendi?» diye sordu.

— «Yenildik...»

— «Nasıl yenildik?»

Anlattım. Can kulağıyla dinledi. Atatürk maça gitmez ama, yakından ilgilenir, futbol karşılaşmalarını gazetelerden izlerdi. İstanbul'daki maçlarla da «Bak, maçta yine hadise çıkmış,» diye ilgisini belirttiğini hatırlarım. Rus maçıyla da fazla ilgilenmiş, durmadan:

— «Neden yenildik?» diye soruyordu.

— «Bizimkiler onların ayarına gelememiş de ondan,» diye karşılık verdim.

O da benim kadar üzüldü. Tam kazanmışken, son da-

kikada yenil. Olur iş değil. Atatürk bir süre düşündükten sonra:

— «Galibiyetten mağlubiyete geçmek çok zoruma gitti,» dedi.

HASTA ÇOBANI ZİYARET

OKUMA kitaplarına kadar geçen Sığırtmaç Mustafa ile Atatürk'ün karşılaşması çok enteresandır:

1930 yılında yaz aylarında Atatürk, bir gün atla Yalova dağlarında bir gezintiye çıkar. O sırada Balaban deresinden çıkıp, sığırları otlata otlata ilerleyen bir sığırtmaça rastlar. Atını oraya doğru sürüp yanına geldikten sonra:

— «Bu yol çıkar mı?» diye sorar.

Üzerine doğru yirmi kadar atlının geldiğini gören çoban hiç ürkmez. Eliyle yolu gösterir. Atatürk, yoluna gidecek yerde atını durdurur. Yere atladıktan sonra kim olduklarını merak bile etmeyen çobanla aralarında şu konuşma geçer:

— «Adın ne senin?»

— «Mustafa.»

— «Ya, benimki de Mustafa. Demek adaşız.»

Çobanın Atatürk'ü tanımadığı bellidir. Belki de gelen atlıları zengin çiftlik sahipleri sanmıştır. Atatürk, tanınmamış olmasından keyiflenerek:

— «Sen Gazi'yi tanır mısın?» diye sorar.

Çocuk bozuntuya vermez. Bilgiçlik taslayarak:

— «Tanırım,» der.

— «O'nu sever misin?»

— «Severim.»

— «Niçin seversin?»

Sığırtmaç şöyle bir düşünür gibi yapar:

— «Paşa olduğu için severim.»

— «Peki bu koyunlar kimin?»

— «Ağanın.»

— «Sen kaç paraya çalışıyorsun?»

— «Üç liraya.»

— «Ayda üç lira yılda kaç para eder?»

Çoban bunun hesabını yapamaz. Atatürk'ün ve yanındakilerin yardımıyla ayda üç liranın, yılda otuz altı lira yaptığını hesaplar.

— «Sana bu otuz altı lirayı verirsem, benim çiftliğime gelir misin?»

— «Ağa razı olursa gelirim. Ağanın rızasını alın da ondan sonra.»

— «Senin anan, baban yok mu?»

— «Yalnız anam var.»

— «Bakalım razı olur mu?»

— «Onun da rızasını alırsanız razı olur. O zaman ben de sizin çiftlikte çalışır, ona bakarım.»

Atatürk, bu sırada cebinden bir sigara çıkarıp çobana uzatır. Çoban on bir-on iki yaşlarındadır. Sigarayı almaz.

— «Sigara içmiyor musun?»

— «Daha sırlaşmadım (alışmadım).»

Bunun üzerine Atatürk, cebinden bir on lira çıkarıp vermek ister. Çoban bunu da almaz. Bu güzel hali gören Atatürk, parayı alması için ısrar eder:

— «Neden almıyorsun?» diye sorar.

— «Bu çok para. Hem bana nerden aldın diye sorarlar.»

— «Aferin oğlum. Böyle olmalı. Fakat ben sana bu

parayı, bana yol gösterdiğin için veriyorum. Kimse bir şey demez.»

Atatürk, parayı alması için çobana yeniden ısrar edince:

— «Alırım ama, bir şartla,» der. «Sen de benim vereceğim cevizleri alırsan paranı alırım.»

Atatürk, çobanın yemek için yanına aldığı yarım okka kadar cevizi alır, parayı verir.

İş bu kadarla kapansa iyi. Ertesi gün Sığırtmaç Mustafa, jandarma tarafından apar topar, daha ne olduğunu anlamağa vakit bulamadan Yalova Atatürk Köşküne getirilir. Çoban daha Atatürk'ün kim olduğunu bilmemektedir.

Sığırtmaç Mustafa'yı işte ben, ilk kez o gün, orada tanımıştım. Salonda birçok konuk vardı. Çoban elinde sopası olduğu halde oturuyor, başına geleceğinden habersiz, ürkek bakışlarla çevresine bakınıyordu. Yanına sokulup:

— «Konuştuğun adam kimdi?» diye sordum. Çoban:

— «Bilmem,» diye karşılık verdi.

Bunun üzerine çocuğa bulunduğumuz yeri anlatarak, elimden geldiği kadar öğütte bulundum:

— «Dikkatli ol ve hiç çekinme,» dedim. «Seni okutur, adam olursun. Bu gördüğün Atatürk'tür.»

Çocuk artık köşke getiriliş nedenini öğrenmiş bulunuyordu. Yüzünde memnunluk hali belirmişti.

Derken Atatürk salona girdi. Sığırtmaç Mustafa'yı tepeden tırnağa süzdükten sonra suratı asıldı. Konuklara dönerek:

— Çocuğa kim olduğumu söylemişler. Baksana, nasıl konuşması, tavrı değişti,» dedi.

Bunu duyar duymaz benim söylediğim meydana çıkacak diye korkudan hemen oradan sıvıştım.

Cılız, çelimsiz Sığırtmaç Mustafa'nın köşke getirildikten sonra sıtmadan dolayı karnının davul gibi şiş olduğu

görüldü ve Istanbul'a yollanarak Şişli Çocuk Hastanesine yatırılıp tedavi altına alındı.

Yalovadan Istanbul'a dönmüştük. Bir gece yarısı Atatürk'ün aklına geldi. Çoban Mustafa'yı sordu. «Yatıyor,» dedik. «Gidip görelim,» dedi. Saat gecenin ikisinden sonra Şişli Çocuk Hastanesine yollandık.

Gelişimiz bir âlemdi. Bütün çocuklar uykudan uyandılar. Atatürk, Çoban Mustafa ile beraber, yatan öbür çocukların da sıhhatini sordu. Hastanede kaldığımız süre içinde çocukların hiç biri uyumadı.

Atatürk, Çoban Mustafa'nın yanından ayrılmak istemiyordu. Çoban Atatürk'ü görünce yatakta doğrulmak istedi ama, eliyle ona engel oldu. Onunla özel olarak konuştu. Hatırını sordu:

— «Sen ayağa kalkmayı bırak da, buradan nasıl çıkacağını düşün,» dedi. Sonra çobanın omuzunu okşayarak şöyle konuştu:

— «Benim çiftliğime çalışmağa gelmemiştin. Şimdi ağandan aldığın üç lira aylıkla öde bakalım hastane paralarını.»

Çobanı önce bir korku aldı. Gerçekten dediği doğruysa bu parayı nasıl öderdi. Sonra Atatürk'ün yüzüne dikkatli dikkatli bakarak şaka yapıp yapmadığını kendi aklınca ölçtükten sonra:

— «Sen koskoca Gazi Paşa'sın. Elbette hastane parasını da verirsin,» dedi.

Sabaha karşı Sığırtmaç Mustafa'yı bırakarak hastaneden ayrıldık.

Ertesi akşam sofrada konu, yine bu Çoban Mustafa üzerindeydi. Herkes onun için bir şey söylüyordu. Lehinde ve aleyhinde... Bazı konuklar:

— «Paşam, bu çocuğa boşuna emek vereceksin.»

— «Niçin?»

— «Efendim, çoban hiç okur mu? Adam olur mu?»

Bu saçmaları büyük bir dikkatle dinleyen Atatürk:

— «Yahu, ne uzağa gidiyorsunuz. Ben de bir zamanlar tarlada kargaları bekledim. Dayımın çiftliğinde onun koyunlarını güttüm. Beni biraz zeki gören dayım:

'Bu çocuğu okutmalı,' dedi. Bundan sonra beni askerî okula yazdırdılar. Ben okudum, gördüğünüz yere geldim. Çobanlar okumaz diye bir nazariye yoktur. Bu çocuk da okur. Belki büyük bir adam da olur. Onu da zaman gösterir,» dedi.

Çoban Mustafa, Kuleli'de iken Istanbul'a her gelişimizde Saraya gelir, Atatürk'le görüşür ve mübayaa memuru yüzbaşı emeklisi Rıza Köse'den aylığını, yani harçlığını alır, bazı defa yemekte alıkonulurdu.

Çoban Mustafa, Atatürk'ün Dolmabahçe'de mübarek nâşını yaşarmış gözlerle selâmlarken, üzerinde Kuleli üniforması bulunuyordu.

Yıllar geçti ve zamanla bu çocuğun okuyup adam olduğunu gördük. Çoban Mustafa binbaşılığa kadar yükselmiş ve emekli olmuştur. Şimdi Yalova'da oturmaktadır.

AYAKLARINA KAPANAN KADIN

ATATÜRK her yaz dinlenmek için Yalova'ya gelir ve burada üç ay kadar kalırdı. Yalova'nın insana huzur veren havasına, sessizliğine âşıktı âdeta. Burada tabiatla baş başa kalmaktan büyük bir haz duyduğunu, ferahladığını her halinden belli ediyordu. Denizcilik Bankasının yaptırdığı Termal Otelinin ilk konuğu da 22 ocak 1938 cumartesi günü Atatürk olmuştu. Termal'in üçüncü katında bulunan dairesi hâlâ Onun anısına kapalı tutulur. Atatürk'ün Termal'de koru içindeki ahşap Atatürk Köşkünü çok sevdiğini, ömrünün son günlerini burada geçirmek istediğini birçok kez duymuşumdur.

Yine bir yaz, Yalova kaplıcalarındayız. Tatil ayları kendine özgü bir tembellikle sıcak ve ağır geçip gitmede... Günlerden bir gün, ansızın köşkün kapısında bir kadın belirdi. Bu sırada Atatürk, köşkün merdivenlerinden inmekteydi. Kadın birden kendini yere atıp, Atatürk'ün ayaklarına kapandı, öpmek istedi. Fakat Atatürk, buna hemen engel oldu. «Estağfurullah,» diye geri geri çekildi.

Önce mahcup olmuş gibi bir tavır takınmıştı. Fakat az sonra kızdığını anladım. Sert bir şekilde:

— «Ne istiyorsun?» diye sordu.

— «Üç çocuğum var, okula vermek istiyorum.»

— «Peki, siz ne iş yaparsınız?»

Kadın ezile büzüle, adeta utanırcasına:

— «Öğretmenim...» diyebildi.

Atatürk'ün canı adamakıllı sıkılmağa başlamıştı. Bir öğretmen, hem de «Yeni nesli sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil sizin eseriniz olacaktır,» dediği bir öğretmen, gelsin, O'nun ayaklarına kapansın. Olur şey değil.

— «Siz böyle yaparsanız, sizin yetiştirdiğiniz çocuklar ne yapar? Böyle bir hareket fani insanlara yapılır mı? Haydi istediğin neyse çabuk söyle. Yalnız şunu iyi bil ki, kim olursa olsun, elini ayağını öpmek hiç de doğru değildir.»

Kadın öğretmenin isteği, iki çocuğunu yatılı okula vermek, okutmaktı.

Aynı öğretmen otomobile alındı. Yalova iskelesinde indirildi. Ertuğrul yatındaki sofraya oturtulup, öğle yemeği verildi. Sabiha Gökçen, Zehra ve Rukiye Hanımlar da orddaydı. Atatürk, yaveri aracılığıyle kadına yüz lira verdi. Çocukları da Atatürk'ün emriyle hemen yatılı okula gönderildi.

Kadıncağız o an ne yapacağını, nasıl teşekkür edeceğini bilemiyordu. Ayrılırken gözleri yaşlarla dolu «Allah uzun ömürler versin,» diyebildi.

Yalova'da o gün ayaklarına kapanan öğretmen olayı Atatürk'ün çok canını sıkmış ve neşesini kaybettirmişti. Öğretmenin davranışına kızmış, fakat sonuç olarak kadın olduğu için de yardımı esirgememişti. Atatürk, her zaman kadına toplum içinde gereken önemin verilmesini istemişti. Batı kadını ile Türk kadını arasındaki farkı kaldırmak en büyük amacıydı. Türk kadını bütün aşağılık duygulardan kurtarılmalıydı. Ömrünün sonuna dek de bunu savunmuştur.

NİYE KADINI ÖPMEDİN?

SICAK bir yaz günüydü... Istanbul'da bulunuyorduk. Beylerbeyi Sarayında yine sazlı sözlü bir sofra hazırlanmıştı. Saraya hizmete gelen yaşlı bir kadının sebep olduğu bir olayı asla unutamam... Adını bile öğrenemediğim bu yaşlı kadın sadece bir gece çalıştı, fakat hizmet ağır geldi. Dayanamadı ve ertesi günü çekip gitti. Öyle ya, gece sabaha kadar çalışmak kolay mı?

Kadın sofraya rakı ve çeşitli içki veriyor, arada bir de kendi bir kadeh atıyordu. Belki alışkanlığından, belki heyecanını yatıştırmak için... Ama arada bir içtiğini gözümle gördüm.

Bir an geldi, kadın salonda bir koltuğa yığılıverdi. Hemen koşup kaldırmak istedim. Eğlenceli bir geceydi. Herkes coşmuş, bambaşka bir dünyada yaşıyordu. Maksadım kimseye sezdirmeden, Atatürk'ün keyfini kaçırmadan kadını salondan çıkarmak, sonra da Saraydan uzaklaştırmaktı.

Kollarımla kadını arkasından tutup, ayağa kaldırmağa çalışırken, korktuğuma uğradım. Atatürk, uzaktan kadına sarıldığımı görmüş. Böyle şeyler de hiç gözünden kaçmaz. Başımda birden üç gölge görünce sendeledim. Atatürk,

Nuri Conker, Tahsin Uzer... Korkudan ne yapacağımı şaşırdım.

Atatürk kaşlarını çatarak:

— «Sen kadını öpüyordun...» dedi.

— «Hayır Paşam, öpmüyorum...»

— «Öpüyorsun...»

— «Öpmüyorum. Nasıl öperim. Ben kadının arkasındayım. Saçları ağzıma geliyor.»

— «Saçlarını mı öpüyordun?»

— «Hayır efendim, hiç bir yerini öpmedim...»

Atatürk'ün bu kez sesinin yumuşadığını sezdim:

— «Neden öpmedin?» diye sordu.

— «Çalıştığım yerde doğru bulmuyorum...» dedim.

— «Neye doğru bulmuyorsun?»

— «Ekmek yediğim yerde böyle şeyler düşünmem. Ama dışarda olsam istediğim şekilde hareket ederdim.»

Bu sözlerim Atatürk'ün gerilmiş kaşlarını gevşetti. Tahsin Uzer de havanın yumuşamasından cesaret alarak, bana dönüp, gözucuyla Atatürk'ü işaret ederek,

— «Çok iyi yerden ders almışsın,» dedi.

Atatürk cevaplarımı beğenmiş olmalı ki, yerine dönerken:

— «Bravo,» dediğini duydum.

MADAM VERA

BEYOĞLU'ndaki Eden Lokantasına gitmiştik. Papazların toplantısı vardı. Yirmi dört kişilik bir masada birbirlerine ziyafet çekiyorlardı.

Mal sahibi Madam Vera güzel bir kadındı. Aslen Beyaz Rustu. Çok titiz ve düzenli bir servisi vardı. Atatürk, yemek sırasında Madam Vera'yı masaya çağırttı:

— «Lokantanız çok güzel,» diye övücü birkaç söz ettikten sonra, «Bir şeye ihtiyacınız var mı, size yardımcı olabilir miyiz?» diye sordu.

Madam Vera ummadığı anda başına konan bu Devlet Kuşundan son derece keyiflenmiş, ellerini oğuşturarak,

— «Evet var Paşam,» diye sıkıntı içinde bulunduklarını, bir miktar krediye ihtiyaçları olduğunu söyledi. Bunun üzerine Atatürk,

— «Ne kadar?» diye sordu.

— «On bin lira kadar.»

— «İş Bankasına söyleyelim. Mümkünse bir çaresine baksınlar,» dedikten sonra başyaver Rüsuhi Beye bu konuda talimat verdi.

Ertesi günü Eden Lokantasının durumu inceden inceye

incelettirildi. Baktılar ki, borç içinde. Bir süre oyaladılar.

Bu olayın tanıklarından Dr. Reşit Galip, kredi işine çok içerlemişti,

— «Biz bu kadar tarih yazıp çalışıyoruz. Beş para bile aldığımız yok. Rus karısına para veriliyor,» diye başladı söylenmeğe.

Oysa para falan verilmiş değildi.

RUM KADINIYLA KAVUNCU

BİR yaz akşamı Büyükada'ya gitmiştik. 1936 yılıydı. İskelede Atatürk'ü büyük bir kalabalık karşıladı. İçten gelen sevgi gösterilerinde bulundu. Splandit Oteline gidilecekti. Vapur iskelesine bir otomobil yanaştırmışlar. Atatürk'ün binmesi için. Oysa Adalarda tekerlekli, motorlu araçlarla gezilmesi yasak. Atatürk, otomobili görünce şöyle sordu:

— «Adada otomobille dolaşmak yasak değil mi?»

Sorusunun karşılığını daha beklemeden,

— «Kaldırın bu otomobili,» dedi. Sonra iki dizi halinde sıralanıp, kendisine yol açan kalabalığın arasında yürüyerek otele geldi. Herkes yolda Atatürk'e çiçek atıyor, kalabalığı yaranlar, eğilip elini öpüyorlardı.

Otelin alt kat terasında çok güzel bir sofra hazırlanmıştı. Fakat Atatürk, halkın coşkunluğunu görünce bu sofraya pek ilgi göstermedi. Bir servis masası üzerindeki rakıyla leblebiden alıp, elleri arkasında bir aşağı, bir yukarı dolaşmağa başladı.

Balkonun önü çepeçevre insanla doluydu. Her çeşit insan Ata'larını görmek için toplanmış, birbirlerinin başları üzerinden bakmağa çalışıyorlardı. Atatürk, merdivenlere

doğru yürüyünce kalabalık arasında yeni bir kaynaşma oldu. Yukarı sıçrayıp yeniden başladılar el öpmeğe. Göz yaşartıcı bir manzaraydı bu.

Kalabalığın arasında siyah dekolte bir elbise giymiş, uzun boylu, dolgun vücutlu çok güzel bir Rum kadını, oradaki herkes gibi Atatürk'ün de dikkatini çekti. Kadının kocası ya da yakını olduğunu sandığım bir erkek vardı. Atatürk kadını yanına çağırdı. İçki içip içmediğini sordu. «Hayır» karşılığını alınca onu dansa kaldırdı. O sırada yukarı salonda orkestra çalıyordu.

O devirde sırtlarındaki küfelerle mahalle aralarında dolaşan seyyar kavuncular vardı. Uzun boylu, babayani kılıklı, kırçıl sakalı göbeğine kadar inen böyle bir kavuncu da, sırtındaki küfeyle kalabalığın arasına sokulmuş, Atatürk'ü görmeğe çalışıyordu.

Rum kadınıyla dansını bitiren Atatürk, birden gözüne çarpan sakallı kavuncuyu eliyle işaret ederek yanına çağırdı. Kavuncu, bir Cumhurbaşkanı tarafından çağrılacağını aklının ucundan bile geçirmediği için yerinden kıpırdamadı. «Acaba kimi çağırıyor?» gibisinden sağına soluna bakındı. Yanındaki bir iki genç «ben mi, ben mi?» diye ortaya fırladılar. Atatürk, başıyla «hayır» işareti yaptıktan sonra parmağıyla yeniden kavuncuyu işaret etti.

Kavuncu bir anda kendini pistin ortasında buluverdi. Ne olduğunu anlayamadan çevresine şaşkın şaşkın bakınıyordu. Atatürk, kavuncunun sırtındaki küfeyi çıkarttırdı. Sonra Rum kadınına, kavuncuyla dans etmesini söyledi. Kadın çok güzel dans biliyor, pistte döndükçe kıvrak hareketleriyle göz kamaştırıyordu. Pejmürde kıyafetli kavuncuysa hayatında hiç dans etmemişti. Bu iki ayrı toplum katının insanının birbirine sarılarak dans edişleri görülecek şeydi. Dans bittikten sonra Atatürk, ellerini çırparak:

— «Bravo, bravo,» dedi. «Çok güzel dans oldu.» Sonra Rum kadınıyla gelen erkeğe beraber dans etmelerini

söyledi. Bu kez onlar dansa başladılar. Orkestra hiç durmadan çalıyor, toplanan halk alkış tutuyordu.

Atatürk, Büyükada'daki o eğlence akşamında zengin bir Rum kadınıyla yoksul bir kavuncuyu dans ettirmekle acaba neyi anlatmak istemişti? «İmtiyazsız, sınıfsız bir kitle,» olduğumuzu göstermeyi mi? Yoksa o zengin kadına «ben istersem seni bir cumhurbaşkanıyla da, bir küfeciyle de dans ettirmesini bilirim,» demeğe mi getirmişti. Bunu bir türlü çözemedim.

SAMİ PAŞANIN SÜSLÜ EŞİ

YIL 1931. Dolmabahçe Sarayında çok parlak bir düğün oluyor, generallerden birinin kızı evleniyordu. Yurdun tanınmış kişileri düğüne çağrılıydılar. Her yanda şık elbiseli güzel hanımlar, genç kızlar, yakışıklı erkekler göze çarpıyordu. Türkiye'nin Berlin büyükelçisi olan Kemalettin Sami Paşa ve eşi de konuklar arasındaydı.

Elçi ve eşi dikkati çekecek kadar şık giyinmişlerdi. Kemalettin Sami Paşanın eşi Arap dünyasında tanınmış bir prensesti. Ne kadar mücevheri varsa hepsini takmıştı denebilir. Yürüdükçe pırıl pırıl yanıp sönen mücevherlerle herkesin bakışlarını üzerinde topluyordu. Sanki ışıklardan yapılı bir sütunu andırıyordu.

Prensesin bu aşırı süsü, çok geçmeden Atatürk'ün de dikkatini çekti. Canının sıkıldığını anlamakta gecikmedim. Bütün neşesi bir anda uçup gitmişti. Dans biter bitmez Kemalettin Sami Paşayı yanına çağırdı. Ayakta şu şekilde konuştu:

— «Lütfen etrafınıza bir bakın. Ne kadar güzel varsa hepsi tabii. Hiç bu kadar elmaslısına rastlıyor musunuz?

Sizin hanımefendi bujular içinde. Kendi çirkinliğini kapamak için kuyumcu dükkânına benzemiş.»

Kemalettin Sami Paşa, eşiyle beraber salonda daha çok kalamadı. Hemen Saraydan ayrıldı. Eşinin bu kadar süslenmesine ve hoş olmayan bu durumu yaratmasına o da çok üzülmüş ve pişman olmuştu.

Çok şık giyinen Atatürk, süsten, gösterişten tiksinir, böyle şeylerden uzak dururdu. Tam bir salon adamı olduğu halde, tabiîlikten hiç bir zaman ayrılmaz, göründüğü gibi olmayı yeğ tutardı.

HANIMLARINIZI UNUTMAYINIZ

ATATÜRK'ÜN her geceki sofralarından biri. Sofrada Cevat Abbas, Recep Zühtü, Kılıç Ali. Recep Peker, Tahsin Uzer gibi yakın arkadaşları, sofrasının gedikli konukları bulunuyordu.

O gün Saraya tanımadığım bir hanım gelmişti. Atatürk'le görüşmek istedi. Görüştürüldü. Beş on dakika sonra da tanımadığım bu kadın gitti. O zaman pek ilgilenmemiştim. Meğer gelen kadın, Atatürk'ün yakın arkadaşı Cevat Abbas'ın eşi değil miymiş. Kadıncağız, son zamanlarda kocasının kendisini bir kenara ittiğini söylemiş, ilgisizliğinden yakınmış. Atatürk'ün bu konuda yardımını rica etmiş. Tabiî bütün bunlardan Cevat Abbas'ın haberi yok.

Konuklar sofrada yerlerini aldıktan sonra Atatürk cebinden altın sigara tabakasını çıkardı. İçinden iki sigara çekti. Birini kendi yaktı, öbürünü de Cevat Abbas'a fırlattıktan sonra:

— «Yak bakalım bir sigara Cevat Bey,» dedi.

Atatürk'ün sofrada sigara dururken sadece Cevat Abbas'a sigara atışını, anlamlı anlamlı süzüşünü pek hayra

yormadık. Arkasından hemen bir fırtınanın patlak vereceğini anlamıştık.

Cevat Abbas sigarasından henüz bir nefes bile çekmemişti ki, Atatürk ona tam bir ders olan şu konuşmayı yaptı:

— «Bir zamanlar genç bir subaydınız. Hanımlarınız da genç kızlardı. Sevişip evlendiniz. O zaman fakirdiniz. Şimdi hem zenginsiniz, hem de mebussunuz. O zaman güzel olan aileleriniz şimdi size çirkin ve kart geliyor. Parasız pulsuz bir teğmenken size gönül vermiş, yıllarca kahrınızı çekmiş, çoluk sahibi etmiş hanımlarınızı unutmayınız. Aklınızı başınıza alınız ve kadınlara kötü muamele etmeyiniz.»

MARİFETMİŞ GİBİ EVLENMİŞİZ

BİR gün sofrada kadınlar üzerine görüşmeler yapılıyor, kadın konusunda ortaya atılan düşünceleri Atatürk dikkatle dinliyordu. Bir erkeğin beraber yaşadığı bir kadından ayrıldıktan sonra onun için yakışıksız sözler söylemesinin aleyhindeydi ve ısrarla bu düşünceyi savunuyordu Atatürk.

Atatürk'ün evliliği kısa sürmüş ve Lâtife Hanım'dan ayrıldıktan sonra bile, yeri geldiği zaman ondan saygıyle söz etmeği alışkanlık haline getirmişti.

— «Bizim Lâtife Hanım kraliçe gibidir. Lisan bilir, sefir ağırlar, sosyetik misafirleri nasıl kabul edeceğini bilir, kültürlü, aydın kadındır.» Şeklindeki övücü sözleri çok kişinin kulağından gitmemiştir.

Bir gün Atatürk'e Armstrong'un kitabını getirdiler. Kitabı okuyunca kaşlarının çatıldığını gördüm. Okuduğu sayfa, O'nun özel hayatıyla ilgili bölümdü.

— «Bu İngiliz benim evime giremez. Özel hayatıma nüfuz edemez. Bizim Lâtife Hanım Avrupa'da tahsil etmiştir. Ona bunları olsa olsa o yazdırmıştır. İngiliz, özel hayatımı bilir ama, bir yere kadar bilir,» dedi.

Daha sonraları evlenme konusu açıldığında Atatürk'ün şöyle konuştuğunu hatırlarım:

— «Biz de bir zamanlar marifetmiş gibi evlenmiştik. Merasimlerle evlenmeyi bir marifet sanmıştık.»

Atatürk'ün Lâtife Hanım'dan ayrılışı, 1926'da Medenî Kanunun çıkışına da yol açmıştır. Eskiden boşanma çok kolaydı. Boş ol dedi mi, karı koca ayrılıverirdi.

EN BÜYÜK SERVET

O zamanlar basit bir kasaba olan Ankara'nın sıkıcı havasına arkadaşlarını alıştırmak için uzun bir süre Başkentten ayrılmayan Atatürk, devrimleri yerleştirmeğe başladıktan sonra yaz mevsimlerini Istanbul'da geçirir olmuştu. Üç, dört ay sürekli olarak Istanbul'da kalır, yatla Marmara ve Boğazda geziler yapardı. Bu gezilerde Sakarya, Çankaya ve Istanbul motorlarıyla Ertuğrul yatını kullanırdık.

Şehirdeki gezintilerinin yerlerini, ömrünün son yıllarında deniz banyoları almağa başlamıştı. Selânik gibi bir kıyı şehrinde doğmuş olduğu halde, o zamanki softalık yüzünden Atatürk denize hiç girmemişti. Yüzmeyi, kendi eseri olan Florya'da öğrendi ve halkın arasında yüzdü. Zaten halk arasında, kalabalık içinde yaşamak isteğinde olduğu için Istanbul'u bu işe daha elverişli bulur ve Ankara'dan çok Istanbul'u severdi.

Istanbul'da bulunduğumuz bir yaz müzeleri dolaştı, eski yapıtları inceledi. Topkapı Sarayında ne var, ne yok hepsini birer birer gözden geçirdi. Topkapı Sarayı müzesinin kurulması da Atatürk'ün buyruğuyla olmuştur. Mecidiyeköşkü'nü gezerken, Millî Eğitim Bakanlığının emriyle

Topkapı Sarayında toplanan, fakat ne hikmetse halkın gözünden saklanan hükümdarların portrelerini görmüş ve bunların sergilenmesi emrini vermişti. Atatürk, ayrıca halkın içeri alınmasını da istemiş, o sırada Gülhane Parkında bulunan birçok kimse, çevresini kuşatmış olarak Saraya alınmıştı.

Atatürk, daha sonra kapalı vaziyetteki Hırka-i Saadet dairesini gezdi. Hilâfete bağlı olan bu dairenin kırk kadar kıdemli memuru, bunların başında da Hırka-i Saadet Serhademesi ünvanını taşıyan Hoca Rasim Efendi adında bir adam vardı. Atatürk'ün yanında Kâzım Özalp da vardı. Her biri birer hazine değerindeki eşyaları sandıklardan çıkartıp teker teker gözden geçirdi. Sonra bunların tekrar sandıklara yerleştirilmesine gözcülük etti. İçlerinde Emanat-ı Mukaddese'nin de bulunduğu seksen bin parçayı aşkın bu tarih ve sanat hazinesinin çok iyi saklanması ve en kısa zamanda halka açılması için emir verdi. Türkiye'nin en büyük servetinin tarih olduğunu bir kez daha hatırlattı.

Atatürk, Topkapı Sarayında «Sancağı Şerif» i görmek istediği zaman, memurlar, mahfazasını açarak Sancağı Şerif'i çıkarmışlar ve önüne koymuşlardı. Atatürk, bunu dikkatle gözden geçirdikten sonra kaşlarını çatarak:

— «Bu Sancağı Şerif değildir. Aslını bulun,» dedi.

Topkapı Sarayında yarım yüzyıl çalışmış memurlar, bu sözlerin karşısında şaşkınlık geçirdiler. Fakat bir süre sonra Topkapı Sarayı tam bir müze şeklini alıp, arşivi düzenlenirken gerçek meydana çıkıyor. Muhafazasından çıkarılan yeşil renkli 30 santim eninde ve 113 santim boyundaki kumaştan yapılan ve üzerinde (Nasrun minallah ve feth-ün karip) Allah, Muhammed ve Aşere-i Mübeşşire yazıları işlenmiş Sancağı Şerif'in sonradan dikildiği meydana çıktı. Siyah renkte olan Sancağı Şerif çürümüş ve yerine yeşil renklisi yapılmıştı. Mahfazanın altındaki bir torbanın içinde de siyah renkte çürümüş kumaş parçala-

rı bulunuyordu. Atatürk'ün o gün Sancağı Şerif'in hakikisi olmadığını nasıl anladığını hâlâ merak eder dururum.

Tarih yapıtlarına karşı Atatürk'ün büyük bir saygı duyduğu belliydi. Tarihe, özellikle Türk Tarihine büyük değer verir, tarih yapıtlarının iyi saklanmasını bozulup yıkılmamasını her zaman tekrarlardı. Okuldayken O'nun en sevdiği dersin tarih olduğunu birkaç kez ağzından işitmiştim. 12 nisan 1931'de açılışı yapılan Türk Tarih Kurumu'nu bu amaçla kurdurmuştu. Bu kurumun çekirdeği 23 nisan 1930 da Türkocaklarının altıncı kurultayında kurulan «Türk Tarih Heyeti» idi. Türkocakları, yedinci kurultayında kapanma kararı vermiş, Atatürk'ün buyruğu ile de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurulmuştu. Bu dernek, 1935'te Türk Tarih Kurumu adını almıştı. Atatürk, kurumun koruyucu başkanıydı. Kuruma çok önem verirdi. Ölümünden önce son okuduğu kitap, bu kurumun üç ayda bir yayınladığı «Belleten» adlı bilimsel derginin son sayısı olmuştu.

MISIRLI MUGANNİYE

SARAYBURNU Parkının yeni açıldığı günlerdeydi. 10 ağustos 1928 çarşamba gecesi Cumhuriyet Halk Partisi burada büyük bir eğlence düzenlemiş ve Atatürk'ü de çağırmıştı. İstanbul motoruyla Dolmabahçe'den Sarayburnu'na gittik. Rıhtımdaki Atatürk heykeli ışıklarla aydınlatılmış olarak dimdik ve heybetli duruyordu. Bu heykelin açılışı 3 ekim 1926 pazar günü yapılmıştı. Törene ben de katıldığım için hatırlıyorum. Türkiye'deki ilk Atatürk heykeliydi. Heykelin açılmasından birkaç gün sonra İzmir Bölge Ziraat Okulu Müdürü Abidin, Gazi'nin ilk heykelinin üç ay kadar önce okulun bahçesine dikildiğini bildiren bir mektup yollamıştı ama, onun yazdığı heykel değil büst olsa gerekti. Cumhuriyet'e karşı dini yanlış anlayıp anlatanların etkisiyle heykele karşı gösterilen çekingenlik, Atatürk'ün 1923 yılında yaptığı bir konuşmayla giderilmiş, yurdumuzda da artık heykel dikme işinin bir uygarlık gereği olduğu kanısı güç kazanmıştı.

Her gün yeni bir devrimi müjdeleyen Atatürk, bu tarihî konuşmasında «dünyada medeniyim diyen herhangi

bir millet mutlaka heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Heykel dikilmesini dine aykırı sayanlar, şeriat ahkâmını gereğince incelememiş olanlardır. Milletimiz heykeltraşlığı ilerletecek, atalarımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya yâdettirecektir,» demişti.

Yine o zamanlar duyduğuma göre Atatürk kendi heykelinin yapılmasını istememiş, fakat yurtta heykel anlayışının yerleşmesinin ancak kendisinin heykelleriyle olacağı kanısına vardıktan sonradır ki, sağlığında heykelinin yapılmasına razı olmuştu. Sarayburnu'ndaki Atatürk heykelini İstanbul Belediyesi Viyana'lı bir heykeltraşa işte bu görüşün ışığı altında yaptırmıştı. Atatürk, Krippel adlı bu heykeltraşı kabul ederek uzun uzadıya karşısında oturup istediği kadar poz vermişti. O zamanki parayla on beş bin liraya çıkan bu heykelin beğenilmesi üzerine aynı sanatçıya Ankara'da iki Atatürk heykeli daha yaptırılmıştı. Taksim'deki Cumhuriyet anıtı ile Ankara'da Etnografya Müzesi ve Yenişehir'deki Atatürk heykelleri ise Canonicav tarafından yapılmıştı.

Sarayburnu o gece ışıklarla pırıl pırıldı. Rıhtıma yanaştığımız zaman gecenin karanlığı içinden fışkıran ışıkların arasındaki büyük kalabalığı gördük. Uzaktan tatlı bir kadın sesi çın çın ötüyordu. Atatürk'ün geldiğini duyan, gören halk, kadınlı, erkekli coşmuş, sevgi gösterisi yapıyordu. Atatürk tam bir halk adamıydı. Halkın içinden çıkmış, halkın malı olmuştu. Bu yüzden düşündüklerini hep halkın önünde söyler, «yanlışım varsa halk düzeltsin,» derdi. Her zaman milletin ferdi olmakla övünür, «yapılan şeylerin şerefi millete aittir, her şeyi millet yaptı» derdi. Gittiği her yere neşe götüren bir insan olduğu için hemen halkla haşir neşir oluverdi.

Parkın bir köşesinde bir caz, sahnede Arapça şarkılar söyleyen Münire-tül Mehdiye takımı vardı. Mısırlı mu-

ganniye Cemaliyye'yi ilk kez orada, Park Gazinosunda görüyorduk. Kadının sesi gerçekten güzeldi. Allah için güzel ses...

Kadın Atatürk'ü selâmlayarak billûr gibi sesiyle Arapça şarkılar söyledi. Konserinde de büyük bir başarı kazanıp bol bol alkışlandı.

Atatürk hiç konuşmadan büyük bir dikkatle dinledi. Şarkı bitince kadını yanımıza çağırdı. Batı müziğini de öğrenmesini öğütledikten sonra,

— «Bu sesle seni bütün dünya dinler. O zaman işte şöhretini tam yaparsın,» dedi.

Kadın da teşekkür ederek ayrıldı.

O zaman Atatürk'ün, bu sözleri Arap şarkıcısına niye söylediğini anlıyamadım. Biz her alanda büyük bir devrim yapmış, Arap dünyasından ayrılıp Batı'ya yönelmiştik. Acaba Atatürk, Doğu dünyasının kültür ve sanat alanında bizi izlemesini mi hatırlatmak istemişti? Yoksa... Atatürk Türk musikisini sevdiği halde, müzik devrimimizin ancak Batı müziğini benimsemek ve uygulamakla gerçekleşeceğine inanıyordu. Evet, yoksa bunu düşünerek mi Mısırlı hânendeye yol göstermek istemişti? Bunu daha sonraları anladım.

Atatürk, dil konusunda olduğu gibi müzik alanında da kendi beğeni ve alışkanlıklarını çiğnemiş, alaturka müziği sevdiği ve sofrasından hiç eksik etmediği halde, Batı müziğine inanmış, Batı uygarlığının müziğinin gelecek kuşakların müziği olduğunu söyleyerek Devlet Konservatuvarının temellerini attırmıştır. 1924'de kurulan Musiki Muallim Mektebi, 6 mayıs 1936 yılında Atatürk'ün buyruğuyla Ankara Devlet Konservatuvarı halini almış ve yurtta Batı müziği sanatını eğitim yoluyla yerleştirmeğe başlamıştı.

Özel hayatında alaturkalıktan kurtulamayan Atatürk, bir ara Radyoyu yalnız alafranga müziğe ayırtacak kadar

ileri gitmiş ve kulağına kadar gelen yakınmalar üzerine de, alaturka âşıklarına, devrim yapan kuşakların yoksunluk ve fedakârlıklara katlanmak zorunda olduklarını hatırlatmıştı.

Müzik kültürü çok kuvvetli olan ve alaturkayı çok sevdiği için bâzı geceler sevdiği şarkıları kaidesine uygun şekilde söyleyen Atatürk'ün müzik devrimini de halka kabul ettirişi, o gece Sarayburnu Parkındaki konuşmasından belli değil miydi?

Atatürk'ün kendi beğeni ve isteklerini bile sırası gelince devrimler uğruna çiğneyerek radyolardan alaturka müziği kaldırması tepkilere yol açmış, alaturka sevenler bu hale çok üzüldüklerini, Türk müziği duyamamaktan kulaklarının paslandığını söylemekten bile çekinmemişlerdi. Bir gece Dolmabahçe Sarayında Yunus Nadi, Atatürk'e bu konuda yakınmalarını sıralayarak şöyle demişti:

— «Paşam ne olur alaturka şarkılardan bizi mahrum bırakmasınlar. Zevkimize, dugularımıza el atıldığı için çok üzülüyor ve inciniyoruz.»

Atatürk bu sözlere şöyle karşılık vermişti:

— «Alaturka şarkılardan ben de hoşlanıyorum. Fakat unutmamak gerekir ki, devrim yapan bu nesil, bâzı fedakârlıklara katlanmasını bilmelidir. Ancak millî türkülere yer verilmelidir.»

Radyolarda Klâsik Türk Müziği çalınması yasağı bir süre sürdü. Bir gece sofrada Atatürk, konuklar arasında bulunan bestekâr Sıtkı Beyin ud ve tamburunu, eşi Vasfiye Hanımın sesiyle coşarak dinledikten sonra:

— «Sıtkı Beyefendi. Gidip İstanbul ve Ankara Radyolarında birer konser veriniz,» dedi.

Bu sözlerle Radyolardan kaldırılan Klâsik Türk Musikisi, yeniden konulmuş oluyordu.

Gülhane Parkındaki şenliklerde Mısırlı Muganniyeden

sonra Eyüpsultan Cemiyeti öğrencilerinden kurulu ve Kemanî Mustafa Beyin yönettiği Fasıl Heyeti konserine başladı. Heyetteki sazcılar, kadın olsun, erkek olsun rastgele giyinmişler, böyle seçkin bir toplantıya yakışıksız giysilerle gelmişlerdi. Bu hal Atatürk'ün gözünden kaçmadı. Canının sıkıldığı belli oluyordu. Bunu da, onları dinler gibi görünürken önündeki gazeteye dalmış olmasından anlıyordum. Atatürk, bir ara Fasıl Heyetinden programlarını istedi. Olmadığını öğrenince üzüntüsü daha da arttı. Fasıl Heyetini zor durumdan kurtarmak için tutup sevdiği şarkılardan bir liste yapıp, sahneye gönderdi. Listenin başında galiba, Faize Hanımın bestesi olan Şataraban makamında «Bade-i vuslat içilsin kâse-i fağfurdan» şarkısı vardı. Atatürk bu şarkıyı çok severdi ve sofrada keyifli zamanlarında kendi sesiyle okurdu. Fasıl Heyeti bu şarkıyı da iyi çalamayınca Atatürk çok sinirlendi. Konserden sonra ayağa kalkarak şunları söyledi:

— «Her zaman, her yerde olduğu gibi bu gece de burada aziz milletimizle karşı karşıya geldiğim anda büyük bir kuvvetin etkisi altında kaldığımı duyuyorum. Bu kuvvet nedir? Türk halkının, Türk toplumunu meydana getiren yüksek insanların halk kaynaklarından yükselen hislerin, arzuların, heyecanların, hazların bir noktada, bir hedefte, bir gayede birleşmesidir. Bu kuvvetin bu bu kadar ortaklaşa olabilmesi, onun çok temiz, çok asil olduğunu göstermektedir. Bu gece burada Doğunun en seçkin iki musiki heyetini dinledim. İlk olarak sahneyi süsleyen Mısırlı Muganniye, sanatkâr olarak başardı. Fakat benim Türk duygularım üzerindeki görüşüm şudur ki, artık bu basit musiki, Türklüğün çok gelişmiş ruh ve duygularını kandırmağa yetmez. Karşıda medenî dünyanın müziği de işitildi. Bu ana kadar şark musikisi karşısında uyuşuk duran halk, hemen ayağa kalktı. Hepsi neşe içinde oynuyor. Tabiatın icabını yapıyor. Türk, yaradılış olarak şen ve şatırdır. Eğer Türkün

bu güzel huyu şimdiye kadar farkolunmamışsa, kendisinin kusuru değil, acı felâketlerin sonucudur. Türk milleti işte bunun için gamlı görünüyordu. Fakat artık hatalar düzeltilmiştir. Türk milleti artık şen olacaktır.»

HARF DEVRİMİ GELİYOR

SARAYBURNU Parkında 9 ağustos 1928 gecesi düzenlenen şenlikler sırasında çok önemli bir olay daha oldu. Müzik devriminden sonra Atatürk, bir devrimi daha müjdeledi. Az önce sahnede Müniret-ül Mehdiye takımıyla şakıyan Arap şarkıcı Cemaliyye, bir süre Atatürk'ün masasında kalıp, O'nun müzik konusunda söylediği ilginç sözleri hayranlıkla dinledikten sonra teşekkür edip ayrılmıştı. Atatürk bundan sonra ayağa kalkarak kadehini halka doğru kaldırıp:

— «Arkadaşlar, hanımlar, beyler. Şu gördüğünüz içki rakıdır. Bunu vaktiyle Padişahlar saraylarda, dört duvar ve kafes arkasında gizli gizli içerlerdi. Bizse, hepimiz şurada toplu olarak alenen içiyoruz. İşte aziz milletimin önünde ve onun şerefine içiyorum,» dedi.

Atatürk'ün bir halk adamı olduğunu, bundan daha güzel hangi olay anlatır? Halkın içinden çıkan büyük adam, halkla beraber kadeh kaldırıyordu.

— «Hepinizin şerefine içiyorum,» der demez bütün gazino bir anda karıştı. Topluluk ayağa fırlamış:

— «Yaşa Paşam. Sağol Paşam. Allah seni başımızdan

eksik etmesin!» bağırışlarıyla kadehlerini kaldırıyor, Atatürk'e doğru sallıyorlardı. Bu manzara O'nu çok içlendirmişti. Halkın coşkunluğu sürüp gidiyordu.

Atatürk, birdenbire kararlar verirdi. Yine öyle olmuş, coşan halka, sayısız devrimlerinden birini daha müjdeliyordu. 1927 yılında ne pahasına olursa olsun yapmağa karar verdiği ve 1928 kış aylarını da hazırlıklarıyla geçirdiği Lâtin harflerinin Türkçeye alındığını ilân edişi işte o geceye rastlar. İleri bir millet olabilmemiz için yeni harflerin kullanılması gerektiğini halka anlatan Atatürk şöyle diyordu:

— «Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir. Yeni Türk harflerini her vatandaşa, kadına, erkeğe, hammala, sandalcıya öğretiniz. Bu ödevi yaparken düşününüz ki, bir milletin yüzde onu, yüzde yirmisi okuma-yazma bilir de, yüzde sekseni, doksanı bilmezse ayıptır. Bu millet utanmalıdır. Ama Türk Milleti, utanmak için yaratılmış bir millet değildir. İftihar etmek için yaratılmış, şanlı, şerefli bir millettir. Tarihi baştan başa iftiharla dolu bir millettir.

«Okuma-yazma bilmeyenlerin çokluğu, onun hatası değildir. Hata, Türk'ün seciyesini anlamayarak, kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. Artık geçmişin bu hatalarını kökünden temizlemek zamanı gelmiştir. Hataları düzelteceğiz. Bu hususta bütün vatandaşların çalışmasını isterim. En nihayet bir-iki yıl içinde bütün Türk halkı, yeni harfleri öğrenmelidir, öğrenecektir. Milletin, kafasıyla olduğu gibi, yazısıyla da medeniyet âleminin yanında olduğunu gösterecektir.»

Bunu duyan halk, O'nu kucaklamak, bağrına basmak için birbirini çiğnemeğe başladı. Görülmemiş coşkunluk sırasında ağlayanlar da vardı.

Eğlencelerden sonra Gülhane Parkından Büyükada Yat Kulübüne giderken bir olay oldu. Atatürk'ü geçiren, çevresini sarıp O'nu çılgınca alkışlayan halkın arasında sım-

sıkı bir çarşafa sarılmış bir kadın, dikkatini çekmişti. Hemen kadının yanına doğru gitti:

— «Hanımefendi, adınız nedir?» diye sordu.

— «Hâfız Hanım.»

— «Nerelisiniz?»

— «Eyüplüyüm.»

— «Hâfız Hanım, benim hatırım için başındaki şu siyah örtüyü atıp, etrafı daha rahat görmek istemez misin?»

Kadın bu sözlere, sözle değil, iki eliyle sarıldığı çarşafı başından çıkarıp atarak karşılık verdi. Sonra gözlerini Atatürk'ten hiç ayırmayarak diz çöktü. Ellerine sarılıp öperken dudaklarından şu cümleler döküldü:

— «Sana kurban olayım...»

Bu olaydan sonra Atatürk, gidişini biraz daha uzattı. Saat gecenin ikisi olup, bütün gazino boşalıncaya kadar oradan ayrılmadı. Herkes çekildikten sonra Büyükada'ya yollandık. Anadolu Yat Kulübünün çağrılısı olduğu halde, halkın eğlencesini seçen Atatürk'ün pırıl pırıl ışıkların altında fraklı, smokingli erkeklerle, tuvaletli, süslü kadınları görünce suratı asıldı:

— «Hani Sarayburnu'nda yaptığımız şeyi, burada yapamazdık,» dedi.

Böylece Lâtin harfleri kabul edildi. Hem de halkın içinde, O'nun oyu alınarak... Atatürk başöğretmen oldu. Anadolu'yu baştan başa dolaştı. Gezilerinde halka dersler verdi, sınav yaptı... Halk okulları açıldı, bir buçuk milyon cahil insan okuyup yazma öğrendi. Halkın kültür bakımından yükselmesine başlıca engel, Arap harflerini görüyordu. Kararını daha 1927'de vermiş, 1928 kış ayları hazırlıkla geçmişti. Atatürk, Harf Devrimi için beş yıllık bir plan hazırlayıp getirenlere çıkışmış, «bu iş ya üç ayda olur, ya hiç olmaz,» demişti. Olaylar, O'nun haklı olduğunu bir kez daha gösterdi.

BENİ İMTİHAN EDİYOR

YENİ harflerin alındığı günlerdeydi. Atatürk çok düşünceli görünüyordu. Üzerine, büyük bir işe girişeceği zamanlardaki dalgın hali çökmüştü. Söğütlü yatıyla Boğazda bir gezinti yapacaktık. Hareket ettik.

Bu gezide o zaman Başbakan olan İsmet İnönü de vardı. Şükrü Kaya, Nuri Conker, Dr. Reşit Galip, Salih Bozok, Recep Zühtü, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref Ünaydın, başyaver Rüsuhi'nin de bulunduğu bir topluluk da çağrılı bulunuyordu.

Yat, Kuruçeşme önlerine geldiği zaman Atatürk, yine dalgın ve düşünceli haliyle oturduğu yerden ayağa kalktı. O sırada ben hizmet görüyordum. Parmağıyla «gel» şeklinde bir işaret yaparak:

— «Sen okumak-yazmak bilir misin?» diye sordu.

— «Eski harflerle okur yazarım.»

— «Yeni harfleri biliyor musun?»

— «Biliyorum, fakat birleştiremiyorum.»

— «Öyleyse seni imtihan edelim.»

İşte o zaman şaşırıp kalmıştım. Hayatta en çok korktuğum şey, imtihan; sonunda başıma gelmişti. Hem de na-

sıl ve kim tarafından? Ufacık bir pot kırmam, zaten son günlerde düşünceli gördüğüm Atatürk'ü bir anda kızdırmağa ve bağırtmağa yetebilirdi. Benim, o bir iki saniye içinde geçirdiğim korkuyu hiç fark etmeyerek İsmet İnönü'ye döndü ve şöyle sordu:

— «Ne dersin Paşam?»

İsmet İnönü başıyle onaylayarak:

— «Derhal imtihan edelim,» dedi. Sonra bana bir kâğıt alarak gelmemi emretti.

Bir yandan salondan kamaraya koşuyor, bir yandan da «İnşallah ben dönünceye kadar imtihanı, yeni yazıyı unuturlar da, başka şeylere dalarlar,» diye düşünüyordum. Fakat hiç de umduğum gibi olmadı. Tekrar salona girdiğimde bütün bakışları üzerimde duydum. Başta Atatürk olarak bu kadar seçkin kişinin önünde imtihan vermek... Olur iş değil.

Atatürk'ün başı hep ayni düşünceye saplanmış gibiydi. Bunun ne olduğunu biraz sonra çözebilecektim. Hep o dalgın haliyle başı önüne eğik:

— «Yaz bakalım. Bira soğuktur...» dedi.

Ben de aynen, şimdi olduğu gibi nasıl yazılırsa, okunduğu gibi yazdım. Oysa eski harflerle «Soğuktur,» diye yazılır. Şimdi ise aynı söylendiği gibi yazılıyor. Ben «Souktur» diye yazmıştım.

— «Sen öğrenememişsin» diye öbür sofracı arkadaşlardan Selâhattin'i çağırdı. O arkadaşın üstünde de aynı bendeki korkuya benzer bir korku vardı. Benim nasıl yazdığımı, başıma geleni de gördüğü için ayni hataya düşmeyeceğini sanıyordum. Her halde daha başka bir şey yazacaktı.

Nitekim «Souktur,» diye yazdı. Ona da ayni hakaret:

— «Sen de öyle... Öğrenememişsiniz.»

Bir anda ikimizin de korkusu dağılmıştı. Atatürk'ün bu sözlerden sonra artık bize bağırmayacağını anlamıştık. Her

zaman böyle olur, hakaretin dozu biraz fazla kaçınca, bağırma faslı da başlamadan biterdi.

O gün bu konuda herhangi bir karara varamadı. Yalnız bir ara İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın benim yazımı savunduğunu duydum:

— «Paşam, Çelebi'nin yazdığı doğrudur,» diyor. Atatürk de gözünü kırparak gayet memnun:

— «Biz biliriz» diye işi kapatıyordu.

Gezinti Küçüksu Sarayında sona erdi. Atatürk'ün harf devrimi üzerinde çok kafa yorduğunu, bunun için kaç gecesinin uykusuz geçtiğini çok iyi hatırlarım.

İNÖNÜ'NÜN ÇOCUKLARI

ATATÜRK, aralarındaki düşünce çatışmalarına karşın, İsmet İnönü'yü sever ve saygı gösterirdi. Bir gece Çankaya Köşkü'nde sazlı sözlü bir akşam sofrasında oturmuş, Celâl Bayar, Ruşen Eşref Ünaydın, Tevfik Rüştü Aras, Salih Bozok, Kılıç Ali, Nuri Conker, Afet İnan'la sohbet ederken dışardan gelen İsmet İnönü'yü ayağa kalkarak karşılamıştı. İnönü, o gece sofraya telefonla çağırılmış ve biraz da geç gelmişti. Kimseye ayağa kalkmayan Atatürk'ün İnönü'yü böyle ayağa kalkarak karşılaması, ona özel bir ilgi gösterdiğini belirtiyordu. İnönü'ye çok kızdığı zamanlarda bile yıllarca Başbakanlığını yapmış bu eski silâh arkadaşı için olumsuz bir söz söylediğini duymadım.

Bir gün Çankaya'da şimdi adını hatırlıyamadığım bir kişi, Atatürk'ün İnönü hakkında beslediği duygularla ilgili şu anısını anlatmıştı:

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerde fırka başkanı Fethi Okyar, vapurla İstanbul'dan İzmir'e gidiyormuş. O zaman İzmir Valisi olan Kâzım Dirik Paşa, Atatürk'e bir telgraf göndererek, Fethi Okyar'ın bu geziden hemen geri döndürülmesini istemiş ve şöyle demiş

telgrafında: «İzmir'liler Fethi Bey'e büyük bir antipati besliyorlar. Eğer buraya ayak basarsa, büyük olaylar çıkabilir. Hatta hayatına bile kastedilebilir. Bunu ben bile önleyemem.»

Atatürk yanındakilere şöyle demiş: «Bu telgrafı Fethi Bey'e gönderiniz. Hareketinde serbesttir.»

Tabiî Fethi Okyar, telgrafa aldırmayıp İzmir'e yollanmış. Vapur İzmir'e geldiğinde Vali'nin dediklerinin tam tersi olmuş. Görülmemiş bir kalabalık Kordonboyu'nda Serbest Fırka Başkanını sevgi gösterileriyle karşılamış. Omuzlara almış. Bununla da kalmamış. Kemeraltı'ndaki kıraathanelerde bulunan Atatürk'ün ve İnönü'nün resimleri, bazı kendini bilmezlerin kışkırtmalarıyla yırtılmış, ayaklar altına atılmış.

Tabiî bütün bu olup bitenler Atatürk'e duyurulmuş. Olaylardan çok üzülen Atatürk'ü yatıştırıp, gönlünü almak için milletvekillerinden kurulu bir topluluk Çankaya'ya gitmiş. Atatürk onlara şunu söylemiş:

— Benim resimlerimin yırtılıp çiğnenmesine üzülmedim desem doğru söylememiş olurum. Fakat beni asıl üzen nokta, o İzmir'i kurtarmak için canını dişine takarak döğüşen Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın resimlerinin yırtılıp çiğnenmesidir. Hiç olmazsa onun resimlerine dokunulmamalıydı...

İnönü'nün Yunanistan'a giderken çocuklarını Atatürk'e emanet edişi olayı vardır ki, oldukça ilginç sayılır:

Türk-Yunan dostluğunun kurulmağa başladığı günlerdeydi. Yunanistan Başbakanı Venizelos Türkiye'ye gelmiş, bu resmî ziyarete karşılık olarak ta Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün Yunanistan'a gitmesi kararlaştırılmıştı.

Hazırlıklarını bitiren İnönü, akşam üzeri veda etmeğe Çankaya Köşkü'ne gelmişti. Atatürk'le beraber kütüphaneye geçtiler. Kahvelerini götürdüğümde başbaşa vermişler, alçak sesle görüşüyorlardı. Atatürk, görüşme bittikten

sonra Başbakanı uğurlamak için antreye kadar geldiğinde İnönü'nün ürkek ve çekingen hali gözümden kaçmadı. Yunanistan'a gitmek istemiyordu da, sanki zorla gönderiliyor hissi vardı üzerinde. Sonradan düşündüm. İnönü çok haklıydı gitmek istememekte. Savaştan yeni çıktığımız, daha düne kadar can düşmanı olduğumuz, ordusunu topraklarımızdan kovup denize döktüğümüz bir ülkeye gidiyordu. Bu bir dost ziyareti olduğu halde insanın başına her şey gelebilirdi. Taşlanır, hakaret görür, hatta ne kadar güvenlik tedbiri alınırsa alınsın, suikaste bile uğrayabilirdi. İnönü'nün konuşmasından —kapalı da geçiştirse— bu kaygılar açıkça belli oluyordu. İnönü bir şey söylemek istiyor, fakat söyleyemiyordu. Tam ayrılacakları zaman şöyle dedi:

— «Paşam, ben gidiyorum. Çoluğum, çocuğum sana emanet.»

Atatürk, İnönü'nün kaygılanış nedenini anlamıştı. Bu dokunaklı sözler üzerine gülümseyerek elini onun omuzuna koydu. Sonra sırtını sıvazladıktan sonra şöyle karşılık verdi:

— «Güle güle git. Yolun açık olsun. Gözün arkanda kalmasın. Çoluk çocuğunu hiç düşünme. Allah korusun, bir şey olsa bile biz neciyiz burda?»

İnönü, Atatürk'ün bu sözleri üzerine rahat bir nefes aldı. Yüreğine su serpildi. Sağ salim Yunanistan'a gidip döndü. Hiçbir şey de olmadı korkulacak.

Atatürk'ün, Vasiyetnamesi'nde İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek öğrenimlerini tamamlamaları için muhtaç oldukları yardımın yapılmasını istemesi, bence onun Yunanistan gezisi arifesindeki o konuşma sırasında çocuklarına düşkünlüğünü gördüğü için olsa gerektir. İnönü'nün çocuklarına bu derece düşkün olduğunu gören ve çocuk sevgisi tatmamış olan Atatürk, ölümünden sonra onlar için de bir miras bırakmak kadirbilirliğini göstermiştir. Oysa

o zaman çıkan söylentiler, Atatürk'ün İnönü'yü ölmüş sandığı için çocuklarına miras bıraktığı yolundaydı.

Atatürk'ün ölümünden sonra Vasiyetname'yi dikte ettirdiği Hasan Rıza Soyak, bu konuda şöyle demişti:

— «Atatürk, Vasiyetname'nin beşinci maddesini bana dikte ederken, üzüntülü bir şekilde İsmet İnönü'yü kastederek: «Onun serveti yoktur. Kendisine bir hal olursa çocuklarına bakan olmaz,» demişti. İnönü o sıralar tehlikeli bir safra kesesi hastalığı geçiriyordu. Ölümünü bile düşündüğü oluyordu. İnönü o sıralar milletvekili ve emekli generaldi. Ailesine bakamayacak bir durumda değildi. Eğer o sıralar İnönü'ye bir şey olsa, geride sadece çocukları değil, karısı ve annesi de kalacaktı. Bu bakımdan Atatürk'ün Vasiyetnamesi'nde «İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini bitirmeleri için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır,» maddesi, olsa olsa O'nun mertliğinden, dostluğundan, sevgi ve bağlılık duygularından başka bir şey olmasa gerektir. Atatürk, bence İnönü'nün parasızlığını bahane ederek, çocuklarını öne sürüp, ona ilerisi için çok ince ve anlamlı bir mesaj yollamak istemiştir.

Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını, Mareşal Fevzi Çakmak istemiş ve bunu gerçekleştirmek için büyük çaba harcamıştır. Atatürk'ün öldükten sonra yerine kimin geçirileceği konusunda ne düşündüğünü pek bilemiyorum. Fakat şöyle bir olay dinlemiştim:

İzmir Suikasti'nin başarısızlığa uğramasından sonra İzmir'e gidilmiş. 24 haziran 1926'ymış galiba. Atatürk'ün evinde toplanılıp bu mesele görüşülüyor. Yapılan soruşturma hakkında kendisine bilgi veriliyor. Atatürk'e geçmiş olsun telgrafları yağıyor. İstiklâl Mahkemesi birkaç generalin tutuklanmasını istiyor. Fakat İnönü, buna taraftar olmadığını bildiriyor. İnönü, o zaman Başbakan. Tutuklanması istenenler Kâzım Karabekir, Münir Hüsrev Gerede.

Kurban Bayramı'nın ilk günü. Atatürk, İnönü'yü İzmir'e çağırıyor. Toplantıda İnönü de bulunuyor. Suikast olayı üzerinde görüşüldükten sonra Atatürk, gayet neşeli şöyle diyor:

— «Çocuklar, insanın başına her şey gelebilir. Ben ölürsem İsmet'in etrafında toplanmalısınız haaa. Fevzi Paşa'nın da ancak reyinden istifade edersiniz.»

ŞAİR VE EDİPLER ARASINDA

ATATÜRK, sanatı sever, sanatçıyı sayar, çağının şair ve ediplerine çok değer verirdi. Her zaman onları sofrasına oturtur, düşüncelerini öğrenmek ister, kendi düşüncelerini ortaya koyardı. Onların kollarına girdiğini, arkadaşça konuştuğunu, yakınlarından hiç ayırt etmediğini çok kez görmüşümdür.

Atatürk devrimlerini yazıları ve yapıtlarıyla savunan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Falih Rıfkı Atay gibi ünlüler, Çankaya'daki eski köşkün hemen her akşam çağrılıları arasındaydılar. Öbür konuklar ise her akşam değişirdi. Ebedî sohbetler sabaha dek sürerdi. Bazı edipler de Atatürk'ü yurdun aydın takımıyla tanıştırmak için can atarlardı. Bu yüzden sofrasında, tanınmış, ya da tanınmamış birçok yeni yüzü her zaman görebilirdik.

1934 yılının bir sonbahar akşamıydı. Çankaya'daki yemek salonunda her zamanki sofrayı hazırlıyordum. Bu yirmi kişilik bir sofraydı. Konuklar arasında çok genç biri dikkatimi çekti. Sordum. «Behçet Kemal Çağlar» dediler.

O gece zamanın Bükreş büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ile şair Yahya Kemal Beyatlı da çağrılılar ara-

sındaydı. Tüm konukları tanıdığım halde Yahya Kemal ile Behçet Kemal'i tanımıyordum. Yalnız adlarını işitmiştim. Bir de Yahya Kemal'in bir iki şiiri ezberimdeydi. Ona karşı uzaktan bir hayranlığım vardı. Bu iki şair de bizim sofraya ilk kez geliyorlardı. Zaten Yahya Kemal, Hamdullah Suphi ile Romanya'dan yeni gelmişti.

O akşam sofra şair ve ediplerle doluydu. Yahya Kemal Beyatlı, Hamdullah Suhpi Tanrıöver, Behçet Kemal Çağlar'dan başka Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Fazıl Ahmet Aykaç gibi edebiyat dünyasının kalburüstü kişileri de gelmiş bulunuyorlardı. Öbür konuklar, her zaman bulunan Tevfik Rüştü Aras, Şükrü Kaya gibi devlet adamlarıydı.

Yemek başladı. Atatürk'ün keyifli gecelerinden biriydi. İlk soruyu Behçet Kemal'e sordu:

— «Yahya Kemal'i tanıyor musunuz?»

Genç şair henüz bir lise öğrencisiydi. Türkocağı'nda (Halkevi) oynayan Faruk Nafiz Çamlıbel'in «Çoban» piyesinde rol aldığı için oradan görüp tanımış ve getirtmişti. Atatürk'ün sorusu onu biraz heyecanlandırmıştı:

— «Paşam, eserlerini okudum. Şimdi ilk kez görüyorum.»

Atatürk o zaman Yahya Kemal'i, Behçet Kemal'le tanıştırdı.

— «Yahya Kemal, memleketimizin tanınmış şairlerindendir. Senin de bunun gibi yükselmeni istiyorum. Sizin gibi gençlerin yükselmesine Yahya Kemal yardım etsin,» dedikten sonra Yahya Kemal'e dönerek,

— «Nasıl Beyfendi! Yardımınızı esirgememenizi rica ederim.»

— «Emredersiniz Paşam.»

Bunun üzerine Atatürk, Behçet Kemal Çağlar'a dönerek:

— «Şu sofraya bak ve bir şiir yaz,» dedi.

Behçet Kemal derhal cebinden portföyünü ve kalemini çıkardı. Hiç düşünmeden bu ısmarlama şiiri birkaç dakika içinde bitirdi ve okudu.

Atatürk şiiri can kulağıyla dinledi. Çok hoşuna gitmişti. O kadar sevindi ki, yerinden doğruldu. Behçet Kemal'i alnından öptü. Bir lise öğrencisi için bu ne erişilmez bir onurdu. Atatürk onu sofrasına çağırsın, ilk soruyu ona sorsun, sofrası için şiir yazdırsın, beğensin ve kalkıp alnından öpsün.

Behçet Kemal, bu öpüşü de bir anda şiirleştiriverdi. Hatırımda kaldığına göre bu dize şöyleydi:

«Alnımdan öpen Atam. Bu öpmeyi cehennemler silemez.»

Atatürk bundan sonra çevresine dönerek,

— «Bu genci İngiltere'ye gönderelim. Orada İngiliz edipleriyle tanışsın ve iyi bir şair olarak memlekete dönsün,» dedi.

Bundan sonra Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, Istanbul'un işgali yıllarına ilişkin bir konuşması başladı. Aklımda kaldığına göre şöyleydi:

Istanbul'un işgal edildiği gün. Hamdullah Supi, Kanlıca'daki evinden Şirket-i Hayriye'nin Boğaziçi vapurlarından birine biniyor. Köprüye varınca bir de ne görsün? İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar. Bütün işgal devletlerinin askerleri. Köprü üstünden Sultanahmet'e doğru ilerliyor. Kanlı Çınara arkasını dayıyarak Çınarın yardım etmesini bekliyor. Oradan Ayasofya'ya gidiyor. Fakat Bizans'ın bu yapıt, onun sesini duyar mı sanıyorsunuz? Daha ileriye doğru, Sinanın Süleymaniye Camiine doğru yürüyor. Kubbesine sesleniyor: «Bizi halâsa götürecek yol ve adamın nerede?» Kubbeden gelen ses: «Korkma sizi Şarktan bir Türk yiğiti kurtaracak,» diyor. Hamdullah Suphi de kalp rahatlığı içinde evine dönüyor.

Bu konuşma Atatürk'ü çok hoşnut etmişti. Meclis, o gece sabaha karşı saat beşe kadar sürdü. Dağılırken bile herkes, konuşmanın etkisi altında kalmış, gözyaşı dökü-yordu. Bana gelince hem ağlıyor, hem rakı sunuyordum.

İLK TÜRK FİLMİNİ NASIL GÖRDÜ?

O ZAMANLAR şimdiki gibi yüzlerce değil, yılda ancak birkaç tane Türk filmi çevrilir ve bunlar haftalarca sinemaların afişlerinde kalırdı. İzinli bir günümde sinemaya gitmiştim. Türk filmciliğinin yeni yeni gelişmeye başladığı günlerdi. Muhsin Ertuğrul'un «İstanbul Sokaklarında» filmi oynuyordu. Akşam dönüşte merdivenlerde Atatürk'le karşılaştım:

— «Nereye gittin?» diye sordu.

Sinemaya gittiğimi söyledim.

— «Güzel miydi?» dedi.

— «Fevkalâde,» diye karşılık verdim.

Atatürk emir verdi. Hazırlık yapıldı ve o gece «İstanbul Sokakları» filmine gitti. Saat yirmi üç sıralarında döndüğü zaman:

— «Çelebi Efendi, iyi vakit geçirdik,» dedi.

Atatürk, Lâtife Hanım'la evli olduğu yıllarda İzmir'de «Ateşten Gömlek» filmini görmüş ve başrolünde oynayan Bedia Muvahhit'i çok beğenerek sahneye çıkması için öğütte bulunmuştu. Fakat ondan sonra askerî filmler ve manevra filmlerinin dışında film görmemişti. Cumhurbaşkanı ol-

duktan sonra Ankara'da ilk gördüğü film «Istanbul Sokakları» oluyordu. Üstelik bu filmi benim tavsiyemle görmüş ve çok hoşuna gitmişti. İsteseydi o filmi Köşke getirtir, oturduğu yerden seyredebilirdi. Ama Atatürk, bir halk çocuğuydu. Halkın içinde yaşamaktan hoşlanıyor, halkın gittiği yerlere gitmek için vesileler arıyordu. Sinemaya gidişi de sadece bir vesileden başka bir şey değildi. Sinemada halkla beraber film görmek, halkın beğenisini ölçmek Onun daha çok hoşuna gitmişti.

Atatürk, kendi hayatını bir film halinde tespit etmek için Münir Hayri Egeli'ye bir senaryo imzalamıştı. «Ben Bir İnkılâp Çocuğuyum» adını verdiği bu senaryonun büyük bölümünü kendisi dikte etmiş, iki kez de kendi el yazısıyla üzerinde düzeltmeler yapmıştı. Bu iş bittiği zaman şöyle demişti:

— «Sinema, gelecekteki Dünyanın bir dönüm noktasıdır. Şimdi bize basit bir eğlence gibi gelen radyo ve sinema, bir çeyrek yüzyıla kalmadan yeryüzünün çehresini değiştirecektir. Japonya'daki kadın, Amerika'nın göbeğindeki siyah adam, Eskimo'nun dediğini anlayacaktır. Tek ve birleşmiş bir Dünyayı hazırlamak bakımından sinema ve radyonun keşfi yanında, tarihte devirler açan matbaa, barut ve Amerika'nın keşfi gibi olaylar birer oyuncak yerinde kalacaktır.

«Ben bir İnkılâp Çocuğuyum» filmi çekilemedi. Ne Atatürkün sağlığında, ne de ölümünden sonra. 1947 yılında Cemal Kutay'ın yayınladığı Millet Dergisi'nin öncülük ettiği «Atatürk Sevgisi» filminin çekimi için yüzlerce üniversiteli genç, rol almak üzere baş vurduğu halde, o zamanki C.H.P. iktidarı «Atatürk'ü küçük düşüreceği» gerekçesiyle filmin çekimine izin vermemişti. Atatürk Kanunu çıktıktan sonra Atatürk'le ilgili film çekimi işlemi de durdu. Sadece Kurtuluş Savaşıyla ilgili film çeviren yönetmen-

ler, bazı bölümlerde Atatürk'ü sembol olarak gösterdiler. Yabancı film yapımcıların Atatürk'ün yaşamına ilişkin film çevirme konusundaki girişmeleri de devrin hükümetleri tarafından önlendiği için sadece Atatürk'le ilgili film çevrilmesi bugüne değin gerçekleşemedi.

TÜRK TİYATROSU İŞTE ODUR

BİR Irak heyeti yurdumuza gelmiş, ekonomik ve kültürel görüşmelerde bulunuyordu. Ankara'da yapılan toplantılarda Atatürk, iki ülke arasındaki kültür ilişkilerinin geliştirilmesini istiyor «Irak'la Türkiye kardeş memleketlerdir. Yıllarca bir arada yaşamıştır. Ne yapıp yapıp, ilişkilerimizi arttıralım,» diyordu.

Toplantının sonunda Atatürk, orada bulunan Millî Eğitim bakanı'na:

— «Bağdat'a Türk Tiyatrosunu gönderelim!» diye emir verdi.

Bakan bir an ne diyeceğini şaşırdı. Devlet Tiyatrosu henüz kurulmamıştı. Yabancı bir ülkeye yollanacak bir sahne gücümüz yoktu. Gidip orada mahcup olmak vardı. Yavaş bir sesle:

— «Hangi tiyatroyu göndereceğiz Paşam?» diye sordu.

— «Ankara'da bir Halkevi var mı?»

— «Evet var.»

— «Orada bir temsil oynanıyor mu?»

— «Oynanıyor.»

— «İşte Türk Tiyatrosu odur. Bağdat'a onu gönderiniz.»

Bu konuşmadan kısa bir süre sonra Raşit Rıza Topluluğu Bağdat'a gitmiş ve orada temsiller vermişti.

HÂZIM'I NASIL GÜREŞTİRDİ?

HÂZIM, Atatürk'ün en sevdiği aktördü. Ankara'dan İstanbul'a geldiği zamanlar Hâzım'ı sofrasında görmek ister ve temsil sonrası otomobilini göndererek bu büyük sanatçıyı Saraya getirtir, karşılıklı sanat sohbetleri yapardı. Neşe, espri havası içinde geçen toplantı sırasında, çeşitli konular üzerinde görüşülür, tartışılırdı.

Yine bir yaz gecesi geç saatlerde Hâzım, Atatürk'ün sofrasındaydı. Konu spora gelmişti. Atatürk, sanatçıya şöyle sordu:

— «Hâzım, hiç spor yaptın mı ömründe?»

Hâzım, Atatürk'ün güreşi sevdiğini ve Çoban Mehmet'i de koruduğunu bildiğinden:

— «Gençliğimde biraz güreş yaptım Paşam,» diye atmasyon bir karşılık verdi.

Aradan beş-altı saat geçmiş, spor konusu unutulmuştu. Bu arada Atatürk'ün, yaverinin kulağına eğilerek bir şeyler söylediği gözden kaçmadı.

Yaver hemen uzaklaştı. Daha beş dakika bile geçmeden yanında Muhafız Alayından seçme yarı beline kadar çıplak leventendam on pehlivan erle beraber göründü.

Herkes şaşkınlık içinde ne olacağını merakla bekliyordu. Az önc söylediklerini unutan Hâzım, başına geleceklerden habersiz, gelenlere biraz da şaşkınlıkla bakıyordu.

Atatürk keyifli keyifli:

— «Kuzum Hâzım, şunlarla güreş de, marifetini görelim.» demez mi?

Hâzım'da ansızın şafak atmıştı. Hemen kendini toparlayıp, işin içinden sıyrılmağa çalıştı:

— «Aman Paşam, ben gençliğimde güreştim. Güreşi falan çoktan unuttum. Bunlar benim pestilimi çıkarırlar.»

Ama Atatürk kararlıydı. İlle de Hazım'ı güreştirecekti. Gülümseyerek:

— «Sen neşenle kalpleri tuşa getirmiş adamsın. Bunlar senin karşında dayanır mı?» deyince gözleri yaşaran Hâzım, Atatürk'ü kıramayacağını anlayarak çaresiz ceketini çıkardı. Kollarını sıvayarak pehlivanların yanına sokulup yavaşça:

— «Bak, ben pehlivan falan değilim. Şimdi bizim vazifemiz Paşa'yı eğlendirmek. Siz kendinizi boş bırakın. Ben sizi tutacağım,» diye onların saflıklarından yararlanıp, masanın önüne kadar getirdi. Başta duran pehlivanın bir anlık dalgınlığını fırsat bilip, hemen el-ense yere düşürmeğe çalışınca Atatürk:

— «Bravo! Bravo. Yaşa Hâzım,» diye bağırdı. Salon kahkahadan kırılıyordu.

Sabaha karşı sofra dağılırken Hâzım, çevresindekilere:

— «Meğer Paşa'nın önünde güreşmek ne kadar zormuş. Kuyruk sokumuna kadar terledim,» diyordu.

KARAGÖZ OYNATALIM

HÂZIM, Atatürk'ün eşsiz sofrasına onur veren ender sanatçılardan biriydi. Bir zamanlar, yaz aylarında Beşiktaş' taki Haşim Bey parkında konaktan bozma bir eski yapının önünde Karagöz oynattığı nasılsa Atatürk'ün kulağına gitmiş. Istanbul'da bir sohbet sırasında, sofrasında bulunan sanatçıya şöyle bir soru yöneltti:

— «Hâzım, sen iyi Karagöz oynatırmışsın.»

— «Evet, Paşam... Çocukluğumdan beri heves ettim. Bu benim tiyatro mesleğine girmeme bağlangıç oldu.»

Atatürk dikkatle dinliyordu:

— «Öyleyse bir gün oynat, seyredelim,» dedi.

Hâzım kaytarmak istedi:

— «Aman Paşam. Karagöz'ün çeşitli fasılları vardır. Huzurunuzda belki bir gaf yaparım, pot kırarım...»

— «Ziyanı yok, çekinme... Perde arkasında her şey söylenir. Yeter ki, halka ışık tutsun.»

— «Paşam, zaten ışıkta canlanır hayal oyunu... Kuruluşundan beri etrafa ışık saçar.»

— «O halde maharetini seyredelim.»

— «Beni seyretmen bir şey ifade etmez. Bu ışığı sen halka tut.»

Bu söz Atatürk'ün çok hoşuna gitti:

— «Bravo... Bravo...» dedi.

Hâzım, daha sonraki günlerde Atatürk'e Karagöz oynattı mı, oynatmadı mı, hatırlamıyorum. Ama bir süre sonra Raşit Rıza ile birlikte «Bizim Lokanta» diye bir yer açtılar. Hâzım orada her akşam Karagöz oynatıyordu.

Atatürk, Karagöz'ün bir halk gösteri sanatı olduğunu kabul etmiş, bu sanatın yaşatılmasını istemişti. Nitekim «Karagöz» gazetesi bir halk gazetesi olduğu için C.H.P. iktidarı zamanında partiden yardım görmüştür. Son sahibi de romancı Burhan Cahit Morkaya idi.

Karagöz'ün yaşaması, kayırılması için o zamanki Istanbul Belediyesi avukatlarından Rahmi ile hayali ve bestekâr Kaptanzade Ali Rıza, Hâzım'la birlikte «Karagöz'ü Yaşatma ve Tanıtma Cemiyeti» adında bir dernek kurmuştu.

Hâzım, bazı Karagöz oyunlarını kendi sesiyle plağa doldurmuştu. Bunların en enteresanı, harf devrimini destekleyen Karagöz'ün okuma yazma öğrenmesi oyunudur. Bu plaklardan Atatürk'e de yollamıştı. Hâzım'ın çektiği bir de kısa metrajlı Karagöz filmi vardı. «Aynaroz Kadısı» filminin içinde Hâzım, Karagöz oynatmıştı.

ARTİSTLER ARASINDA

1928 yılında Ankara'da Türkocağı binası açılıyordu. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türkocakları davası uğruna her şeyini vermişti. Davanın gerçekleştiğini görmekle en büyük mutluluğu tadıyordu. Türkocağı sahnesinde oynanacak ilk piyes için İstanbul'dan Darülbedayi (Şehir Tiyatrosu) getirtilmişti. Aynaroz Kadısı'nı temsil ettiler. Büyük bir alkış topladılar. Atatürk, piyes bittikten sonra Darülbedayi artistlerini Marmara Köşküne davet etti. Artistler kadınlı, erkekli büyük bir kalabalık halinde geldiler. O akşamki toplantıda Atatürk, kadehini artistlere doğru kaldırarak:

— «Hepiniz günün birinde birer mebus, müsteşar, vekil, başvekil, hatta reisicumhur olabilirsiniz. Fakat ben bir artist olamam. Çünkü bu Allah vergisidir. Ne tesadüfle, ne de yıllarca dirsek çürütülerek sanatkâr olunamaz. Bu, Allahın ender kullarına verdiği bir nimettir. İşte aramızdaki fark bundan ibarettir,» dedi.

Türkocağı'nda ikinci temsili vermek için Comédie Française artistleri Türkiye'ye gelmişlerdi. Bunların arasında o devrin en büyük sanatçısı olan Marie Belle de bulunuyordu.

Atatürk konukların gösterilerini seyretti. Piyes bittikten sonra tam kapıdan çıkacağı zaman, artistlerin hepsi makyajlı halleriyle kapıya hücum edip, Atatürk'ü görmek istediler. Atatürk, bunlara kapıda yakınlık gösterdi. Ellerini sıktı, hatırlarını sordu, kutladı. Fakat bir ziyafete çağırmadı.

Türk sanatçılarını temsilden sonra yemeğe davet ettiği halde, yabancı sanatçıları çağırmayışı, uzun zaman bende bir soru olarak kaldı. Düşüne düşüne ancak şu kanıya varabildim:

Atatürk, Türk sanatçısının çağdaşlarından kat kat üstün olduğuna inanan bir insandı. Türk'ün her işte olduğu gibi, sanat alanında her zaman en önde gitmesini isterdi. Bu ayırım da, işte bu düşünceden ileri gelmiş olmalı.

MUHSİN ERTUĞRUL'LA SOFRADA

1931 yılındaydık. Bir gün Dr. Reşit Galip yanına Muhsin Ertuğrul'u alarak Çankaya'ya gelmişti. Şehir Tiyatrosu haline dönüştürülen «Darülbedayi» on beş kişiyi geçmeyen kadrosuyla çıktığı Anadolu turnesinde, ilk durak olarak Ankara'da bulunuyordu. Sofrada henüz herhangi bir konuda konuşma açılmadan Atatürk, Muhsin Ertuğrul'a dönerek:

— «Faruk Nafiz Çamlıbel'in yazdığı 'Akın' piyesini nasıl buldunuz?» diye sordu.

O sıralarda devrimi yayacak ve yerleştirecek ulusal yapıtlara şiddetle ihtiyaç vardı. Devrimci yazarlar, edebiyatçılar kollarını sıvamışlar, gece gündüz uğraşıyor, modern Türkiye'nin devrimlerini destanlaştırmağa çalışıyorlardı. İşte Faruk Nafiz'in Türk tarihini konuşturan «Akın» piyesi de, «Kahraman» piyesi gibi Atatürk'ün emriyle yazılmış, Ankara Türkocağı binasında İbrahim Necmi Dilmen, Halil Vedat Fıratlı ve Münir Hayri Egeli'nin gözetiminde İsmetpaşa Kız Enstitüsü ve Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencilerine oynattırılmıştı. «Akın» Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçünü, yayılıp genişlemelerini anlatan bir destandı.

Sahne yapıtlarıyla yakından ilgilenen Atatürk, ulusların kendi tarihlerine önemli yerler ayırmaları gerektiğini söyler ve çok köklü bir geçmişe sahip olan Türk Tarihinin destanlaştırılmastnı isterdi. Behçet Kemal Çağlar'ın «Çoban» piyesi de, bu amaçla yazılmıştır. İşte Millî Temsil Akademisi Kanunu'nun çıkarılışı ve Devlet Tiyatrosu'nun kuruluşu bu görüşün ürünüdür.

Atatürk, Akın piyesinin Ankara'daki temsilini görmüş ve çok beğenmişti. Muhsin Ertuğrul ise henüz görmemişti. Kendisine yazılı metin verildi. Atatürk, Muhsin Ertuğrul'dan şunu istedi:

— «Biz bu piyesi sizin sahneye koymanızı ve sizin sahnenizde oynanmasını istiyoruz.»

— «Eseri henüz incelemedim, ama baş sayfalarına şöyle bir göz gezdirdim.»

— «Öyleyse hemen bu eserde yazılı olan mısralardan en güç konuşulanı, bize sahnedeymiş gibi lütfediniz.»

Muhsin Ertuğrul, sahne dışında kalabalık bir mecliste uzun boylu konuşmaktan, hatta oturmaktan kaçınacak kadar sıkılgan bir insandı. Bunu yakınları da biliyorlardı. Mesleğiyle zıt görünen bu huyu yüzünden Atatürk'ün emrini yerine getiremiyordu.

Üzerindeki sıkılganlığı bir türlü atamayan Muhsin Ertuğrul:

— «Paşam, nasıl balıklar sudan çıkınca yaşayamazsa, biz de sahneden başka yerde ne konuşabilir, ne yaşıyabiliriz,» diye karşılık verdi.

Bu söze Reşit Galip de katılıyor, sözlerini onaylar gibi başını sallıyordu. Muhsin Ertuğrul, Reşit Galip'ten de kuvvet alınca:

— «Bendeniz hiç bir sosyetede konuşmuş insan değilim. Bütün konuşmalarım sahnededir. Evimden tiyatroya, tiyatrodan evime gidiyorum.»

Önce bunu bir artist kaprisi sanan Atatürk, gücenir

gibi oluyor, hatta öfkeleniyor, ısrar ve tartışmalar uzadıkça uzuyordu.

Yemek boyunca sahnede en güç söylenen en zor kelime üzerinde duruldu. Saat gece yarısını çoktan geçmişti. Herkesin gözünden uyku akıyordu. Sonunda Ertuğrul, sahnede en zor söylenen cümlenin gırtlaktan konuşmak olduğunu söyledi ve buna örnek olarak da piyeste geçen «Alçaklar» kelimesini gösterdi. Bu kelime boğuk bir sesle söylenmişti. Atatürk:

— «Oturunuz!..» dedi.

Muhsin Ertuğrul oturdu. Artık sofra paydos olmuştu. Giderlerken Atatürk, Muhsin Ertuğrul'a dönerek:

— «Sen bu eserde muvaffak olamayacaksın,» dedi.

Muhsin Ertuğrul gülümseyerek:

— «Muvaffak olmağa çalışırım Paşam.»

— «Şimdi seninle bahse girelim. Piyesi gelip seyredeceğim. Ama dikkat et. Rolünü iyi oynayamazsan seni bizzat ben tenkit edeceğim, kötü bir aktör olduğuna inanacağım. İyi oynarsan o zaman da gerçek bir sanatçı olduğuna inanacağım.»

Muhsin Ertuğrul bu bahsi kabul etti. Atatürk'ün emrini memnunlukla yerine getireceğini söyledi. Ellerini öptü ve ayrıldılar.

Konuklar gitikten sonra Atatürk, salondan yatak odasına çıkarken İbrahim'le bana döndü. Anlaşılan konunun hâlâ etkisi altındaydı:

— «Bu eseri size versem daha iyi yaparsınız. Bu adam, bu işi yapamaz,» dedi.

— «Paşam, bu adam bu işi yapar,» diye karşılık verdim. Hem bu millet Muhsin Ertuğrul'u sever,» deyince bana kızarak sertçe:

— «Maskaralığını sever,» dedi ve daha fazla bir şey konuşmadan yatmağa çıktı.

Atatürk odasına girdikten sonra arkadaşım İbrahim bana dönerek:

— «Cemal, işin mi yok. İster muvaffak olsun, ister olamasın. Sana ne?» diye söylenmeğe başladı. Ama ben o düşüncede değildim ve çok geçmeden haklı olduğumu anladım.

GÖZÜNDEN YAŞ GETİREN PİYES

MUHSİN Ertuğrul olayının üzerinden üç ay geçmişti. Bir kış mevsimi Ankara'dan İstanbul'a gelmiştik. Tepebaşı'ndaki Şehir Tiyatrosunda Faruk Nafiz Çamlıbel'in «Akın» piyesi temsil ediliyordu.

Muhsin Ertuğrul ve arkadaşları 1932 yılının ilk ayında «Akın»ı oynamak üzere hazırlığa başlıyorlar. Dekorlar yapılıyor, kostümler dikiliyor, roller dağıtılıp ezberleniyor. Piyeste Türk hakanı İstemi Han'ı Muhsin Ertuğrul canlandırıyordu. Öteki rollerde İ. Galip (Arcan), Emin Beliğ (Selönü), Hüseyin Kemal (Gürmen), Talât (Artemel), Neyyire Neyir, Şaziye (Moral) ve Zehra vardı.

Provalar ilerlerken Atatürk birkaç kez piyesin hazır olup olmadığını sormuştu. Eser oynanacak hale geldikten sonra temsillere başlanabileceği Atatürk'e bildirilmişti. Şubat ayının ilk haftasında «Akın» oynamağa başladı. Başta Muhsin Ertuğrul olmak üzere piyeste rol alan sanatçılar, büyük bir heyecan içindeydiler. İlk kez tiyatrolarına gelecek Atatürk'ün önünde çok çetin bir sınav vermeğe hazırlanıyorlardı.

Atatürk'ün her işte olduğu gibi sanat işlerinde de çok

titiz, ince eleyip sık dokuyan, ufak tefek başarılarla kendisini memnun etmeğe imkân olmadığını çok iyi bilen, bir yıl önce kendisiyle tutuştuğu bahsi aklından çıkaramayan Muhsin Ertuğrul, en ufak bir falso bile yapmamak için «Akın»ı kusursuz oynamağa çalışıyordu.

1932 yılının 19 şubat akşamı Atatürk'ün «Akın» piyesini görmek üzere, birkaç yıl önce bir yangınla kül olan Tepebaşı Dram Tiyatrosuna gelişi, başlıbaşına bir sanat olayı, Türk Tiyatrosu için de tarihsel ve unutulmaz bir gecedir. Muhsin Ertuğrul, Atatürk'ün onuruna sahnenin tam karşısına düşen iki locayı birleştirmiş, büyük bir loca meydana getirmiş ve süslemişti. İşte bu şeref locasında Atatürk'ün tam arkasında bulunuyordum. İstemi Han'ı konuşturan Muhsin Ertuğrul:

«Kıtlık var şehirde, isyan başgöstermek üzere. Bütün halk Kurultay kuralım, Kralın huzurunda,» diyordu.

Orada Kralın çok güzel bir seslenişi vardı:

«Tanrı su vermezse, Hakan ne yapsın buna?» deyince Atatürk'ün gözlerinin yaşardığını gördüm.

Gerçekten çok güzel bir temsildi. Atatürk, temsilin başından sonuna dek serapa his, büyük bir haz ve ulusal gururu ayağa kalkmış bir halde oyunu seyretti.

Şehir Tiyatrosunun doğmasında ve gelişmesinde çok emeği geçen Istanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Atatürk'ün yanıbaşındaydı. Ama piyesi seyretmiyor, tüm dikkatiyle Atatürk'ün yüzünde her an belirecek memnunluk ya da öfke çizgilerini hesaplamağa çalışıyordu. Temsil ilerledikçe Atatürk'ün ligisi artıyor, bakışları yumuşuyor ve ilk perde kapanmak üzereyken yanaklarından iki damla gözyaşı süzülüyor. Perde kapandıktan sonra en değerli alkışlar, Atatürk'ün locasından yükseliyordu.

Temsilden sonra Atatürk, Muhsin Ertuğrul ve üç arkadaşını locaya çağırtıp kutladı. Muhsin Ertuğrul'un yüzünü bir mutluluk halesinin çevirdiğini fark ettim. Çok he-

yecanlıydı. Atatürk'ün «muvaffak olamayacaksın,» dediği bir piyesten yüzünün akıyla çıkmıştı. Nasıl sevinmesin?

Güzel sözlerle sanatçıların gururunu okşarken Muhsin Ertuğrul'a şöyle diyordu:

— «Bahsi kazandın. Sen bizim en değerli sanatkârımızsın.» Atatürk, Muhsin Ertuğrul ve arkadaşlarını kutlarken bir an arkasına dönüp benim yüzüme baktı. Bu bakışlarda haklı çıktığımı doğrulayan bir davranış sezer gibi oldum.

ÇALLI İBRAHİM'LE ARKADAŞI

ATATÜRK, Cumhurbaşkanı olduğu halde tam bir halk adamıydı. Halkın içinden çıkmış olan bu büyük insan, kalabalık içinde yaşamaktan, halkın içinde dolaşmaktan, halkın gittiği yerlerde oturmaktan büyük bir haz duyardı. Halkın eğlendiğini görmekten hoşlanır, o eğlencenin içine kendini de sokardı.

1930 yılındaydı. Beyoğlu'nda Tünel ile Galatasaray arasında Madam Vera adlı bir Beyaz Rusun işlettiği Eden adında bir lokanta vardı. Bir gün oraya gitmiştik. Sofrada yedi-sekiz kadar konuk vardı. Saat gecenin on biri. Garsonlar çevremizde fırdolayı dönüyorlar. Atatürk'ü hoşnut etmeğe çalışıyorlardı.

Neşe içinde yenilip içildi. Vakit hayli geçmişti. Bazı konuklar izin isteyip ayrıldılar. Biz yalnız kaldık.

Atatürk, bir yere gittiğinde orada kim varsa, hesap O'nun tarafından ödenir, orası derhal bir aile çevresi halini alırdı. O gece de Eden Lokantasında durum aynı oldu.

Atatürk'ün oturduğu masanın biraz ilersinde iki arkadaş oturmuşlar, rakı içiyorlardı. Kendi âlemlerine dalmış-

lar, bizim varlığımızdan habersiz görünüyorlardı. Atatürk, bana seslenerek:

— «Hemen git, beyleri çağır,» dedi.

Masalarına gidip kendilerine emri bildirdim. Onlar da derhal toparlanıp, bizim masaya geldiler. Bunlardan biri tanınmış ressam Çallı İbrahim, yanındaki de Hüsamettin Kavalalı adında bir arkadaşıydı.

Çallı İbrahim, daha önce kafayı iyice tutmuşa benziyordu:

— «Büyük Başkanımız, beni huzura kabul buyurduğunuz için...» şeklinde uzun bir nutka başlayınca Atatürk sözünü kesti:

— «Büyük Başkan ne benim, ne şudur, ne de budur. Asıl Büyük Başkan, hepimizin göğsümüzü kabarttığımız o büyük Türk Milletidir. Biz onun egemenliği altındayız. Onun amacına hizmet etmekle, görevimizi yapmış oluyoruz.»

— «Siz ne büyüksünüz ki, söyletiyor ve bizi dinliyorsunuz.»

— «Ben sizi elbette dinlerim. Sizin bu ne kadar hakkınızsa, benim de size bütün millete söylemek ve kendimi ona dinletmek hakkımdır.»

— «Büyük Cumhurbaşkanı...»

— «Hayır, ben bu akşam sizinle cumhurbaşkanı olarak değil, bir vatandaş olarak konuşuyorum. Siz eğer beni cumhurbaşkanı olarak seviyorsanız, değerim yoktur. Bu memlekette ve her memlekette cumhurbaşkanları vardır. Burada sizinle sadece bir vatandaş olarak konuşurken, vatandaş sıfatını düşünüyorum. Başka türlü uygunluk olamaz. Şimdi burada Mustafa Kemal yok. Eşit şartlar içinde sizinle konuşabilirim. Benimle konuşurken sizin ve hepimizin düşündüğümüz bu olmalıdır.»

— «Büyük Paşam...»

— «Hayır, o yoktur artık, sıfır olmuştur.»

Konuşmanın burasında Hasan Cavit kısa bir nutuk

çekti ve bu tarihi manzarayı tasvir eden bir tablo yapmasını Çallı'dan istedi.

Atatürk, bunun üzerine şöyle dedi:

— «Ben devlet başkanıyım. Yanımda devlet büyükleri ve milletvekilleri var. Sizlerle eşit olarak bulunuyoruz. Bu güzel sonucu yansıtmak, sanata ait bir iştir.»

— «Paşam, Türk kavmi sana bel bağlamıştır.»

— «Sen şiir söylüyorsun. Bu rakı insanlara neşe verir, fakat sanat vermez. Sen bununla neşe buluyorsun. Fakat sanatı bunda bulamazsın.»

Çallı İbrahim, daha birçok şairane sözler söyledi. Atatürk'le karşılıklı söz atışı yapıyorlar, herkes mest olmuş dinliyor. Derken Atatürk, biraz sonra ikisine de şu soruyu sordu:

— «Siz rakıyı niçin içersiniz?»

Çallı İbrahim'in arkadaşı Hüsamettin Kavalalı:

— «Bendeniz rakıyı herkes gibi midemi doldurmak için değil, kafamı öldürmek için içerim,» diye karşılık verdi.

Atatürk, bu hazır cevaplıktan çok hoşlanmıştı:

— «Bravo,» diyerek bu yabancı konuğu kutladı.

Daha sonra konuğa hangi partiden olduğunu sormuş, Hüsamettin Kavalalı da hiç çekinmeden Serbest Fırkadan olduğunu söylemişti. Atatürk, bundan da memnun oldu. İkinci bir defa daha:

— «Bravo,» dedikten sonra Çallı'ya dönerek:

— «Çallı İbrahim, Çallı İbrahim. Avrupa'dan birçok ressamlar, heykeltraşlar geliyor, benim resimlerimi, büstlerimi, heykellerimi yapıyor. Siz nerdesiniz? Çalılara mı gömüldünüz de, hiç görünmüyorsunuz? Bu kadar tanınmış bir ressam olmanıza rağmen sizin hiç sesiniz çıkmıyor. Onlarsa binlerce lirayı alıp, memleketlerine gidiyorlar.»

Bu söz üzerine Çallı İbrahim, Atatürk'ün adeta bir ihtarı andıran sözlerine gülümseyerek şu karşılığı verdi:

— «Paşam, Paşam. Fındıklı Sarayında (Akademi) benim yaptığım bir portreniz vardır. Anlaşılan bunu duymamışsınız. Gidip onu görün. Atatürk siz değilsiniz, asıl O'dur.»

Atatürk bu karşılıktan da çok memnun kalmıştı. Kadehini kaldırarak Fındıklı Sarayındaki portre onuruna içti. Sonra şöyle dedi:

— «Fındıklı Sarayı da neresi? Ben Saraylardan hoşlanmam ama, Istanbul'a geldiğimde Dolmabahçe denilen o soğuk yerde otururum. Fakat rahat edemem sarayda. Evde oturmak daha iyidir.»

Hüsamettin Kavalalı da coşmuştu.

— «Ben var olduğumu anladığım zaman, yokluğumu anlıyorum. O zaman biraz insan olduğumun farkına varıyorum.»

Atatürk, bu sözleri de çok beğenerek,

— «Çok güzel söyledin arkadaş. Bu samimî sözlere bir şey katmak istemiyorum. Gerçek vatandaş nerede ve ne durumda olursa olsun, serbest konuşmalı, kafasından geçen, vicdanından gelen şeyleri söylemeli. Bu çocuk böyle yapmıştır. İsterim ki, bütün vatandaşlar böyle serbest konuşsunlar. Karşısındaki Cumhurbaşkanı bile olsa, düşüncelerini açıklamaktan çekinmesinler,» dedi.

O gece sabaha dek sofrada sanat sohbetleri yapıldı. Çallı İbrahim'den Türk resmi ve sanatı hakkında uzun boylu bilgi aldı. Bunları dikkatle dinledi. Sanatçının korunması ve sanatın gelişmesi için Devletin yardımcı olacağına söz verdi. Atatürk'ün bu konuyla bu kadar ilgileneceğini hiç aklıma getirmemiştim.

O zamanlar Soyadı Kanunu daha çıkmamıştı. Fakat bazı adların başındaki sanlarla anılan kimseler vardı. İşte Çallı İbrahim de bunlardan biriydi. Atatürk, bir ara ressama, adının başındaki sanın anlamını sormuş, sonra da yarı şaka yollu:

— «Acayip bir kelime seçmişsiniz. Sizin çalıya benzer yeriniz yok ki,» diye takılınca ressam şöyle demişti:

— «Çallı Paşam, yani iki (1) ile.» Atatürk buna da şu karşılığı vermişti:

— «Farkındayım canım, bu kadar içtikten sonra elbet biraz peltek konuşacaksınız.»

Saat sabahın dördüne gelmişti. Toplantı sona erdi ve Saraya dönüldü.

Çallı İbrahim'e ilişkin bir anı daha:

İkinci Dünya Savaşından sonra gazeteciliğe başlayan ve ordudan emekli İhsan Boran, Bükreş Ataşemiliterliği sırasında bir sanatçılar topluluğuyla Bükreş'e gelen Çallı İbrahim'le bir görüşme yapmıştı. Sohbet sırasında ataşemiliter, Çallı İbrahim'e:

— «Üstat, hatıra olarak lütfedip bir şey çizer misiniz?» diye sormuş. Çallı İbrahim de, kendine özgü konuşma diliyle:

— «Ne gibi bir şey?»

— «Mesela Atatürk'ü hayalinizden çizebilir misiniz?»

— «Ben onu kalbime resmetmişim.»

Ve sihirli kalem darbeleriyle, birkaç saniye içinde Atatürk'ün eşsiz bir portresini çizmiştir. Bu resim şimdi İhsan Boran'ın eşi Adviye Boran'da (Şar) bulunmaktadır.

KEMAN SINAVI

ÇANKAYA'daki eski Köşkte bir gece Atatürk, iki genç kemancıyı yarıştırdı. Cumhurbaşkanlığı Orkestrası şefi Zeki Beyin Moskova Konservatuvarında öğrenim yapmış oğlu Ekrem Zeki ile Necdet adlı bir askerî okul öğrencisi Atatürk'ün huzurunda, Orkestranın bir parçası olarak keman çalıyorlardı. Orkestrada sivil ve asker birçok müzisyen vardı.

Necdet kemanını pürüzsüz çalıyor, gösterişe kaçmadan olgun ve vakur, tellerin üzerinde yayını gezdiriyordu. Ekrem Zeki ise biraz numaracı gibi geldi bana. O da iyi çalıyor ama, jestleri var... Eğilip doğruluyor, sağa sola doğru kemanıyla sanki vals yapıyordu. Kemancıları Edip adlı bir binbaşı yönetiyordu.

Atatürk, Binbaşı'ya:

— «Kemanların hangisi güzel çalıyor?» diye sordu.

— «Zeki Beyin oğlu artistik, öbürü gösterişsiz, hareketsiz çalıyor. Müzik kaidesine göre daha makbul olan bu...» dedi.

Necdet'in kızkardeşi de piyanistti. Piyanosuyla kemancılara eşlik ediyordu.

Atatürk, Binbaşının verdiği bilgiyi dinledikten sonra, kemancılar arasında bir ayırım yapmadı. İkisini de takdir ettikten sonra:

— «Bravo!.. Çok güzel çaldınız. Sizler sanatkâr bir milletin çocuklarısınız. Sizinle ne kadar iftihar etsek azdır,» dedi.

«FISKİYEYİ KIS...»

CUMHURİYET'in Onuncu Yıldönümüydü. On dokuz Mayıs Stadyomu'nda büyük bir tören yapılmış, nutuklar söylenmiş, hatta Sovyetler Birliği'nden Mareşal Varoşilof, Budioni, birçok da general gelmişlerdi. Çankaya'da bir ara radyoyu açıp, nutukları dinlemek istedim, fakat işim o kadar çoktu ki, dinlemeden kapattım. Öyle ya, Cumhuriyet Bayramı onuruna gelmiş seçkin davetlilerin ağırlanacağı bir sofrayı hazırlamak öyle kolay olmasa gerek...

Cumhurbaşkanlığı Yeni Köşkte Viyana'lı mimar Horsmayster tarafından yapılan G şeklindeki (Gazi'nin baş harfi) masayı hazırlıyordum. Birden kapıda peleriniyle Atatürk göründü. Tören dönüşü oldukça yorgundu. Hemen koştum, antrede elini öptüm. İlk kez elini öpüyordum. Yağcılık üzerimdeydi...

— «Sesim iyi geldi mi?» diye sordu.

Önce anlamadım. Fakat hemen toparlandım. Merasimde söylediği nutku soruyordu her halde...

— «Çok iyiydi Paşam...» diye karşılık verdim.

Oysa radyoyu kapatmış, Onuncu Yıl Nutku'nu dinlememiştim bile. İlgisizlik gösteremedim. O an bal gibi ya-

lan söyledim. Bu gereksiz harekete baş vurdum. Ama bunlar meşru yalandı. Başka çarem var mıydı ki, o an...

Atatürk'ün hizmetinde geçen on iki yılda söylediğim yalan işte bundan ibaret kaldı.

Atatürk, Nutkun hizmetkârı üzerindeki etkisini ölçtükten sonra yukarı çıktı. Soyunup tekrar aşağı indi. Öyle yorulmuştum ki, ayakta duracak halim yoktu. Hiç bir tarafım tutmuyordu. Perişan bir haldeydim.

Masanın parçalarını bir araya getirip, G harfini tamamlayamamıştım. Ankara ile Viyana'nın iklimi bir olmadığından, masanın parçalarının ekleneceği pimler kurumuş olmalı ki, birbirine geçmiyordu. Her tarafımdan ter boşanıyordu. Odunlar iyice bel vermişti.

Ben böyle masayla uğraşırken

— «Yahu!..» diye seslendi. Sandım ki sigara yakacak. Hemen koştum kibrit çaktım...

— «Değil hayvan...» dedi.

Kibrit rüzgârdan söndüğü için hemen yenisini çakıyordum, yine sönüyor. Atatürk yine aynı sözleri söylüyor:

— «Değil hayvan...»

Durup yüzüne baktım. Acaba ne istiyordu?

— «Koltukları düzelt...» emrini verdi.

Benim yaptığım da bundan başka bir şey miydi sanki? Koltuklardan birini sert bir hareketle ittim. Sanki «bu mudur yapacağım iş...» gibilerden... Bendeki aptallığa, cehalete bak. Koskoca Cumhurbaşkanının karşısında olduğumu unutmuşum bile...

Yerler yeni cilâlı... Koltuk gitti, gitti, hızla bir başka koltuğa çarptı. Zaten, canım burnumdan çıkacak hale gelmişim. Fakat Atatürk ne hikmetse kızmadı. Bu halimi hoş gördü. Yumuşak bir sesle bu kez:

— «Git fıskiyeyi kıs, çok akıyor...» dedi.

Bahçeye fırladım. Havuzun fıskiyesini kısıp geri geldim.

Tekrar işime başlamıştım ki, Atatürk'ün sesi kulaklarımda çınladı:

— «Böyle az akar. Taşkın olmazsa daha iyi değil mi?» dedi.

Utancımdan yerin dibine girecek gibi oldum. Yüzüm kıpkırmızı yanıyordu. Ne yapmıştım ben?.. Hata ettiğimi anlamıştım. Fakat iş işten çoktan geçmişti. Ve Atatürk, yorgunluğun ve sinirliliğin getirdiği taşkın bir hareketimi, havuzun fıskiyesi örneğiyle yüzüme vuruvermişti. Bir uşağa, taşkın hareketlerden kaçınmasını, nazik bir dille hatırlatıvermişti.

Bu olay bana büyük bir ders oldu. Altı ay doğru dürüst O'nun yüzüne bakamadım. Kızgın gibiydi. Asla kin tutmazdı ama, belki bana öyle geliyordu.

RUSLARLA BİR EĞLENCE GECESİ

CUMHURİYET'in Onuncu Yıldönümü gecesiydi. Aramızda iki Moskovalı konuk da bulunuyordu. Varoşilof ve Budiyoni. Bir ara Rusya'nın en yüksek mevkiinde «Sovyet Yüksek Şûrası Presidium Başkanı» olarak görev yapan Mareşal Varoşilof ve arkadaşı, o zaman Rus Ordusunda generaldiler ve İsmet İnönü ile Recep Peker'in Moskova'ya yaptıkları geziyi iade ediyorlardı.

Onuncu yıl geçit törenini izleyen konuklar, o akşam Cumhurbaşkanlığı Köşkünde verilen akşam yemeğinde hazır bulundular. Sofra elli dört kişilikti. Budiyoni, Atatürk'ün solunda, Varoşilof sağında yer almışlardı.

Varoşilof ve Budiyoni'nin üzerlerinde özenle dikilmiş askerî üniformalar vardı. Yemek masası Viyanalı ünlü mimar Hostmayster'e ısmarlanmıştı. Masalar birbirine eklenince Gazi'nin baş harfi (G) çıkıyordu.

Yemek büyük bir neşe içinde sürüyordu. Varoşilof, her konuşmasının başında:

— «Recep Peker yapar. Recep Peker bilir,» diye söza başlıyordu.

Recep Peker o zaman «Cumhuriyet Halk Fırkası Umu-

mî Kâtibi» idi. Rusya'da her işi Fırka Umumî Kâtibi (Stalin) yaptığı için, bizde de Umumî Kâtibin yaptığını sanıyor ve Recep Peker'e özel bir ilgi gösteriyordu.

Kimse işin farkında değildi. Atatürk hemen durumu anladı ve Stalin düzeninde bir yönetimin bizde de varmış hissini konukların üzerinden kaldırmak için toplantıyı dağıtmak gereğini duydu. Atatürk'ün bir işareti üzerine yemek sona ermiş olan toplantı dağıtıldı. Hep beraber kalkılıp, Türkocağı binasında verilen Onuncu Yıl balosuna gidildi.

Şahane bir baloydu bu. Bir süre ayakta sohbet edildi, dansa kalkıldı. Atatürk de konuklara uyup dans etti. Atatürk'ün en sevdiği dans, valsti.

Türkocağından Orduevine gidildi. Asıl eğlence buradaydı. Gelenler asker olduğuna göre, askerce bir eğlence daha yakışık almıştı. Orduevinde tüm ordu zabitanı, generaller de hazır bulunuyordu.

Saat üç sularında, eğlencelerin en haraketli olduğu bir sıra Atatürk emretti. Bir grup genç subay Varoşilof ve Budiyoni'yi eller üzerine alıp salonda gezdirmeğe başladılar. Müzik «Mavi Tuna» valsiydi. Rus generalleri alkışlar arasında omuzlarda taşınıyorlardı.

Genç subaylardan bir başka grup coşarak Atatürk'ü de eller üzerinde taşımak istedi. O sırada Atatürk kahvesini içiyordu. Gülümseyerek eliyle İsmet İnönü'yü gösterdi. Bir saniye içinde İnönü, omuzlara alınarak havada gezdirilmeğe başlandı. Omuzlara alınan üç kişinin dolaşması, müzik bitene dek sürdü.

Eğlencelerden sonra tüm generaller, Atatürk'ün çevresinde toplandılar. Konuklar, O'ndan bazı şeyler öğrenmek niyetindeydiler. Zaten gelişlerinin asıl nedeni de, bu amaca dayanıyordu. Fakat Atatürk, ustaca düzenlenmiş bu oyuna düşmedi. Varoşilof'a:

— «Biz asker insanlarız. Siyasete aklımız ermez. Siyaseti siviller konuşsun,» diye kestirip attı.

Sovyet generalleri onuruna verilen o geceki ziyafette, Orduevindeki eğlenceler sırasında, bir ara konuklar arasında bulunan General İzzettin Çalışlar'ın gerdanının, Recep Peker tarafından gıdıklandığı, Atatürk'ün gözünden kaçmadı. Recep Peker bir ara salonda dolaşmış ve pencere kenarındaki masada oturan İzzettin Çalışlar'ın biraz şişmanca olan gerdanını gıdıklamak istemişti. Recep Peker bunu yaparken de, samimi bir şekilde:

— «Nasılsın Paşa?..» diye sormuştu. Gıdıkladığı kişi bir general, Recep Peker'in rütbesi ise yüzbaşıydı.

O sırada içmekte olduğu kahvesini tabağına döken Atatürk'ün bu duruma çok canı sıkılmış olacak ki, ertesi gün, öğleye doğru Köşke gelip, her zamanki alışılmış görüşmesini yapan Başbakan İsmet İnönü'ye şöyle dedi:

— «Recep Peker'in dün akşam yaptığını gördünüz mü? Bir yüzbaşı efendisi olan Recep Peker, nasıl olur da bir Paşanın yüzünü okşuyor, gıdığını elleyerek ona hal hatır sorabiliyor. Bir yüzbaşı efendisi haddini bilmeli. Demek ki, fazla şımarmış.»

Atatürk sert bir dille bunları söyledikten sonra İnönü'nün bu işi önlemesini ve Recep Beyin çekilmesini emretti.

İşte Recep Peker'in istifasının nedeni, bu hareketidir. Cumhuriyet Halk Partisi, bu tarihten sonra Fırka Umumi Kâtipliğinden alınarak Başbakanlığa bağlanmıştır.

Bazı anılarda Recep Peker'in istifası, başka nedenlere bağlı olarak gösterilmektedir. Sözgelimi Hasan Rıza Soyak, bu olayı, Trakya Umumi Müfettişi Kâzım Dirik ile Recep Peker arasındaki anlaşmazlığa bağlamaktadır. Atatürk ile Florya'da geçen bir görüşmesine göre Soyak'ın anlattığı şudur:

Recep Peker, Kâzım Dirikin Trakya'da köylüleri ezdi-

ğini, kendilerinden hizmet ve para yardımı istediğini ileri sürerek, onu oradan uzaklaştırması için Atatürk'ün emrini koparmağa kalkmış. Atatürk de Kâzım Paşa'nın Trakya'da neler yapmak istediğini öğrenmek amacıyle ertesi gün yirmi arkadaşıyla Trakya'da bir geziye çıkar. Muratlı istasyonunda trenden inen Atatürk, istasyonun karşısındaki bir evin önünde oturan yaşlı bir karı koca ile konuşup dertlerini dinler. Kadın, gelininin hastanede, oğlunun askerde olduğundan, adam, gözlerinin görmediğinden yakınır. Ameliyat için doktorlara emir vermesini ister. İstasyona dönülürken Atatürk, yanındakilere: «Artık burada işimiz kalmadı. Doğru İstanbula. Gördün ya Recep Peker işte bunlardan şikâyet ediyor. Hayret,» der. İstanbul'a, ertesi gün de Ankara'ya dönülür. İki gün sonra Çankaya Köşkünde Atatürk ile Recep Peker, aynı konuyu tartışırlar. Kâzım Paşanın müfettişlikten uzaklaştırılması için emir almağa çalışan Recep Peker'e canı sıkılan Atatürk, şunları söyler:

— «Artık yeter Recep Bey. Kendini üzme, beni de boş yere meşgul etme. Aldığınız bilgileri ve vesikaları Vekil Beye verirsin. Gerekirse müfettiş gönderip, Kâzım Paşa'nın yaptıklarını teftiş ettirir. Gerekirse resmî tahkikat yapılır. Bunun sonucuna göre kanuni işleme geçilir,» der.

Olaydan iki gün sonra (A.A.) Recep Peker'in Parti Umumi Kâtipliğinden çekildiğini duyurur.

Fakat Recep Peker'in çekilmesi, asıl Ruslarla ilgili eğlence gecesinde geçen olay yüzünden olmuştur. Atatürk'ün Ordu saygınlık ve onuruna ne denli ilgi ve titizlik gösterdiğinin seçik bir örneğidir. Oysa Atatürk, Recep Peker'i sever ve sofrasından eksik etmezdi. Sık sık şakalaştığı olurdu. Hatta bir süre önce Recep Peker çok şişmanladığı, göbek bağladığı için Viyana'ya gidip zayıflama kürü yaptırmış, çıta gibi yurda dönmüştü. Recep Peker'in

yine sofrada, eskisini aratmıyacak şekilde büyük bir iştahla yemek yediğini gören Atatürk:

— «Bir insanın midesi çalışırsa, kafası çalışmaz. Onun için az yeyin,» diye takılmıştı bile.

NİŞANCILIĞI

ATATÜRK eski ve tecrübeli bir askerdi. O'nun iyi bir nişancı olduğunu duymuştum. Hatta bir gün Dolmabahçe Sarayının bahçesinde yakınlarına nişan alma hakkında bilgi verdiğini hatırlarım.

Bir gece sofradan yeni kalkılmıştı. Söz nişan, atış üzerineydi. Konuklardan Şükrü Kaya, bir ara başıyla tavana doğru işaret ederek:

— «Elektrik ampullerine nişan almak zordur. Hedefe isabet olmaz,» diye bir söz attı ortaya.

Atatürk, bunu garip bulmuş gibi bakarak:

— «Yaaa, öyle mi?» diye sordu. Sonra bunun nedenini anlatmasını istedi. Şükrü Kaya da:

— «Ampul ışıklı olduğundan göz alıyor. Nişan ve vuruş da zor oluyor,» dedi.

Atatürk hemen kapıdaki nöbetçiyi çağırttı.

— «Şu gördüğün ampulü vurabilir misin?» dedi.

Mehmetçik hiç düşünmeden:

— «Emret Paşam...» diyerek hemen silâhına asıldı ve duvarda asılı bulunan aplikteki üç ampulü teker teker tam isabetle vurdu.

Atatürk, konuklara dönerek:

— «Gördünüz ya, Türk askeri böyle vurur...» dedikten sonra, arka cebindeki toplu tabancasını çekerek tavandaki avizenin ampullerini başladı teker teker tam isabet vurmağa.

Atış işi bitince Atatürk, Şükrü Kaya'ya döndü:

— «Hani yahu, senin dediğin olmadı,» dedi. Şükrü Kaya'da ses seda yok tabiî.

Eski köşk ahşap olduğundan atılan kurşunlardan tavan delik deşik oldu. Bu kadarla kalsa iyi. Yukardaki yatak odasının gardrobunda ne kadar gömlek, don, fanila varsa delik deşik olmuş. Bereket yatak odasında o anda kimse yoktu.

Ertesi günü bu delikli gömlekleri getirip bize dağıttılar. Önce delik olduklarını bilmiyorduk. Ağır ve pahalı cinsten olan gömlekleri görünce, hatta alalım mı, almayalım mı gibisinden duraksama bile geçirmiştik. Fakat delik gömlekleri Atatürk'e lâyık görmemişler. Umumî Kâtip de getirip bize verdi. Belki de bundan Atatürk'ün haberi olmadı.

YALNIZLIĞI

BİR sonbahar gecesi. Çankaya Köşkünde akşam sofrasındalar.

Hava biraz sıcak olduğundan Atatürk, sofrayı dışarı kurmamı emretti. Onlar sofradayken, ikinci bir sofrayı da yaverliğin arkasındaki bahçeye hazırladım.

— «Sofra hazır Paşam,» deyince önce Atatürk ayağa kalktı. Sonra birer birer tüm konuklar kalktılar. Kadınlı, erkekli neşeli bir topluluktu. Gramofonda zeybek havası çalıyordu. Meclisin en keyifli zamanıydı. Bu bulunmaz ahengi bozmamak için gramofonu kucakladığım gibi onların önüne düştüm. Konuklar kucağımda taşıdığım gramofonun ahengine kendilerini kaptırmışlar, oynayarak ilerliyorlardı.

Böylece bahçedeki sofraya vardık. Herkes yerlerini aldı. Yediler, içtiler, çalgı çalıp eğlendiler; güldüler oynadılar.

Atatürk'ün sofrada uzun süre içtikten sonra hora tepip dans ettiği, zeybek oynadığı görülürdü. En sevdiği müzik parçaları arasında Rumeli türkülerinden sonra, zeybek havaları gelirdi. O'nu neşelendirmek için arkadaşları ve

davetliler de kendisinin pek sevdiği zeybek oyunlarını oynarlardı.

Güzel bir ay ışığı vardı. Sabaha karşı herkese bir mahzunluk çöktü. Sesler, çalgılar yavaş yavaş kesildi. Hava adamakıllı serinlemişti. Herkes başladı üşümeğe.

Konuklar ellerini öperek ayrıldılar. Âfet Hanım:

— «Paşam, soğuk başladı, gidelim,» dedi.

Fakat Atatürk, bu insanı iliklerine dek ürperten serin havadan ayrılmak istemiyordu. Bunun üzerine kızkardeşi ile Sabiha Gökçen, Âfet İnan, Rukiye, Nebile, Zehra Hanımlar hep beraber izin isteyerek ayrıldılar. Bütün gecelerini uykusuz geçiren Atatürk, sıhhatine pek düşkün değildi. Yerinden bile kıpırdamadı.

Orada benden başka kimse kalmadı. Bir de yaverlerden Celâl Bey vardı. Atatürk üşüyecekti. Çok üzülüyordum. Fakat vazifem yüzünden orasını bırakamazdım.

Gramofonda güzel valsler çalıyor, ben O'na hâlâ rakı veriyordum. Bir an geldi:

— «Rakı istemez... Yeter!» dedi.

Artık yalnız gramofon dinliyor ve düşünüyordu. Biraz önce burasını neşeye boğan konuklar, yeyip içmişler, birer ikişer başlarını alıp çekilip gitmişlerdi. Hepsinin evinde bir bekleyeni vardı. Çoluğu, çocuğu, eşi, anası, babası.

Atatürk ise sadece düşünceleriyle baş başaydı. Koca Köşkte yapayalnızdı. Bu hal bana çok dokundu. Yalnızlığı öylesine hüzün vericiydi ki... Bir gece kendisini odasına çıkaracak bir adamı bile olmadığından acı acı yakınmış, ne kadar bedbaht olduğunu anlatmak istemişti.

Sabah olmuştu. Belki üç dört saat öyle kalmıştı. Günün ilk ışıkları ağaçlardan süzülünceye dek orada kaldı. Atatürk hâlâ çenesini yumruğuna dayamış, olduğu yerdeydi. Yavaş yavaş doğrulduğunu, ağır adımlarla Köşke doğru ilerlediğini gördüm. Ben de arkasından ağır ağır yatak odasına kadar yürüdüm. Sessizce odaya girdi. Bir anahta-

rın döndüğünü işittikten sonra geri döndüm. Sofrayı topladıktan sonra yatmağa gittim. Atatürk belki yapayalnızdı ama, bütün benliği Türk milletiyle doluydu. Bütün milletin de kalbinde yatıyordu. Aile mutluluğunu milletinin sevgisiyle değişmişti.

CİĞERLERİMDEN HASTALANDIM

ATATÜRK her gece çok geç, sabaha karşı yattığı için ben de ayni saatlerde yatmak zorundaydım. Saraydaki öbür sofracılardan benim bu zor mevkiimle yerini hemen değişecek olanlar çoktu. Fakat Atatürk'e olan sonsuz bağım, sevgim, saygım, bu sıkıntılı hayata beni kuvvetli bağlarla bağlamıştı. O'nun yanından ayrılmamak için izinli günlerimi bile feda etmekten çekinmez. Köşkte kalır, sofrasını hazırlar, hizmetini eksik etmezdim.

Birkaç yıl sonra bu sevginin armağanını (!) görmekte gecikmedim. Ciğerlerimden hastaydım. Doktorlar artık çalışamıyacağımı söylediler. Sanatoryuma yatmamı istediler. Deniz havası almam gerekiyormuş. Bu yüzden 1936 da hava değişimi için Ertuğrul yatına verildim. Atatürk, hem aylığımı, hem elbiselerimi Ankara'dan göndertiyordu. Hiç bir sıkıntım yoktu. Rahattım. Ankara'nın sert havasından da kurtulmuştum. Üstelik memleketimde, aile ocağımdaydım. Yalnız beni O'ndan ayrı kalmam üzüyordu. Hava değişiminden sonra yeniden Ankara'ya döndüm.

Hastalığım geçmemişti. Doktorlar gece çalışmamı menettiler. Başka yapacak çare yoktu. Kendimi halsiz his-

setmesem, her şeye rağmen doktorları dinlemeyecek, yine çalışmağa devam edecektim.

Ayrılık gelip çatmıştı. Bu seferki büyük ayrılığa benziyordu. Çaresiz boynumu büküp, ayrılmadan önce Atatürk'e veda etmek üzere yanına çıktım. Gözlerimdeki yaşları zor tutuyordu. Boğazıma bir hıçkırık takılıp kalmıştı. Konuşamıyordum. Atatürk halimi görünce üzüldü. Sonra teselli etmek istercesine:

— «Korkma Çelebi Efendi. Bizim Sabiha ve Rukiye de aynı şekildeydiler. Doktorlar onlara da ciğerleriniz hasta dediler, hava değişimi yaptırdılar. Ama, hiç bir şey çıkmadı. Sende de bir şey yoktur. Istanbul'da kendini adamakıllı doktorlara göster. Gerekirse seni İsviçre'ye de göndeririz.»

— «Paşam, doktorlar benim çalışmamı menediyorlar. Benimse işim gece sofraya hizmet etmektir. O sofraya hizmet edemedikten sonra neye yarar ki dünya!» deyince o hassas adam bir an durakladı. Ayrılışımdan O'nun da üzüntülü olduğu belliydi. Öyle ya, o güne kadar on yıl geceli gündüzlü hizmetini görmüştüm. Dertli zamanlarında, yalnızlık anlarında beni karşısına alıp dertleşmiş, gittiği her yere beraberinde götürmüştü. O bir Cumhurbaşkanı, ben bir hizmetkâr da olsam, nihayet birbirimize ısınmış, alışmıştık. Elini omuzuma vurarak:

— «Gene o sofraya hizmet edersin, böyle kalmaz.»

— «Hizmet ederim ama, bundan sonra yapacağım hizmet sığıntı gibi olur.»

— «Birkaç zaman böyle olsun. Ne çıkar bundan?»

Söyleyecek başka bir şey kalmamıştı. Elini öperek yanından ayrıldım. İstanbul'a geldim. Tam iki ay kalkmamacasına yatakta yattım. On yıl Atatürk'ün hizmetinde gece sabahlara dek çalışmamın sonucu işte böyle olmuştu.

Bir süre sonra Atatürk İstanbul'a gelmiş, ben de bi-

raz iyileştiğim için tekrar yanına dönmüştüm. Fakat artık sağlık durumum, geceleri çalışmama elverişli değildi. Benim değil, Atatürk'ün de sıhhatinin eskisi gibi olmadığını üzülerek gördüm.

SESİM KISILDI

BİR GÜN nasıl olmuş bilmiyorum, sesim kısılmıştı. Hizmet sırasında Atatürk, bir şey soracak diye ödüm kopuyordu. Cevap veremeyeceğim için kimbilir ne kadar benimle alay eder, diye düşünüyordum.

Herkes kendi âlemindeydi. Büyük bir dikkatle servis yapıyor, en ufak bir falsoya meydan vermemeğe çalışıyordum. Ah, bu geceyi bir atlatabilsem. Kimsenin dikkatini çekmeden sofra faslını kapatabilsem.

Vaktin ilerlemiş bir saatinde, sanki başka konuşacak konu kalmamış gibi, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, karşılarında elpençe dikilip duran beni işaret ederek:

— «Paşam, Çelebi dün gece çok içki içmiş, sesi kısılmış...» demesin mi?

Bütün gözler üzerime çevrildi. Sonunda işte korktuğuma uğramıştım. Bakışların altında eziliyor gibiydim. Atatürk, bu sözlere ne diyecek diye merakla bekliyordum. Ya beni uzun uzun konuşturmağa, ya bir nutuk attırmağa kalkarsa. Ne yapardım? Sesim çıkmıyor ki konuşayım...

Atatürk yüzümę baktı, baktı. Sonra ne dese beğenirsiniz?

— «Keşki içse hayvan. Sesi kısılmayacaktı. İçmediği için kısılmıştır.»

BAMYA KONSERVESİ

ATATÜRK boğazına düşkün değildi. Yemek seçmez, geç saatlere dek süren akşam sofralarında pek az yemek yerdi. Vapur ve tren gezilerinde ise soğuk yemeklerle yetinirdi.

Bir kış günü Ertuğrul Yatıyla Istanbul'dan Yalova'ya gidiyorduk. Yemek saati gelince sofrayı hazırlamağa başladım. Deniz oldukça çalkantılıydı. Yat dalgaların etkisiyle beşik gibi sallanıyordu. Sofraya alimünit yemekler sıralanmıştı. Bir kayık tabakta da, yeni açılmış bir bamya konservesi vardı.

Atatürk, daha çok bamya konservesine ilgi gösterdi. Hemen hemen başka şey yemedi. Tabağı boşalttı diyebilirim. Fakat teknenin sallantısından mı, yoksa daha önce yediği bir yiyecekten midesini bozduğundan mı, pek anlayamadım, yemekten kalkar kalkmaz lavaboya koşup, istifra etmeğe başladı. Anlaşılan aç karnına yediği bamya konservesini midesi kaldırmamıştı. Kay ederken dönüp:

— «Beni zehirlediniz.» diye bağırmağa başladı.

Hepimiz telâşlandık. Yatta ne kadar adam varsa, bir korkudur aldı hepsini. Tanrı korusun, ya bir şey olursa?..

Atatürk, sağa sola çatıyor, arada bir de:

— «Beni zehirlediniz,» sözünü tekrarlıyordu.

Kim zehirleyebilirdi O'nu? Midesi kaldırmamıştı o kadar. Yoksa konserve kutusunu elimle açıp, tabağa koymuştum.

Atatürk'ün bu halini gören görevliler, hemen hareketa geçip soruşturmağa başladılar. Neler akla gelmiyordu ki, o an. Suikast söylentisini ortaya atanlar bile olmuştu.

Böyle şeyler insanın fenasına gidiyor. Oysa bamya konservesini sofradakiler de yemişti. Ama onlara dokunmamıştı. Üstelik suikast yapıldığından şüphe edenlerle, bamyayı yiyenler aynı kişilerdi.

Bazı insanların mideleri hassas oluyor. Belirli yiyecekler karşısında tepki gösteriyor. Böylelerine yedikleri hemen dokunuyor. Üstelik Atatürk, o gün içkiyi biraz fazla almıştı. Deniz çok dalgalıydı. Hepimizin başı dönmüştü sallantıdan.

Nane limon kaynatıp içirdikten sonra Atatürk'ün midesi biraz düzeldi. Bizim korkumuz da yavaş yavaş dağıldı.

O gün geçirdiğim korkuyu kolay kolay unutamam. Bir daha sofraya ne bamya konservesi getirdim, ne de kendim yedim. Bu ders bana yetti de arttı bile.

BERBER RIDVAN'I KOVUŞU

BERBER Rıdvan, Atatürk'ü her gün traş etmiş adamdır. Atatürk, Selânikli olan Rıdvan'ı çok sever, her zaman takılır, şakalaşır, o da Atatürk'ü neşelendirmek için türlü bahaneler bulur, sabunlu fırçayı ağzına sokarak şaklabanlık yapardı.

Bir gün kahvede bilardo oynuyordum ki, Rıdvan geldi:

— «Hadi kalk, beraberce Berber Hami'nin evine gideceğiz,» dedi.

— «Ben tanımadığım adamın evine gitmem.»

— «Ne çıkar? Hem orda içki de var. Bol bol içeriz.»

— «İçki de içmem.»

Rıdvan'la gidersin, gitmezsin diye uzun uzun çekiştik. Ama sonunda da kalktık, gittik.

Evde Fahrettin Paşanın yaveri de varmış. Kendisini tanımıyorum. İçki faslı başladı. Herkes sarhoş. Bir ben içmiyorum. Yani meclisin tek ayık adamıyım. Gramofonda plak çalıyor. Atatürk şöyle, Şükrü Kaya böyle oynar diye taklit yapılıyor. Derken Berber Mehmet geldi. Selâm sabahtan sonra:

— «Vasfiye'yi sana yapayım mı?» diye bir soru attı ortaya.

Vasfiye, Atatürk'ün Kızı diye anılan Ülkü'nün annesiydi. Duldu ve Köşkte Atatürk'ün hizmetine bakıyordu. «Bu da nerden çıktı?» gibisinden:

— «Başkasını bulamadın mı yani?» diye sordum.

— «Senin evlenmen lâzım. Paşa'ya da söylerim. Hadi bu işe «He» de.

Bizim konuşmayı duyan Berber Rıdvan:

— «Bu babalığı bana yap. Ben alırım,» dedi.

Berber Mehmet'in dediğine göre kadın beni paralı biliyor, derli toplu buluyormuş. O günkü konuşma, Vasfiye'nin kulağına gitmiş. Söylentiye göre Vasfiye, Rıdvan'ın kendisine talip olduğunu duyunca, atlatmak için bir fırsatını bulup «Sizin taklidinizi yaptı,» diye Atatürk'e söylüyor.

Bir sabah Köşkten çıkmağa hazırlanan Atatürk, çok sinirli bir halde ayakkabılarını bağlayan Rıdvan'ın başına çekecekle vurarak:

— «Defol, git buradan,» dedi.

Rıdvan ne olduğunu anlayamadı. Ağzı, dili tutuldu. Biz de taş gibi donup kaldık. Kovuluşunun nedenini öğrenemeden Rıdvan eşyalarını topladı. Kendisini istasyona kadar ben götürdüm. Akşam trenine bindirdim:

— «Istanbul'da kimsen var mı?» diye sordum.

— «Annem var Cemal.»

— «İnşallah orada istikbalin iyi olur, kazancın artar, anana da bakarsın,» dedim.

O gece Atatürk sofraya inmemiş, yemeğini kütüphanede tek başına yemiş, hatta içkiyi de çok az içmişti. Akşam çiftlikten Köşke gelince Rüsuhi Beye sormuş:

— «Rıdvan gitti mi?»

— «Gitti Paşam.»

— «Kim geçirdi?»

— «Samimi arkadaşıdır, Çelebi geçirdi.»

Bunu öğrendi ya, tam yemeğini önüne koyuyordum ki, aynı soruları bu kez bana da sormağa başladı:

— «Rıdvan gitti mi?»

— «Gitti efendim. Kendisini trene bindirirken teselli ettim. Çok üzgündü. Orada daha çok para kazanırsın, dedim.»

Atatürk, yüzüme bakarak onu kovuşundan dolayı haklı olduğunu anlatmak istercesine:

— «Cezasını çeksin. Bunu haketmişti. Geçenlerde içki içerken benim taklidimi yapmış.»

— «Paşam, o yemekte ben de vardım. Birçok kimsenin taklidi yapıldı. Ama sizinkini yapmak kimin haddine? Rıdvan sadece sizi en yakından tanıyan biri olarak gülüşünüzü benzetmeğe çalıştı. Hem bu olayın üzerinden altı ay geçti. Şimdiye kadar neredeydi o adamlar? Bir şey değil, Rıdvan'ın baktığı bir de anacığı var.»

Öyle deyince gözlerini kapadı, konuşmadı. Üzüldüğü belliydi. Rıdvan Ankara'da olsa, demek ki, geri alacaktı.

Rıdvan'ı tekrar işe alması için araya birçok ricalar girdi. Fakat Atatürk'ten, çok sevdiği berberi için af koparmak mümkün olmadı.

Bir yıl sonra İstanbul'a geldiğimizde Salih Bozok'a söylettik. Rıdvan'ı yeniden işe alması için... Atatürk'ten bu konuda izin almış olmalı ki, hemen bana:

— «Paşa affetti. Git Rıdvan'ı bul,» dedi.

Araba tutup Rıdvan'ı berber dükkânlarında aradım, bulamadım. Saraya döndüğümde bir de baktım ki, Rıdvan orada. Atatürk, başıyla Rıdvan'ı işaret edip, bir yıl önce kendisine söylediğim sözleri unutmadığını belirterek şöyle konuştu:

— «Çelebi Efendi, Rıdvan dışarda çok kazanmış ama, yine de bizi tercih etti.»

Böylece Rıdvan yeniden işe alındı. Ölünceye kadar Atatürk'ün hizmetinde çalıştı.

BEKİR ÇAVUŞ'UN HİZMETİ

BEKİR ÇAVUŞ, Atatürk'e çok hizmet etmiş bir askerdi. Cumhuriyet devrinde de uzun süre Atatürk'ün yanında kaldı. Çok sevdiği hizmetkârlarından biriydi. Bekir Çavuşu çok seven Atatürk'ün, onu birçok kez alnından öptüğünü görmüşümdür. Özel hizmetlerinde kullandığı Bekir Çavuşu daha çok Yozgat ayaklanmasını bastırmasındaki yararlıklarından dolayı çok takdir etmişti.

Bekir Çavuş, ta Birinci Dünya Savaşında, Çanakkale'de Atatürk'ün yanında bulunmuş. Mütareke yılları içinde o da her asker gibi terhis olmuş. Baba ocağı Çankırı'ya dönmüş... Aradan uzun bir zaman geçtiği halde Bekir Çavuş annesinin yanından ayrılmaz... Bir gün Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geçtiğini duyan annesi hemen oğluna:

— «Haydi çocuğum, eşyalarını topla. Senin kumandanın Ankara'ya gitti. Orada asker topluyormuş. Ordu kuracakmış. Senin de orda olman lâzım. Derhal hazırlan ki, yarın sabah yola çıkasın.»

Bekir Çavuş bu işe pek istekli değildir. Barut kokusu, ateş ve şarapnel yağmuru, yoksunluk onu yıldırmıştır.

— «*Anne, daha kaç gün oldu askerden geleli,*» deyince annesi:

— «Eğer gitmek istemezsen sütümü sana helâl etmem. Derhal gideceksin, anladın mı,» der. Annesinin bu sözünü emir sayan Bekir Çavuş:

— «Derhal anneciğim,» diyerek ertesi sabah Ankara'nın yolunu tutar.

O zaman tren falan yok. Dağ tepe demez, Çankırı - Ankara arasını yaya olarak alır. Atatürk'ün oturduğu Çankaya'ya (o zamanki adıyla) Papazın Köşkü'ne gelir.

Atatürk, eski askerini görünce:

— «Bekir Çavuş, nasıl oldu da sen buraya geldin?» diye sorar.

— «Paşam, sizin Ankara'ya geldiğinizi duyunca hemen heybemi omuzlayıp koştum.»

Fakat Atatürk, Bekir Çavuşu çok yakından tanımaktadır:

— «Sen kendiliğinden gelmemişsindir. Seni annen göndermiştir. Yoksa sana kalsa zor gelirdin.»

Atatürk, Bekir Çavuşun bu sözlerden gücendiğini anlayınca şöyle konuşmuş:

— «Çok iyi etmişsin de gelmişsin. Aferin sana.»

Atatürk bundan sonra Bekir Çavuşu gözlerinden öper. Geldiğinden dolayı hem teşekkür eder, hem de Birinci Dünya Savaşında olduğu gibi Çavuş olarak yanında kalmasını ister.

— «Fakat bu sefer yenilme yok ha... Ona göre,» der. Ertesi gün Eskişehir'e hareket edip orada karargâh kurarlar. Bir zaman orada kalırlar.

Yunanlılar, Eskişehir'e yaklaşmaktadır. Bu sırada ters bir rastlantı, Sakarya'da cepheyi teftiş ederken, yanındakilerden birisi Atatürk'ün sigarasını yakmak için kibrit çakar. Bundan hayvan ürker ve Atatürk attan düşerek kaburga kemikleri kırılır. İlk tedavisi yapıldıktan sonra röntgeni

alınsın diye Ankara'ya döner. Kırılan kaburga kemiklerinden birinin ucu, ciğerini zedelediği için Atatürk çok acı duymakta, nefes bile almakta güçlük çekmektedir. Kırık kemik plasterle tutturulduktan sonra biraz rahata kavuşan Atatürk, doktorların dinlenme öğüdünü hiçe sayarak hemen otomobiline atlar ve cepheye koşup, Sakarya Savaşını yönetir. Orduya sonuncu taarruz emrini verdiği gün Atatürk'ün kırık kaburgaları da iyileşmiştir.

Atatürk'ün hizmetinde bulunduğum ilk günlerde Köşkte görevli bulunan Bekir Çavuş bu olayı hem anlatır, hem gözleri yaşarırdı. Ben de bu hikâyeleri ona tekrarlatmaktan haz duyar, «Haydi anlat!» diye ısrar ederdim. Çavuş da dayanamaz, başlardı anlatmağa. Atatürk'le ilgili bilmediğim birçok şeyleri Bekir Çavuş'tan öğrenmişimdir.

— «Atatürk hasta olduğu zaman nasıl bakardın Çavuş?»

— «Hiç unutmam Çelebi. Atatürk attan düştükten sonra çok hastalanmıştı. Yatakta yatıyordu. Oysa her sabah banyo yapmadan duramazdı. Fakat bu banyoyu bildiklerimizden sanma. O zaman duş falan ne arar? Bir kova soğuk suyu başından aşağı dökerdim. İşte banyo dediğim budur. Ama attan düşüp kaburgaları çatladığı için artık su dökünemiyordu. Sabunlu su ve süngerle vücudunu ovardım. Günlerce Atatürk'ü bu şekilde banyo yaptırdım.

«Bir de keçinin boynundan çıkardığım bir çıngırağın ucuna ip bağlayarak sofaya uzatmıştım. Çıngırağın altında oturur, nöbet beklerdim. Hasta olduğu halde bir şezlonga uzanır, önünde bir Sakarya haritası, hep onunla uğraşır dururdu. Bir şey isteyeceği zaman da ipi çeker, beni çağırırdı.

«Derken Yunan kuvvetleri ağır basmağa başladılar. Biz de Eskişehir'i bırakmak zorunda kaldık. Atatürk'ün önceleri düşüncesi Ankara'yı da bırakıp daha içerlere gitmek ve düşmanı tam yoketmekti. Fakat sonra bu düşüncesini

değiştirdi. 'Ankara'yı terkedersem Türk Milletinin maneviyatı bozulmaz mı?' diye düşünüyordu. Bu yüzden Ankara'yı sonuna kadar boşaltmadı.»

Bekir Çavuş bir kez coştu mu, ağzını kapayamazsın. Bir sor, on cevap al ondan.

— «Atatürk cumhurbaşkanı olduktan sonra bir değişiklik oldu mu onda?» diye sordum.

— «Tabiî» dedi. «Eskiden kahvaltısı zeytin peynirdi. Şimdi ise ince kahvaltı istiyor (kavun, gül reçeli ve beyaz peynir). Eski halini galiba unuttu.»

Atatürk çok zaman, gece sofradan konuklar ayrıldıktan sonra Bekir Çavuşu çağırır ve şu kahvaltıyı isterdi:

— «Peynirli sulu omlet, bir dilim kavun ve gül reçeli.»

Bekir Çavuş, Atatürk'ün istediği en iyi omleti yapmakla ün salmıştı. Zaten kendisi Lâtife Hanım tarafından gayet iyi yetiştirilmişti. Bütün elbiselerini, gömleklerini o hazırlar, papyonlarını —kaba olduğu halde— çok iyi bağlardı.

Atatürk, neşelendiği zamanlar Bekir Çavuşu sofraya çağırır ve matematikten imtihan ederdi. Karşısında hazır ol vaziyetinde tıpkı kıtadaymış gibi dimdik duran Bekir Çavuşa:

— «Beş kere beş kaç eder?» diye sorardı.

Bekir Çavuş, büyük bir bilgiçlikle, kendinden emin bir tavırla gayet ciddi: «On beş eder, Paşam,» derdi.

Atatürk, bu karşılığı alınca çok keyiflenir, sofradakilere dönüp:

— «Şu bizim Bekir Çavuşun hesabını görüyor musunuz? Ne kadar kuvvetli değil mi?» diye sorardı.

Atatürk, bu sınavı sık sık tekrarlatır ve her seferinde aynı karşılığı alırdı. Acaba Bekir Çavuş bunu cahilliğinden mi, yoksa Atatürk'ü bir nebze olsun güldürüp, ağır devlet işlerinden uzaklaştırarak mutlu etmek için mi böyle söylerdi? Bunu o zaman bir türlü çözemedim.

Bekir Çavuşun ayrılışı da hayli ilginç olmuştur.

Çavuş bir gün Tepebaşı gazinosunda içkisini içmektedir. İlerdeki masada iki arkadaş kavgaya tutuşmuşlar. Kavgacılardan biri Galatasaraylı boksörlerden. Çavuş onları ayırmak istiyor. Dinletemeyince de fors (!) koyuyor.

— «Sen benim kim olduğumu biliyor musun? Bana Bekir!.. derler.» deyince boksör bunu Avrupa'dan gelen futbolcu Bekir sanarak hemen elini sıkıyor ve yanaklarını öpüyor.

Bu olayı o devrin içişleri bakanı Şükrü Kaya ile başyaver Rüsuhi Savaşçı, Atatürk'e bildirip şikâyette bulunuyorlar. Bundan sonra Bekir Çavuş polislikten komiser olarak emekliye ayırtılıp, yanına da bir miktar para verilerek köyüne gönderiliyor. Çavuş sonradan kemik veremine yakalanmış, on beş yıl kadar önce Çankırı'nın Dikenli köyünde öldüğünü öğrendik.

KÖPEĞİ FOKS'UN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

ATATÜRK'ün en sevdiği hayvanın at olduğunu biliyorum. Fakat köpeği de çok severdi. Bu vefakâr iki hayvana ayrı ayrı sevgi besler, onlara çok acırdı.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Alp adında çok sevdiği iri bir köpeği varmış. Atatürk'ün kapısında nöbet bekler, hiç kimseyi içeriye bırakmazmış. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanlılardan alınmış beyaz-sarı karışımı bir av köpeği vardı. Yunan komutanlarından birinin köpeğiydi bu. Alber adındaki bu köpeği de çok severdi. Ölümüne de çok üzülmüştü.

Atatürk'ün bunlardan başka Foks adında bir köpeği daha vardı. Yalova'da hâlâ banyolarda seyyar fotoğrafçılık yapan Hasan Efendiden 50 liraya satın almıştı. O zaman 50 lira oldukça önemli bir paraydı. Atatürk bir sabah gezintisinde seyyar fotoğrafçının sehpasının ayakları arasında yatan köpeği görünce sordu:

— «Bu köpek senin mi?»

Fotoğrafçı birden ne yapacağını şaşırdı. Hemen toparlanarak:

— «Evet Paşam,» diye karşılık verdi.

— «Çok güzel bir şey...»

Atatürk'ün köpeğiyle ilgilenmesi üzerine fotoğrafçı Hasan Efendiye cesaret geldi:

— «Çok beğendiyseniz size hediye edeyim Paşam,» dedi.

Köpek o zaman yavruydu. Asil falan değil, bayağı bir sokak köpeğiydi. Ama tüyleri çok güzeldi. Atatürk bir daha hayvana dikkatle baktıktan sonra yanındakilere:

— «Bu adamı memnun ediniz,» dedi.

Böylece fotoğrafçının köpeği Foks, Atatürk'ün köpeği oldu. Foks aşağı, Foks yukarı derken hayvan büyüdü. Adının nereden geldiğini, kimin taktığını pek hatırlayamıyorum.

Foks'un ilk sahibi Hasan Efendi, Atatürk'ün çok fotoğraflarını çekmişti. Bu fotoğrafların camlarını ve araplarını, bir sandık içinde saklıyordu. Atatürk'ün ölümünden üç - dört yıl sonra çıkan bir yangın sonunda ahşap eviyle birlikte bu sandık da kül oldu. Böylece bugün bir tarih hazinesi olacak Atatürk'ün en güzel fotoğraflarını da yitirmiş olduk.

Foks, uzun süre Köşkte kaldı. Bir cumhurbaşkanı köpeği olarak hayatta kendi cinslerinin hiç birine sahip olmayan rahat ve mutlu bir yaşantı sürdü.

Foks, Atatürk'ün yatak odasında yatardı. Karyolasının ayak ucunda onun için diktirilmiş özel bir minder dururdu. Atatürk sabaha karşı yatağına girenene kadar Foks da uyumaz, O'nu bekler, ancak sahibi yattıktan sonra mindere kıvrılırdı. Çok sadık, çok duygulu bir hayvandı.

Atatürk'ün Foks'a düşkünlüğünü bilen bazı kimseler sofrada çok zaman onun bahsini açarlar, sadakatinden, büyüklüğünden dem vurup, neslini üreterek memlekete yaymayı teklif ederlerdi. Dalkavukluğuyla dikkati çekenler, Foks'un asil kandan geldiğini, kaynağının Avrupa olduğunu söyleyecek kadar ileri gidip «Köpek değil âdeta insan. İn-

sandan da akıllı,» derlerdi. Atatürk, bu konuşmaları belli belirsiz bir gülümsemeyle dinler, Foks'a bakıp başını sallardı.

Atatürk, Foks'la yakından ilgilenirdi. Bir gün Ankara'da, Köşkün bahçesinde dolaşırken, köpeğinin hareketlerini dikkatle izliyordu. Foks'un tembelliği mi üzerindeydi, neydi? Bir köşeye çekilmiş, boş gözlerle sahibine bakıyordu. Atatürk hayvana uzun uzun baktıktan sonra bana döndü:

— «Bu hayvan aç,» dedi.

— «Yemeğini az önce yedi,» diye karşılık verdim.

— «Yese böyle olur mu?»

— «Bir tencere pilavı elimle verdim. Hem öyle bir pilav ki, fukara evinde dört kişi doyar.»

Atatürk bu sözüme güldü. Foks genellikle benim avucumdan yerdi. Bir şey söylemedi ama, akşam aklına Foks gelmiş olacak ki, yemekten sonra sözü yine ona getirdi:

— «Bu köpek çiftleşti mi?» diye sordu.

Anlaşılan Foks'un keyifsiz halini, bu kez de cinsel bozukluğuna yoruyordu. Oysa iki ay önceki Konya gezisinde ona bir hanım bulmuştuk. Bunu hatırlatarak:

— «Konya'da iki ay önce çiftleşmişti,» dedim.

— «İyi ama, o orada kaldı. Konya başka, Ankara başka. Ben burada bir şey oldu mu, diye soruyorum.»

— «Henüz olmadı Paşam.»

O zaman Atatürk şöyle konuştu:

— «Hayvanlar belirli zamanlarda çiftleşirler. Onların asaletini görüyor musun? Hiç değilse arzularının mevsimi var. Onlar kadar olamıyoruz.»

Atatürk'ün bu sözlerine için için ne kadar gülmüşümdür.

Âfet İnan, Darülaceze'den dört beş yaşlarında bir evlâtlık almıştı. Galiba adı İnci'ydi. Ortada dolaşır, Köşktekilerin sigaralarını yakardı. Bir gün muziplik olsun diye Foks'

un ağzına da bir sigara tutuşturmuş. Hayvan bunu önce taşıması için ağzına verilen bir çubuk sanmış. Ardından evlâtlık kibriti çakmış. Kibrit alevinden fena halde ürken Foks, bir an ne yapacağını şaşırdı. Evlâtlık kız kibritleri peşpeşe çakıp hayvana doğru tutuyordu. Foks gözlerini orada bulunanların üzerinde gezdirdi. Kıza bir şey yapmadı. Ne dişlerini gösterdi, ne de hırladı. Boynunu büküp bir kenara çekildi. Sessizce beklemeğe başladı.

Atatürk bu olaydan duygulanmıştı:

— «Gördünüz mü, şu köpek bile insan denen mahluktan çok daha temiz, çok daha asildir,» dedi.

Foks aslında hırçın bir köpekti. Birkaç yıl Atatürk'ün yanında kalmıştı. Zaman zaman hırçınlaştığı olurdu. Bir gün Atatürk'ün elini sarılı gördük. Foks ısırdı dediler. Olay gece olmuş. Atatürk, ne olmuşsa olmuş, Foks'a kızmış. Kamçıyla başlamış dövmeğe. Vurdukça hayvan geri geri gitmiş. Fakat kamçının dozu artınca da saldırıp elini ısırmış. Elinden kan akmağa başlayınca zile basmış. Hemen koşup kanları oksijenli suyla yıkamışlar. Tendürdiyot sürmüşler. O gün elini sarılı görünce hepimiz meraklanmıştık. Demek ki, meselenin aslı buymuş.

Bunun üzerine köpeği Köşkten uzaklaştırdılar, çiftliğe götürdüler. Yakınlarından birkaç kişi «Sahibini ısıran köpekten hayır gelmez,» diye öldürülmesi için Atatürk'e ısrar ettiler. İzin verdi mi, vermedi mi bilmiyorum ama, Foks o günlerde öldürüldü. Baytarlar Atatürk'e yaranmak için özenle köpeğin derisini yüzmüşler. İçini samanla doldurup göz yerlerine cam göz takmışlar. Bir camekân içine oturtmuşlar. Tabiî bunlardan Atatürk'ün haberi yok.

Bir gün gezinti sırasında çiftliğe de uğradığı zaman, camekânda Foks'u görünce duraklar. İçi acıyla burkulur. Üzgün bir halde:

— «Sevdiğim mahluku böyle görmek istemem, kaldırın onu!» der.

Atatürk'ün elini ısıran köpekten «sevdiğim mahluk» diye sözetmesi, oradakileri şaşırtır. Bunu yüzlerinden okuyan Atatürk, şunları söyler:

— «Her ısırana kızılmaz. Foks can acıtmak, fenalık yapmak için ısırmamıştır.»

Ertesi gün Foks'un doldurulmuş derisi camekândan kaldırılmış ve bahçenin bir köşesine gömülmüştü.

KUŞLARA ÇOK ACIRDI

ATTAN ve köpekten başka Atatürk, kuşları da çok severdi. Köşkte kuşçu Nuri Ustanın baktığı birçok güvercini ve güvercinliği vardı. Onların uçuşlarını, takla atışlarını hazla gözlerdi.

Atatürk'e, Şile'ye yaptığı bir gezide bıldırcın hediye etmişlerdi. Hayvanlara, özellikle kuşlara çok acıyan Atatürk, pencereleri kapattırdı, sonra bıldırcınları saldırttı. Şaşkınlık içindeki kuşlardan biri dönüp dolaşıp sağa sola çarptıktan sonra yorgun düştü. Gelip Atatürk'ün önüne kondu, boynunu büktü. Bıldırcını ince parmaklarıyla okşayan Atatürk, bir kafese konularak Köşkte beslenmesini istedi. Bu bıldırcın Ankara'ya götürüldü mü, yoksa orda yenisi bulunup da kafese mi konuldu bilemiyorum. Biz Istanbul'dan Ankara'ya döndükten sonra bir gün Köşkün bahçesinde dolaşırken Atatürk bıldırcını hatırladı. Görmek istedi. Kafesin önüne gitti. Fakat içi boştu. Atatürk'ün yemeğe kıyamadığı kuş, konulduktan birkaç gün sonra bir kedi tarafından afiyetle yenmişti. O'nu üzmemek için bıldırcının kafesin, açık kalan kapısından kaçtığı yolunda bir yalan uydurdular. İnandı mı, inanmadı mı bilmiyorum. Yal-

nız uzun boylu boş kafese dalgın dalgın baktı. Kafeste bıldırcının tüylerini kaldırmayı unutmuşlardı.

İstanbul'da bulunduğumuz bir yaz mevsiminde Florya deniz köşkünde bir akşam sofrası hazırlamıştık. Oldukça kalabalık vardı. Sofraya büyük bir porselen tabağın içinde bıldırcın kebabı getirildi. Sofranın ortasına konuldu. Mevsimin en seçkin, hem de en pahalı yemeğiydi bu. Atatürk'ün hoşuna gider umuduyla özenle hazırlanmıştı. Başta Atatürk olmak üzere herkes birer tane alıp, keyifle tabağına koydu. Bıldırcınlar da öyle güzel kızarmışlardı ki... Nar gibi, midelere sesleniyorlardı.

O sırada hiç beklenmedik bir şey oldu. Sofranın öbür ucunda oturan Salih Bozok, eğlence olsun diye, önceden cebine koyduğu bir canlı bıldırcını çıkarıp, sofranın kenarına koyuverdi.

Kalabalıktan ve ışıklardan ürken zavallı kuşcağız, cepte mahpus kalmanın da sersemliği içinde uçamadı. Tabakların üstünden atlaya atlaya gitti, sanki biliyormuş gibi Atatürk'ün kucağına düştü. Başını O'nun kucağına doğru sakladı. Sanki «beni koru,» der gibi bir hali vardı.

Bu kuş, az önce mutfakta kesilen hemcinslerinin arasından her nasılsa canını kurtarabilmiş tek bıldırcındı. Salih Bozok tarafından sofrada Atatürk'ü neşelendirmek, bir nükte kaynağı olması için getirilmiş olmalıydı. Fakat tam tersi oldu. Atatürk'ü neşelendireceği yerde üzüntüye boğdu.

Kuşun bu dokunaklı hali, bir anda sofranın neşeli havasını bir bıçak gibi kesti. Dudaklardaki gülümsemeler dondu, konuşmalar kesildi, fısıltılar söndü. Çatal bıçaklar sessizce sofraya bırakıldı. Herkes büyük bir kabahat işlemiş çocuklara benzemişti. Ortalığı bir ölüm sessizliği kapladı sanki. Hepimiz ne olacak diye merak ve heyecanla bekliyorduk.

Atatürk, beklediğimiz gibi Salih Bozok'a kızmadı. Kuşu

özenle eline aldı. Öbür eliyle tüylerini uzun uzun okşadı. Ceketinin yan cebine koydu. Sonra hizmeti yapan sofracı arkadaşa kebap tabağını göstererek şu buyruğu verdi:

— «Bu tabağı kaldırınız ve bir daha soframa bu kuşun yemeğini getirmeyiniz.»

Herkesin önündeki bıldırcın sanki taş kesilmişti. Herkesin iştahı kursağında kalmıştı. Ne bilsin Salih Bozok yaptığı oyunun böyle keyif kaçıracağını. O iyilik olsun diye yapmıştı bunu. Ama Atatürk'ün ne kadar merhametli olduğu da, bir kez daha ortaya çıkmıştı.

Çok iyi nişancı olan Atatürk, ava meraklı olduğu halde kuşlara acıdığı için avlanmazdı. Pek ender olarak güvercin atışı yapar, sonra da üzülürdü.

Trenle İzmir'e gidiyorduk. Yanında yakın arkadaşları vardı. Cellât Gölünün kenarından geçerken birden sürüyle yabanördekleri havalandı. Eşsiz bir görüntüydü bu. Hemen çifteler getirildi. Av ayağımıza gelmişti. Önce Atatürk'e uzattılar. Fakat O atmadı. Tüfeği yol arkadaşlarına uzattı. Onlar attılarsa da pek bir şey vuramadılar. Anlaşılan yürüyen trenden ördek vurmağa alışkın değillerdi. Atıştan sonra tüfeklerini ve başlarını öne eğiyorlardı. Bunlardan tanımadığım biri ateş etti ve uçan ördeklerden birini ilk atışta düşürdü. Arkadaşları: «Olmadı» deyince bir daha attı. Garip değil mi, yine vurdu. Yine «olmadı,» dediler.

Adam dipçiği sinirli bir halde yeniden omuzlayıp da, üçüncü ördeği de tepetaklak edince Atatürk tüfeği elinden aldı. Eliyle şöyle bir tarttıktan sonra atıcısına uzatıp:

— «Bu tüfek sana yakışır. Hediye ediyorum,» dedi. Avcı diye geçinip de ördek vuramayanların yüzü görülecek manzaraydı o zaman.

ÖNÜNDE NASIL GÜREŞTİM?

ATATÜRK'ün Edirne gezilerinden birindeydik. Sofracı Hamdi, sofracı Yusuf ve ben şehri gezmek için araba istedik. Belediye tarafından emrimize bir araba verildi. Maksadım şehri gezmek değil, çok merak ettiğim Türk-Yunan sınırını görmekti.

Sınıra kadar gittik. Orada Tatavlalı (Kurtuluş) olduğunu öğrendiğim güzel yüzlü bir asker:

— «Ne istiyorsunuz?» diye sordu.

— «Biz Gazi'nin adamlarıyız. Hududu görmek istiyoruz,» dedim.

Sağ elindeki tüfeği sol eline aldı. Sağ eliyle otomobilin kapısını açıp:

— «Buyrun...» dedi.

Hep beraber bindik. Bize bir hayli itibarda bulundu. Sınır kapısını açtı. Bir Yunan askerini çağırdı. Biz de sınır kapısından dışarı çıktık. Karşı köyde kızlar vardı. Uzaktan bizleri görünce koşup yanımıza geldiler. Büyük bir merakla teker teker hepimizi incelemeğe başladılar. Köylü kızlar, şık kıyafetli bizleri merak etmişler. Yunan askerine, kızların niye bize böyle baktıklarını sordum:

— «Sivilsiniz... Kızlar tabiî size bakar, bize bakacak değil ya. Biz askeriz. Hınzır Venizelos kızlarla eğleniyor. Biz burda nöbet bekliyoruz,» dedi.

Istanbul'a döndüğümüzde bunu Atatürk'e söylemişler. Kızmadı ama, hemen orada bir güreş hazırlattı. Kapıda nöbet tutan Şakir adlı bir posta eriyle beni güreşe tutuşturdu.

Şakir kapı gibi iri kıyım bir erdi. Yavaşça yanına sokuldum. İstese, beni bir tutuşta pestilimi çıkarırdı. Hafif bir sesle:

— «Sen yüz, bense elli kiloyum. İdare et de, biraz oynaşalım,» dedim.

Sonra onu palaskasından tutup çektim. Üstüme üstüme geliyor. Bir yakalasa, pestilim çıktı demektir. Nasıl oldu bilmiyorum, posta eri yere yuvarlandı. Her halde parkede postalları kaydı. Yere kapaklanınca Atatürk'ün arkasında bu oyunu merakla izleyen Reşit Galip:

— «Paşam, yendi Çelebi...» dedi.

Atatürk bunu kabul etmedi:

— «Böyle yenme olmaz... diye diretti.

— «Efendim, ben elli, o yüz kilo...» dediysem de kabul ettiremedim.

Atatürk, sonunda benim güçsüz olduğumu kabul etti. Fakat güreşi bıraktırmadı. Yanıma bir kişi daha kattı. Böylece iki tarafı aynı kiloya eşit getirmiş oluyordu.

Şimdi Yusuf'la birlikte posta erine karşı iki kişi güreşiyorduk. Maraşlı Yusuf da sofracıydı. Askerliğini yapıyordu, fakat sivildi. O da benimle Yunan sınırını gezenlerdendi.

Asker, az önceki yenilginin de verdiği bir hınçla beni tuttu. Tutmasıyla yere vurması bir oldu. Sonra beni bırakıp Yusuf'u kavradı. Bir saniyede onu da yere yatırdı. Diziyle göğsüne bastırdı. Ağzından köpükler geliyordu. Adam nerdeyse ölecek...

Atatürk, keyifli keyifli:

— «Bunu da tut, bunu da...» diye beni gösterdi

Zaten yerdeydim. Sırt üstü uzandım. Yeniden hırpalanmayayım diye:

— «Ben yenildim Paşam...» dedim.

Fakat kabul etmedi:

— «Sırtın yere gelmedi,» dedi.

Hemen sırtımı sımsıkı yere yapıştırdım.

Yusuf kendinden geçmiş, yerde yatıyordu. O sırada Tevfik Rüştü Aras'la Reşit Galip gelmeselerdi, benim sonum da ondan farklı olmayacaktı.

Masaj yaptık. Kollarını, ayaklarını hareket ettirdik. Su vermedik. Genç, kuvvetli, sağlam çocuktu ama, iki gün kendine gelemedi.

Böylece Atatürk'ten izinsiz, Yunan sınırını geçmenin cezasını böyle acı bir şekilde ödemiş olduk.

SELÂNİK'TEN NE ÇIKAR?

ATATÜRK uysal bir insan değildi. Hatta haşin olduğu dahi söylenebilir. Böyle olduğu halde çok terbiyeli, çok olgun, çok merhametli, çok hoşgörürlü bir insandı. Temiz kalpliydi, alçak gönüllüydü. Gösterişten uzaktı. Vazife başında Lâubaliliğe yer vermez, fakat özel yaşantısında sevdiklerinin nazını çekerdi. Dostlarına, arkadaşlarına vefalıydı. Zaten Atatürk'ün en büyük üstün hallerinden biri de kin ve garaz gibi insani duyguların üzerine çıkabilmiş olmasıdır. Bağışlamıyacağı suç yok gibiydi. Birçok hataları gördüğü halde görmemezlikten gelirdi. Kendisine sofrada kafa tutan Dr. Reşit Galip olayında da ona karşı kin tutmamış ve sonunda affederek Milli Eğitim bakanı bile yapmıştı. En büyük meziyetlerinden biri de çabuk affetmesiydi. Kimleri, ne zaman affedeceğini de çok iyi bilirdi. Hırsı çok çabuk geçerdi.

Bir gün Çankaya'da eski Köşkte Selânikli Berber Mehmet ve Berber Rıdvan'la antrede oturmuş konuşuyorduk. Berberlerin ikisi de Atatürk'ün hemşerisi olduklarından kendilerini imtiyazlı sayarlar, yüksekten konuşurlardı. Bu şekilde şaka da olsa böbürlenerek dolaşmalarına, kendile-

rine poz vermelerine çok tutulur, fakat yine renk vermemeğe çalışırdım. Fakat bütün dikkatime rağmen aramızda yine de tartışmalar eksik olmazdı.

O gün yine onlar zayıf tarafımı bulmuşlar, bana şakadan takılıyorlar:

— «Biz Selânikliler olmasaydık siz kurtulamazdınız,» diyorlar, ben de cevap olarak: «Biz kendi kendimizi kurtardık. Selâniklilere ihtiyacımız yok. Hem Selânik'ten çıksa çıksa Yahudi çıkar,» diyordum.

O sırada merdivenleri yavaş yavaş inen Atatürk'ü görmemiştik. Konuşmalarımıza istemeyerek kulak misafiri olmuş ki, o akşam sofrada bir Selânikli olan Nuri Conker'e damdan düşer gibi sordu.

— «Nuri Bey, Selânik'ten ne çıkar?»

O anda beynimin karıncalandığını duyar gibi oldum. Demek korktuğum başıma gelmiş, Atatürk antrede konuştuklarımızın hepsini duymuştu... Nuri Conker, Atatürk'ün nazını çektiği, kaprislerine katlandığı eski bir çocukluk arkadaşı olduğu için aklına eseni söylemekten çekinmeyen biriydi. Elde ettiği aşırı imtiyazlar yüzünden ciddi ciddi «Sen çekil de, biraz da biz cumhurbaşkanlığı yapalım,» diyecek kadar ileri gittiği zamanlarda bile Atatürk gülüp geçer, işi şakaya boğardı. Fakat bu seferkinin şakaya gelir yanı yoktu.

Nuri Conker, sanki bütün konuştuklarımızı biliyormuş da, beni korumak kararını vermişcesine:

— «Bol Yahudi çıkar Paşam,» demesin mi?

Bunun üzerine Atatürk, yüzünde alaylı bir gülümsemeyle daha önce kulağına çalınmış dedikoduların tümüne karşılık verdi:

— «Benim için de bazı kimseler —Selânik'te doğduğumdan— Yahudi olduğumu söylemek istiyorlar. Şunu unutmamak lâzımdır ki, Napoléon da Korsikalı bir İtalyandı. Ama Fransız olarak öldü ve tarihe Fransız olarak geç-

ti. İnsanların içinde bulundukları cemiyete çalışmaları lâzımdır.»

O günkü kadar utandığımı ve Atatürk'ün karşısında küçüldüğümü on iki yıllık hizmetim süresince hiç hatırlamıyorum. Belki de ömrüm boyunca benim için en büyük utanç da bu olmuştur. O günden sonra Selânik kelimesini bir daha ağzıma almadım.

FALİH RIFKI VE ALMAN KIZI

ANKARA'NIN yeni yeni kurulduğu yıllardı. Batı dünyasına bir kapı aralanmış, Avrupa'nın eğlence yaşamı da yavaş yavaş yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentine sızmağa başlamıştı. Ulus alanında «Tabarin Bar» adlı bir pavyon açılmıştı. Çıplak varyete kızlarının cirit attığı bu eğlence yerine bizim Köşktekiler de dadanmışlar, kaçamak yapıp, gönüllerince eğlenmeğe bakıyorlardı.

O çağın ünlü kişileri Kılıç Ali, Recep Zühtü, Vasıf Çınar, Falih Rıfkı Atay, bu eğlenceleri hiç kaçırmayan kişilerdi. Akşam sofrasından sonra bir kolayını bulup Köşkten kaçıyorlar, soluğu bu pavyonlarda alıp, felekten gece çalmağa bakıyorlardı. Bunlara çoğunlukla Vasıf Çınar elebaşılık ediyordu. Tabii böyle yerlere para yetiştirmek çok zordu. Fakat bunun da kolayını bulmuşlardı. O zamanki Meclis Başkanı Kâzım Özalp'ı tavlamışlar, eşref saatini bulunca bir köşede kıstırıp hemen:

— «Paşam, bize para ver de şöyle sayende bir eğlenelim. Gözümüz, gönlümüz açılsın,» diyorlardı.

Kâzım Paşa onları atlatabilirse ne âlâ. Atlatamazsa da adamına göre bol keseden elli lira, altmış lira dağıtır-

dı. Bir gece dayanamayıp, kaçamak ben de o pavyona gittim. Serde gençlik var. Başımızda kavak yellerinin estiği günler. Fakat parasızlıktan içki yerine maden sodası içmek zorunda kalışımı hiç unutamam. Orada gördüklerim hâlâ hatırımdan çıkmaz.

O sıralarda Falih Rıfkı Atay, Tabarin Bar'daki yıldızlardan birine tutulmuş diye bir söylenti çıktıydı. Keti adlı bir Alman kızıydı bu. Güzeldi, sarışındı, gürbüzdü; bakmaya doyamazdı insan. Falih Rıfkı da o zamanlar genç, yakışıklı ve de ünlü bir yazar. Üstelik Atatürk'ün sofrasının baş kişilerinden biri. Fakat aralarındaki ilişkinin derecesini bilmiyorum. Belki de sadece plâtonik ve toylukla tutunulmuş, tek taraflı bir aşktı bu. Her erkeğin başından gelip geçen cinsten bir şey. Her neyse...

Bir gün bu söylentileri Atatürk'e de duyurdular. Çankaya Köşkündeki akşam sofralarından birindeydi. Yabancı pek kimse yoktu sofrada. Salih Bozok, Recep Zühtü, Kılıç Ali, Nuri Conker, Hasan Cavit gibi bilinen her zamanki kişiler...

Günün olayları üzerindeki görüşmeler sona erdikten sonra hafif konulara geçildi. Son günlerin dedikoduları özenle ele alınıyor, sofrada bulunmayanların kirli çamaşırları bir bir ortaya dökülüyordu. Sofrada Falih Rıfkı Atay'ın bulunmadığı dikkatimi çekmişti. Derken söz dönüp dolaşıp Tabarin Bar'daki Alman kızı Keti'ye getirildi. Bunun ünlü yazarla olan ilişkisi ortaya atıldı. Bir ara bu söylentiyi allayıp pullayıp Recep Zühtü şöyle dedi:

— «Paşam, bu gazetecinin gidişatı hiç de iyi değil. Bence sizin yakınınız olması dolayısıyle yaşantısına biraz dikkat etmesi gerek.»

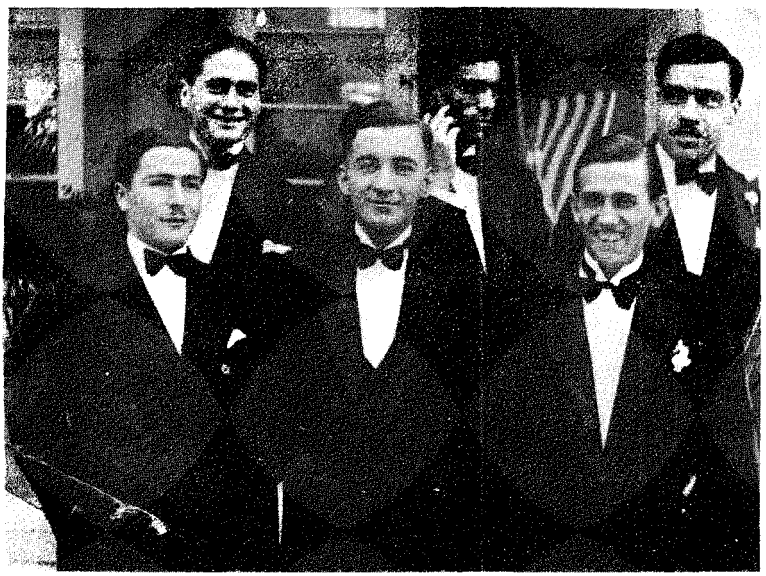
Atatürk hayretle sordu:

— «Ne varmış onun hayatında sanki?»

Recep Zühtü'nün de istediği zaten bundan başka bir şey değildi. O geceki sohbeti bile bile, çevire çevire bu

Cemal Granda, 13 yıl sürecek olan Atatürk'ün hizmetine girdiği günlerde.

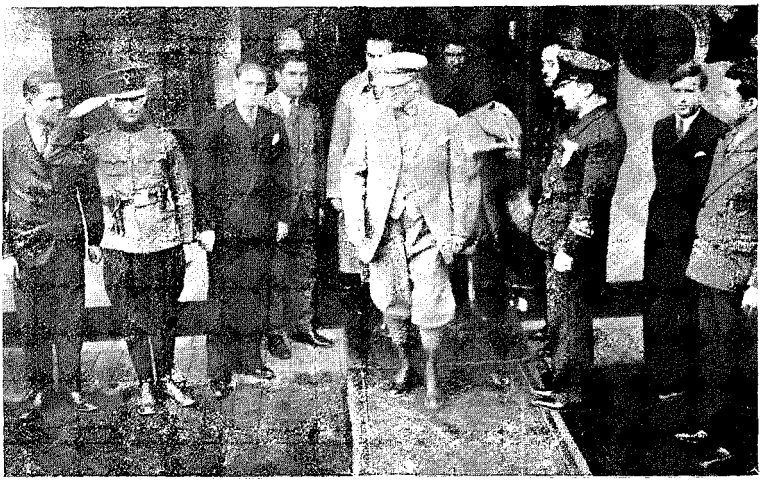
ATATÜRK'ÜN EN YAKIN HİZMETKÂRLARI

Atatürk'ün günlük hayatında onun özel hizmetleriyle uğraşanların hepsi bir arada. Öndekiler (soldan sağa) : Tahsin, Tahsin ve Cemal Granda. Arkadakiler (soldan sağa) : Ali, Yusuf ve İbrahim.

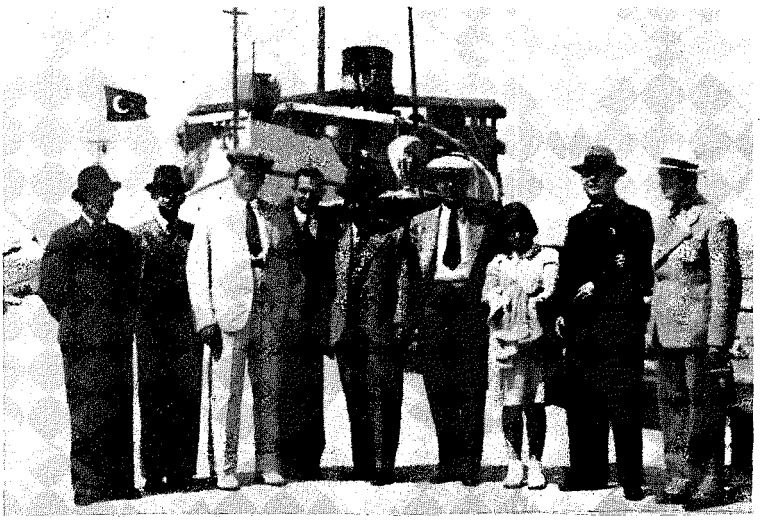
ÖLÜMÜNDEN 33 YIL SONRA...

Atatürk'ün çocukları, onun ölümünden 33 yıl sonra ilk defa Hürriyet Gazetesinin önünde bir arada. Soldan sağa (arkadakiler) : Kütüphane memuru Nuri Ulusu, koruma memuru Kemal Özada, baş şoförü Remzi Öztunç, şoförlerinden Rauf Kızılkaya (öndekiler) : Garsonu Cemal Granda, garsonu Sami Ocak, sofracıbaşısı İbrahim Ergüven ve berberi Rıdvan Güraru.

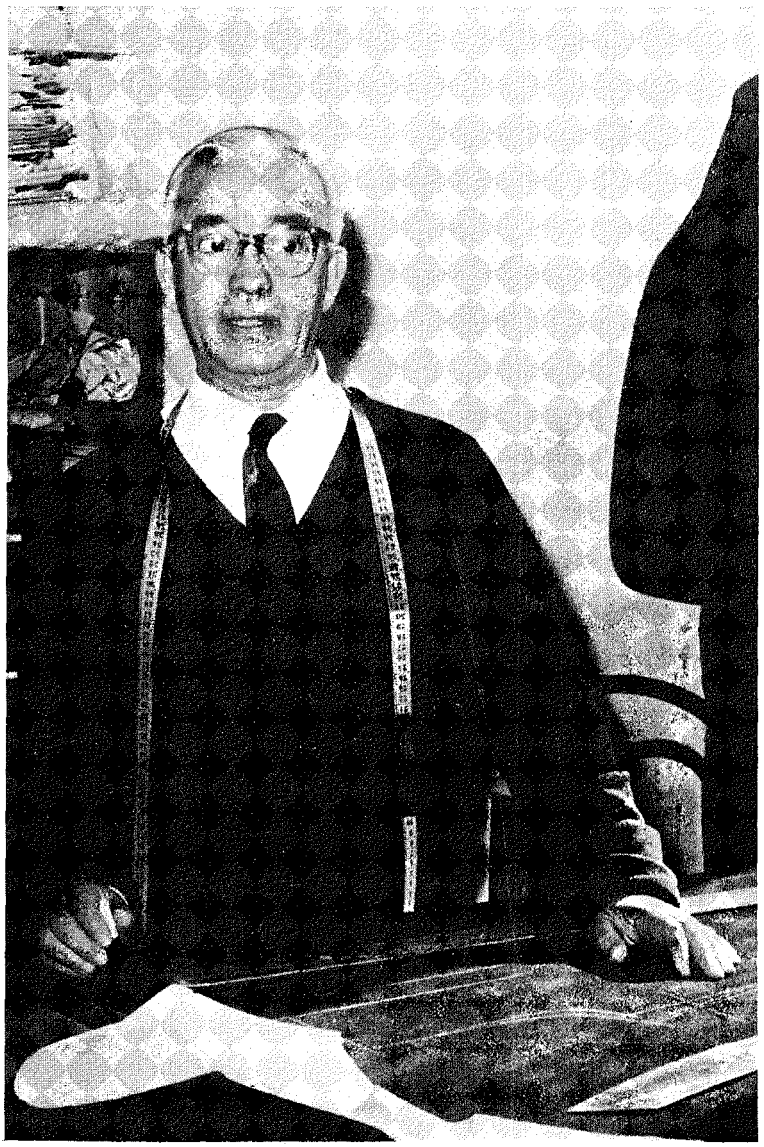

Atatürk'ün Ege vapuruyla yaptığı bir Karadeniz gezisinden sonra Rize'de karaya çıkışı. Ata'nın hemen gerisinde kapı ağzında paltosunu taşıyan Bekir Çavuştur. Cemal Granda ise sağda okla gösterilen şahıstır.

1 Haziran 1938 yılında Türkiye'ye ilk defa gelen Savarona yatının mürettebatı Yalova iskelesinde (soldan sağa): Mithat kaptan, Cemal Granda, ikinci çarkçı Muhittin, 2. Kaptan Adnan, çarkçıbaşı baş makinist Hüseyin, Dr. Fazıl, Süvari Özeke'nin kızı, elektrik uzmanı Rökoman ve Yusuf kaptan.

Atatürk'ün terzisi Jan Pilüris

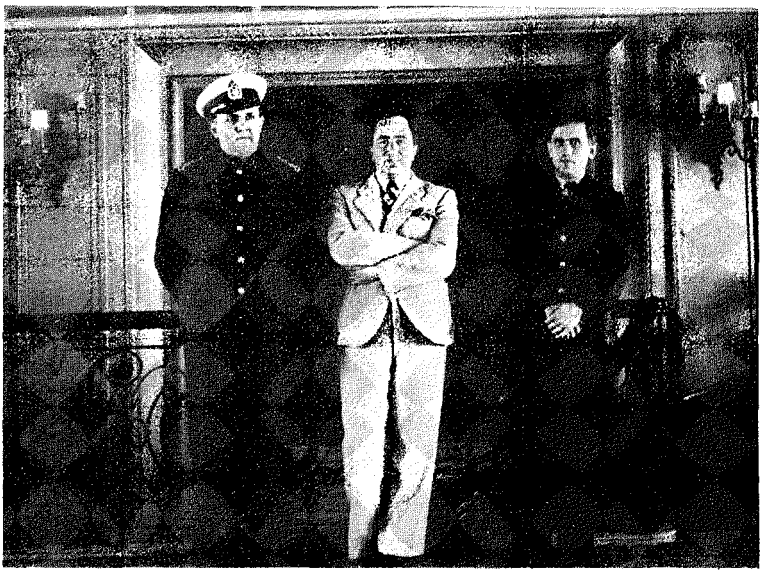
1934 Haziranından bir hatıra. Atatürk en yakın arkadaşlarıyla bir arada. (Soldan sağa): Baş yaver Rüsuhi (Savaşçı), Salih Bozok, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Nuri Conker, Refik Saydam, Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu.

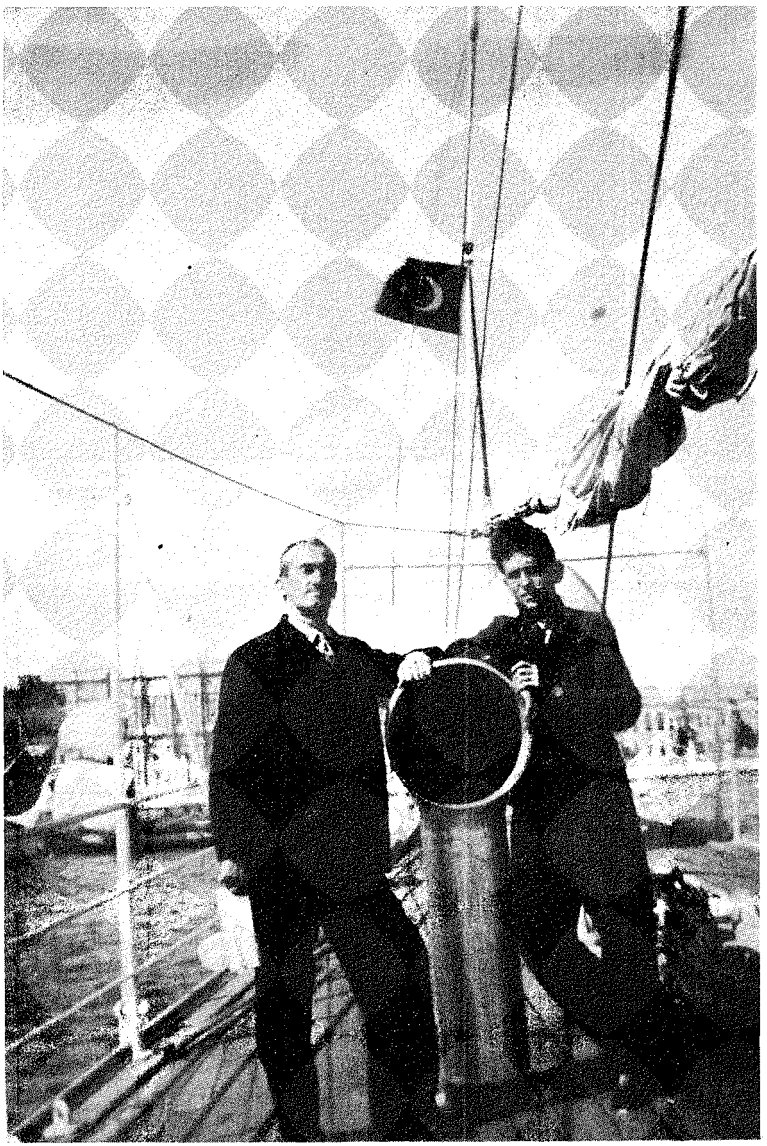
Atatürk'ün «çocukları» Yalova Termal Otelinin havuzunda. (Soldan sağa): Kadir (sofracı), Faik (sofracı), Saip (Marmara köşkünün sofracısı), Atatürk'ün köpeği Foks, (simidin üstünde), Ali Bebek (sofracı), Rıdvan (Ata'nın berberi), Cemal Granda (boynunda simit asılı olan), İbrahim (sofracıbaşı).

Cemal Granda Savarona yatında Atatürk'ün çalışma odasında, Atatürk'ün masasının başında.

1938 yılında Savarona yatından bir hatıra. (Soldan sağa): Dördüncü çarkçı Necip, Polis Necati ve Cemal Granda.

Cemal Granda 1936 yılında «Ertuğrul» yatının güvertesinde yatın ahçıbaşısı Hayri Usta ile beraber.

hale o getirmiş değil miydi? Maksat, Falih Rıfkı'nın Alman kızıyla ilişkisini Atatürk'e duyurmaktı. Kendinden emin bir tavırla başladı anlatmağa:

— «Paşam, bu zat geceleri pavyona gidiyor, mevkiiyle bağdaşmayan davranışlarda bulunuyormuş.»

Atatürk, kaşlarını çatarak sordu:

— «Ne var bunda garip olan? Ne olmuş gidiyorsa? Pavyona gittiyse kıyamet kopmadı ya...»

— «Pavyona gitmekle kalsa iyi. Orada bir de dostu varmış. Üstelik kadın Türk de değil. Adı da Keti midir nedir? İşte bu yabancı kadınla mercimeği fırına atmışlar mı, yoksa atmak üzereler mi? Her neyse. Sizin bu kadar yakınınız olan bir kişinin bir Alman'la dost hayatı yaşaması doğru mu bilmem ki?..»

Atatürk, bütün bu sözleri hayretle dinliyordu:

— «Gözünle gördün mü ki, böyle tafsilâtlı anlatıyorsun?» diye sordu.

— «Bunu duymayan kalmadı Ankara'da Paşam. İsterseniz Meclis Başkanı Kâzım Paşa'ya sorun. Ara sıra pavyon parasını bile Paşa'dan istiyorlarmış.»

Recep Zühtü, bu sözleriyle hem Falih Rıfkı'yı küçük düşürüyor, hem de Meclis Başkanını zor durumda bırakmış oluyordu. Atatürk, Recep Zühtü'nün konuşması bitince gayet sakin bir halde şöyle sordu:

— «Bütün bunları söylemekte maksadın nedir?»

— «Kötü bir maksadım yok Paşam. Sadece çevrenizdeki bir adamın özel hayatına biraz dikkat etmesi gerektiğine işaret etmek istedim. Bir insanın dostu da olabilir ama, neden Türk kadını dururken, bir yabancı kadını seçmiştir. Bazı çevrelerde hiç de hoş karşılanmayan bu durumdan türlü çeşit anlam çıkaranlar olur.»

Atatürk, dedikodudan nefret eder, dedikodu yapanı da hiç sevmezdi. Atatürk'ün bu huyunu çok iyi bilen Recep

Zühtü'nün hangi amaçla bu olay üzerinde bu derece ısrarla durduğuna bir türlü akıl erdiremiyordum.

Atatürk, konuşmanın bittiğini anlayınca sertçe şu sözleri söyledi:

— «Bana bak Recep Bey. Deminden beri sözünü ettiğiniz o gazetecinin bana kafasıyla kalemi lâzım. Geri kalanı kendisine aittir. Ne seni ilgilendirir, ne beni. Anladın mı?»

«PROFESÖR DEĞİLSİNİZ»

ÇANKAYA'DAKİ Köşkte bir akşam sofrasında Hukuk Fakültesi profesörü Sadri Maksudî de konuk olarak bulunuyordu. Çeşitli konular üzerinde görüşüldükten sonra söz sırası Denizyollarına geldi. Türk Dil Kurumunun deyimleri üzerinde duruluyordu. Adının Denizcilik Bankası mı, yoksa Deniz Bank mı olarak kalması tartışıldı.

Sofrada şarap içen Sadri Maksudî, Deniz Bankın gramer kurallarına aykırı olduğunu savunuyor ve bu düşüncesinden bir adım bile geri gitmiyordu. O konu orada kapandı. Aradan bir iki saat kadar geçmişti. Atatürk bir ara, bir şeye sinirlenmiş olacak ki, hâlâ kendi tezinde ısrar eden Sadri Maksudî'nin sözünü kesip:

— «Siz profesör değilsiniz,» dedi.

Bu beklenmedik sesleniş, herkesi şaşırtmış, profesörü de can evinden vurmuştu. Hepimiz put gibi yerimizde dona kalmış, neye uğradığımızı şaşırmıştık.

Atatürk nazik adamdı. Kızsa bile pek belli etmezdi. Acaba profesör büyük bir pot mu kırmıştı?

Bir an süren şaşkınlığından kurtulan Sadri Maksudî'

nin titreyen eliyle kadehini masaya koyup, kendini toparlayarak Atatürk'e şu karşılığı verdiği duyuldu:

— «Hâşâ, ben profesörüm. Hem de Türkiye'de değil. İsviçre'de de bana kürsü vermişler. Olmazsa gider orada dersimi veririm. Şimdi ben kalkıp burada bir kumandana «Siz kumandan değilsiniz,» dersem ne olur? Kumandanlığı elinden alınır mı? Yalnız böyle bir söz o kumandanın nasıl gücüne giderse, bu söz de benim gücüme gider. Ama kumandanlara kürsü vermediler daha.»

Sadri Maksudî'nin elinde şarap kadehiyle söylediği bu sözlere Atatürk karşılık vermedi. Az sonra da sofra dağıldı. Sadri Maksudî'yi de bir daha sofrada görmedim. Bir süre sonra da Sadri Maksudî'nin milletvekilliğinden ayrıldığını duydum.

ÇALINAN PIRLANTALAR

ÇANKAYA'DA eski Köşkün misafir salonunda camekânlı bir büfe vardı. Her zaman kilitli tutulan büfenin içinde padişahlara ait madalya ve Atatürk'e ait nişanlar bulunuyordu. Vitrin camının üzerinde çaprazlama asılı, kabzaları pırlantalı iki kılıç dururdu. Bir sabah baktım ki, Atatürk, bu vitrin camının önünde durmuş, inceden inceye bakıyor. Bunlar kendisine verilmiş armağanlardı. Beni görünce seslendi:

— «Çelebi Efendi. Bu kılıçların kabzalarındaki pırlantalar çıkarılmış.»

Hayretle büfeye yaklaştım. Atatürk'ün dedikleri doğruydu. Gerçekten de kılıçların üzerindeki pırlantalar alınmıştı.

— «Ne oldu pırlantalar?» diye sordu.

— «Bilmiyorum efendim,» dedim.

Dedim ama, içim de rahat değildi. Orda bizden başka kimse yoktu. Kim çalacak? Çalsa çalsa hizmetkârlar çalardı.

Atatürk hem üzülmüş, hem sinirlenmişti.

Bir yandan da kafamı çalıştırıyor, elmasları kimin çal-

dığını çözmeğe uğraşıyordum. Bütün tanıdıklarım gözümün önünden bir şerit gibi geçip gidiyordu.

İki üç hafta kadar önce bizde çalışan Şamlı Hüseyin adlı bir çocuğun kılıçlara dikkatle baktığını görmüştüm. Hüseyin, üstelik kumara da düşkündü. Kumar oynar, kazanırdı. Bir seferinde kumardan altın kordon getirmişti.

Atatürk, dikkatle yüzüme bakarak:

— «Kimden şüpheleniyorsun?» diye sordu.

Şüphelerimi söyledim:

— «Paşam, günahını almayayım ama, ben Şamlı Hüseyin'den şüpheleniyorum. Biraz kumarcıdır. Altınla, gümüşle oynamayı sever. Ondan başka böyle bir şey yapacak karakterde bir kimse tanımıyorum aramızda. Emrederseniz bir soruşturma yapsınlar.»

Yaverler de aynı şeyi düşünmüşler. Soruşturma başladı. Atatürk pırlantayı alanın en kısa zamanda bulunması için yaverlere emir vermişti. Şamlı Hüseyin sıkı bir şekilde sorguya çekildi. Bir süre sonra Köşkten ayrıldı. Lekeli olarak gitti.

Birkaç ay sonraydı. Karacaoğlan Caddesinde Hüseyin'e rastladım. Ayak üstü konuştuk. O gün izinli olduğumu öğrenince:

— «Bize gidelim,» dedi.

Eski arkadaş. Hayır mı diyeceksin? Kalktık gittik. Yemek çıkardı. Bu arada evlenmiş. Karısıyla tanıştırdı. Hoş beş ettik. Akşam ayrılıp Köşke döndüm.

İçimde bir eziklik vardı. Hüseyin'in kovulmasında kendimi suçlu görüyordum.

Atatürk'ün yanında çalışanlar, yani bizler dışarı çıktığımızda nereye gidiyoruz, kimlerle görüşüyoruz, takip edildiğimizi biliyordum. O gün Hüseyin'lere gittiğim haberi, anlaşılan polis tarafından verilmiş olacak ki, sofrada Atatürk birden bire bana:

— «Sen Hüseyin'i görüyor musun?» diye sordu.

— «Evet, evine gittim,» dedim.

— «Konuş, konuş, çekinme.»

— «Çekinmiyorum efendim.»

Nasıl rastladığımı, evine nasıl gittiğimi başından sonuna dek anlattım.

— «Bu arada bir tas da çorbasını içtim,» dedim.

Bunun üzerine Atatürk:

— «Onun bu işte kabahati yok. Bir oyuna gelmiş. Kılıçların üstündeki pırlantaları bizim kızlardan biri almış, Hüseyin'e verip sattırmış. Hüseyin'le görüşmende bir mahzur yok.»

Altından ne çıkacak diye bekliyordum. Rahat bir nefes aldım. O sırada yanımızda bulunan Cevat Abbas:

— «Çelebi, mademki, o seni evine çağırdı. Sen de onu Marmara Köşküne davet et, ağırla,» deyince şaşırdım:

— «Aman efendim. Burası benim evim değil ki. Hem Hüseyin gelse bile elin nikâhlı karısı gelir mi?» dedim.

«REİSİCUMHURLUK YAPAMAZSIN»

NURİ Conker, Atatürk'ün nazını çektiği, şakalarına katlandığı bir çocukluk arkadaşıydı. Onun aşırı giden hareketlerine kızmaz, patavatsızca kırdığı potları hoş görür, en koyu tenkitlerine bile katlanırdı. Nuri Conker, Atatürk'e takılır, kızdığı zaman damarına basar. O da punduna getirip, bu çocukluk arkadaşına yapmadığını bırakmaz, adeta onu deli ederdi. Nuri Conker arada bir:

— «Paşam, çekilsen de, o koltukta biraz da biz otursak,» diye takılırdı.

Bir akşam yemeği sırasında sofranın en neşeli anında Atatürk, yine bu şekilde şakalaşan Nuri Conker'e dönüp:

— «Sen reisicumhur olabilir misin?» diye sordu.

— «Olurum. Hem senden daha iyi idare ederim.»

— «Öyleyse prova edelim. Geç otur bakalım koltuğa. Şimdi sen reisicumhursun. Söyle bakalım önce ne yapacaksın?»

Nuri Conker hiç istifini bozmadan keyifle Atatürk'ün koltuğuna oturdu. Çevresini şöyle bir tepeden bakışla süzdükten sonra bana dönüp:

— «Hayvanlar, yemek getirin,» dedi.

Herkesin yüzünde bir gülümseme. Atatürk de gülüyor. Bana dönüp:

— «Çelebi Efendi. Ben böyle mi söylüyorum?» diye sordu.

Hayır, diye cevap versem, bu biraz da dalkavukluk olacaktı. Kendimi toparladım. Fırsat bu fırsat deyip, hemen taşı gediğine yerleştirdim:

— «Aşağı yukarı böyle oluyor paşam.»

— «Anlaşıldı. Sen reisicumhurluk yapamayacaksın. Dur ben yine yerime geleyim,» dedi.

RECEP ZÜHTÜ METRESİNİ NASIL VURDU?

RECEP Zühtü, Atatürk'ün sofrasından ve yanından hiç eksik etmediği yakın arkadaşlarından biriydi. Çankaya Köşkünde olsun, Dolmabahçe Sarayında olsun Atatürk'ün her zaman yanıbaşında görmeğe alıştığımız Recep Zühtü'nün kıskançlık yüzünden metresini tabancayla vurma olayı vardır ki, kolay kolay aklımdan çıkmamıştır.

Recep Zühtü'nün Çengelköy'de oturan genç ve güzel bir kadınla ilişkisi vardı. Bunu hepimiz biliyorduk. Kadın şuh bir sosyete dilberiydi. Öyle tek erkeğe bağlanacak, evinde oturacak cinsten değildi. Recep Zühtü'nün Istanbul'da olmadığı günlerde gayrimüslim bir gençle sevişmeğe başlamış. Aralarındaki aşk ilişkisi giderek gelişmiş, dal budak sarmış. Recep Zühtü Istanbul'a geldiğinde bir vesileyle olayı duyduğunda beyninden vurulmuşa dönmüş.

Akşam içki sofrasından sonra yatağa girmeğe hazırlanırken Recep Zühtü, alkolün de etkisiyle kadına başlamış çıkışmağa:

— «Madem ki yapacaktın bu işi, bir Türk bulamadın mı da, kefereyle işi pişirmeğe kalktın?»

Kadın hem suçlu, hem güçlü. Alttan alıp, kızgın dostunu yatıştıracağı yerde, üstüne üstüne gitmiş:

— «Ne olmuş sanki. Kefere mefere ama, güzel çocuk. Hoşuma gitti. Ömrümün sonuna kadar senin kahrını çekecek değilim ya. Git aynada suratına bak. Hoşafın çıkmış. Çingeneden farkın yok.»

Bu sözleri söylerken kadın yatağa uzanmış, Recep Zühtü ise ayakta...

Recep Zühtü bunu duyar duymaz çılgına dönmüş. Zaten sinirli huyu var. Atatürk'ün yakını olmanın verdiği bir şımarıklılıkla yerinden fırladığı gibi:

— «Seni namussuz orospu. Şimdi senin canını cehenneme...» diye asılmış tabancasına. Korkudan yataktan fırlayıp kaçmağa başlayan kadını kurşun yağmuruna tutmuş. Kurşunlar kadının vücuduna değil de, ayağına rastlamış. Öldürmemek için bilerek mi böyle yapmış, yoksa sarhoşlukla mı hedefini şaşırmış bilmiyoruz. Kadın hemen o anda ölmemiş. Yarası tedavi edilmiş. Fakat yara sonradan kangrene çevirmiş. Bir süre sonra da kadının öldüğünü duyduk. Korkudan kimseye bir şey söyleyemedik. Recep Zühtü bu. Ağzımızdan bir söz kaçacak diye ödümüz kopuyordu. Hepimiz duman olurduk sonra...

Recep Zühtü Sinop milletvekiliydi o zaman. Dokunulmazlığı vardı. Adli makamlar da, Atatürk'ün yakını diye Recep Zühtü hakkında kovuşturma yapmaktan çekiniyorlardı. Fakat umumî kâtip Hasan Rıza Soyak, cesaretini toplayıp, ertesi sabah Dolmabahçe Sarayında sabah gazetelerini okuyan Atatürk'e olayı bir bir anlattı. Bunu anlatmak zorundaydı. Ekmeğinden, mevkiinden olabilirdi.

Atatürk, büyük bir dikkatle Recep Zühtü hakkında anlatılanları dinledi. Arada bir:

— «Yaaa, öyle mi?..» diye hayretini belirten sözler mırıldanıyordu. Kadının öldüğü haberini duyunca Atatürk'

ün kaşları iyice çatılmıştı. Derin derin düşündükten sonra başını iki tarafa sallayarak:

— «Yahu, kadın da vurulur mu hiç?» dedi.

Bu olay, kadınlara karşı büyük bir saygı besleyen Atatürk'ün duygularını çok incitmişti. Hele bunun yakınlarından ve koruyucularından biri tarafından yapılmış olması, onu canevinden vurmuşa benziyordu. Olayın Atatürk üzerindeki tepkisi ne olacaktı. Merak ve heyecanla işin sonunu bekliyorduk. Hasan Rıza Soyak dimdik ayakta duruyor, bu üzücü olayın Atatürk'teki etkilerini ölçmeğe çalışıyordu:

— «Ne emredersiniz Paşam?» diye sorunca, Atatürk şu karşılığı verdi:

— «Kanunî işlem neyse onu yapsınlar. Hiç müsamaha gözetmeden...»

Atatürk, en yakını, hatta fedaisi bile olsa bu şekilde yüzkızartıcı ve kanunsuz bir olay yaratan kişiyi affetmiyeceğini göstermiş oluyordu. Zaten Atatürk'ün değişmez prensiplerinden biri de, yurtta ne pahasına olursa olsun sosyal adaleti yerleştirmek, yasalara aykırı hiç bir işleme yer verdirtmemekti.

Atatürk'ün «Kanunî işlem neyse onu yapsınlar» buyruğundan sonra Recep Zühtü hakkında kovuşturmaya başlandı. Olay Atatürk'ü çok üzmüştü ama, belli etmemeğe çalışıyordu. Bir daha bu konuya hiç değinilmedi.

Sonradan duyduğumuza göre Recep Zühtü'nün yakınları, onu kurtarmak için dünyaca tanınmış akıl ve sinir hastalıkları uzmanı Prof. Mazhar Osman Uzman'dan deli raporu almağa kalktılarsa da, red cevabı aldılar. Sonradan başka bir doktordan rapor almak zorunda kalmışlar. Recep Zühtü, sinir hastası olduğu gerekçesiyle üç-dört ay Ortaköy Şifa Yurdunda tedavi gördü. Bir daha da onu Atatürk'ün sofrasında görmedik.

Atatürk'ün ölümünden sonra cenazenin götürüldüğü trene Recep Zühtü de binmiş. İzmir'den Ankara'ya gidiyormuş. Fakat yeni cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, bunu haber alır almaz hemen Recep Zühtü'yü Eskişehir'de trenden indirtmiş. Buna gücenen Recep Zühtü de bir daha Ankara'ya gitmemiş.

«İŞLER LAÇKA OLUR»

ATATÜRK, maiyetindekilere fazla güven gösterir gibi olmasına rağmen her zaman tetikte ve uyanık kalmasını bilmiştir. Ankara ve İstanbul içindeki gezilerinde olsun, yurt içi gezilerinde olsun, kendini korumak için alınan tedbirlere güvenmeyip, her zaman dikkatli davranmıştır.

Bir gün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'la görüşürken şöyle dediğini hatırlarım:

— «Ben kendimi kendim korurum. İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü, Vali, daha ne kadar varsa ilgili kişiler benim korunmam için bir takım tedbirler alırlar. Bunlar onların görevidir. Bu işlere hiç karışmam. Kanunî görevlerini yapmalarına da karşı gelmem. Fakat kendi korunmamı, onların aldıkları bu tedbirlere bırakmış değilim. Kendimi koruma işimi kendim yaparım ve yapmaktayım. Gelip geçtiğim yerlerde neler olup bittiğine dikkat ederim. Gezi saatlerini, günlerini gerektikçe kendim değiştiririm. Benim dikkatimden hiçbir şey kaçmaz...»

Atatürk'ün gezilerinde arkasında her zaman yaverleri olduğunu bildiği halde, tabancasını eksik etmediği ve üzerine almadan dışarı adım atmadığını çok iyi hatırlarım. Asker adam ne de olsa.

Bir gece yine sofra kurulmuş, her zaman görmeğe alıştığımız kişilerle derin bir sohbete dalınmıştı. Dr. Reşit Galip, bir konu attı ortaya. Atatürk'e bakarak şunları söyledi:

— «Paşam biliyor musunuz, bugünlerde Fransa Tarihi ile ilgili bir kitap okuyorum. Bir Fransız politikacısının anılarının da yer aldığı bu kitapta anlatıldığına göre Napoléon, maiyetinde bulunan yöneticilere, Devlet adamlarına, poiltikacılara hiç itimat etmezmiş. Daima kuşku içinde yaşarmış. En yakınlarından bile şüphelenirmiş.»

Atatürk, Reşit Galip'i dikkatle dinliyordu. Ne demek istediğini pekâlâ anlamıştı. Reşit Galip, hiç sevmediği Atatürk'ün bazı arkadaşlarını kastetmek istiyordu anlaşılan, Atatürk anlamamazlıktan gelerek şöyle sordu:

— «Takıldığınız bir husus mu var bu konuda? Adam apaçık yazmış gerçekleri.»

Reşit Galip, bir an durakladı. Sözlerinin belirli bir hedefe dayandığı belliydi ama, bunu açıkça ortaya koymaktan çekiniyordu. Sofra büyük bir sessizliğe bürünmüş, Reşit Galip'in vereceği karşılığı bekliyordu. Reşit Galip bir iki saniye duraksadıktan sonra şöyle dedi:

— «Hayır Paşam. Kitapta takıldığım hiç bir husus yok. Her halde yazılanlar doğrudur. Yalnız kafama şöyle bir soru takıldı. Acaba diye düşündüm, siz de bir Devlet başkanı olduğunuza göre, Napoléon'un bu düşüncelerini nasıl karşılıyorsunuz?»

O anda Atatürk'ün vereceği ters bir karşılıkla sofra allak bullak olabilirdi. Fakat o soğukkanlılıkla ve Reşit Galip'in dolaylı biçimde kastettiği kişilerin üzerinde şöyle bir gözlerini gezdirdikten sonra dedi ki:

— «Napoléon'un yaptığı doğru galiba. Maiyetine fazla itimat edince işler lâçka hale gelir. Maiyete fazla itimat edilmemeli. Sonra çok çabuk suistimal ediliyor.»

SALONDAKİ ATLAR

ÇOK kuvvetli bir iradeye sahip olan Atatürk'ün duygu yanı da çok zengindi. Son derece merhametliydi. Zayıflara acır ve yardıma koşardı. Hayvanları çok severdi. Kurban sevdirmezdi. At ve köpek en sevdiği hayvanlar arasındaydı. Çiftlik hayvanlarından ruam hastalığına yakalanan bir tayı öldüreceklerini duyunca çocuk gibi ağlamış ve ellerine lastik eldiven giyerek birkaç kez okşamadan öldürmelerine izin vermemişti.

Zavallı hayvanı okşarken gözyaşlarını tutamadığını söyleyen Atatürk, şöyle demişti:

— «Çocuğum olmadığında hikmet ve isabet varmış. Eğer bir evlât kaybetmek felâketine uğrasaydım, kalbim bu elem ve kedere dayanamazdı.»

Bir gece sofrada otururlarken Atatürk, yaverlerden birini çağırdı ve şu emri verdi:

— «İki gün önce bizim atların biri doğurmuştu. Alıp onları buraya getiriniz.»

Hayvanların getirilmesinin istendiği yer Çankaya, emri veren de bir cumhurbaşkanı idi.

Yaverler ve konuklar duraksadılar. Sofradakilerin şaşkınlığı henüz geçmeden yine Atatürk'ün sesiyle irkildik:

— «Sevelim, görelim, okşayalım.»

Köşke, hem de şeref salonuna hiç hayvan girer miydi? Fakat emir emirdi işte. Yeni doğan tay ve annesi Yıldız, hemen Köşke getirildi. Ama hayvanlar bir türlü salonda yürüyemiyorlar, cilâlı yerlerde ayakları kayıyordu.

Hemen yerimden fırladım. Aklıma bir çare gelmişti. Yerlere serili seccadeleri topladım. Tay ve annesinin geçeceği yere serdim. Hayvanlar, bakıcıları seyis Kerim'in yedeğinde rahatça salona girdiler. Fakat şunu da söyliyeyim ki, hayvanlar salona daha çok yakışıyorlardı.

«Jokey» diye anılan seyis Kerim, sonradan Ankara'da büyük bir oyun salonu açmıştır. Atatürk'ün hayatta kalan hizmetindeki insanlardan Dr. Kemal (şoför), Niyazi (şoför), İbrahim (sofracı), İsmail (berber), Ali Necami bunun kahvesinde toplanıp, eski anıları tazelerler.

Atatürk, o gece Çankaya'daki şeref salonuna alınan hayvanların yanında kaldı. Eliyle anne ile yavrusuna kesme şeker yedirdi. Ayrı ayrı sevdi, okşadı. Bundan sonra hayvanlar salonu terkettiler. Herkes memnundu. **Kimin aklına salona hayvan sokmak gelir. Belki de bir atla yeni doğmuş yavrusunun cumhurbaşkanı salonuna girişi, yeryüzünde ilk kez olmuştur. Atatürk, kimsenin yapmadığı, yapmağa kalkamıyacağı işleri yapan çok yürekli bir kişiydi. Böyle olmasaydı bu kadar kısa sürede yepyeni bir ülke ve uygarlık kuramazdı.**

SİZ SENYÖRSÜNÜZ

ÇANKAYA Köşkünde ara sıra da poker partisi verilir ve Atatürk oyun sonunda çok zaman kazanırdı. Bir akşam yine Köşkte yeşil çuha masanın çevresinde on-on beş kişi kadar toplanmışlar, poker oynuyorlar. Derken para bitiyor. O zamanlar üzerlerinde kurt resmi olan yeşil bir liralıklar vardı. Meclis dağılırken bakanlar, milletvekilleri Atatürk'ün elini öpüyor, çıkıp gidiyorlardı. Atatürk elindeki paraları, antrede çıkanlara kendi eliyle dağıttı. Ama para bitmemişti. Kalan demeti bana uzatarak:

— «Kalanları say,» dedi.

Hemen saydım:

— «On iki efendim.»

Paraları bize verecek sanmıştım. Orada İbrahim'le ikimiz kalmıştık. Fakat öyle yapmadı:

— «Ver..» diye geri aldı. Sonra İbrahim'e uzattı. Ona da:

— «Say,» diye buyruk verdi.

O sırada İbrahim sevinmiş, paraları ona vereceğini sanmıştı. O zaman da on iki lira az buz şey değildi. Paraları saydıktan sonra:

— «On iki efendim,» dedi.

Para demetini çekip ondan da geri almasın mı? Sonra bize dönerek:

— «Ben bu paraları size verebilirim, ama vermem. Onlar birer lirayı aldılar. Hepsi bakan, milletvekili. İhtiyaç içindeler. Fakat sizin durumunuz iyi onlardan. Siz senyörsünüz. Gazi'nin sofrasından yeyip içiyorsunuz. Ne aile geçindiriyorsunuz, ne de masrafınız var,» dedi.

Aslına bakarsanız Atatürk'ün eli biraz sıkı idi. Çok cömert insandı diyemeyeceğim. Kendi malını milletin malı olarak kabul ettiğinden midir nedir, oldukça tutumlu davranırdı. Sonunda da tüm malını yine millete bırakıp göçtü. Kendisinden sadece on iki yılda bir kez Istanbul'a giderken yüz lira harçlık almışımdır. Bunu kendisi vermişti. Öbür aldıklarım küçük bayram harçlıklarıydı. Burada sözü bile edilmez.

Atatürk yatmağa gittikten sonra İbrahim'e dönüp:

— «Meğer biz senyörmüşüz de haberimiz yokmuş. Keşki senyör olmasaydık da, o paralar bizde kalsaydı,» diye takıldım.

KÖYLÜNÜN EŞEĞİ

GÜZEL bir sonbahar günü Etimesut Çiftliğine gitmiştik. Atatürk otomobilden inip, biraz yürümek istedi. Biz de arkasından gidiyorduk. Yaverleri ve köşk polisleriyle arkasındaydık. O sırada karşı patikadan eşeğiyle bir köylü belirdi. Ben Foks'la oynaştığım için biraz gerilerde kalmıştım. Atatürk'ün köpeği Foks, yabancıyı görür görmez her zaman yaptığı gibi havlayarak üzerine saldırdı. Hayvanı tutmak istedimse de başaramadım.

Bir anda ne olduğunu anlayamayan köylü, elindeki sopayı olanca hızıyla Foks'a doğru salladı. Bereket sopa hayvana gelmedi. Hemen köylünün yanına koştum:

— «Sen çıldırdın mı be adam?» diye çıkıştım. «Şu sopa fırlattığın köpek kimin biliyor musun?»

Köylü dikleşerek sordu: «Ne olmuş sanki?»

— «O köpek Gazi'nin köpeği...»

Bunu duyunca köylünün korkudan sıvışacağını sanmıştım. İstifini bile bozmadı. Sonra şu beklenmedik karşılığı verdi:

—- «O Gazi'nin köpeğiyse, bu da benim eşeğim. Gazi bir köpek daha bulur ama, ben bir eşek daha alamam.»

O sırada, geçenlerden habersiz, yürüyüş yapan Atatürk, uzaktan köylüyle tartıştığımızı duymuş:

— «Ne oluyor orda?» diye seslendi.

— «Eşeğin kendisine ait olduğunu söylüyor bu köylü,» dedim.

Yanına gelince de olayı başından sonuna dek anlattım. Atatürk söylediklerimi dikkatle dinledi. Kızacağını sanmıştım. Başını sallayarak:

— «Köylü doğru söylemiş,» dedi. «Gerçekten de öyle. Bir daha nerden eşek bulacak?»

TAYYARE PİYANGOSU

BİR akşam sofrada içki üzerine konuşuluyordu. Kadehler havaya kalktıkça çeşitli görüşler ortaya atılıyor, içki yapan yerli fabrikaların kurulması düşüncesi savunuluyordu. Önce bir bira fabrikasının kurulması tartışılmağa başlandı. Bira fabrikası yapılsın, güzel. Ama gerekli yatırımı nereden bulacağız?

Atatürk, sermaye konusunda ileri sürülen istekleri gülümseyerek dinliyordu. Sonunda hiç birini gözü tutmamış olacak ki, son umut olarak bir «Tayyare Piyangosu» bileti alınmasına karar verildi. Yaverler, sofracılar, ahçılar onar liralık bilet aldılar. Bütün biletlerin parasını da Atatürk verdi:

— «Kimin şansına çıkarsa, bununla bira fabrikası kuracağız,» dedi.

O gece otuz-kırk kadar bilet alınmıştı. Birkaç gün sonra piyango çekildi. Fakat —Atatürk'ün aldığı da içinde— hiç birine bir şey çıkmadı. Yalnız benim biletime amorti çıkmıştı. Atatürk, yine bir gece sofrada biletlerin ne olduğunu sordu. Sonucu öğrendikten sonra da:

— «En şanslı adam Çelebi'ymiş,» dedi. «Bu yarışta hepimizi geride bıraktı.»

EDVAR BİYANGO ORKESTRASI

1929 yılında Ankara'ya Arjantin'den bir müzik topluluğu gelmişti. Edvar Biyango Orkestrası adını taşıyan bu toplulukta iki erkek, bir kız vardı. Sıcakkanlı, cana yakın insanlardı. Çikolata rengi kız şarkı söylüyor, çocuklarsa keman ve gitar çalıyorlardı.

Bir gece Edvar Biyango Orkestrası Marmara Köşküne gelmiş, Atatürk'ün önünde bir konser veriyordu. Birçok güzel melodiler çalındı. O sırada Vâsıf Çınar, Lâtin Amerikalı müzisyenlere:

— «Bizim İstiklâl Marşımızı çalabilir misiniz?» diye sordu.

— «Deneyelim,» dediler.

Keman çalan genç üç kez dinledikten sonra İstiklâl Marşını kemanıyle çalmağa başladı. Hem ne çalış. Herkes dikkat kesilmiş, kemanın çıkardığı sihirli nağmeleri dinliyor. İstiklâl Marşını hiç de kemandan dinlememiştim. Ne de güzel oluyormuş. Gözüm Atatürk'te idi. Onun da çok hoşuna gittiğini uzaktan hareketlerinden seziyordum.

Arjantin Tangoları o zaman çok modaydı. Karşımızda ise bir Arjantin Orkestrası vardı. Tangoların biri bitiyor,

öbürü başlıyordu. Coşkunluk son haddine varmıştı. Şimdi adı hatırımda kalmadı. Çok ahenkli bir tangoyu dinleyen Atatürk:

— «Çok güzel, çok güzel,» dedi. «Bir daha çalsınlar, söyle.»

Hemen koşup Atatürk'ün emrini ilettim. Yeni baştan başladılar çalmağa. Ne güzel, ne eşsiz günlerdi onlar. Bir daha geri gelir mi hiç? Ne gezer.

VİYANA'DAN GELEN KOLTUK

VİYANALI mimar Horsmayster'in yaptığı mobilyalar Viyana'dan Ankara'ya gelmiş, Çankaya'da yeni yapılan köşke konmuştu. Hepsi birbirinden güzel şeylerdi. Pembe Köşkte o kadar güzel duruyorlardı ki. Ne yazık ki, Viyana' nın havasıyla Ankara'nın havası birbirine uymadığı için gelen mobilyalar bozulmuş. Kuru hava, geçme mobilyaların eklerini açmış... Masalar kullanılamadı. Testereyle pimlerini kestilerse de, sonunda bir işe yaramadığı görüldü.

Viyana'dan gelen eşyalar arasında Atatürk'ün oturması için özenle yapıldığı belli olan bir de koltuk vardı. Bu büyük koltuğu kapıya koyduk. Atatürk uyuyordu. Uyanınca O'na sürpriz yapacaktık.

Atatürk'ün uyumasını fırsat bilip hemen koltuğa kuruldum. Ne güzel, ne rahat koltuktu öyle. Sanki kemiklerim dinlendi. Kalkmak bile istemiyordum.

Atatürk uyanınca koşup, yeni koltuğunun geldiğini söyledim. Gelip koltuğa oturdu. Ama oturmasıyla kalkması bir oldu. Yüzünü ekşiterek:

— «Hiç de rahat değil,» dedi.

— «Paşam, biraz önce tecrübe etmek için oturmuştum. Bana rahat gibi geldi,» dedim.

— «Bizim eski koltuklar daha rahattı. Ne vardı bunu uzak yerlerden getirtecek,» dedi. Koltuğu kaldırdık. Bir daha da o koltuğa oturmadı.

RÜŞVET VERDİĞİMİ DUYUNCA

DIŞARDA Atatürk'ün yanında çalıştığımı çok zaman saklar, kimliğimi belli etmemeğe çalışırdım. Trende, vapurda yarenlik edip de kim olduğumu soran çıkarsa, ticarethanelerde çalıştığımı söylerdim. Çünkü Atatürk adını duyanlar, benimle serbestçe konuşmağa çekiniyorlar, ortalıkta resmî bir hava esmeğe başlıyordu. Bir gün enişte-mle Ankara'dan Istanbul'a izinli olarak Beşiktaş'ta bir ev almağa gidiyordum. Trende kibar giyimli bir adam, nereden nereye gittiğimi, kim olduğumu sordu. Nakliye işi yaptığımı söyledim. İnanmayan gözlerle bana baktı. Sonra:

— «Öyle ama ben sizi Gazi Çiftliğinde, Atatürk'ün arkasında gördüm,» dedi.

— «Evet, bazı kereler Çiftliğe giderdim.»

— «Hayır, her zaman O'nun arkasındasınız.»

Mecbur oldum sonunda:

— «Gazi'nin hizmetkârıyım,» dedim.

Istanbul'a gelince Beşiktaş'taki evle ilgili tapu işini yaptırmak için Tapu Dairesinde beş lira istediler. Mecbur oldum vermeğe. Oysa, Atatürk'ün hizmetinde olduğumu söyleseydim, bunu alamazlardı.

Ankara'ya gelince bir konuşma sırasında bunu Berber Rıdvan'a anlattım. O da sabah traşında Atatürk'e anlatmış.

Akşam sofrasında Atatürk, Maliye bakanına damdan düşer gibi şöyle sordu:

— «Çelebi'den rüşvet almışlar. Bu ne biçim iş?»

Bakan bir anda ne diyeceğini şaşırmış:

— «Yanlışlık olacak Paşam,» diye kapatmağa çalışmıştı.

Atatürk durumu benden öğrenmek istedi. Hepsini bir bir anlattım. Trendeki konuşmayı da nakletmeyi unutmadım.

Bunun üzerine Atatürk, bir anısını anlattı: Bir gün İttihatçılar zamanında Selânik'ten Fransa'ya kaçıyor. Bindiği vapurda yabancı bir kadınla karşılaşıyor. Kadın, Atatürk'e soruyor:

— «Ne iş yaparsınız?»

— «Gazeteciyim.»

— «Hangi gazetede çalışıyorsunuz?»

Bir gazete adı uyduruveriyor o anda. Kadın inanmayan gözlerle Atatürk'ü süzüyor:

— «Sende sivil davranış yok, askersin.»

— «Neden?»

— «Elbisenin altında padufla. Bu sivil adam işi değil askersin.»

Bunun üzerine Atatürk, kadını kamaraya götürüyor, asker elbisesini gösteriyor.

Atatürk bu anısını anlattıktan sonra bana seslendi:

— «Çelebi Efendi, senin de sivil olmadığını anlamışlar,» dedi. «Fransız kadının benim sivil olmadığımı anladığı gibi.»

Atatürk, İmparatorluktan bu yana sürüp giden toplumumuzun müzminleşmiş yarası olan rüşvet meselesine çok kızar ve bunun önlenmesini isterdi. Bir gün yabancı bir firma Ankara mümessilliği eliyle on tane altın sigara

tabakası yollamıştı. Atatürk, bu tabakaları sofradakilere göstererek:

— «Bunu almamız doğru değil ama alıyoruz. Nezaket icabı. Almasak ayıp olur. Peygamber bile 'Birbirinizle ahpaplık etmek için hediyeleşin,'» demiş.

HALKIN EKMEĞİYLE OYNAMA

ATATÜRK, savaştan yorgun çıkan Türk halkının bir an önce kalkınarak yoksulluktan kurtulmasını, bolluğa kavuşmasını, insanca yaşamasını isterdi. Yaptığı devrimler, aldığı ekonomik tedbirler hep bu amaca dayanıyordu. Türk halkının çağdaş düzeye erişmeden gözlerini kapamak istemiyordu. Yapılan her işin halkın yararına ve halk için olmasına çalışır, tüm prensiplerini bu görüşün ışığı altında ortaya koyup, uygulanmasına çalışırdı.

Bir yaz mevsimi Istanbul'a gelmiştik. Gece Dolmabahçe Sarayında bizimle beraber kalan Istanbul valisi Muhittin Üstündağ, sabah sabah Başbakan İsmet İnönü'ye yapılan günlük işleri anlattıktan sonra şu haberi uçurdu:

— «Paşam, haberiniz olsun. Ekmek fiatını arttırdık.»

İsmet İnönü, valiye ekmeğe ne kadar zam yapıldığını sordu. O da beş kuruştan yedi kuruşa çıkarıldığını söyledi. İnönü, bu iki kuruşluk zamma pek sesini çıkarmadı. Olay kapandı sanıyorduk. Meğer fırtına daha başlamamış.

O gece sofrada günlük konuşmaların görüşülmesinden sonra Vali Muhittin Üstündağ, yeniden ekmek zammını ortaya atıp, buna neden gerek duyulduğunu bir bir

sıralayarak kendini haklı göstermeğe çalışıyordu ki, birden Atatürk'ün kaşlarının çatıldığını gördüm. Vali, sabah İnönü'ye anlattığı ve hiç bir tepki görmediği ekmek zammı işinde Atatürk'ün de pasif kalacağını sanmıştı anlaşılan. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi vermeğe kalkınca Atatürk birdenbire ciddileşti:

— «Ne yaptınız Vali Bey. Bu fakir milletin zaten yemek için sadece bir ekmeği var. Ona da mı göz diktiniz? Onu da mı elinden almağa kalktınız? Bula bula fakirin ekmeğini mi buldunuz arttıracak?»

Vali kıpkırmızı kesildi. Doğrusu ya böyle bir tepki pek beklemiyordu.

— «Şey efendim...» diye kem küm etmeğe başlamıştı ki, Atatürk sesini daha da yükselterek şöyle konuştu:

— «Bizim millet başka milletlere benzemez. Bizim millet ekmekle beslenir. Ekmeği kara somuna katık eder. Fakir köylünün yiyeceği bir baş soğanla, bir somun ekmektir. Ekmekten ne istediniz? Ekmek fiatını arttıracağınıza, elinizden geliyorsa yüz paraya indirin...»

ERTUĞRUL YATINI BATIRIRIM

ATATÜRK Istanbul'da bulunduğu sıralar Boğazda ve Marmarada yatla gezmeğe bayılır, yorgunluğunu ancak bu şekilde çıkarırdı. Bir yaz günü akşam üstü yine Boğaza doğru bir gezi düzenlettirmişti. Atatürk önemli bir şeye kızmış olacak ki, yanına girdiğimde:

— «Ertuğrul yatını batırırım,» diye sertçe konuşuyordu.

O sırada Kavakların önüne gelmiştik. Akıntının etkisiyle yat başladı beşik gibi sallanmağa. Herkes:

— «Paşam, hava fena, dönelim,» diyor, Atatürk:

— «Hayır olmaz, Boğazdan çıkalım,» diye diretiyordu. Boğazdan çıkarak Zonguldak'a gidilmesi isteniyordu. Tam o sırada yatın güvertesinde Seyrüsefain İdaresinin müdürü Sadullah Beye rastladım:

— «Beyim, hava çok kötü. Bu şartlar altında gidemeyiz,» deyince bana güldü:

— «Biz Atatürk'e söyledik, kızdı. Sen söyle. Belki seni dinler,» dedi.

Bir an durakladım. Atatürk, dediği dedik bir adamdı. Bir şeye karar verdi mi, onun üzerinde diretmek boştu.

Fakat bir huyu da vardı ki, akla yakın dilekleri yerine getirmekten çekinmezdi. Cesaretimi toplayıp, hemen salonun kapısı önüne geldim. Atatürk'e damdan düşer gibi:

— «Paşam, ilerki burundan dönelim mi?» deyince:

— «Peki dönelim,» dedi.

Doğrusu bu kadar kolaylıkla Atatürk'ü razı edebileceğimi aklıma getirmemiştim bile. Onun için birden bire şaşırıp kaldım. Bir yandan da seviniyordum. Hemen merdivenin dibinde heyecanla benden cevap bekleyen Sadullah Beyin yanına koştum:

— «Paşa Hazretleri ilerki burundan dönmemizi emretti,» deyince Sadullah Beyin sevinçten gözleri yaşardı. Bana ödül olarak bir maaş ikramiye verilmesi için kamara müdürü Muzaffer Beye emir verdi. O zaman almış olduğum aylık 27 liraydı. Ömrümde aldığım tek ödül de işte bu paradır.

BEN DE SİZİN GİBİ İNSANIM

MODA koyundayız. Sıcak bir yaz akşamı. Sakarya motoruyla bir deniz gezisine çıkmıştık. Mehtabın ilk günleriydi. Koyun manzarası Atatürk'ün çok hoşuna gitmişti. Fenerbahçe'deki Belvü Gazinosunun açıklarında motorun demirlenmesini emretti. Motorda Atatürk'ün birkaç yakın arkadaşı vardı. Yabancı kimseyi almamıştı. Maksat şöyle bir başını dinlemekti. Atatürk bize:

— «Buraya geldiğimizi kimse görmesin. Elektrikleri de söndürüp kendi kendimize rahat bir şekilde yiyip içelim. Mehtap da hazır,» dedi.

Güvertede karanlıkta yenilip içilmeğe başlandı. Eşsiz bir geceydi. Fakat daha on beş dakika bile geçmemişti ki, çevremizin sessiz sedasız sandallarla çevrilmekte olduğunu gördük. Güya kimsenin haberi olmayacaktı. Oysa halkın baskınına uğramıştık. Atatürk sarıldığımızı görünce:

— «Karanlığın anlamı kalmadı. Elektrikleri yakın,» dedi.

Ortalık ışıyınca beyaz yazlık elbiseleriyle gecenin içinde Atatürk'ün heybetli vücudu, bir heykel parlaklığıyla ortaya çıktı. O an denizin ortasında bir alkış sesi yük-

seldi. Işıkların yanışıyla bizim orada olduğumuzu öğrenen başka sandallar da kafileye katıldılar. Öyleki, yarım saat sonra Sakarya motorundan sandaldan sandala basmak suretiyle karaya geçilebilirdi.

Atatürk, sevgi gösterisinde bulunan kalabalığa, sanki kendi konuklarıymış gibi sormağa başladı:

— «Size ne ikram edeyim, ne istersiniz?»

Sandallardaki kalabalık arasından sesler yükselmeğe başladı:

— «Paşam, seni isteriz.»

— «Saz isteriz...»

Bunun üzerine Atatürk emir verdi. Hemen güzel bir saz geldi. Halka sunulmak üzere bolca içki, yemiş getirtildi. Sandallardaki davetsiz konuklara dağıtılmağa başlandı.

Halk Atatürk'ü yakından görebilmek için toplanmış, birbirinin üstüne çıkıyordu. Görülecek manzaraydı bu. Atatürk bir ara eliyle beni çağırdı:

— «Rakı, şarap ne varsa hepsini halka dağıt. Bana da bir şişe bırak,» dedi.

Ben de ne kadar içki varsa, orada bulunan herkese dağıttım. Yarım bardak kadar rakı kaldı. O sırada futbolcu Fazıl gelmişti. Kalanını da ona verdim. Çok sevindi:

— «Gazi bize rakı verdi. Yaşasın be...» diye bağırmağa başladı.

Kalabalığın çemberi gittikçe daralıyordu. Atatürk halka dönüp:

— «Alaturka mı, alafranga mı istersiniz?» diye sordu.

Deniz kızı Eftalya gelene kadar müzik çalacaktı. Herkes ayrı bir şey istedi. Bağırış, çağırış gırla gidiyor. O zaman Atatürk, karşısında coşan, sevgi gösterisi yapan halka doğru kadehini kaldırarak şöyle konuştu:

— «Vatandaşlarım... Buna rakı derler. Vaktiyle padişahlar gizli içerlerdi. Ben açık içiyorum. Siz de benimle beraber içiyorsunuz. Karşılıklı içiyoruz. Hepimiz eşitiz.

Benim için rakı içer, şunu bunu yapar diyorlar. Ben bunların hepsini yaparım. Hepsi doğrudur. Neticede unutmayın ki, ben de sizin gibi insanım. Sizinkinden bir fazla değildir yaptıklarım.»

KAFANI KULLAN

DOLMABAHÇE Sarayında Balkan Devletleri heyetleri için mükellef bir büfe hazırlamıştık. Sofrada bir kuş sütü eksikti. Her şey yerli yerinde. Böyle sofraya insan oturmağa kıyamaz. Sofraya geri geri çekilerek uzaktan bakıyor, bir yandan da keyifle ellerimi oğuşturuyordum. Öyle ya, bu da bizim eserimiz, ne de olsa. Tam o sırada Atatürk çıka geldi. Sofraya şöyle bir göz attıktan sonra bir şeyler atıştırmağa hazır vaziyette:

— «Bize bir şey yok mu?» diye sordu.

Az sonra konuklar gelecekti. Sofra bozulmasın diye hemen Atatürk'ün önünde eğildim:

— «Balkona buyrun, oraya getirsinler,» dedim.

Oysa sofrada her şey vardı. Hem de hazır, yenilecek cinsten. Atatürk'ün birden yüzü değişti:

— «Ya... Demek öyle. Bizim burada yiyecek, içeceğimiz yokmuş,» diye söylendi. «Balkona gidelim, oraya getirilecekmiş...»

Atatürk, bu sözleri yanında bulunan Fethi Okyar, Meclis Başkanı Kâzım Özalp, başyaver Celâl'e dönerek söyle-

mişti. Onlar balkona yönelirlerken, başyaver bana dönüp yavaşça:

— «Çelebi, ne yaptın, böyle konuşulur mu?» diye söylendi.

— «Ne yapalım. Sofranın kenarı güllerle işlenmiş. Şimdi oturdular mı, işin zevki kalmayacak. Bozuldu mu ayıp olacak. Kockoca Balkan Devletleri temsilcileri. Ne derler sonra arkamızdan.»

Atatürk'e o an bir şey ikram edemediğim için üzüldüm. Ama sonra:

— «Boş ver Cemal. Yemediği iyi oldu. Sonra iştahı kapanır, sofrada bir şey yiyemezdi,» diye kendi kendimi avuttum.

Saat yirmiye doğru davetliler geldiler. Salondaki koltukların hepsini dışarıya taşımıştım. Fakat koltuklar yetmemişti. En son Rukiye Hanım geldi. Koltuklar bitince aynı renkte olsun diye kırmızı Hereke kumaşından bir sandalye getirdim. Böylece takım bozulmamış oluyordu. Atatürk bunu görünce sordu:

— «Niye koltuk vermiyorsun?»

— «Koltuk bitti. Aynı desenden sandalyesini verdim.»

Atatürk sinirlenmişti:

— «Hayvan kafanı kullan, koltuk ver,» dedi

— «Aynı renk olsun diye sandalye getirmiştim efendim.»

Tekrar: «Hayvan kafanı kullan,» dedi.

Bu sözlere çok canım sıkıldı. Gerçi arada sırada alışkanlıkla bu hitabı işitmiyor değildim. Fakat nedense bu kez bana dokunmuştu. Koşa koşa yukarı çıktım. Kendimi tutamayıp başladım koca adam hüngür hüngür ağlamağa.

Az sonra eski başyaver Cevat Abbas'la, ikinci yaver Naşit yanıma geldiler:

— «Niye ağlıyorsun?»

— «Hayvan dedi.»

— «Bize her gün eşşoğlu eşek diyor. Darılıyor muyuz? Ne var dediyse. Hayvan mı oldun hemen. Nazik, terbiyeli adam. Hepinizi de çok seviyor. Sevmese bunca yıl yanında tutar mı? Ama arada bir böyle konuşuyor. Ne var alınacak. Koskoca reisicumhur. Her şeyi söyler.»

Onlar gittiler. Ben de aşağı inip yatmağa gittim. Ertesi gün kaçıp gitmek en iyisi diye düşünüyordum.

Biraz kestirdikten sonra sabaha karşı saat üçte tekrar uyandım. Atatürk'ü soymağa mecburdum. Oda hizmetkârı kovulmuş, yerine ben bakıyordum. Saip, sabah kalkıp işe gelemediği için bir gecikme yüzünden kovulmuştu. Çok güzel, paşazade gibi kibar bir çocuktu. Fakat on beş gün sonra tekrar işe aldılar. İşte o gece kendi işim yetmiyormuş gibi, onun işini de ben görüyordum. Gerçi hizmet gören Vasfiye, Ülfet, Göçmen Fatma gibi hanımlar vardı ama, benim işim O'nu yatağa kadar götürmekti.

Yavaşça sofraya yaklaştım. Konukların hepsi gitmişler, beş kişi yandaki masada poker oynuyorlardı: Atatürk, Recep Peker, Nuri Conker, Adalı Ayşe Hanım, Rize Mebusu Hasan Cavit, Tahsin Uzer. Bugün gibi hepsi aklımda. Hangisinin nerede oturduğu gözlerimin önünde... Bir kenarda durup, oyunlarına bakıyordum ki, beni gördü:

— «Beni bırakıp kaçarsın değil mi? Hem de en çok lâzım olduğun zaman.»

Birkaç saat önce elimi smokinimin yeleğine takmış, hem ağlıyor, hem gidiyordum. Meğer görmüş benim gittiğimi. Oysa ben farkında bile değil sanıyordum.

— «Paşam... Şey...» diyecek oldum.

— «Hayvansın, nereye gitsen yine hayvansın,» dedi.

Oyun bitti. Peşinden yürüdüm. Odasına girip yattı. Yatarken zile bastı. Famdöşambr geldi. Bizim işimiz bitmişti. Dönüp yatmağa gittim. Büyük adama hizmet ne zordu Yarabbi...

ARMUT DİLİMİ

BİR yaz yine Istanbul'daydık. Büyükada Yat Kulübünde bir balo veriliyordu. Sofra hazırlanmış, konuklar yerlerini almışlardı. Neşeli bir hava içinde geçen yemeğin sonuna doğru Atatürk meyva istedi. Yemek pek yemezdi, çerezle idare ederdi. Meyvaya ise dönüp bakmazdı bile. Başı boş değildi meyvayla. Bu yüzden meyva isteyişini biraz garip karşıladım. «Hangi dağda kurt öldü acaba?» diye aklımı yorarak, hemen meyva tabağından bir armut aldım. Süratle soyup üç-dört dilime ayırdım. Önüne koydum. İştahla yedi. Konuşmaya daldı. Ne kadar zaman geçti, bilemiyorum. Yeniden seslendi:

— «Çelebi Efendi, meyva getir.»

Yediğini unuttu sandığımdan mı ne, «Yediniz efendim...» deyince kıyamet koptu.

— «Hayvan, yediğimi sana mı sordum. Gene istiyorum...»

Ben hayretler içinde yeni bir armudu soyarken, çevresindekilere döndü:

— «Ben böyle söylüyorum ama, siz aldırmayın. Bu

Konya Çelebisi'dir. Bakmayın böyle söylediğime. Biz askerlikten gelen alışkanlıkla bazen böyle sözler sarfediyoruz. Bunlar benim askerlerim...»

DAVULLU OPERA

DOLMABAHÇE Sarayında Hususi Dairede bir akşam sofrasındaydık... Davetliler yerlerini almışlar, henüz herhangi bir konu üzerinde tartışma açılmamıştı. Radyo açık.. Sözüm ona şarkılar çalınıyor ama, ikide bir «dom dom,» diye parazit yapıyor.

Başsofracı İbrahim:

— «Ne o Cemal, ne oluyor?» diye sordu.

— «Ne olacak. Radyo değil, 'davullu opera'...» dedim.

Bu sözüm üzerine ikimiz de gülüştük. Atatürk'ün gözünden kaçmamış gülüşümüz. Meğer gözucuyla hizmetkârlarını izliyormuş. Gülüşmemizden huylanmış olacak ki. beni yanına çağırdı:

— «Ne gülüşüyorsunuz?» diye sordu.

Ben de anlattım. Radyodaki parazite ad taktığımı, davullu opera dediğimi, falan filân...

Benim sözlerime inanmamış olmalı ki, bu kez İbrahim'i çağırdı. Aynı soruyu ona da sordu: «Ne gülüşüyorsunuz?»

O da aynı şeyleri anlatınca yalan söylemediğimizi anladı. Kimbilir, belki de sofradakilerle alay ettiğimizi, içki-

lerine gülüştüğümüzü sanmıştı. Öyle olsaydı hapı yutardık. Atatürk bizleri yalan söylemediğimiz, dalkavukluk yapmadığımız, her şeyi açık açık önünde konuştuğumuz için severdi. Yoksa onun hizmetinde on iki yıl barınabilir miydik?

Davullu Opera sözü hoşuna gitmiş. O gece:

— «Açın şu davullu operayı, dinleyelim,» deyip durdu.

KİMSE ONUN KADAR GÜZEL ALLAH DİYEMEZ

DİN konusunda Atatürk'ün tam anlamıyla laik olduğu söylenebilir. Kimsenin inancına karışmaz, dindar kişilere saygı gösterir, yobazlara, softalara çok kızar, din kavramının sömürülmesine izin vermezdi. Allah ve Peygamber konuları, Atatürk'ün yanında tartışma konusu yapılamazdı. Onun için dindar bir adam denemez. Bir gece sofrada Peygamber üzerine bir konu açılmıştı. Atatürk'ün dindar olmadığını bilenler, O'na yaranmak için Peygamberi küçültür şekilde konuşmalar yapıyorlardı. Atatürk, bu konuşmalardan sıkıldığını belli etti. Elini masaya indirerek:

— «Bu bahsi kapatın... Peygamberleri küçültmek isterseniz, kendiniz küçülürsünüz,» dedi.

Konuşmalarında din sorununa değindikçe ciddileşir, adeta kendine çekidüzen verirdi. Bu konuda düşüncesini açmazdı.

Atatürk, Harbiye'de okurken, abdestsiz olarak toptan namaza giderlermiş. Orduya katıldıktan sonra da cepheden cepheye koşmaktan namaz kılmağa vakit bulamamış. Anlattıklarına göre II. Abdülhamit'e genç subaylar el öpmeğe gelirmiş. Padişah el vermez, bir paçavra sallar, ge-

lenler onu öperlermiş. Bir gün huzura genç bir subay çıkmış. Paçavra falan öpmemiş. Bir selâm çakıp, soldan geçmiş. Padişah:

— «Kim bu adam?» diye sormuş.

— «Mustafa Kemal,» demişler.

— «Sürün bu adamı.»

Abdülhamid O'nu sürünce bir cuma namaza gider. Hem de alayla. Sultan Hamid'in Yıldız Sarayına gidişi gibi..

Cumhuriyet'in ilânından sonra din ve devlet işlerini birbirinden ayırınca rahat bir nefes almıştı. Lâikliği çevresindekilere aşılamağı başarmıştı. Benim, yanında bulunduğum süre içinde hiç namaz kılmadı. Oruç da tutmadı. Ramazanlarda içki içer, fakat Kadir Gecesi ağzına katresini koymazdı. Kadir geceleri sofra bile kurdurmazdı. Saygısı büyüktü. Bazen mevlit dinlediği de olurdu. Sofrada Hâfız Yaşar Beyin Mevlidini saygıyla dinlerdi. Mevlidin Miraç bölümünde «Göklere çıktı Mustafa,» denince gözleri yaşarırdı. O zaman hemen kolonya götürürdük. İnanışı samimiydi. Bence Allah'a inanıyordu.

Öyle «Allah» derdi ki yalnız kalınca, O'nun gibi kimse diyemez. Herkes çekilip yapayalnız kalınca gökyüzüne bakar, kendi kendine «Allah» derdi. Böyle güzel «Allah» diyen adam yoktur.

Atatürk'e geri kafalı softalar, yobazlar «dinsiz» demişlerdi. Oysa kasıtlı olarak yapılan bu yakıştırma, düpedüz bir iftiradan başka bir şey olmamıştı.

Bir gün sofrada çevresindekilere:

— «Bana Allahın büyüklüğünü anlatır mısınız?» diye sordu.

Konuklar birer birer, Allah'ı nasıl anlayabildiklerini anlattılar. Çoğu ipe sapa gelmez şeylerdi. Hepsini dikkatle dinleyen Atatürk:

— «Hepiniz Tanrı'yı ayrı ayrı görüyor ve büyütüyor-

sunuz. Anlaşılan Allah, herkesin kafası kadar büyüktür,» dedi.

Bir yaz akşamı Dolmabahçe Sarayında kadınlı erkekli otuz kadar çağrılı vardı. Protokol Şefi Safetti Ziya Beyin yemek masasındaki yerlerin şemasını önceden hazırladığı şekilde konuklar yerlerine oturdular. Fakat Atatürk, bu resmiliğin çabucak farkına vardı ve herkesle eşit şekilde ilgilenerek kimsenin hatır ve gönülü kalmamasına çalıştı.

Sekiz dokuz saat süren yemek sona ererken muayede salonunun büyük kapısının parmaklıkları arasından güneş doğuyordu. Eşine çok az rastlanan muhteşem bir manzaraydı bu. Atatürk'ün bir işaretiyle manevî kızlarından Nebile Hanım, sandalyesinin üzerine çıktı. İnce endamıyla bir heykeli andırıyordu. Başladı sabah ezanı okumağa. Ahenkli bir ses geniş salonda yankılandı.

Atatürk başını yukarı doğru kaldırmış, kendinden geçmiş bir halde ezanı dinliyordu. Bir an geldi, yanaklarından yaşlar süzülmeğe başladı.

İÇKİYE ALIŞAN HOCA

ATATÜRK, bazı kimselerin sandığı gibi içki için hiç kimseyi zorlamazdı. Bu yüzden sofrasında içki içmeyen din adamları, bilginler de bulunurdu. Kendisi içtiği halde kimsenin gönlünün kırılmasına razı olmaz, istemeyerek hırpaladığı insanın da sonradan gönlünü alırdı. İçkiyi içtikten sonra sanki vahiy geliyordu. İçmediği zamanlar sakin, saygılı, çekingen, kibar bir salon adamıydı. İltifat etmesini de çok iyi biliyordu. Yalana ve riyaya katlanamıyordu. Özel yaşamında da çok sakin olan Atatürk, üç kadeh içtikten sonra vahiy geliyordu. Peygamberler gibi. Bütün kararları o zaman veriyordu. Hepsi de isabetli şeylerdi. Devrimlerin çoğunu ayık kafayla yapmağa kalksaydı, belki de başaramazdı. Yaptıkları delice, cesaret isteyen şeylerdi. Tutucu ulustan fesi, çarşafı çıkarıp at, alfabeyi değiştir, yüzyıllardır alışılagelmiş gelenekleri ortadan kaldır. Bunlar delice cesaretin örnekleriydi. Kararları önceden veriyor, sonra «Yapın» diyordu. Yapacağım dediklerinin hepsini bu yüzden yapmıştır. Bunun için her akşam kurulan içki sofrası, bence saygı duyulması gereken bir yerdir.

Bir gece sofrada konuklar arasında Amasya Tarihi ya-

zarı Hüseyin Hüsamettin Efendi de bulunuyordu. Hocanın bir şey almadığını gören Atatürk:

— «Hoca Efendi, bir şey almıyor musunuz?» dedi. Hüsamettin Efendi, bunun üzerine bana bir limonata getirmemi söyledi. Bunun üzerine Atatürk:

— «Allah, Allah. Burası içki sofrası. Hiç limonata olur mu? Rakı, bira içmez misiniz?» diye sordu.

Hoca ezildi, büzüldü. Sonra kararında ısrar etti:

— «Hayır efendim, limonata içeceğim,» deyince Atatürk:

— «Hay hay, siz bilirsiniz,» dedi ve tekrar konuşulan konuya döndü.

Hüsamettin Hoca, getirdiğim limonatayı içtikten sonra gözleri masadaki mezelere takıldı. Anlaşılan limonataya gidecek bir şeyler arıyordu. Bu durum Atatürk'ün gözünden kaçmadı. Öyle hassas, öyle zekiydi ki, bu gibi şeyler zaten gözünden hiç kaçmazdı. Hemen bana seslendi:

— «Şu zata limonatasıyla yiyebileceği bir şeyler getir. Baksana aç kalıyor.»

Bunun üzerine Hocanın önüne bir tabak bisküvi, betonsale gibi şeyler getirdim. Bunlar Hocanın çok hoşuna gitti. Hepsini birden yedi. Anlaşılan karnı çok açtı. Bir tabak daha getirdim arkasından.

O gece Atatürk'ün içkisini reddeden Hüsamettin Efendi'nin bir süre sonra yine bir başka sofrada bira yudumladığını görünce gözlerime inanamadım. Kendi kendime «Her halde Hoca Efendi içkinin haram olmadığını en sonunda anladı,» dedim. Hüsamettin Efendi, Atatürk'ün o eşsiz sofrasının etkisinde kalmış, burada içkisiz oturulamıyacağını ve sohbet edilemiyeceğini kavramış ve sonunda hacılığı, hocalığı bir yana bırakıp, perhizi bozuvermişti. Ne mutlu ona...

YÛŞA HAZRETLERİNİN DERGÂHI

ATATÜRK, Harbiyede öğrenciyken hafta tatillerini Beykoz'da Yûşa Efendi Dergâhının şeyhine konuk gider, Şeyh de O'na ve beraber gelen öbür gençlere okulu bırakmamalarını, okuyup büyük adam olmalarını öğütlermiş.

Atatürk, bunu hiç unutmamış. Boğazdan her geçişimizde başını Beykoz'un üstündeki Dergâha doğru çevirerek eski anıları tazeler ve bize:

— «Eğer bize Şeyh Hazretleri okuma aşkı vermeseydi, halimiz nice olur?» der dururdu.

RİFAT HOCA'NIN BAĞIŞI

MİLLÎ Mücadeleye katılmış Atatürk'ün yakınlarından birinin ağzından dinlemiştim: 19 Mayıs 1919... Atatürk Kurtuluş Savaşına başlamak üzere Samsun'a ayak basmıştı. Bir yandan iç ve dış düşmanlarla savaşırken, bir yandan da hastalıklarla uğraşmaktadır.

Böbreklerinden hasta olan Atatürk, Bafra yakınlarında ılıcada ve Havza'da tedavi altına alınmıştır. Sıvas ve Erzurum Kongrelerinden sonra Ankara'ya dönüyor. Bu sırada Ali Fuat Cebesoy, bazı yardımlarda bulunmuştur. Vahidettin'in kendisine vermiş olduğu yollukların da sonu gelmişti. Elde avuçta beş para kalmamıştı.

Nereden para bulunacağı düşünülürken Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Hoca çıkageliyor. Hemen cebinden bin lira çıkarıyor ve Atatürk'e:

— «Paşam, şimdi sizin paraya ihtiyacınız vardır. Bugünlük bu kadar temin edebildim. Kusura bakmayın,» diye parayı uzatıyor.

— «Bu parayı hiç unutmam,» der ve Rifat Hocadan sırası geldikçe övünerek sözederdi.

FELÂH YERİNDE KALSIN

YEPYENİ bir Türkiye kurulmuştu. Bir yandan savaşın yaraları sarılıyor, bir yandan devrimler birbirini kovalıyordu. Şapka devrimi, harf devrimi derken, dilin sadeleştirilmesi ve yabancı sözcüklerin Türk dilinden arınması işine sıra gelmişti. Bu arada ezanın da Türkçe okunması üzerinde duruluyordu. Bu devrim de başarılmıştı sonunda. Artık müezzinler minarede «Allah-ü Ekber» yerine «Tanrı uludur» diye sesleniyorlardı.

Ezanın Türkçe okunmasının kararlaştırılışı sırasında din adamlarıyla, hafızlarla çeşitli görüşmeler yapılmış, onların da düşünceleri alınmıştı.

Ezandaki bütün Arapça sözcükler atıldığı halde «Felâh»a bir karşılık bulunamamıştı. «Haydi felâh»ın nasıl değiştirileceği tartışılıyor, fakat kimse bunun karşılığını bulamıyordu. Felâh, kurtuluş anlamına geliyordu. «Haydi kurtuluş» dense, bu deyim çok garip kaçacak, dinin kutsallığıyla da bağdaşamayacaktı. Kurtuluş denince akla hemen Istanbul'da Rumların çoğunlukta bulunduğu eski Tatavla semti geliyordu.

Son çare olarak Atatürk'e başvurdular. Bu konuda

ileri sürülen düşünceleri teker teker dinleyen Atatürk de «Felâh»a bir karşılık bulamamış olacak ki:

— «Bu da Felâh kalsın,» diye bu içinden çıkılmaz gibi görünen işi sonuca bağladı.

SON HALİFE'NİN GÖZYAŞLARI

CUMHURİYETİN kuruluşundan sonra Halifelik de kaldırılmış, son Halife Abdülmecit bin-i Abdülaziz Efendi yurttan kovulmuştu. 1924 yılı mart ayında Abdülmecit Efendiyi bir gece birdenbire yurttan ayrılmağa zorlamışlar, onun iki gün hazırlık yapmak için istediği izni bile, Büyük Millet Meclisinden çıkan kanunu kendisine gösterip, «dakika tehiri mucibi idamdır,» gerekçesiyle vermemişlerdi.

Abdülmecit Efendiyi Çorlu istasyonuna kadar otomobille götüren şoförü Mustafa, o olayı sonradan bana anlatmıştı. Ben burada yazılarla ilgisi bulunduğundan anlatmadan geçemeyeceğim:

Abdülmecit Efendi, emri üzüntüyle dinledikten sonra «Millî irade»ye boyun eğerek dört karısı, bir odalığı, çocukları Dürrüşehvar ve Ömer Faruk'la perdeleri inik üç ayrı kapalı otomobile bindirilip Çorlu'ya götürülüyor. Herhangi bir olayın çıkmaması için de Sirkeci'den trene bindirilmiyor. Yolda Abdülmecit Efendi şoförüne:

— «Mustafa, sen de benimle gelir misin?» diye soruyor.

Mustafa, efendisinin gidişinden çok üzüntülüdür. Fa-

kat onu kırmak da istemiyor. Öyle ya birbirlerini bir daha hiç göremeyecekler.

— «Gelmeyi çok isterdim ama, burada doğdum, çoluk çocuğum burada. Bunlardan ayrılamam,» diye karşılık veriyor.

Mecit Efendi bu sözlerden çok duygulanmıştır. Üzüntüsünü belli etmemeğe çalışıyor, ama boş:

— «Ah, ne olurdu, beni de bu vatanın bir köşesinde gözaltında bıraksalardı,» diyebiliyor. O anda Mecit Efendinin gözlerinden bir dizi yaşın süzüldüğünü görüyor.

Aradan çok zaman geçtiği halde şoför Mustafa, hiç bir zaman bu konuşmayı aklından çıkaramadığını söylemektedir.

Halife Türkiye'den ayrıldıktan sonra İsviçre sınırında büyük güçlüklerle karşılaşmış. Dört karısı olduğu için oranın kanunlarına göre içeri sokulmak istenmemiş. Ancak devlet başkanının özel izniyle İsviçre'ye girebilmiştir.

ATATÜRK'ÜN YAVERLİĞİ

BİR gün Atatürk'ün Vahidettin'in yaveri olduğuna ilişkin bir yazı okumuştum. Atatürk, I. Dünya Savaşı sırasında Vahidettin'le birlikte bir Almanya gezisine çıkmış, ateş hatlarında dolaşmış, yapılan harekâtı gözleriyle görüp incelemiş, fakat hiç bir zaman onun yaveri olmamıştır. Ateş hattında dolaşırken, Vahidettin'in Alman İmparatoru tarafından yanına mihmandar olarak verilen Alman Kolordu Komutanı, Atatürk'ün savaş karşısındaki bilgisini hayranlıkla izledikten sonra ona şöyle sormuş: «Siz Veliaht'ın yaveri misiniz?» Atatürk şöyle karşılık vermiş: «Hayır, değilim ve olmam da...» Bu kez Alman generali şöyle demiş Atatürk'e: «O halde ne münasebetle yanında bulunuyorsunuz?» Atatürk'ün karşılığı da şöyle: «Böyle bir vazife aldığım için.»

Atatürk'ün Vahidettin'in yaveri olduğuna ilişkin daha önce de söylentiler kulağıma çalındığı için bu işi kurcalayıp esasını öğrenmeğe karar verdim. Bir gün Çankaya Köşkünde böyle bir konu açılmış, görüşülüyordu. Prof. Afet İnan, yaverliği kabul etmiyor, «Atatürk, Veliahdın yaveri değil, müşahitti» diyordu. Karşısında konuşanlar ise Ata-

türk'ün yaver olduğu tezinde ısrar ediyorlardı. Bu duruma sinirlenen Afet İnan ise «Hayır, Atatürk Almanya'ya yaver olarak değil, müşahit olarak gitti,» diye ısrar ediyordu.

Afet Hanım bu konuşmadan çok sıkılmıştı. Kendi görüşünü öylesine hararetle savunuyordu ki: «Hayır Atatürk'ümüz hiçbir zaman Padişah yaveri olmamıştır,» diye diretiyordu.

Baktım o anda herkes bir şey söylüyor. Hazır ortada Atatürk de yok. Ben de söze karıştım:

— «Ne olmuş yaver olduysa. İşte şimdi de Cumhurbaşkanı oldu. İnsan Padişah yaveri olduysa küçülür mü?»

Bu sözlerim Afet Hanım'ı çileden çıkarmağa yetti. Sinirlenip yanımızdan uzaklaştı. Doğrusu ya benden böyle bir şey beklemiyordu. O uzaklaşırken içimden kıs kıs gülüyordum.

SAMSUN'A NİÇİN ÇIKMIŞ?

PROFESÖR Âfet Hanım, bir gün tarih dersinde bir öğrenciyi derse kaldırıyor. Konu Millî Mücadele Tarihidir ve Atatürk'ün kurtuluş hareketine başlamak üzere Samsun'a ayak basışına ilişkin bölümüdür. Çocuğa soruyorlar:

— «Atatürk Samsun'a niye çıktı?»

Herkes «Vatanı kurtarmak, bizi hürriyete kavuşturmak» gibi bir şeyler beklerken, çocuk ne desin:

— «Menfaat icabı. Eğer Samsun'a çıkmamış olsaydı O'nu öldüreceklerdi.»

Âfet İnan'ın tepesinden sanki kaynar su boşanmış. Çocuğu azarlamakla kalmamış, bir de sıfır numara vermiş. Fakat çocuk inandığı düşünceden dönecek cinsten değil. Özür bile dilememiş.

Âfet İnan, o kadar sinirlenmiş ki, tarif edilmez. Yanakları kızarmış. Hiddetle salonda dolaşır buldum. Biraz sonra Atatürk geldi. Onu bu halde görünce bir olayın geçtiğini anladı ve sordu. Âfet İnan da o gün tarih dersinde geçen olayı Atatürk'e anlattı. Anlatırken hırsından tırnaklarını koparıyordu.

Atatürk gülümseyerek bütün söylenenleri dinledikten sonra:

— «Haklı çocuk,» dedi. «Sen ona sıfır değil, tam numara vermeliydin.»

Bu da Atatürk'ün tenkitler karşısında ne kadar hoşgörü sahibi olduğunu göstermektedir.

KAFANI TARİHE YORMA

TÜRK Tarih Kurumunun çalışmalarıyla Atatürk yakından ilgileniyor, her fırsatta Türk Tarihinin en geniş şekilde yazılması için çevresine uyarıda bulunuyordu. Boş zamanlarında Atatürk'ün elinden, tarihle ilgili kitapların düşmediğini hatırlarım.

Bir gün yine Atatürk, tarihle ilgili kalın bir kitap okuyordu. Öylesine dalmıştı ki, çevresini görecek hali yoktu. Bir sürü yurt sorunu dururken, devlet başkanının kendini tarihe vermesi, Vasıf Çınar'ın biraz canını sıkmış olacak ki, Atatürk'e şöyle dediğini duydum:

— «Paşam! Tarihle uğraşıp kafanı yorma. 19 Mayısta kitap okuyarak mı Samsun'a çıktın?»

Atatürk, Vasıf Çınar'ın bu çok samimi yakınmasına gülümseyerek şöyle karşılık verdi:

— «Ben çocukken fakirdim. İki kuruş elime geçince bunun bir kuruşunu kitaba verirdim. Eğer böyle olmasaydı, bu yaptıklarımın hiç birini yapamazdım.»

İNSANLAR ŞAHTADIR

TRAKYA gezilerinden birinde Atatürk, Kırklareli'ndeki bir ilkokula uğramış, sınıfları geziyordu. Öğrencilerden birinin önündeki kitapta şaha kalkmış at resimleri vardı. Atatürk, çocuğun önünde durduktan sonra şöyle bir soru sordu:

— «Bunlar nedir?»

— «Şaha kalkmış atlardır.»

— «Atlar şaha kalkar, peki güzel, insanlar da kalkar mı?»

Gözü pek bir çocuktu bu. Atatürk'ü şöyle bir süzdü. Sonra hiç ürkmeden şu umulmadık karşılığı verdi:

— «Zaten insanlar şahtadır, kalkmaz.»

Çocuğun bu zekice cevabı Atatürk'ün çok hoşuna gitmişti. Gülümseyerek:

— «Aferin;» dedikten sonra, kimin çocuğu olduğunu sordu. Çocuk:

— «Meyhanecinin.» deyince Atatürk daha çok keyiflendi:

— «Tevekkeli meyhaneci çocuğu böyle zeki olur,» dedi.

ANKARA LİSESİNDE

Bir gün Çankaya Köşkünden otomobile binip yola koyulduk.

Gideceğimiz yer bilinmiyordu. Çoğunluk öyle olur, yola çıktıktan sonra karar verilirdi. Atatürk, şoför Remzi Efendiye:

— «Ankara Lisesine,» diye seslendi.

— «Başüstüne Paşam,» diye karşılık verdi. Ankara Lisesine gittik.

Atatürk, çeşitli sınıflara girdi. Dersleri izledi. Sıralarda öğrencilerle yanyana oturdu. Öğretmenlerin ders anlatışlarını yakından gördü. Kitapları karıştırdı. Tahtaya kaldırılan öğrencilere başladı çeşitli sorular sormaya... Çocukların hepsi heyecan içindeydiler. Bir pot kırmamağa çalışıyorlardı. Öyle ya, iki sınav birden vermek kolay değildi. Atatürk'ün sorularını cevaplandırmak da, başlıbaşına bir sınav gibiydi.

Atatürk, çocukların kendi çaplarında verdikleri cevaplardan çok memnundu. Tam okuldan çıkacağımız sırada genç bir öğretmen:

— «Paşam, sizden bir ricam var,» diye yaklaştı. Atatürk:

— «Peki anlatınız,» deyince şunları söyledi:

— «Burada pek çok zengin ve vekil çocukları var. Öğle zamanı bunları, hususî otomobilleri gelip alıyor, yemeğe götürüyor. Ya da sefertasları içinde gayet güzel çeşit çeşit yemekler geliyor. Bunları öbür çocukların yanında yiyorlar. Oysa öbür çocukların yiyecek ekmekleri bile yok. Bu durumdan biz hocalar pek çok üzülüyoruz. Ama elimizden hiç bir şey gelmiyor.»

Çok kritik bir konuydu bu. Atatürk'ün yüzü düşünceli bir hal aldı. Ne diyeceğini o da şaşırmıştı. Bir an düşündükten sonra:

— «Bunlar zamanla düzelir. Şimdi memleket fakirdir,» diye karşılık verdi.

KONTESİ ŞAŞKINA ÇEVİRDİM

Atatürk doğru söze bayılır, dobra dobra konuşanları severdi.

Kibirli değildi, gururluydu. Hizmetkâr olmamıza rağmen bizlerle, neferleriyle arkadaşça konuşur, sorular sorar, şakalaşır, dertlerimizle ayrı ayrı ilgilenir, her fırsatta bize konuşma özgürlüğü tanırdı.

— «Çelebi, ne dersin bu işe?» diye sık sık benim düşüncemi aldığını hatırlarım. O'nun bu huyunu bildiğim için, sorduğu her şeyi hiç çekinmeden, ucu zülfi yâre de dokunsa, cesaretle karşılık vermeğe gayret ederdim. Bunun ödülünü de, ölünceye dek hizmetinde kalmak suretiyle gördüm. Atatürk beni, her şeyi açıkça konuştuğum, yalancılığa ve dalkavukluğa kaçmadığım için tutmuş olmalı.

Bir gün yurdumuza Fransa'dan konuk bir madam geldi. Adını hatırlayamadığım bu madamı Kontes diye çağırıyorlardı. Yaşlı, temiz giyimli, asil görünüşlü bir kadındı.

Atatürk Dolmabahçe Sarayını, madama kendisi gezdiriyordu. Gezintide Fetih Okyar, Kâzım Özalp da vardı. Arkalarından, üzerimde smoking olduğu halde ben de bir centilmen gibi yürüyordum.

Sarayın kabul salonunda Napoléon'un Damdonörleri, annesi, ve kızkardeşinin adları yazılıydı. Boş zamanlarımda Sarayı gezmeğe çıkınca her zaman bu masalara bakar, üstündeki yazıları okumağa dalardım. Okuya okuya farkında olmayarak ezberlemişim. Oraya gelince fırsatı kaçırmadım. Hemen atıldım. Napoléon'un aile kişilerinin adlarını sıralamağa başladım.

Kontes şaşırmıştı. Hem Napoléon'un sülâlesini bir hizmetkârın ezbere bilmesinden, hem de koskoca bir devlet başkanının karşısında hizmetkârının ortaya atılarak serbestçe konuşmasından...

Kontes Atatürk'e dönerek:

— «Sizin için diktatör diyorlar. Oysa bu adamlar sizden hiç çekinmeden, korkmadan konuşabiliyorlar.»

Atatürk, şu karşılığı verdi:

— «Benim için diktatör diyorlar. Evet, ben diktatörüm ama, kalpleri kazanarak diktatör oldum. Bunlar benim verdiğim emirleri yaparlar. Benden ne diye korksunlar?»

Bir tonlantıda bir genç, yine bu konuya değinerek Atatürk'e buna benzer bir soru sormuş:

— «Paşam, sana diktatör diyorlar,» dedikten sonra şu karşılığı almıştır:

— «Ben diktatör olsaydım, sen şimdi bana bu soruyu soramazdın.»

Bir gün sonra... İzinli olduğum için o gece sofrada hizmet edememiştim. Atatürk, şefimiz İbrahim'e beni sormuş. İzinli olduğumu söylemiş. Bunun üzerine Fethi Okyar'a dönerek:

— «Napoléon'un annesini, kızkardeşini ne sen bilirsin, ne de ben. Bizim Çelebi zeki çocuktur. Hele bugün çok hoşuma gitti. Türklerin hizmetkârları bile Napoléon'un familyası ile alâkalı. Beni diktatör tanıyan insanlardan bir tanesi bu vaziyeti görmüş oldu. Onun için memnunum,» demiş.

Ertesi gün, bu sözleri İbrahim'in ağzından duyduğum zaman kabıma sığamıyordum.

Atatürk'ün diktatör olduğuna dair yabancı yazarlar pek çok şey yazmışlardır. O'nunla konuşmak ve röportaj yapmak için birçok ünlü yabancı yazar ve gazeteci gelmiştir. 1935 yılında gelen Amerika'nın tanınmış gazetecilerinden Gladys Baker, yaptığı konuşmada, Atatürk'ü kıskanan ve dargın olanların yaydığı diktatör sözcüğünü sormuş, O da şu karşılığı vermiştir.

— «Diktatör değilim. Kuvvetli olduğumu söylüyorlar, bu doğrudur. Arzu edip de yapamıyacağım iş yoktur. Ben zoraki ve insafsızca hareket bilmem. Bence diktatör, diğerlerini iradesine râmedendir. Ben kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak hükmetmek isterim.»

Bir başka zamanda da yine aynı konu üzerinde konuşma açıldığı zaman şunları söylemişti:

— «Ben isteseydim, hemen askerî bir diktatörlük kurar ve memleketi öyle yönetmeğe kalkışırdım. Fakat ben istedim ki, milletim için modern bir devlet kurayım ve bunu yaptım.»

Bir gün Şükrü Kaya, Atatürk'ün diktatör olup olmadığını soran bir yabancı diplomata şöyle demişti:

— «Son dört yıl içinde dışişleri, adalet ve içişleri bakanlıklarında bulundum. Bütün bu zaman içinde Atatürk, bir kez bile kesin emir vermedi. Sadece bazı tavsiyelerde bulunmuştur ki, bunları da kendisiyle birlikte oturup tartışmışızdır. Fakat hiç bir zaman bana şunu bunu yapma buyruğunu vermemiştir. Bakanlık işime de karışmamıştır. Bakanlar kurulundaki öbür arkadaşlar da aynı şeyleri söylüyorlar. Böyle bir kimse diktatör olabilirse, Atatürk de diktatördür.»

NESİP EFENDİ'NİN YANGINI

HABEŞÎ Nesip Efendi, Atatürk'ün en çok sevdiği hizmetkârlarından biriydi. Uzun yıllar Babıâli'de «vükelâ» ya hizmet etmiş, dürüstlüğü, iyi ahlâkı, namusuyla herkesin güvenini kazanmıştı. Abdülhamid'in seyislerinden olduğu halde, Cumhuriyetin ilânından sonra da Sarayda kalmış, oradan Ankara'ya alınıp Çankaya'da kapı hizmetinde kullanılmıştı.

Biz Nesip Efendiyi tanıdığımızdan altmış beş-yetmiş yaşlarında vardı ama, Arap olduğundan yaşını pek belli etmiyordu. Atatürk, köşkün kapıcılığını yapan Nesip Efendiye aşırı bir sevgi gösterirdi. Bazı bayramlarda elini öpen Nesip Efendinin yanaklarından öptüğünü bile görmüşümdür. Atatürk'ün, Nesip Efendiyi Şükrü Kaya'nın tavsiyesiyle yanına aldığını sanıyorum. Bu babacan, melek gibi temiz kalpli ihtiyar, kısa zamanda Atatürk'ün güven ve sevgisini kazandığı için de kimseye metelik vermez, başına buyruk yaşayıp dururdu. Nesip Efendinin kendi gibi siyahî bir de oğlu vardı ki, yardımcısı durumundaydı.

Atatürk, manevî kızlarından sinemaya, ya da alışverişe gidecek olanların yanına çoğunlukla Nesip Efendiyi de

katar, onları yalnız göndermezdi. Bu temiz ve saf ihtiyarın, yaverlerce hoş karşılanmayan bir alışkanlığı vardı ki, Atatürk bunu bildiği halde görmemezlikten gelir, belki de hoş karşılardı. Ağzına sebzeden gayri yiyecek koymayan Nesip Efendi, eski bir akşamcıydı. İşi bitince, eski bir alışkanlıkla çilingir sofrasını kurar, başlardı demlenmeğe.

Bir gece Köşkün büyük salonunda kurulan sofranın sonlarına doğru Şükrü Kaya'nın yavaşça yerinden kalkarak dışarı doğru süzüldüğünü görünce peşinden gittim. Ne olur, ne olmaz. Öyle ya devrin içişleri bakanı. Hani Şükrü Kaya da hatırı sayılır içkicilerdendi.

Şükrü Kaya koridora çıkınca kendini hemen bir koltuğa attı. Sızacağından korktuğum için hemen yanına koştum. Biraz sonra Atatürk, Şükrü Kaya'nın yokluğunu farkedip, bana nereye gittiğini sorunca, onu nasıl kaldıracaktım sonra? O sırada akşamdan beri içen Nesip Efendiyi karşısında gören Şükrü Kaya, bir an dertleşmek ihtiyacını duymuş olacak ki, onun sarhoşluğunu farketmeyerek şöyle dedi:

— «Nesip Efendi, Nesip Efendi. Şu halimi görüyor musun? Böyle içki içip sarhoş olan adamdan dahiliye vekili olursa, bu millete hayrı dokunur mu?»

Nesip Efendi, belki Şükrü Kaya'nın ne demek istediğini anlamadı. Dili dolaşarak şöyle karşılık verdi:

— «Dokunmaz efendim, dokunmaz...»

Bu sözlere Şükrü Kaya cevap verecek halde değildi. Sadece güldü.

Bir gün Nesip Efendi, bu içki yüzünden bekçi kulübesini yaktı. Kendi de yanmaktan güç kurtuldu. Fakat bu olay işten kovulmasına neden oldu.

Köşkün kapısında içkiyi çok kaçırdığı bir gece sızınca, ağzındaki yanar sigara yere düşmüş. Oturduğu koltuğu tutuşturmuş. Kulübe alev almış. Yanık kokusunu duyan

kapıdaki görevli polis memuru yetişip, yangının yayılmasını, Nesip Efendinin de canlı canlı yanmasını önlemiş.

Olayı duyan Başyaver Rüsuhi, hemen Nesip Efendiyi kovmuş.

— «Defolsun, gözüm görmesin onu. Bunamış artık. Az daha köşkü yakacaktı,» demiş.

Nesip Efendi hemen kapıcı kulübesinden atıldı. Atatürk, ertesi gün kapıdan çıkarken ihtiyarı göremeyince sordu:

— «Nerede bizim Nesip Efendi?»

Başyaver Rüsuhi, Atatürk'ün Nesip Efendiyi çok sevdiğini bildiği için, onu kovduğunu doğrudan doğruya söyleyemedi. Dolambaçlı yoldan köşkün kapıcı kulübesini yakışını anlatmağa başladı. Hiç durmadan onun sarhoşluğunu öne sürerek, suçlu göstermeğe çalıştı. Atatürk, sert bir şekilde:

— «Anlaşıldı, anlaşıldı. Şimdi Nesip Efendi nerde, onu söyle?» dedi.

Başyaver için doğruyu söylemekten başka çare kalmamıştı:

— «Kovdum efendim,» deyince Atatürk çok sinirlendi:

— «Bu adamı kovarken hiç mi düşünmediniz? Zavallı nereye gider bu yaşta? Bakacak ne evlâdı, ne kimsesi var. Nerde yatıp kalkar bu adam. Çabuk bulup getirin onu buraya.»

Başyaver biraz daha direndi. Kendini haklı çıkarmak istercesine:

— «Paşam, Köşkü yakacaktı ama... Bunamış artık,» dediyse de Atatürk'e dinletemedi:

— «Yanmadık ya birader. Yandıktan sonra düşünürüz,» dedi.

Az sonra Nesip Efendi bulunup getirildi. Ölünceye ka-

dar da Atatürk'ün hizmetinde kaldı. Atatürk, son günlerinde bile hasta haliyle emirlerini, yattan, Nesip Efendi eliyle yolluyordu.

AMERİKALI GAZETECİ

ANKARA Palas Oteli salonları sık sık büyük balolara sahne olur ve bunların bazılarında, şeref misafiri olarak Atatürk de çağrılı bulunurdu. Bir gece yine böyle büyük balolardan biri veriliyordu. Kızılay eliyle düzenlenen balo-da Atatürk dans ederken elinde viski kadehiyle dolaşan uzun boylu bir adama yaklaştı. Duruşundan bir yabancı olduğu anlaşılıyordu.

Atatürk, yanında bulunan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a:

— «Bu mösyö kimdir?» diye sordu. Tevfik Rüştü Aras da:

— «Paşam, Amerikan gazetecisidir,» deyince tanıştırılmasını istedi. Tanıştırıldılar. Atatürk'le yabancı gazeteci arasında Fransızca olarak şu konuşma geçti.

— «Hangi ırktansınız?» diye sordu.

— «Amerikalıyım.»

— «Hayır, siz Amerikalı değil, Türksünüz,» diye karşılıkta bulundu.

Amerikalı önce şaşırmıştı. Aralarında bir anlaşmazlık olduğunu sanarak yine ilk sözünde diretince Atatürk:

— «Kristof Kolomb'tan elli yıl önce Türkler Amerika'yı keşfetmişler,» diye başladı anlatmağa. Amerikalı can kulağıyla dinliyordu.

Atatürk, buna örnek olarak müzelerimizde ceylân derisinden yapılmış haritalar bulunduğunu, Amerika'ya giderken rastlanan Karaib denizindeki Kayık Adalarının Türkçe olduğunu, bunlardan en büyük olanının «Büyük Türk» adını taşıdığını, buradaki ahaliye Türk denildiğini, Kayık kelimesinin onlarda da, bizde de sandal anlamına geldiğini, Kanarya Adalarının adının «Kanari» olarak yazıldığını, Kanari'nin bizim Türkçede Kanarya kuşu olduğunu anlattıktan sonra Amerikalıya:

— «Siz Amerikalılar Orta Asya'dan hicret ettiniz. Olsanız olsanız Türk olabilirsiniz,» diye sözlerini bitirdi.

Amerikalı Atatürk'ü gittikçe artan bir heyecan ve şaşkınlıkla dinliyordu. Bunca yıllık meslek hayatında ülkesi hakkında bu denli ilginç bilgileri olan kimseye hiç rastlamamıştı. Atatürk'ün çekiciliğinden bir türlü kendini kurtaramıyor, daha çok konuşması için türlü bahaneler buluyordu. Görüşme saatlerce sürdü. Bir ara Amerikalı gazetecinin, çevresindekilere:

— «Hayatımda tanıdığım en harikulâde adamla şimdi karşı karşıyayım,» dediğini hatırlıyorum.

Amerikalı gazeteci Atatürk'ün ilgisini gördükten sonra birkaç günlüğüne geldiği Türkiye'deki kalışını uzattı. Günlerce müzelerimizde incelemeler yaptı, çalıştı, notlar aldı. Amerika'ya gidince de:

— «Biz Amerikalılar Türkten başka bir şey değiliz,» diye yazılar yazmış. Bizim Türk gazeteleri de Amerikalının yazılarını çevirmişlerdi.

SİLİNDİRLİ ÇOBAN

AMERİKAN büyükelçisi, Atatürk'le beraber Gazi Orman Çiftliğinde... Yıl 1932.. Fox Movitan'la Atatürk'ün hatıra filmi çekilecek. Çiftlikte koyun, kuzu, keçiler var. Sürünün arasında silindir şapkalı, ceketataylı iki adam. Biri devrin Cumhurbaşkanı, öbürü Amerikan büyükelçisi. Çoban onları görünce korkudan sürüsünü bırakmış, ortadan kaybolmuş.

Böylece film çekiliyor. Atatürk'le Amerikan elçisinin sürünün arasındaki hareketleri filmde yer alıyor.

Bir süre sonra Çankaya Köşkünde Amerikalıların çektiği bu filmi Atatürk'e gösterdiler. Biz de arka tarafta ne oynayacak diye merakla bekliyorduk. Işıklar söndü. Film başladı. Bir de ne görelim? Koca sürünün ortasında iki silindir şapkalı adam, yürüyor, eğiliyor, doğruluyor. Öylesine garibime gitti ki. Herkes, Atatürk'ün ne diyeceğini merakla bekliyor. Işıklar yandıktan sonra Atatürk:

— «Aman bu filmi göstermeyin!» emrini verdi. «Ben ne yapmışsam sefir de aynısını yapmış. Sürünün içinde şapkalı çobanlara benzemişiz. Dünyanın hiç bir yerinde silindir şapkalı çoban yoktur. Kimse görmesin. Biz burada gördük yeter,» dedi.

İKİ KADIN GAZETECİ

1933 yılında Park Otelde orta yaşlı, fakat çok güzel iki kadın Atatürk'ün dikkatini çekti. Mavi gözlü, sarışın bu kadınlar bir köşeye çekilmişler, sessiz sedasız oturuyorlardı. Özel Kalem Müdürü Süreyya Beye:

— «Kimdir bu kadınlar?» diye sordu.

Süreyya Bey, Metrdotel Karabet Efendiye kadınların kim olduklarını sordu ve Amerikan gazetecileri olduklarını öğrenerek Atatürk'e bildirdi. Bunu duyan Atatürk:

— «Acaba masamıza davet etsek gelmezler mi?» dedi.

Metrdotel, Amerikalıların yanına giderek Atatürk'ün çağrısını bildirdi. Kadınlar «memnuniyetle» diyerek hemen yerlerinden kalkıp Atatürk'ün yanına geldiler.

O gece geç vakte kadar Atatürk, konuk gazetecilerle ilgilendi. Gezdikleri yerleri sordu. Çalışma programlarını dinledi. Tercümanlığı Süreyya Bey yapıyordu. Atatürk, daha sonra konuklara şunu sordu:

— «Siz Türkiye'de nereleri gördünüz?

Gazeteciler şu karşılığı verdiler:

— «İstanbul'u gördük, müzeleri gezdik, tarihî yerleri dolaştık.»

— «Türkiye yalnız İstanbul değildir. Sizi on beş gün memleketimde misafir etmek istiyorum. Bu zaman içinde istediğiniz yerleri görmekte serbestsiniz, böylece Türkiye'yi daha yakından tanımak fırsatını elde etmiş olursunuz. Kabul eder misiniz?»

— «Teşekkür ederiz. Memnuniyetle kabul ediyoruz.»

Bunun üzerine Süreyya Bey, onlara eşlik etmek üzere Amerikalı gazetecilerin yanına veriliyor. İzmir, Efes, Antalya, Belkıs yıkıntılarını dolaştıktan sonra Ankara'ya gidiyorlar. Birkaç gün de orada kaldıktan sonra İstanbul'a dönüyorlar.

Amerikalı gazeteciler İstanbul'a dönüşlerinde Dolmabahçe Sarayında yeniden Atatürk tarafından kabul edilip, yemeğe alıkonuldular. Sofra gece saat yirmi dörde kadar sürdü. Konuklar gezdikleri yerleri anlattılar. Atatürk büyük bir dikkatle bunları dinledi. Eksik edindikleri bilgileri tamamladı.

Bir gün sonra konuklar, bir manevraya götürüldüler. Askerî manevraları hayranlıkla seyrettiler. Bir ara, manevra alanına bağlanan bir telefon hattıyla Amerikan Başkonsolosuyla da bir görüşme yaptılar.

Birkaç gün sonra Amerikalı gazeteciler memleketlerine döndüler. Bu iki kadın yüz altmış beş gazeteye birden gittikleri yerden yazı yazarlarmış. Türkiye izlenimleri günlerce Amerikan basınında yer aldı. Bunları bizim gazetelerden bazıları çevirtip yayınladılar.

Amerikalı gazeteciler yazılarında Atatürk'ten hayranlıkla söz etmekte, çok nazik ve centilmen bir devlet başkanı olduğunu söylemekte, Dolmabahçe Sarayının çiçekler içindeki güzelliğini övmekteydiler. Atatürk'ün, konukların bulunduğu sofraya smoking giyerek geldiğini yazıyorlardı. Oysa Atatürk'ün o gece düz lâcivert bir elbise vardı üzerinde.

KURBAĞALI ZİL

YİNE Istanbul'dayız. Dolmabahçe Sarayında büyük hazırlıklar göze çarpıyor. Fransız Meclis Başkanı M. Herriot, yurdumuzu ziyaret etmektedir. Misafir gelmeden önce Atatürk bana dönerek:

— «Çelebi, dikkatli bulun. Fransız Meclis Reisi gelecek,« diye tenbihte bulundu.

Oysa şimdiye kadar böyle bir şey söylememişti. Demek gelenler çok önemli kişilerdi. Hizmetimiz de gelenlere göre değişmeliydi.

— «Tabiî. Emredersiniz,» diye karşılık verdim.

Akşam saat on altıya doğru M. Herriot, Saraydan içeri giriyordu. Ben de, çok şık bir mösyö gelecek diye kendime oldukça çeki düzen vermiş, smokingimi aynanın karşısında birkaç kez düzeltmiştim. Heyecandan elim, ayağım tutmaz bir halde beklerken, babayani tavırlı bir adam çıkagelmesin mi? M. Herriot... Sandığım gibi çok önemli bir devlet adamıydı. Çok sayılıp, değer veriliyordu.

Konuklara kahve buyuruldu. Kahveleri getirdik, içildi. Konuşmalar çok samimi bir hava içinde geçiyordu. Atatürk'ün önünde kurbağa şeklinde bir zil vardı. Bu zili çala-

rak beni çağırdı. Büyük bir konuk geldiği zaman beni çağırmak için bu zili kullanırdı. Hemen koştum. Kendisinin yazdığı Büyük Nutuk ve dökümanları istedi. Bunları Fransız Meclis Başkanına armağan edecekti. O zaman Özel Kalem Müdürü olan Hasan Rıza Soyak'a gidip Atatürk'ün, Nutkunu istediğini söyledim. Derhal Nutuk bulundu, fakat dökümanları yoktu. Atatürk'e durumu anlattım.

— «Zararı yok, Nutuk var ya, kâfi,» dedi.

Derken zil bir daha çalındı. Bu kez kurbağalı zilin sesi değildi. M. Herriot benden Fransızca bir şekersiz kahve daha istiyor:

— «Sans sucre cafée (yani şekersiz kahve)» diyordu.

Anlaşılan Türk kahvesinin tadı hoşuna gitmiş olacaktı.

— «Emredersiniz,» diye karşılık verdim. Ve hemen sade kahveyi yine özene bezene pişirerek konuğumuza götürdüm. Sans sucre kahve diye her halde tek şekerli kahveyi kasdetmiş olacaktı.

— «Mersi,» diye karşılıkta bulundu. Döndüm, gidiyordum ki, tekrar zile basarak beni çağırdı. Aşağıda çantasının olduğunu ve alıp gelmemi rica etti. Çantayı getirdim. Tekrardan teşekkür etti. Bu babayani kılıklı devlet adamı üzerimde çok hoş bir etki bırakmıştı.

Konuk devlet adamı Sarayda bir buçuk saat kadar kaldı. Görüşmelerden çok memnun olarak ayrıldı. Yurduna gidince duyduğumuza göre Atatürk'ü çok övmüş. Bu arada biz hizmetkârlara da bir ilgi köşeciği ayırmayı unutmamış: «Önünde kurbağa şeklindeki zili çalıyor. Hemen çok zeki bir hizmetkâr geliyor. Derhal verilen emirleri harfi harfine yerine getiriyor,» demiş.

«GİT MEKTUBU GETİR»

ATATÜRK'ün yanında çalıştığım on iki yıl içinde başımdan çok ilginç olaylar geçmiştir. Fakat onlardan hiç biri, adıma gelen bir mektup nedeniyle tarafından sorguya çekilmem kadar beni heyecanlandırmamış, korkutmamıştır. Hâlâ hatırladıkça bir ürperti geçiririm.

Atatürk'ün manevî evlâtlarından Nebile Hanımın Darüşşafaka Lisesi orta bölümü altıncı sınıfında okuyan Muvaffak Reslan adında bir kardeşi vardı. Nebile, Beylerbeyli kimsesiz bir kızken, Cevat Abbas tarafından bulunup Atatürk'e götürülmüş, himayesi rica edilmiş. Bu suretle evlâtlık olmuş. Uzun boylu, sarışın, zarif bir kız olan Nebile'yi Atatürk, Arnavutköy Amerikan Kız Kolejinde okuttuktan sonra bir hariciyeciyle evlendirmiş, düğünlerini de Ankara Palasta parlak bir törenle yapmıştı. Eşiyle Viyana'ya giden Nebile, yakalandığı bir göz hastalığından sonra yapılan bütün tedavilere rağmen iyileşememiş ve kocasından ayrılmıştı. Atatürk'ün ölümünden sonra Nebile, İnönü'nün himayesine alınmışsa da, çok geçmeden hayata veda etmişti.

İşte Nebile'nin kardeşi bir gün Saraya ablasını gör-

meğe geldi. Akşam yemeğini ablasının yanında beraberce yediler. Yemekten sonra çocuk benden gizlice bir bira istedi. Buzluktan birayı alarak getirdim. Ablasından gizli olarak birayı içti, teşekkür etti. Bir gün sonra çocuk okula, biz de Ankara'ya gittik.

Bir süre geçince çocuk bana bir mektup göndermiş. Mektubu Atatürk armalı bir kâğıda yazıp, Atatürk armalı bir zarfa koymuş. Posta idaresi de bu mektubu bana göndermeyip, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak'a ulaştırmış. Benim tabiî bunların hiçbirinden haberim yok. Hasan Rıza Soyak mektubu doğruca Atatürk'e götürür. Zarfı belli etmeden açıp, içindekileri Atatürk'e okur. Sonra özenle kapatarak masanın üzerine koyar. O sırada odaya giren arkadaşım sofracı Tahsin Efendi, benim adıma yazılmış mektubu görünce alır, fakat Atatürk armasını zarfın üstünde görünce vermez, saklar. Mektup masanın üstünden yok olunca tabiî herkes benim aldığımı sanır. O akşam sofrada hiç bir şeyden haberim olmadığı halde mektubu benim aldığımı sanan Atatürk, konukların önünde bana dönerek:

— «Çelebi Efendi, dün gece seni rüyamda gördüm. Benim armamla sana bir mektup gelmiş. Bu mektup nerede?» deyince birden şaşırdım. Kafamı yordum. Nereden gelebilirdi ki...

Fakat Atatürk'ün söylediği, alt tarafı rüya idi. Önce önem vermedim. Mektubu Atatürk de koymuş olabilirdi.

— «Bana mektup gelmemiştir efendim, Hem tuhaf değil mi? Bendeniz de sizi dün gece rüyamda gördüm,» deyince, «Nasıl gördün?» diye sordu.

— «Sizin elbisenizi bana giydiriyorlardı. Ben de giymedim. Bir köpek gelip, üstümdeki elbiseyi yırttı,» dedim.

— «Yaaa!» dedi. Sonra yeniden:

— «Git mektubu getir,» diye tutturdu.

Mektuptan haberim olmadığına Atatürk'ü bir türlü

inandıramıyordum. Sonunda sofradaki konuklar, işe karıştılar:

— «Çocuğum, git odana. Bavuluna bakıver,» deyince:

— «Efendim, yok böyle bir şey,» diyebildim.

Heyecan ve üzüntüden bitkin bir hale gelmiştim. Ne söylesem, ne yapsam karşımdakileri inandıramıyacağımı anlamıştım. Atatürk, bocaladığımı görünce:

— «Çağır bana Hasan Rıza Bey'i,» dedi.

Hemen yaverliğe telefon edildi. Hasan Rıza Soyak'ın Sovyet Büyükelçiliğinde kordiplomatiğe verilen ziyafette olduğunu söylediler. Ben de Atatürk'e durumu anlattım.

— «Rus Sefaretine telefon edilsin. Hemen gelsin,» dedi.

Telefon edildi ve biraz sonra Hasan Rıza Soyak geldi. Beni ve sofracıları dışarı çıkardılar. Konuklar içerde kaldı. Birkaç dakika sonra da Hasan Rıza Soyak salondan ayrıldı. Hemen arkasından koşup:

— «Kuzum, mektup kimden?» diye sordum. Sertçe bir dille:

— «Nebile Hanımın kardeşi Muvaffak Reslan'dan,» deyince rahatladım. Salona girdiğim zaman Atatürk bana:

— «Çelebi Efendi. Sen namuslu bir çocuksun. Biliyorum,» dedi.

— «Paşam, sizin rüyanız hakikat. Fakat bana mektup falan gelmedi,» diye ilk ifademde ısrar ettim.

Ertesi günü sabahleyin Hasan Rıza Soyak'ın şoförü Necmi Efendi, daha ben yataktayken mektubu getirdi. O gün öğle yemeğinde mektubu Atatürk'e verdim. Mektupta selâmdan başka şey yok gibiydi. Anneanneye selâm, Âfet Hanıma selâm, Rukiye'ye selâm. Fakat yine de Atatürk:

— «Mektubu ver Hasan Rıza Bey'e. Tahkikat yaptırsın,» dedi. Ben de mektubu Hasan Rıza Soyak'a verdim. Sonra okulda çocuğu sorguya çektiklerini öğrendim. Ben de böylece temize çıktım.

NÂZIM HİKMET'İN PLÂĞI

KÖŞKTE çok sayıda plak vardı. Bunların çoğu alaturka şarkılardı. Atatürk emredince bunların arasından seçtiklerimi gramofona koyar çalardım. Yalnız kaldığı zamanlar da gramofon dinlemeyi severdi. Plak dönerken, sofraya parmaklarıyla vurarak makam tutar, böyle anlarda gözlerini kapatarak uzun uzun düşünürdü. Sevdiği parça olursa gramofonda, hafif mırıltılarla şarkıya katılırdı.

Bir kış gecesi yine sofrada hem yenilip içiliyor, hem plak dinleniyordu. O dönemin en gözde şarkılarını sıralamıştım. Biri bitiyor, öbürü başlıyordu. Herkes neşe içindeydi. Plakların arasında —nereden gelmişse gelmiş— bir de Nâzım Hikmet'in «İniyor kayık, çıkıyor kayık,» diye tekrarlanan «Salkımsöğüt» şiiri vardı. Plağın öbür yüzü de «Atlılar atlılar kızıl atlılar,» diye başlayan «Bahr-i Hazer»di.

O sırada gramofonun sustuğunu gören Atatürk:

— «Çelebi Efendi, plak koy,» diye emretti.

Sofraya rakı yetiştirmeğe çalıştığım için Atatürk'ün emrini alır almaz hemen aradan bir plak çekip, gramofona koydum. Meğer bakmadan aldığım plak, Nâzım Hikmet'in şiiri değil miymiş?

Plak, Nâzım'ın o tok sesiyle dönmeğe başlayınca sofrada derin bir sessizlik oldu. Konuşmalar kesildi. Gözler Atatürk'e çevrildi. Acaba bilmeyerek bir yakışıksızlık mı yapmıştım?

Sofrada Tevfik Rüştü Aras, Şükrü Kaya, Hasan Saka, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Sabiha Gökçen, Zehra Hanım vardı. Gramofonun borusundan durmadan «İniyor kayık, çıkıyor kayık» avazesi yükseliyordu. Atatürk, bunu duyunca birdenbire bana sordu:

— «Bu nedir Çelebi Efendi?»

— «Nâzım Hikmet'in şiiri Paşam.»

Atatürk bu kez sofradakilere dönüp sordu:

— «Şimdi nerede bu adam?»

Bu soruya sanırım Şükrü Kaya karşılık verdi:

— «Bursa Hapishanesinde Paşam.»

Atatürk bunun üzerine şunları söyledi:

— «Şimdi bu adamı dışarı çıkarsak. Gel bizimle çalış, desek gelmez. Halk Fırkasına sokmağa kalksak girmez. Girdiği zaman küçüleceğini sanır. Kendisinde büyüklük duygusu var.»

Atatürk'ün bu konuşmasından yüreklenen Tevfik Rüştü Aras şöyle dedi:

— «Paşam, şimdi bütün Avrupa bu plağı dinliyor. Armonize olduğunu söylüyorlar. Öbür plaklarımıza pek itibar etmiyorlar.»

Atatürk, bu konuşmadan sonra başka konulara geçti Fakat üzerinden atamadığı düşünceli bir hal vardı. Aklını bir şeye taktığı belliydi. Belki de biraz önceki şiiri ve plağı düşünüyordu.

.....

Bu olayın üzerinden üç dört ay geçmişti. Ankara'dan Istanbul'a gelmiştik. Sofrada bir ara Atatürk, Cevat Abbas'a:

— «Tiyatrolarda ne oyunlar oynuyor?» diye sordu.

Anlaşılan Cevat Abbas'ın tiyatrolardan pek haberi yoktu. Bu sorunun karşılığını araştırırken, hemen öne atıldım. Bir gün önce izinliydim ve tiyatroya gitmiştim.

— «Unutulan Adam oynuyor Paşam,» dedim.

— «Kimin oyunu bu?» diye yeniden Cevat Abbas'a sordu.

— «Nâzım Hikmet'in Paşam.»

— «Hâlâ bu adama fırsat veriliyor mu?»

Ertesi gün piyes sahneden kaldırıldı, afişleri indirildi.

Atatürk'ün, Nâzım Hikmet'in şiirlerini mırıldanarak:

— «Bu adamı asmalı, altında ağlamalı...» Şeklinde bir söylentiyi çok yerde duymuştum. Araştırdım, fakat doğruluk derecesini bir türlü öğrenemedim.

Atatürk'ün ölümünden sonra Falih Rıfkı Atay, Gazetesinde yazdığı bir makalede Nâzım Hikmet'in «Sakarya» adlı şiirindeki «Aslan yeleli Mustafa Kemal,» deyimine değinerek «O'na ait şiiri ne Yahya Kemal, ne Abdülhak Hamit, ne Fazıl Ahmet Aykaç kimse yazamadı,» demişti.

DEMOKRASİ VE KOMÜNİZM

BİR akşam Çankaya'da Yeni Köşkte yazarlar, ediplerle dolup taşan bir sofra... Hararetli bir tartışmaya girişilmiş... Davetliler arasında Ruşen Eşref Ünaydın, Falih Rıfkı Atay başta olarak birçok ünlü kişi bulunuyordu. Konumuz siyasetti.. Demokrasiyle Komünizmin karşılaştırması yapılıyordu.

Herkes konuşuyor, her zamanki gibi Atatürk dinliyordu. Herkesin düşüncesini öğrendikten sonra kendi sözünü söyleyeceğini biliyor ve toplantının sonunu merakla bekliyorduk.

Herkes aklının yettiği, dilinin döndüğü kadar Demokrasi ile Komünizmi tarif etmeğe çalışıyor, tarihten örnekler getirerek kendi tezlerini haklı göstermeğe gayret ediyordu.

Kimi Demokrasinin en iyi idare tarzı olduğunu, iyi yaşantının ölçüsü sayılacağını, kimi Komünizmin eşitlik sağlamakla beraber, özgürlükleri kısıtladığını ileri sürüyor, fakat hiç biri Atatürk'ü hoşnut bırakacak tarifi bir türlü bulamıyordu.

Herkes konuştuktan ve konuşanların hepsini büyük bir

dikkatle dinledikten sonra, son sözün kendisine geldiğini gören Atatürk, sofradakilerin ağzını açık bırakan şu olağanüstü karşılaştırmayı yaptı:

— «Demokrasi ile Komünizm arasındaki fark şudur: Mermer, temiz bir salon... İçinde çırılçıplak uzanmış kehribar gibi sarışın, güzel bir kadın... Kadının üstüne bir tül örtülmüş. Üstündeki bu tül Demokrasidir. Tülü çekip kaldırdığınız zaman altından Komünizm çıkar. Aradaki fark bundan ibaret...»

MASONLUK

GÜLCEMAL vapuruyla Mersin gezisinden sonra İzmir'e gelmiştik. Orada Naim Palas Oteline konuk olduk. Yemek, Atatürk'ün oteldeki dairesinde yenildi. Sofrada Recep Zühtü, Salih Bozok, Kılıç Ali, Tahsin Uzer vardı. Daha yemek başlamadan Salih Bozok:

— «Paşam, dün gece Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Karşıyaka'daki Mason Cemiyetinin camlarını tabancayla tuzla buz ettirmiş. Galiba iki el ateş edilmiş. Cemiyet üyeleri korku içindeler.»

Bu haberi duyunca Atatürk'ün kaşları çatıldı. Çok ciddi bir şekilde:

— «Hoppala... Bu ne biçim iş yahu? Dağ başında mı yaşıyoruz? Gecenin yarısında bir cemiyete tabancayla kurşun sıkmak olur mu? Eğer bu cemiyet memlekete zararlıysa kanunî yollar var. Bu yola baş vurulur, kapatılır.»

Atatürk bunları söylerken derin bir düşünce içindeydi. Sofrada Mason'luk üzerine çeşitli konuşmalar yapılıyordu. Atatürk, bu konuşmalara pek az katılıyor, daha doğrusu dinler görünüyordu. Başka şeyler düşündüğü muhakkaktı. Sofradakiler, Atatürk'ün susuşundan da cesaret

alarak hiç durmadan Mahmut Esat'a atıp tutuyorlar, koskoca Adalet bakanının kendi adamlarını silâhlandırarak kanun himayesinde çalışan bir cemiyeti kanun dışı yollardan ateş yağmuruna tutmasını kınıyorlardı. Silâh atmakla cemiyet kapatılamıyacağını belirtip, kanunların ne güne durduğunu soruyorlardı. Mason Cemiyetine tabancayı Torbalılı Emin Bey sıktırmıştı. Emin Bey İstiklâl Mahkemesinde beraat etmişti. Oysa tabancayı Mahmut Esat'ın sıktığı söyleniyordu.

Konuşmalar daha da kötüleyici bir hal alınca Atatürk elini masaya vurarak konuşmacıları susturdu. Sonra hiç kimsenin beklemediği, herkesi şaşkınlık içinde bırakan şu konuşmayı yaptı:

— «Bir zamanlar ben de Mason olmuştum. Bir gün bir arkadaşım beni alıp, Beyoğlu'ndaki Mason Cemiyetine götürdü. Daha ne olduğumu bile anlayamadan kendimi cemiyetin içinde buldum. Mermer merdivenlerden büyük bir salona indik. Orada yüzlerini görmediğim birtakım kişiler vardı. Bizi buyur edip, oturttular, kahveler sundular, hal hatır sordular. Orada fazla kalmadık, tekrar merdivenlerle daha da aşağıya indik. Bir öncekinden daha geniş bir salonda bulduk kendimizi. Salonda büyük bir kalabalık toplanmış, kılıçlı bir tören yapılıyordu. Bu işleri daha önceden bildiğini anladığım arkadaşım beni kolumdan tutmuş, durmadan ne yapmam gerektiğini anlatıyordu. Kılıçların arasından, geçip, kutsal bir kitaba el bastık. Bütün bunlar olup bittikten sonra dışarı çıktık. İçerde çok sıkılmıştım. Bu olaydan sonra bir daha ne o binaya gittim, ne de ordakilerle karşılaştım. Şimdi gitsem, arasam, o binayı belki de bulamam. İşte benim Masonluğum bundan ibaret....»

Böylece Atatürk, kendisine Mason, dinsiz diyenlere bu anlattıklarıyla topyekün cevap vermiş oluyordu.

Aradan zaman geçti. Bir akşam gece sofrada bilimsel konular tartışılıyordu. Konuşmacıların arasında Fuat Köp-

rülü, Ahmet Ağaoğlu, İsmail Hakkı Tekçe, Hikmet Bayur ve Mim Kemal Öke vardı.

Aklımda kaldığına göre okul ve basın yoluyla kamuoyunun değiştirilmesi konusu görüşülüyordu. Atatürk, öne sürülen düşünceleri beğenmemiş olmalı ki, konuşmaları yarıda kesiyordu. O sırada Hikmet Bayur, konuşmasının içine Masonluğu da katınca işler değişti. Atatürk, Mason olarak bilinen Mim Kemal'e dönerek:

— «Kemal Bey, şimdi sıra sizin. Bize Masonluğu anlatacaksınız. Önce söyleyiniz, Masonluğun prensipleri nelerdir?» diye sordu.

Mim Kemal, dilinin döndüğü kadar Masonluğu anlatmağa, bu arada övmeğe çalıştı. Masonluk milliyetçi, halkçı, cumhuriyetçi gibi sözler söyleyince, toplantıda bulunanlardan biri:

— «Mademki Masonluk böyle, bizim Halk Partisinin prensipleri de bunlardan başka bir şey değildir. O halde Masonluğun hikmeti vücudu kalmaz,» dedi.

Atatürk tekrar Mim Kemal'den buna karşı ne diyeceğini sordu. O da şu karşılığı verdi:

— «Halk Partisinin prensipleri memleket sınırları içinde geçerlidir. Masonluk, bu idealin memleket sınırları dışına yayılmasına aracı olan rasyonel bir kuruluştur. Diktatörlüğün egemen olduğu ülkelerde Mason locaları yıkılır, Masonlar yok edilirken, Türk millî Masonları huzur ve güvenlik içinde yaşamaktadır. Dünyanın en mutlu Masonları Türkiye'de barınmaktadır. Yabancı Masonlar, yerli Masonlara kıskanarak uzaktan bakmaktadırlar.»

Masonluğu böylesine hararetle öven Mim Kemal'i dikkatle dinleyen Atatürk, onun sözü daha fazla uzatmasını önlemek için:

— «Peki, anlaşıldı. Reisiniz kim?» diye sordu.

Mim Kemal, hiç kimsenin ummadığı, söylemeğe cesaret edemediği şu sözleri söyledi:

— «Memlekette barış ve huzur isteyen ve bütün Dünyaya seslenerek bu idealin gerçekleştirilmesine çalışan Zatı Devletleridir.»

Atatürk'ün bir anda kaşları çatıldı. Sesinin tonunu sertleştirerek:

— «Ben Mason Cemiyetine girmem. Başkalarının yaptığı prensiplere değil, ancak kendi prensiplerime uyarım.»

Bu sözleri duyan Mim Kemal, biraz irkilir gibi olduysa da, sözlerini şöyle bitirmek istedi:

— «Masonluğun temsil ettiği yüksek idealin kolayca yerine getirileceğini kabul etmek istemiyorum. Fakat bu her ülkede insanlık ülküsünün gerçekleşmesine çalışan aydınların bir araya gelmesine yardımcı olabilir...»

— «Hayır Kemal Bey. Sen bunu söylemeğe mezun değilsin. Günün birinde insanlık idealinin gerçekleşmeyeceğini kabul etmek doğru değildir. İnsanlığın günün birinde bu mutlu sonuca erişmesi çok mümkündür.»

Ünlü bir Masona yanlış düşündüğünü söyleyen Atatürk, gelecekteki mutlu insanlık için her zaman insanüstü gördüğümüz ülküsünün gerçekleşeceğine inanan asil bir insandı. Ulusun kalkınması için sosyal reformları her şeyin üstünde tutmuştu. Başkalarının değil, kendi prensiplerini uygulamıştı.

KAYSERİ'DEKİ SÜRÜ SAHİBİ

ATATÜRK sık sık halkı ve memleketi görmedikçe rahat etmez, bu yüzden ansızın gezilere çıkardı. Balolara, eğlencelere, davetlere de gidişi ansızın olur, okullara haber vermeden baskın yapar, derslere katılırdı. Bu yüzden birçok kimse gafil avlanır, hazırlıksız olduklarından şaşkına dönerlerdi.

Yurt gezilerinde de çoğunlukla böyle olurdu. Önceden hazırlanmış bir gezi programı yoktu. Gece sofrada, ertesi gün falanca yere gidilmesi istenir, sabah olur olmaz hareket edilirdi. Çok zaman gidilen yerin ilgilileri bizi yüzleri traşlı ya da düzgün olmayan kıyafetlerle karşılamağa daradar yetiştikleri için Atatürk, bunların telâşlarıyla inceden inceye alay ederdi.

1931 yılındaydık. Yine böyle ansızın çıkılmış yurt gezilerinden birinde bulunuyorduk. Trenimiz Kayseri istasyonundan kalkmak üzereydi. Bir de baktım, çoban kıyafetli bir adam, kalabalığı yararak bulunduğumuz vagona yaklaşmağa çalışıyor.

Bir olay geçtiğini anlamıştım. Vagonun kapısını araladım. Beni kapıda gören çoban kıyafetli adam:

— «Atatürk'ü görmek istiyorum, neredadir?» dedi.

— «Yaverlerden izin almadan Atatürk'ü göremezsiniz,» diye karşılık verdim.

Ama adam ısrar ediyor, ben bırakmıyordum. Aramızdaki tartışma gittikçe kızışıyordu. Adam da inatçı mı inatçı.

Biz böyle çekişe duralım, Atatürk bizim konuşmalarımızı bulunduğu vagonun penceresinden duymuş. Başını uzatarak:

— «Çelebi, ne istiyor bu adam?» diye sordu.

— «Efendimizi görmek istiyor, Paşam,» dedim.

— «Al gel efendiyi öyleyse.»

Adam önüme düştü, ben arkada, beraberce vagondan içeri girdik.

Benim çoban sandığım adam meğer davar sahibiymiş. Başladı Atatürk'e serencâmını anlatmağa:

Beş yüz koyunu ile davarı varmış. Bunları satmağa Ankara'ya götürürken baytar yolunu kesmiş. «Kayseri'de hastalık var, hayvanları götüremezsin,» demiş. Bunun üzerine adamcağız baytara yalvarmağa başlamış:

— «Efendim, Kayseri'nin her yerinde mi hastalık var? Her yerinde olmaz. Bu şehrin garbı var, şarkı var. Hiç olmazsa buralardan bana bir yol versinler. Hastalık olmayan bir yoldan geçireyim,» demiş. Ama bir türlü bu hayvanlara yol verilmemiş. Davar sahibi, hayvanlarıyla eli böğründe kalmış. Ne yapsın, neylesin, derdini kime açsın. Validen umudunu kesince, birden Atatürk'ün Kayseri'ye geldiğini duymuş.

— «Varıp gideyim, Atatürk'e derdimi ileteyim. Belki O'nun sayesinde feraha çıkarım,» diye düşünmüş. Hayvanları otluğa bıraktığı gibi soluk soluğa istasyona yetişmis.

Davar sahibini büyük bir dikkatle dinleyen Atatürk, trenin hareketini geciktirdi. Vali ile Baytarı çağırttı. İkisi

de zaten istasyonda bulunuyorlardı. İkisine birden dönerek:

— «Bu arkadaşın sürüsüne neden engel oldunuz?» diye sordu.

Baytar kekelemeğe başladı. Ne karşılık vereceğini şaşırmıştı:

— «Şey, efendim, bu mıntakada hastalık var da, ondan müsaade etmedik,» deyince bu kez de valiye döndü:

— «Siz ne dersiniz vali bey?» diye sordu.

Vali ezile büzüle:

— «Efendim, doktor haklıdır,» deyince Atatürk kızdığını belli ederek:

— «Demek bu sürü sahibi burada hayvanlarıyle beraber ölsün. Siz de seyirci kalın. Sizin maksadınız malum, anlaşıldı,» dedi. Sonra da daha fazla öfkelenerek:

— «Şu köylü kadar da olamadınız. Bu adamın şarka, garba aklı eriyor da, sizin neye ermiyor a mübarek adamlar?» dedi.

Vali ile baytarda şafak atmıştı. Önlerine bakıyorlardı. Hemen sürü sahibine dönerek:

— «Baba, şimdi sürünü topla. Şehrin tam göbeğinden Ankara'nın yolunu tut. Eğer sana engel olmak isterlerse, hiç çekinmeden bana telgraf çek. Ben senin olduğun yere yetişirim,» dedi.

Adam teşekkür edip, Atatürk'ün ellerine sarıldıktan sonra yanımızdan ayrıldı. Atatürk tekrar valiye dönerek şu soruyu sordu:

— «Nedir bu hal? Bu saçma hali görmediniz mi?»

— «Paşam, farketmedik.»

— «Tabiî sen farketmezsin, o farketmez. Memleketin serveti de böylece harcanıp gider.»

Vali ile baytarın önlerine bakarak öyle bir gidişleri vardı ki...

SAKARYA KÖPRÜSÜNDE

BİR gece saat iki sularındaydı. Sakarya köprüsünün üzerinden trenle geçerken ben ve trende çalışan Rıza adındaki arkadaşla Atatürk'ün yemek yemesini bekliyorduk. Trenin tekerleklerinin çıkardığı tiktaklardan başka hiç bir şey duyulmuyordu. İkimizin de gözünden uyku akıyordu. Uzakta siyah, simsiyah bir gece boşlukta uzanıyor, ara sıra bir ağacın gölgesi, bir saniyenin onda biri kadar bir zaman için penceremize düşüp kayboluyordu. Atatürk, yemekten başını kaldırıp bize:

— «Nereden geçiyoruz,» diye sordu.

— «Paşam, Sakarya köprüsünün üstünden,» diye karşılık verdim.

— «Peki.»

Konuşmanın daha uzayacağını sanıyordum. Yanılmamışım. Aradan kısa bir süre geçince Atatürk, yaşımın kaç olduğunu sordu. Yirmi olduğunu söyledim. Başını salladı. Sonra trende çalışan arkadaşa da yaşını sordu. Onun yaşı da yirmi değil miymiş? Atatürk, yaşlarımızı öğrenince:

— «Siz çocuksunuz. Yunanlıların burasını işgal ettiğini bilmezsiniz,» deyince ikimiz de bir ağızdan:

— «Paşam, biliriz. Siz olmasaydınız Yunanlıları buradan kim çıkaracaktı? Siz kurtardınız. Siz yaptınız,» diye başladık konuşmağa.

Biz gerçi içimizden geldiği gibi çok samimi bir şekilde konuşuyorduk. Fakat yaptığımız, dalkavukluktan başka bir şey değildi. Atatürk'ün de dalkavukluğa ne kadar kızdığını çok yakından biliyorduk. Fakat bizim samimiyetimize inandığı için sözlerimize kızmadı. Ve şu olağanüstü karşılığı verdi:

— «Ben hiç bir şeyi kurtarmış değilim. Yalnız bu toprağı Yunan kumandanlarından daha iyi tanıyordum. Onun için onlar yenildiler.»

ÇUBUKABAT ÇAMLIĞINDA

BİR gece sofrada otururken Atatürk yine birdenbire bir gezi istedi. Bu da önceden kararlaştırılmamış, hazırlıksız, sürprizli gezilerden biriydi. Daha sofra faslı bitmeden konuklara dönerek:

— «Hazır mısınız? Seyahate çıkıyoruz,» deyince herkes şaşırdı. Sonra:

— «Hazırız...» diye karşılık verdiler.

Otomobillere hazırlanma emri verildi. Ankara yakınlarında Çubukabat denilen çamlık, güzel bir yayla vardır. Tabiî manzarası çok güzel olan bu yaylanın yolu oldukça tehlikelidir. Daracık yolun altı, göz karartan uçurumlarla kaplıdır. Öyle bir yol ki, otomobil geçer ama, en küçük bir dikkatsizlikte hemen uçuruma uçabilir.

İçişleri bakanı tarafından hemen haber gönderilip yollar temizletildi. Arabalar yola koyuldu. Uçurumlu araziye gelince sarsıla sarsıla ilerlemeğe başladık. Şoförler bütün dikkatlerini, önlerinde uzanan daracık bozuk şeride vermişlerdi. Titrek farların yetişemediği simsiyah, ölüm saçan bir uçurum bir yanımızda; öbür yanımızda sivri, granit tepeciklerle yükselen bir dağ parçası.

Ben vaziyeti görünce yokuşun başında otomobilden indim. Daracık yoldan uçurumu seyretmeğe başladım. Bulunduğum arabada oturan milletvekillerinden Hacı Mehmet Bey'le, Nuri Conker'e yolun buradan ilerisinin daha tehlikeli olduğunu söyledim. Çünkü gündüz birkaç kez bu tehlikeli yolu geçmiştim. Nuri Conker:

— «Yani ne yapalım Çelebi. Ölümden mi korkuyorsun?» dedi.

— «Herkes başının çaresine baksın. Ben iniyorum, sonra yayladan dönüşte beni alırsınız,» diye karşılık verdim.

Fakat milletvekilleri otomobilden inmediler. Benim aşağı indiğimi gören Kılıç Ali ile Muhafız Alay komutanı İsmail Hakkı Tekçe, kızarak şöyle dediler:

— «Niçin indin otomobilden, niye korktun? Bizim canımız yok mu? Atatürk'ün canı yok mu?»

— «Sizin de canınız var ama, hepinizin kafasında birer şişe Dimitrokopula var. Bende ise hiç bir şey yok. Onun için ben inmede, siz inmemede haklısınız.»

Sabaha karşı saat dörde doğru Çubukabat'a vardık. Birkaç çadır kurulmuştu. Hepimiz çadırlara girerek yorgunluktan ve uykusuzluktan battaniyelerin üstüne kıvrılıverdik... Ertesi gün Atatürk uyandıktan sonra hareket emrini verdi. Gece geçtiğimiz yoldan dönerken Atatürk'ün şaşkınlığını bir görmeliydiniz: «Yahu dün gece biz buradan mı geçtik?» diyor, şaşkınlığı iyiden iyiye artıyordu.

Önce bana kızanlar, gece geçtikleri sırat köprüsünü andıran yolu gözleriyle görünce hak verdiler .

ÇELENGİ NEREYE KOYARSANIZ KOYUN

18 Mart Çanakkale Zaferinin yıldönümü nedeniyle Gelibolu yarımadası'ndaki şehitliklerin bulunduğu yerde düzenlenen anma törenine Atatürk de çağrılı bulunuyordu. Törene, Çanakkale'de dövüşen ve on binlerce kurban veren devletlerin temsilcileri de gelmiş. Ortalık çelenkten geçilmiyordu. Fransız ve İngiliz Meçhul Asker Anıtlarına çelenkler konulmuş, ulusal marşlar çalınmış, fakat henüz bir Türk anıtı olmadığından Mehmetçik çelenginin konacağı yer konusunda bir duraksama olmuştu.

Çanakkale Savaşları sırasında düşmana atılan mermilerden meydana getirilmiş piramit şeklinde bir de Türk anıtı vardı ki, zamanla bozulmuş, kalıntıları da kaybolmuştu. Atatürk'ün o zamanlar bu anıta çelenk koyarken çekilmiş bir fotoğrafı da Harbi Umumî Mecmuasının kapağında yayınlanmıştı.

O günkü törende çelengi koyacak bir yer bulamayınca hemen Atatürk'e koştular:

— «Paşam, bizim çelengi nereye koyalım?» diye sordular.

Tarihin en korkunç savunma ve hücumunun geçtiği

alanda, o günleri yaşar gibi dalgın gözlerle ufka bakan Anafartalar Kumandanı, kendisinden cevap bekleyen vali, komutan ve beraberindekilere dönüp:

— «Türk kanıyla sulanmış bu toprakların her köşesi, bir Türk abidesidir. Çelengi nereye isterseniz oraya koyun, fark etmez,» dedi.

1935 yılında Türk Tarih Kurumu üyeleri, Atatürk'ün buyruğuyle tarihi bir geziye çıkarıldılar. Programın ilk uğrak yeri Anafartalar ve Conkbayırı oldu. Üyeler, bu topraklar için canlarını veren binlerce şehit Mehmetçiğin anısına saygı duruşunda bulundular. Orada pek çok yabancı anıt vardı, Mehmetçik anıtı ise yoktu.

Döndükten sonra kurul üyeleri arasında bulunan Prof. Afet İnan, Atatürk'e gezi anılarını anlatırken, Mehmetçik anıtına da değindi. Orada neden bir Mehmetçik anıtı yapılmadığını sordu. Atatürk şu karşılığı verdi:

— «Çok doğru söyledin. Biz de Mehmetçiğimizi anmak için çok büyük anıtlar yapmalıyız. Fakat bu, bir zaman ve imkân işidir. Ancak şunu da söyleyeyim ki, bu toprakların sınırları içinde kalmasıyla Mehmetçik en büyük anıtı zaten kendi kurmuştur.»

İçişleri bakanı Şükrü Kaya, Çanakkale bölgesini teftişe giderken, Atatürk ona şöyle demişti:

— «Çanakkale'ye gittiğinde aziz şehitlerimizi de ziyaret etmeyi unutma. Bu görevi yapacağına şüphem yok. Yalnız orada nasıl bir nutuk söyleyeceksin?»

Atatürk, Şükrü Kaya'nın, söyleyeceği nutku düşünmeğe başladığını görünce şöyle dedi:

— «Dur ben söyleyeyim nasıl konuşacağını. Orada diyeceksin ki: 'Ey burada yatan sevgili şehitlerimiz, sizi saygıyla anıyoruz.' Sonra Mehmetçik anıtının başında yapacağın konuşmada: 'Burada rahat ve huzur içinde yatınız. Siz olmasaydınız, düşman bu kutsal topraklarımıza yayılacaktı.'»

Şükrü Kaya, Atatürk'e tıpkı bu şekilde konuşacağını söyleyince Atatürk itiraz etti:

— «Hayır böyle konuşmayacaksın. Bundan daha güzel konuşacaksın. Çanakkale'de yalnız bizim şehitlerimizi değil, bu topraklar üzerinde kanlarını döken yabancı muharipleri de saygıyla anacaksın. Diyeceksin ki: 'Bu ülkenin topraklarında kanlarını döken kahramanlar. Burada bir dost vatan toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyun. Mehmetçik'le koyun koyunasınız.'»

Şükrü Kaya buna karşı çıktı:

— «Paşam, ben bunu yapamam,» deyince Atatürk kızdı:

— «Söyleyeceksin. Cihana karşı böyle konuşacaksın. Diyeceksin ki: 'Uzak diyarlardan evlâtlarını savaşa gönderen analar. Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlâtlarınız bizim bağrımızdadır. Huzur içinde rahat uyumaktadır. Onlar bu topraklarda canlarını verdikten sonra artık bizim evlâtlarımız olmuşlardır.'»

Atatürk'ün bu sözlerini, tüylerimiz diken diken olmuş dinledik. Yarabbi, bu ne büyük insan, yüce düşüncelere sahip bir büyük adamdı. Böyle bir sözü tarihte hangi büyük devlet adamı söylemişti bugüne kadar.

Şükrü Kaya'nın Çanakkale'de Mehmetçik anıtının başında söylediği Atatürk'ün yendiği uluslara karşı gösterdiği yüksek insanlık duygularını yansıtan bu nutuk, orada bulunan yabancı gazeteciler tarafından dünyaya yayılmış. Daha bir hafta geçmeden Şükrü Kaya'ya Avustralya'dan, Yeni Zelanda'dan ve daha birçok yerden telgraflar yağmaya başladı.

MANEVÎ EVLÂTLARININ SONU

ATATÜRK, gençliğinden beri kız, erkek dokuz çocuğu evlâtlık edinmiştir. Hiç çocuğu olmayan Atatürk'ün bu koruyuculuk huyu, daha çok yaşamı boyunca evlâtsız kalıp, annesinin ölümünden sonra kızkardeşinden başka bir yakını bulunmayışından ileri gelmektedir. Koruyuculuğuna aldığı bu kimselerin her haliyle ilgilenir, iyi yetişmeleri için elinden geleni yapardı. Hesabını, kitabını çok iyi bilmekle tanınan Atatürk, bu evlât saydıklarından hiçbir şey esirgemez, çevresindekilerin de onları sevip saymalarını isterdi. Ölümünden sonra vasiyetnamesiyle bunlara aylık bağlanması da, onlara düşkünlüğünün seçik belirtisidir.

Atatürk, sofrasında her zaman manevî evlâtlarını da bulundurur, her isteklerini yerine getirirdi. Çankaya Köşkünde manevî evlâtlarının hepsinin bir arada bulunduğu zamanlarda aralarına kıskançlık girmesin diye iş bölümü yapardı. Manevî evlâtlarının harcamalarını Umumî Katip Hasan Rıza Soyak'a gördürür, harçlıklarını da onun eliyle verdirirdi.

Atatürk'ün ilk manevî evlâdı, I. Dünya Savaşında Van'da bulunurken, kimsesiz ve muhtaç olduğunu görerek ya-

nına alıp İstanbul'a getirdiği sekiz yaşındaki Abdürrahim adındaki çocuktur. Beşiktaş Akaretler'deki evlerinde annesi Zübeyde Hanım'ın yanına bırakmış, zaferden sonra Ankara'ya göndererek «Sanayi Mektebi»nde okutup bir meslek sahibi olmasını sağlamıştır. İkincisi, yine I. Dünya Savaşında Bitlis çekilmesi sırasında kendisine sığınan altı yaşındaki Afife adlı yetim bir kız çocuğudur. Karargâhına aldığı bu çocuğu cephe gerisine getirmiş, sonra İstanbul'daki evlerine yollayıp büyütmüş, eğitimini yaptırmış, sonunda evlendirerek İzmir'e yollamıştır.

Lâtife Uşaklıgil'le evliliğinden sonra Kâğıthane Darüleytam'ından aldığı Zehra adlı kızı da Arnavutköy Amerikan Kolejinde, sonra Londra'da okutmuş, bu talihsiz kız geçirdiği ruhsal bir bunalım sonunda Fransa'dan geçerken kendini trenden atıp intihar etmişti.

Konya gezisi sırasında Atatürk, çok acılı bir yaşamı olan Rukiye adlı bir kızcağızı Ankara'ya getirip okutmuş, sonra bir jandarma yüzbaşısı ile evlendirip, düğününü Ankara Palasta kendi yaptırmıştı. Atatürk, düğünde ilk dansı Rukiye ile yaparak ona onur vermişti. Rukiye'nin kocası Yüzbaşı Hüsnü, sonra Yalova kaymakamlığına atanmış, emekli olduktan sonra da ölmüştür.

Atatürk'ün manevî evlâtlığa aldığı insanlardan biri de Nebile Hanımdır. 1927 Temmuzunda Çapa Öğretmen Okulundan üç öğrenci hizmet için Dolmabahçe Sarayına getirilmişti. Bu kızlardan ikisi geri gitti. Nebile ise kaldı. Nebile on sekizinci baharını sürüyordu. Orta boylu, mavi gözlü, beyaz tenli, sarışın oldukça güzel bir kızdı.

O zaman Atatürk, Nebile'yi de Ankara'ya götürmek istemişti. Nebile duraksıyordu. Gidip gitmemek konusunda bir karar veremiyordu. O sırada ben de Ankara'ya götürülecektim. Bir gün yanıma sokulup:

— «Cemal Efendi, beni Ankara'ya götürmek istiyor-

lar. Korkuyorum gitmeğe. Ne yapayım dersin?» diye sordu.

— «Beni de götürmek istiyorlar. Bak ben korkuyor muyum?» dedim.

— «Öyle ama sen erkeksin. Canın sıkılınca kahveye gidersin. Ben kızım. Orada tek başına ne yaparım?»

— «Sen de Köşkte otursun. Orada Rukiye, Sabiha, Zehra Hanımlar var. Sen de orada hanım olursun.»

Biz böyle dertleşe duralım, Nebile Ankara'nın yolunu tuttu. Ben daha sonra gittim. Çankaya'da bir de ne göreyim? Nebile, «hanım» olmuş. Biz «bey» olamadık. Hizmetkâr olarak kaldık.

Nebile, Atatürk'ün aracılığıyla Viyana Büyükelçiliği Başkâtibi (Çerkes) Tahsin Beyle evlendirildi. Düğününü de Rukiye'ninki gibi, Atatürk, Ankara Palasta yaptırdı. Başkâtip, beraberinde Viyana'ya götürdüğü Nebile'yi hor kullanmış. Bu adamla oturamıyacağını anlayan Nebile bir süre sonra ayrılıp yurda döndü. Sonradan da İzmit Kâğıt Fabrikasında görevli Sabahattin İrdelp adlı bir mühendisle evlendi.

Nebile de, Fikriye, Zehra gibi talihsiz bir kadındı. Hastalandı, bir çiçek gibi solmağa başladı. Atatürk'ün ölümünden birkaç gün önce Nebile, hasta haliyle Dolmabahçeye gelmişti. O'nu ağır hasta ve ölüme yaklaşmış görünce dayanamayıp başlamış ağlamağa. Atatürk kendi hastalığını bir an için unutup, karşısında gözyaşı döken Nebile'ye «Benim için ağlamıyacaksın, anladın mı?» demiş. Fakat hıçkırıkların dozu artınca «Sana emrediyorum, ağlamak yasak!» diye eklemiş. Bunun üzerine Nebile'yi kollarından tutarak dışarı çıkarmışlar.

Atatürk'ün ölüm haberini duyduktan sonra Nebile Hanım iyice hastalandı. İlkin gözleri görmez oldu. Arkasından kolu uyuşmağa başladı. Derken inme indiğini duyduk. Daha sonra bütün bunlar yetmiyormuş gibi zatürreeye ya-

kalandı. Bir süre Yakacık Sanatoryumunda yattıysa da, kurtarılamıyarak hayata gözlerini yumdu.

Atatürk'ün manevi evlâtlarının en önemlilerinden biri de Sabiha Gökçen'di. 1924'te Bursa gezisi sırasında Hünkâr Köşkünde tanıdığı Sabiha'yı manevî evlât olarak almış, 1925'te de Ankara'ya getirmiş. Ben, Sabiha Gökçen'i Çankaya'da tanımıştım. Sabiha ilkokulu bitirdikten sonra Amerikan Kız Kolejine yollanmış, fakat hastalandığı için burasını bitiremeyip Üsküdar Kolejine geçmişti. Hastalık artınca Atatürk, Sabiha'nın evde oturmasını uygun bulmuştu. Daha sonra Heybeli Sanatoryumuna yollanan Sabiha, buradan kaçınca Atatürk, bu kez onu Viyana'ya gönderdi. Viyana dönüşü beş yıl dinlenen Sabiha Gökçen Atatürk tarafından Fransa'ya yollanmış ve orada da sekiz ay kadar kalmıştı. 1935 yılında açılan Sivil Havacılık Okuluna yazılan Sabiha Gökçen, burasını bitirip ilk Türk kadın pilotu sanını almıştı. A ve B brövelerine sahip olan Sabiha Gökçen, C brövesini almak için Rusya'ya da gitmiş, dönüşte de Hava Harp Okuluna yazılmıştı. Dersim ayaklanması sırasında Sabiha Gökçen de bir havacı olarak harekâta katılmıştı. Atatürk'ün çok sevdiği ve onur duyduğunu söylediği Sabiha Gökçen, Atatürk'ün sağlığında kendişini isteyen, fakat reddettiği hava yüzbaşısı Ali Kemal Esiner ile Atatürk'ün ölümünden sonra evlenmişti. Yüzbaşı da, sonradan soyadını değiştirmiş, eşine Atatürk tarafından verilen Gökçen soyadını almıştır. Sabiha Gökçen yirmi yıllık hizmet süresini doldurarak Türkkuşu başöğretmenliğinden 1955 yılında emekliye ayrılmıştır.

Atatürk'ün manevi evlâtlarından en önemlisi Afet İnan'dı. Asaf İlbay ve eşinin tavsiyesiyle Dame de Sion'da okuyan Afet Hanım, kısa zamanda Çankaya Köşkünün yönetimini üzerine almış, Atatürk'ün düşüncelerini benimseyip uygulamış, adeta bir eşin alabileceği yeri doldurmağa başlamıştı. Zamanla Atatürk'ün en yakınlarından ve

sofrasından eksik etmediği bir kişi haline gelen Afet İnan, öğrenim yapması için İsviçre'ye gönderilmiş, Türk Tarih Kurumuna da başkan olmuştu. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu görüşmelerinde Atatürk, Afet İnan'a geniş yetkiler vermişti. 1907 doğumlu olan Afet İnan, bir ara Ankara Kız Lisesinde tarih ve yurtbilgisi dersleri okutmuş, 1935 yılında Yugoslavya, İtalya, Fransa, İsviçre, İngiltere, Belçika, Hollanda, Almanya, Avusturya, Romanya'da üniversite ve müzelerde incelemelerde bulunduktan sonra yurda dönmüştü. Atatürk, yeni kurulan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Afet Hanımın da öğretim üyesi olarak görevde bulunmasını istiyordu. Fakat burada çalışabilmek bir Batı üniversitesinde öğrenim yapmayı zorunlu kılıyordu. Bu nedenle Afet Hanım, Cenevre Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Bilimler Fakültesi Modern ve Yakın Çağlar Bölümüne yazıldı. Burayı bitirmeden ilk sömestr sonunda Ankara'ya dönünce bu fakültede Atatürk'ün emriyle profesör olarak ilk dersini verdi. Afet İnan, bir üniversitenin birinci sömestrinde okurken, bir başka üniversitede ders veren belki de ilk öğretim üyesiydi. Bundan sonra da profesör ünvanını günümüze dek taşıdı. Daha sonra İsviçre'ye yeniden dönen Afet İnan'a Atatürk, birçok mektup yazmıştır. Afet İnan yurda döndüğü zaman Atatürk ölmüş bulunuyordu. Ondan sonra da Ankara'da profesörlük görevini sürdürdü.

Atatürk, Afet İnan'ı Avrupa'ya öğrenime yolladığı sıralarda manevî evlât olarak Sabriye adlı bir genç kızı daha koruyuculuğuna almış ve hukuk öğrenimi yaptırıp, yargıç çıkmasını sağlamıştı.

Ertuğrul yatının kaptanlarından Kemal Kaptan'ın kızkardeşi Bülent Hanım da Atatürk'ün manevi evlâtları arasında bir süre yer almıştı. Arnavutköy Amerikan Kız Kolejinde okuyan Bülent Hanım, yirmi yaşlarında, güzel, alımlı bir kadındı. Çok güzel giyinir, çevresinde hemen bir

hayranlık halkası yaratırdı. Selânik'li olduğu için Atatürk, hemşerisi bu genç ve güzel kıza ayrı bir ilgi gösterirdi.

Biz Bülent Hanımı manevî evlât biliyorduk, ama bir gün ansızın Köşkten uzaklaştırıldığını duyduk. Meğer Bülent Hanım, bir Hıristiyanla sevişmiş. Bunu Atatürk'e duyurmuşlar. Köşke gelmediğini görünce meraklandık. Soruşturunca da artık gelmemek üzere gittiğini anladık. Atatürk'ün çevresindeki kadınlar gerçi okumuş, kültürlü, görgülü, sözü sohbeti yerinde kimselerdi. Fakat Bülent Hanım gibi güzel olanı yoktu. Bu yüzden onun uzaklaştırılışına oldukça üzüldüm. İnsan uzaktan bile olsa güzel kadına dayanamayıp bakıyor.

Sonradan Bülent Hanım sevdiği gençle evlendi. Fakat bu evlilik ona uğur getirmedi. Bir zaman sonra hastalandı ve öldü. Rumelihisarı Mezarlığına gömüldü. Kemal Kaptan ise İsveç'li bir kadınla evlendi. Arkasından İsveç'li de öldü. Kaptan boş durmadı, sonradan Almanya'da bir evlilik daha yaptı...

ZEHRA'NIN AMIENS GÖLÜNDE İNTİHARI

ATATÜRK'ün manevî kızlarından biri de Zehra idi. Bu genç kızın acıklı ölümü, beni o zamanlar çok sarsmış, duygulandırmış, hayali yıllarca gözümün önünden gitmemişti. Zehra, öğrenim yapması için Atatürk tarafından gönderildiği İngiltere'den dönerken, Fransa topraklarında kendini trenin penceresinden göle atarak canına kıymıştı. Bu acıklı olayın dedikodusu aylarca sürmüş, bütün ülkede çalkantıları olduğu gibi, Çankaya Köşkünde hizmet gören bizleri de uzun süre oyalamış, etkisine almıştı.

Atatürk, adı Zehra Mehmet olan bu Amasya'lı genç kızı, Kâğıthane'deki Darüleytam'ı (Yetimler Yurdu) gezerken görmüş ve manevî evlât olarak alıp, Çankaya'ya götürmüştü. Henüz çocuk yaşta olan Zehra, büyüdükten sonra Arnavutköy Amerikan Kız Kolejine verilmişti.

Atatürk, öbür manevî kızları gibi Zehra'yı da kültürlü, ideal Türk kadınına örnek olarak yetiştirmek istiyordu. Zehra da tıpkı Sabiha Gökçen gibi havacılığa başlamış, fakat morali bozulduğu için —hasta bir mizaca da sahip olduğundan— bu heyecanlı ve tehlikeli mesleğe dayanamayıp ayrılmıştı. Atatürk, bu alanda başarısızlığa uğrayan

Zehra'ya bir şans daha tanımış ve öğrenim yapması için onu Londra'ya yollamıştı.

Londra'da istenildiği gibi okuyamayan ve memleket özlemine dayanamıyacağını anladığı için geri dönmek isteyen Zehra, Atatürk'e söz verdiğinden mahcup olmamak için oradaki oturma süresini uzatıyordu. Sonunda durumdan haberdar olan Atatürk, Zehra'ya isterse dönebileceğini bildirmişti. İşte talihsiz Zehra, 1936 yılında Londra'dan dönerken Amiens yakınlarında henüz yirmi yaşında Paris ekspresinden kendini atarak canına kıymıştı.

Yanında, Atatürk'ün silâh arkadaşlarından, o zamanki Londra büyükelçisi Fethi Okyar olduğu halde yola çıkan Zehra, midesinin bulandığını ve başının döndüğünü öne sürerek biraz hava almak için çıktığı kompartımanın koridor penceresinden, gölün kıyısından yüz yirmi kilometre hızla giden trenden kendini boşluğa bırakıvermişti.

Atatürk, Zehra'nın ölümünü, Paris Büyükelçiliğinden yollanan bir telsiz haberinden öğrenince çok üzülmüştü. O gün hemen Umumi Kâtip Hasan Rıza Soyak'a, Zehra'nın adının bildirilmemesi için emir verdi. Fakat olay çoktan duyulmuştu. Yalan yanlış gazete sütunlarını doldurmuştu bile.

Sonradan öğrendiğimize göre Paris Büyükelçisinin kızları, ertesi gün Paris garına Zehra'yı karşılamaya gittiklerinde genç kızın trenden inmediğini görünce telâşlanmışlar, kolay bulabilme umuduyla gar müdürüne başvurup «Trende Atatürk'ün kızı olacaktı. Çıkmayınca kaygılandık» demişler. Olay, bundan sonra Fransız gazetelerinde sansanyon için hemen paha biçilmez bir konu olmuş. «Atatürk'ün kızı intihar etti» başlığı altında çıkan yazılarla olay tüm dünyaya yayılmış.

Amiens istasyonuna giden Başkonsolos, Zehra'nın cesedini bir kilisede bulmuş. Meğer Türklerin Müslüman olduğunu ve cenazenin camide yıkanması gerektiğini bilme-

yen Fransızlar, Zehra'nın ölüsünü kiliseye götürüp, üzerini haçlar ve çelenklerle örtmüşler. Böylece dinî ödevlerini yerine getirdiklerini sanmışlar. Başkonsolos da, dilinin döndüğü kadar durumu anlatıp, ölünün üzerindeki haçları kaldırtmış.

O zamanki Fransa hükümeti, Zehra'ya (Atatürk'ün kızı) diye parlak bir cenaze töreni yapmayı kararlaştırmış. Fakat Başkonsolos buna engel olmuş. Buna rağmen, Paris Belediye Başkanı yine de cenaze kaldırılırken saygı duruşunda bulunmuş. Marsilya'ya getirilen ölü, orada da aynı tören tekrarlanarak Piyer Loti vapuruna konulup İstanbul'a getirildi. Maçka Mezarlığına gömüldü. Zehra'nın ölümüne bütün hizmetkârlar acımış, gözyaşı dökmüştük.

ÜLKÜ'NÜN ÖYKÜSÜ

EVLİLİK dönemi kısa süren ve çocuğu olmayan Atatürk'ün yaşamında Ülkü, önemli yeri olan talihli bir çocuktur. Ülkü, Atatürk'le birlikte yıllarca Alfabe kitaplarına kapak olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin en popüler çocuğu haline gelmiştir. Atatürk için çıkarılan fotoğraf albümlerinin birçok sayfasını, Ülkü'yle beraber çektirdiği fotoğraflar süslemektedir. Ülkü, yıllarca halk arasında hep «Atatürk'ün kızı» olarak anılmıştır. Ülkü, kimi zaman bana «Cemal Efendi», kimi zaman «Cemal Ağabey» diyerek istediği şeyleri yaptırmıştır, bir dediğini iki ettirmemiştir.

Ülkü'nün annesi Selânikli Vasfiye Hanım, Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım tarafından daha kimsesiz küçük bir kızcağızken yanına alınıp büyütülmüş. Selânik'te Zübeyde Hanımın yanına geldiği zaman henüz beş altı yaşlarındaymış. Köşkte sık sık anlatırlardı: Evin kızı gibi işler gören Vasfiye, Zübeyde Hanımın büyük sevgisini kazanmış. Yetişkin bir kız haline gelen Vasfiye, Zübeyde Hanımla beraber Selânik'ten İstanbul'a, oradan da Ankara'ya gelmiş. Atatürk'ün annesi ölünce Vasfiye de, kızkardeşi Makbule Atadan'ın (Boysan) yanında kalmış. Vasfiye gelinlik çağa

gelince Makbule Hanımın iznini almadan evlenmiş. Vasfiye'den Atatürk ailesi yıllarca haber alamamış. Oysa Vasfiye, bu evlilikte aradığını bulamamış, mutsuz olmuştu.

1930 yılında Vasfiye bir gün, yanında komşusu olan bir hanımla Dolmabahçe Sarayına gelip, başyaver Cevat Abbas (Gürer)i gördü. Utancından susuyordu. Komşu hanımın yardımıyla ona durumunu anlattı. Ortak üzerine evlenmişti. Kendisine iyi davranılmamıştı. Evlilik hayatı çok ağırdı, dayanılır gibi değildi. Gözlerinden yaşlar süzülerek uzun yıllar çeşitli evlerde ağır işler görerek hayatını kazandığını, yuvası yıkılmasın, namusuna leke sürülmesin diye bu yaşama göğüs gerdiğini, o ağır işlere karşı kazandığı üç-beş kuruşu da elinden aldıklarını anlattı. Atatürk'ün yanına sığınmak istedi.

Genç kadının anlattıklarından büyük bir üzüntü duyan Cevat Abbas, bunları aynen Atatürk'e iletti. Vasfiye'nin acılı hayatından üzüntü duyan ve duygulanan Atatürk, çok sevdiği annesinin yadigârı olan bu kimsesiz zavallı kadını ertesi günü himayesine aldı. Vasfiye Hanım, Ülfet Hanımla birlikte uzun süre Atatürk'ün özel hizmetinde çalıştırıldı. Famdöşambr olarak oda hizmeti gördü. Hatta Atatürk'e masaj yaptı.

Vasfiye Hanım daha sonra Atatürk'ün izniyle Ankara'da, Devlet Demiryolları İdaresinden, Gazi Orman Çiftliği istasyon memuru Mehmet Tahsin Çukuroğlu ile evlendirildi. Bu evliliğin ilk yılında da Ülkü dünyaya geldi. Atatürk, daha yüzünü görmeden adını koymuş, doğumu haber alınca «Vasfiye'nin çocuğunun adı Ülkü olsun,» demişti.

Ülkü, Gazi İstasyonunda kasvetli, küçücük bir evde doğmuştu. Annesi, Ülkü'yü iki aylıkken Çankaya Köşküne götürdü. Atatürk, adını koyduğu bebeği annesinin kucağında görünce kalktı, kucağına aldı. Bir baba şefkatiyle sevip okşadı. Sonra «Çocuk ne güzel şey. Demek biz de böyle imişiz, büyümüşüz,» dedi. O akşam Sabiha Gökçen'e

Ülkü'yü soran Atatürk, eve döndüklerini öğrenince mama parası olarak çiftlikteki evine yüz lira yolladı.

Atatürk, İstanbul gezisinden dönerken Gazi İstasyonunda O'nu karşılayanlar arasında altı aylık Ülkü de vardı. O kalabalığın içinde çocuğu görünce dayanamayıp annesinin kucağından almış, Ankara İstasyonuna gelinceye dek kompartımanda sevip okşamıştı. Ülkü de O'na çok ısınmıştı. Boynuna sarılıp öpüyor, mendil cebinden sarkan saati kulağına götürerek tiktaklarını dinliyor, sonra kordonuyla oynuyordu.

Atatürk, o kadar alışmıştı ki, bir gün görmese «Getirin bana Ülkü'yü,» diye arayıp sorardı. Ülkü, bir buçuk yaşına gelmişti. Atatürk İstanbul'da bulunuyordu. Bir gün:

— «Babasından izin alsın, Vasfiye Ülkü'yü getirsin,» diye haber saldı.

Vasfiye Hanım da Ülkü'yü İstanbul'a götürdü. Atatürk, Ülkü'yü görünce kendi çocuğuymuş gibi ona sarıldı. O günden sonra da yanından ayırmaz oldu. Hatta Ege vapuruyla yapılan Antalya gezisine Ülkü'yü de beraberinde götürdü. Ülkü'nün yarım yamalak sözcüklerle konuşması Atatürk'ün çok hoşuna giderdi. Onun tüm hareketlerinden hoşlanırdı. Küçük çocuk sevmeyen Atatürk'ün ilk sevdiği çocuk Ülkü'dür diyebilirim.

Atatürk kucakta çocukları sevmez, anlamı olmayan şeylerin kendisini ilgilendirmeyeceğini söylerdi. Ülkü dört yaşına gelince anlam taşıyan sevimli bir yaratık olmuştu. Atatürk: «Bir kız çocuğu acaba benim terbiyem altında nasıl yetişebilir? Bu çocukla ilgilenirsem, Türk ulusuna yaraşır modern, faziletli bir Türk kadın tipini yaratabilir miyim?» diye düşünüyordu.

Atatürk'ün Ülkü'den başka çocuklarla da ilgilendiği olurdu. Afet İnan'ın kardeşi Ayla, biraz daha büyükçe yaşıyla Atatürk'ün kızı işlemini görürdü. Ayla'nın durumuyla yakından ilgilenir, ödevlerini düzelttirirdi.

Bir gün İsmetpaşa Kız Enstitüsünde çocuk bahçesini gezerken: «Biz çocukları niçin severiz?» diye bir soru sormuş, herkes bir şey söyledikten sonra da kendi düşüncesini şöyle açıklamıştı: «Çocukları severiz. Çünkü çocuk bizim devamımızdır. Her çocukta biz ebediyete doğru uzanıp gitme isteğimizi buluruz.»

İşte Atatürk'ün büyük bir zekâ bulduğunu söylediği Ülkü sevgisi, bu düşünceye bağlanabilir. Zaman zaman «bu çocuğu kendi elimle yetiştirmek isterim,» demesi bunu doğrulamaktadır.

Küçük Ülkü, Dolmabahçe'de bulunduğu zamanlar yanından hiç ayrılmaz, «Atatürk'üm, seni özledim, gel yanıma,» dediği zaman her işini bırakıp, Ülkü'nün yanına koşardı. Onun yanında adeta çocuklaşırdı. Öyle serbest bir eğitim sistemi uygulanıyordu ki, çocuğun her istediği yerine getiriliyordu. Bu yüzden Ülkü oldukça şımarmıştı. Bir gece Dolmabahçe'de yemek salonunun solundaki koridorun yanında duran Ülkü, bağırarak:

— «Atatürk'üm, gel çabuk gel. Gelmezsen tepinirim, yerlere yatarım,» demişti. Atatürk de sofradan kalkıp, Ülkü'nün elinden tutarak getirip yanına oturtmuştu.

Ülkü büyüdükçe ve konuşmağa başladıktan sonra Atatürk'ün daha çok ilgisini çekmiş, onunla oyalanmağa başlamıştı. Gazi Orman Çiftliğine her gelişinde Ülkü'yü yanına getirtir, onun çocuksu sözlerini hazla dinler, bir büyük adammış gibi ona önem verir, bazen otomobiline alıp yanına oturtur, arkadaşıymış gibi konuşurdu.

Beş buçuk yaşına dek çocukluğu Atatürk'ün dizleri dibinde geçen Ülkü güzel bir çocuk sayılmazdı. Elmacık kemikleri çıkık geniş bir yüzü, önü perçemli kısa, düz siyah saçları vardı. Fakat Atatürk'ün kalbinde kimsenin alamıyacağı bir yer elde etmişti. Bir gün bahçede Atatürk'ün çimenler üzerinde oturduğunu gören Ülkü koşa koşa gelmiş: «Kalk Atatürkçüğüm, çimenlere oturma, hasta olacaksın,»

demişti. Bu içten söyleyiş Atatürk'ün çok hoşuna gitmiş «ne hassas çocuk, kim olduğumu bilmeden beni nasıl da düşünüyor,» demişti.

Atatürk'ün uyku saati geçtiği zaman Ülkü yatak odasının kapısı önüne gider, gürültü patırtı yaparak uyandırırdı. Erken kalkması gerektiği sabahlar, uyandırmaktan çekindikleri zaman Ülkü'yü ileri sürerler, ona kızmayacağını bildiklerinden «haydi git kaldır,» derlerdi. O da gider «Çok uyudun Atatürkçüğüm, haydi kalk, bak güneş çıktı,» diye uyandırırdı. Atatürk, çocuğun bu masum isteğine kızmaz, hoşgörüyle karşılardı. Atatürk'ü uyandırmak yürekliliğini —görevlilerin dışında— yalnız Ülkü gösterebilmiştir.

Ülkü, Atatürk'ün her şeyiyle ilgilenir, kravatını düzeltir, yakasına çiçek takar, terliklerini taşır, ayakkabılarının tozunu alırdı. Hatta bir gün o zaman çok moda olan sarı ayakkabılarını aşağıda bulduğu boya ile siyaha boyayıvermiş. Herkesi bir telâş ve korku aldığı bir sırada Ülkü'nün ellerini simsiyah gören Atatürk'ün «ne oldu böyle?» sorusuna «Atatürkçüğüm, sarı ayakkabıları siyah elbisene yakıştıramadım da siyaha boyadım,» diye karşılık verip, O'nu bir hayli güldürmüştü.

Ülkü dansa çok meraklıydı. Atatürk'ün dansı sevdiğini bildiği için yanında eteklerini yana açarak öğrendiği dansları yapar, büyük adamı eğlendirmeğe çalışırdı. Tanınmış bir sanatçıyı taklit etmek Ülkü'nün başlıca hüneriydi. Atatürk, en çok Zeybek ve Kazaska oyunlarını sever, Ülkü'ye de bunları oynatırdı. Ülkü bazen coşar, gösterdiği hünerleriyle Atatürk'ü âdeta mestederdi. Nereden ezberlemişse ezberlemiş, Ülkü hiç durmadan «anasını istemem, kızını da ver bana,» şarkısını söylüyor, Atatürk de keyifli zamanlarında ona bu şarkıyı tekrarlatıyordu. Ülkü'nün her istediğini yerine getirmek isteyen Atatürk, onun artist olmak isteyişini, «daha çok küçüksün,» diye geri çevirmiş-

ti. Eğer Ülkü biraz büyük olsaydı, onu tiyatro okuluna vermesi işten bile değildi.

1937 yaşında Ülkü hastalanmış, Dolmabahçe Sarayında paratifodan yatıyordu. Florya Köşkünde kalan Atatürk, her gün Dolmabahçe'ye gidiyor, doktorların geçici hastalıkla temasını istemedikleri halde, tavsiyelerine aldırmayarak yanına giriyor, sağlık durumuyla yakından ilgileniyordu. Hastalık nedeniyle ona düşkünlüğü iyice artmıştı. Başına topladığı doktorlara «bu çocuğa bir şey olursa ben yaşayamam, ne yaparsanız yapın, bunu kurtarın,» diyordu. Ülkü'nün yanına önce Atatürk girer, onun moralini yükselttikten sonra yanındakiler de peşinden Ülkü'yü ziyaret ederlerdi.

Son zamanlarında gezdiği birçok yere Ülkü'sünü de beraber götüren Atatürk, onu halk arasında söyletmekten büyük haz duyuyordu.

Atatürk, hastalığı sırasında da Ülkü'yü yanından ayırmamıştı. İlk komadan dört gün sonra Ülkü'yü istemiş, yatağına oturtup, yanağını okşadıktan sonra:

— «Cumhuriyet Bayramı yaklaştı. Ankara'ya gidin. Ülkü Bayramı görsün,» demişti.

Ülkü bir türlü ayrılmak istememiş, Ankara'ya gitmek istemediğini söyleyerek:

— «Atatürkçüğüm, sen de gel, Bayramı beraber görelim» demiş, boynuna sarılarak ağlamıştı. Atatürk, Ülkü'nün ağlayışına çok üzülmüş ve gözleri dolu dolu olarak:

— «Ben de arkanızdan geleceğim,» demişti. Fakat hiç bir zaman gidemiyeceğini biliyordu. Bunu sırf çocuk üzülmesin diye söylemiş olacaktı. Ülkü Ankara'ya döndükten sonra Atatürk her gün Nesip Efendiye telefon ettirip «Ülkü nasıl?» diye sordurmuş, annesinin çocuğa iyi bakmasını tenbihlemişti.

Bir gün Savarona yatında üzerimde resmi elbisem olduğu halde trabzanlardan kayarak eğleniyordum. Yanlış

anlaşılmasın, yirmi altı yaşındaki koca adam, çocuklar gibi trabzandan aşağı kayıyor, kendi kendime oyun oynuyordum. Saat yirmi bir sularındaydı. Gecenin bu saatinde benim trabzandan kayışımı, bir kenara gizlenmiş olan Ülkü, büyük bir merakla seyrediyormuş. Elleri arkasında geldi, karşıma dikildi. Hareketimi anlaşılan çok garipsemiş olacak ki:

— «Cemal Efendi, sen hem şef, hem de (eliyle kaçık işareti yaparak) biraz böylesin,» dedi.

Benim de çocukluğum tuttu. Çocukla bir oldum; elimle ben de ona (kaçık) işareti yaparak:

— «Öyleyim ama, ben çok büyük adamım,» dedim.

— «Atatürk'ten de mi?»

— «Tabiî, o benden sonra gelir.»

Karşımdaki alt tarafı beş yaşında çocuk. Şakadan anlar mı?

Ayaklarını yerlere vurup, ter ter tepinerek:

— «Söyliiiicem, işte söyliiicem...» diye bağırıp çağırmağa başladı. Sonra koşa koşa salona doğru gitti. Arkasından seğirttiysem de yetişemedim.

Gidip aramızda geçen konuşmayı bir bir Atatürk'e yetiştirmiş. Atatürk de:

— «Çağırın bakalım şu büyük adamı, görelim,» demiş.

Ben hemen baştarafa koştum. Kimsenin bulamıyacağı bir köşeye sindim. Asıl korkum, «büyük adam» lık taslayışımdan değildi. Üzerimde resmî kamara memuru üniformam vardı. Kayarken elbisemin sarı madeni düğmeleri, yeni alınan Savarona'nın o canım maun trabzanını boydan boya çizmiş. Olay meydana çıkarsa ne cevap vereceğim, diye düşünüyordum. Bereket üzerinde duran olmadı. Bir gün sonra Kemal Gedeleç, maun üzerindeki çiziklerin yaptırılması için mefruşatçı Psalti'ye baş vurdu. «Yapıl-

maz» dendi. Sonra anlamayan bir adam geldi. Güzelim maunları berbat etti.

Atatürk öldüğü zaman Ülkü beş buçuk yaşındaydı. O zamanlar Gazi Çiftliğinde okula yakın olsun diye Atatürk'ün yaptırmış olduğu evde oturuyorlardı. Ülkü kayıtsız olarak okula gidiyordu. Zaten ilkokulu da çiftlikte okudu. Atatürk, vasiyetnamesinde öbür «manevi evlâtları» na olduğu gibi Ülkü'ye de aylık bağlamıştı. O zamanın parasıyla ayda 200 lira olan bu para, sonradan günün hayat koşullarına uyularak 1 Ocak 1957 yılında 400 liraya çıkarıldı.

Erenköy Kız Lisesinde okuyan Ülkü, sonradan Kastamonu Senatörü olan üsteğmen Fethi Doğançay'la evlendi. Ahmet adlı bir oğlu oldu. Geçimsizlik nedeniyle ilk eşinden ayrılan Ülkü, ikinci kez Musevî asıllı biriyle hayatını birleştirdi ve bu olay basında o zaman sert eleştirilere yol açtı. Ülkü, bu evliliği de yürütemedi ve üçüncü kez çiftçi Nejat Özenek'le yuva kurdu. İlk eşinden olan oğlu Ahmet, Aleksi adlı bir İngiliz kızıyla evlendi. Vasfiye Hanımla kocası şimdi İstanbul'da Kartal, Cevizli'de oturmaktadır.

ÇAMAŞIRLARINI DAĞITIYOR

ATATÜRK'ün son yılbaşısı. 1937'yi 1938'e bağlayan yılbaşı gecesini, nedense içine kapanarak geçirmek istemişti. Belki de son yılbaşını yaşadığı içine doğmuştu. O zamanki Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Köşkte bulunuyordu. Kütüphaneye çağırttı:

— «Doktor, ben bu gece bir tarafa çıkmayacağım. Sen de her halde suare görmekten bıkmışsındır. Yılbaşını burada geçiririz,» dedi.

Tevfik Rüştü Aras'ın yüzünde bir sevinç halesi dalgalandı. Böyle bir şeyi aklından geçiriyordu:

— «Sevinç duyarım Paşam,» diye karşılık verdi.

O gece herkes eğlenirken, Cumhurbaşkanıyla Dışişleri Bakanı baş başa vermişler, yılın olaylarını ve gelecek yılda yapılacak işleri görüşüyorlardı. Bu ağır çalışma belki daha da sürecekti. O sırada yanlarına Kavalalı İsmail Hakkı gelince konuyu değiştirip, günün olaylarına sözü getirdiler. Havadan sudan konuşmağa başladılar.

Gecenin yarısına doğru yatak odasına geçildi. Başka yapacak iş kalmamış gibi Atatürk'ün elbise ve çamaşır dolaplarını birlikte gözden geçirmeğe başladılar.

Atatürk, elbiselerini, çamaşırlarını ara sıra çok sevdiği kimselere dağıtırdı. O gece de öyle yaptı. Elbiselerinden, gömleklerinden, kravatlarından —yılbaşı hediyesi olarak— dağıttı.

Tevfik Rüştü Aras, teşekkür ettikten sonra şunları söyledi:

— «Paşam, mendilden ayakkabıya kadar giyeceklerinizi bize vermekten hoşlanıyorsunuz. Keşki bir ay önce aklımıza geleydi de, bütün giyeceklerinizi yeniden ısmarlasaydık. Bu gece başka arkadaşları da çağırıp sevindirseydik. Elbiselerinizi, gömleklerinizi aramızda kapışsaydık. Bu güzel yılbaşı gecesinin anısı olarak sizden bir şeyler taşısaydık ne iyi olurdu,» dedi.

Atatürk de bakanın bu sözlerine katıldı:

— «A doktor, bunu niçin daha önce düşünüp söylemedin?» diye iç geçirdi.

Tevfik Rüştü Aras, bu sözlerinden dolayı üzüldüğünü gördüğü Atatürk'ü teselli etmek istercesine şöyle karşılık verdi:

— «Zararı yok Paşam. Gelecek yıl böyle yaparız.»

Atatürk bu söz üzerine uzun düşündü. Arada derin bir sessizlik oldu. Ne söyleyeceğini merak ediyorduk. Sonra hepimizi taş gibi donduran şu sözleri yavaşça fısıldadı:

— «Bakalım gelecek yıla yaşayacak mıyım?»

Ortalığı derin bir hüzün kapladı. Kimse ağzını açıp bir söz edemedi. Atatürk de istemeyerek çevresini üzdüğünü anlamış olmalı ki, hemen kasvetli havayı şu sözlerle dağıttı:

— «Yılbaşı gecesi böyle kederli şeyler düşünmeyelim ve konuşmayalım.»

Atatürk bu sözlerini perçinlemek istercesine yazlık gömleklerinden Tevfik Rüştü Aras'a uzatarak: «Bunlardan da al. Yazın Yalova'da beraber giyeriz,» diyordu.

Atatürk'ün cömertliği üzerindeydi. O gece gömlekten başka pijama bile verdi.

Atatürk, acaba «gelecek yıla bakalım yaşayacak mıyım?» derken, ölümün yaklaştığını içinde duymuş muydu? Öyle olmasaydı, o sevinçli yılbaşı gecesi, içimizi karartan o kötü düşünceyi ortaya atar mıydı?

Bir başka gece yine Ankara'da eski köşkte Atatürk'ün elbiselerini yakınlarına dağıttığını hatırlarım. Anılarla dolu bir geceydi. İsmet İnönü, Cevat Abbas, Topçu İhsan falan vardı sofrada. Atatürk'ün neşesine diyecek yoktu. Gülüyor, şakalaşıyor, çevresine mutluluk saçıyordu:

— «Kimseyi çağırmayalım da bu gece başbaşa kalalım. Başımızı dinleyelim. Biz bize olalım,» diyordu.

Atatürk'ün bu neşeli halinden yararlanmak isteyip, fırsat bu fırsattır diyen Cevat Abbas:

— «Paşam, senin İstanbul'dan getirdiğin gıcır gıcır elbiseler gardropta güvelenip gidecek. Şunları ver de, çoluk çocuğa dağıtayım. Elbise elbise diye kaç gündür başımın etini yiyorlar,» dedi.

Atatürk bu sözleri duyunca gülmeğe başladı:

— «Çoluk çocuk anlaşılan sözün gelişi. Beni mi kandırıyorsun. Elbiseleri ya kendin giyeceksin, ya satacaksın,» dedi.

Sonra gardroptaki elbiseleri getirtti. Hepsini Cevat Abbas'ın önüne sürerek:

— «Beğen, beğen al. Her zaman böyle olmam. Bu gece cömertliğim tuttu,» dedi.

Cevat Abbas da elbiselerin içinden alabildiği kadar aldı. Ertesi günü bunları çoluk çocuk dediği kişilere dağıttı mı, dağıtmadı mı, pek bilemiyorum. Fakat bu şık ve pahalı elbiseler Cevat Abbas'ın üzerinden pek eksik olmadı.

Atatürk, 1929 yılında Yüksek Askeri Şura üyelerine verdiği bir akşam yemeğinden sonra konuşurken:

— «Benim artık askerliğim kalmadı,» diyerek askerî

elbise ve teçhizatını getirtmiş, her birini Şura üyelerine hatıra olarak dağıtmıştı. Yakasında mareşal arması olan peleriniyle, süvari kolordusunu Ilgın'da teftiş ederken taktığı işlemeli gümüş kılıcı ve altın işlemeli hançeri de Orgeneral Fahrettin Altay'a vermişti.

AFGAN KRALININ GELİŞİ

ATATÜRK siyasî dostluklara büyük önem verirdi. Bu yüzden yurdumuza gelen yabancı devlet büyüklerinin ağırlanması için hiç bir şeyden kaçınılmamasını isterdi.

Eski Afganistan Kralı Emanullah Han 20 Mayıs 1928 tarihinde Kraliçe Süreyya Hanımla beraber yurdumuza geldi. Kralın gelişinden önce Atatürk, günlerce Afgan tarih ve coğrafyasını incelemiş, o zamanki Umumî Kâtip Hikmet Bayur'u da bu konuda bir etüt hazırlamakla görevlendirmişti. Öteden beri adetiydi. Yabancı bir devlet adamı mı gelecek? Hemen o ülkenin tarihi, coğrafyası, sosyal hayatı, hakkında bilgi toplar, onların bile bilmeyeceği şeyleri öğrenir, konuklarını şaşkına çevirir, hayran bırakırdı.

Emanullah Han, Ankara'ya gelen ilk hükümdar olduğu için bu ziyarete büyük önem veriliyordu. Han, Türkiye'ye Rusya'dan gelecekti. Atatürk, Orgeneral Fahrettin Altay'ı Kralın, eşini de Kraliçenin mihmandarlığına atamıştı. Korgeneral Naci Eldeniz ile eşi de ikinci mihmandarlardı.

Bizim mihmandarlar Kralı karşılamak üzere Sivastopol'a giderken Başbakan İsmet İnönü Fahrettin Paşaya

şöyle diyordu: «Afgan Kralının hali elverişli görülürse Atatürk seni Afganistan'a genelkurmay başkanı ve başkumandan yapmak istiyor.» Fakat Fahrettin Altay, kendi durumunun elverişli olmadığını ileri sürerek bu işi kabul edemiyeceğini bildirdi. Etmedi ama 1934 yılında İran-Afgan sınır anlaşmazlığında hakem olarak Musaabad'a gönderildi. Sonunda Altay'ın hazırladığı rapor uygun görüldü ve iki hükümet de Türkiye'ye sınır anlaşmazlığını hallettiği için teşekkürlerini bildirdiydi.

Kralı almağa Sivastopol'a giden İzmir vapuru mihmandarlar takımı, protokol memurları, yaverler, tercümanlar, gazete muhabir ve fotoğrafçılarıyla doluydu. Peyki Satvet ve Peyki Şevket torpidoları da vapura eşlik ediyorlardı.

Ruslar, Sivastopol'a gelen Türkleri büyük bir törenle karşıladılar. Hatta karşılayıcılar arasında Rusya'nın Ankara büyükelçisi Karahan da bizim büyükelçi Tevfik Bıyıkoğlu bile bulunuyordu. Gece Orduevinde de büyük bir ziyafet verildi. Ertesi gün Kral ve Kraliçe Süreyya'yı alarak Sivastopol'dan ayrıldık. Ruslar savaş gemileri ve 38 uçakla İzmir vapurunu geçirdi. Kral asker olduğu halde sivil giyiniyordu. Kara bıyıklı, kara gözlü, esmer, yakışıklı bir adamdı. Avrupalılar gibi açık giyinen Kraliçe ise nazik ve güzeldi. Annesi Şamlı olan Kraliçe Türkçe bildiği ve meramını anlatabildiği halde Farsça konuşmayı tercih ediyordu. Yolculuk boyunca Kral ve Kraliçe samimi bir şekilde gazetecilerle görüşüyor, bol bol fotoğrafları çekiliyordu. Kral, Kraliçeye karşı çok nazikti. Tercümanlık yapıyordu.

Eğlenceli bir şekilde geçen yolculuktan sonra Boğaz'a yaklaştığımız zaman bizim donanma ve uçaklar karşılayıcı çıktılar. İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, donanma komutanı ve amiraller vapuru çıkarak Kral ve Kraliçeyi selâmladılar. Boğaz'ın kıyısına dizilen halk, konukları mendil sallayarak karşılıyordu. Vapur Haydarpaşa önünde demirledi. Özel trene binilerek Ankara'ya hareket edildi.

Emanullah Han Ankara'ya gelişinde eşi görülmemiş bir törenle karşılandı. Her taraf donanmış, yer yerinden oynuyor. Atatürk'le Kralın kırk yıllık dost gibi sarmaş dolaş olması herkesi heyecanlandırmıştı. Pek az devlet adamına yapılan bu içten gelen sevgi gösterisi karşısında Emanullah Han çok duygulanmıştı. Tören ve askerin teftişi, halkın selâmlanmasından sonra Çankaya'da, Krala ayrılan Köşke gidildi.

Kral ve Kraliçe bir hafta kadar Ankara'da kaldılar. 27 Mayısta yine karşılanışında olduğu gibi çok tantanalı bir törenle Kral ve Kraliçe İstanbul'a uğurlandı. Kralın Atatürk'e çok bağlı ve hayran olduğunu görmüştüm. Atatürk'ün ölümünde artık Kral olmadığı halde İstanbul'a gelmiş, Dolmabahçe'den Sirkeci'ye kadar gözleri yaşlı cenazenin arkasından yürümüştü. Sonradan kendisi de İtalya'da hayata gözlerini yumdu.

Kral ve Kraliçenin İstanbul gezisi de yine törenlerle geçti. Güzel Sanatlar Akademisini gezisi sırasında bir atelyede öğrenciler çırılçıplak bir kadın modelin resmini yapıyorlardı. Kraliçe bu ziyarete katılmadı. Kral ise çıplak kadına başını bile çevirip bakmadı.

Afgan Kralı Kurban Bayramını da İstanbul'da geçirmişti. Kendisine Tarabya Konak Otelinde bir öğle yemeği verildi. Hürriyet-i Ebediye Tepesinde yapılan bir geçit töreninden sonra yine İzmir vapuruyla ve kendisini almağa giden mihmandarlarla birlikte Batum'a yolcu edildi.

Kral gittikten sonra bir gece sofrada Atatürk, Fahrettin Altay'a, yolculuk sırasındaki izlenimlerini sordu ve «Kralı nasıl buldun?» diye sordu. O da «iyi bir adama benziyor. Fakat idari tecrübesi biraz az galiba. Kendisine de fazla güveniyor. Polatlı yakınlarında kendisine Sakarya Savaşımız hakkında bilgi vermek istedim, fakat beni dinlemeyip, kendi İstiklâl Savaşlarını övmeğe başladı. Yaptık-

larıyla övünen bir adam gibi geldi bana,» dedi. Atatürk, bunun üzerine başını sallayarak:

— «Öyledirler, öyledirler,» diye karşılık verdi.

AĞLAYAN KRALDAN NASIL KAÇTIK

TÜRKİYE'yi ziyaretinden altı ay sonra, Emanullah Han krallıktan düşmüş, eşi Süreyya'yı da yanına alarak tekrar yurdumuza gelmişti. Fakat değerbilir Atatürk, Kralı yine aynı yerde, Gazi İstasyonunda karşılamış, otomobiline bindirerek Ankara Palas Oteline konuk etmişti. Emanullah Han'a kralken ne yapılmışsa, o zaman da aynı şey yapılmıştı. Türkiye'ye gelişinin ikinci gecesi Emanullah Han onuruna Köşkte yirmi dört kişilik bir yemek verildi. Eski Çankaya Köşkünde sofradaki görüşmeler uzadıkça uzadı. Hoşbeşten sonra nihayet Atatürk Krala sordu:

— «Nasıl oldu sizin bu işiniz? Sizi düşürdüler ve memleketinizi terk etmek zorunda kaldınız?..»

Emanullah Han'ın üzüntü içinde anlattığına göre, kendisi Türkiye'deyken Peçe Saki adındaki amcazadesi, birtakım dedikodular çıkarmış... Afgan Kralı, ülkesine döndüğü zaman bir de bakıyor ki, amcazadesi iktidarı ele geçirmiş. Onun çevresi Kralı tehditle Afganistan'dan çıkarmağa zorluyor. Zaten çok nazik olan Kral, savaşmadan kaçınarak bir uçakla yurdundan ayrılıp İtalya'ya gidiyor.

Afgan Kralı, hem ağlıyor hem de Atatürk'e bakarak

üzüntüsünü açığa vuruyordu. Vaziyet çok nazikti. Bu yaslı havayı dağıtmak gerekti. Çok zeki ve kurnaz olan Atatürk, bu ağlamaklı durumu önlemek için olmalı, hemen bir gezi ortaya attı. Kralın bu kadar gözü yaşlı olduğunu bilseydi, hiç sorar mıydı?

— «Yarın biz yurtta bir inceleme gezisine çıkıyoruz,» dedi.

Emanullah Han, geziye katılmak ricasında bulundu. Fakat Atatürk:

— «Memnuniyetle. Fakat bizim İç Anadolu'da yollarımız çok bozuktur. Zatıâliniz rahatsız olursunuz. Siz Ankara, ya da İstanbul'da istirahat ediniz, daha iyi olur,» dedi.

Fakat Kral, Atatürk'ün bu jestini anlamazlıktan geliyor, geziye çıkma isteğini tazeleyip duruyor, gitmekte ısrar ediyor, her şeye katlanmağa razı olduğunu söylüyordu. Atatürk'ü razı edemiyeceğini anladıktan sonra:

— «Her türlü sıkıntıya dayanırım,» deyince, Atatürk:

— «Bizim memlekette her yere tren yoktur. Birçok yerlerimize otomobil bile işlemez. Dağlara ya eşek, ya da katırlarla seyahat etmek mecburiyeti vardır. Hayvan üstünde hasta olursunuz,» dedi.

Artık Kralda ısrar edecek hal kalmamıştı. Sofra geç vakte dek sürdü. Saat üçe doğru Kral ve konuklar ayrılmak üzere kalktılar. Kral, Atatürk'le öpüşerek vedalaştı.

Ertesi gün gerçekten böyle bir gezi oldu. —bizim o güne dek haberimiz yoktu— her zaman gezi olacağı belli olmazdı. Ama böyle gece yarısında verilen gezi kararını hiç hatırlamam.

Ertesi sabah herkes eşyasını alıp istasyona gitmişti. Köşkte bir ben, bir Afet Hanımdan bir de ahçı Mehmet Ustadan başkası kalmamıştı. Atatürk'e yemeğini verirken şöyle bir soruyla karşılaştım:

— «Çelebi Efendi. Dün akşam sofrada Krala karşı aykırı bir hal oldu mu? Yanlış bir şey yapmadık ya?» dedi.

Bu soruyu bana niye sorduğunu bir türlü anlayamadım. Karşılık olarak:

— «Çok güzeldi Paşam. Kırıcı hiç bir şey olmadı,» dedim.

Sonra nereden aklıma geldi bilmem, durduk yere bir soru da ben O'na sordum:

— «Paşam, Kralın ağlaması benim çok gücüme gitti ve çok üzüldüm. Büyük adamların düşmesi çok zor oluyor, değil mi?»

Kısa bir duraklamadan sonra Atatürk:

— «Krallar... ancak krallar öyle olur,» diye cevap verdi.

Bu cümlenin anlamını çok sonra, düşüne düşüne anladım. Bugün daha iyi anlıyorum ya. Fakat o zaman bu gereksiz soruyu neden sorduğuma sonradan pişman oldum ve üzüldüm. Benim neme gerekti?

Bu konuşmadan sonra Köşkten en son biz çıktık. Trene binip Konya'nın yolunu tuttuk. Afgan Kralı Emanullah Han da aynı gün İstanbul'a hareket etti. Orada birkaç gün kaldı.

KONYA'DA BİR OLAY

DÜŞÜK Afgan Kralı Amanullah Han'dan kurtulmak için gece yarısı karar verilen ani yurt gezisinde ilk durak Konya idi. Konya'da Atatürk'ün evi vardı. Akşam sofrasını hazırladık. Başsofracı İbrahim'le ben hizmet ediyorduk. On kişilik bir sofraydı bu. Tam sofraya oturulmuştu ki, Recep Zühtü ve orada bulunan milletvekilleri telâşla geldiler:

— «Aman Paşam çok fena,» dediler.

— «Hayrola, yoksa basıldık mı? Neymiş fena olan?»

Onlar yine aynı heyecanla:

— «Gidiş çok fena, berbat Paşam.»

— «Fena olan nedir?»

— «Burada Komünizm almış yürümüş. Bütün Konya Lisesi öğrencileri ve başlarındaki öğretmenleri, hatta müdürü de beraberlerine alarak baştan başa Komünist olmuş. Eğitimi de o yolda. Bu hal ne olacak?»

Bu konuşmayı ayakta dinleyen Atatürk, Recep Zühtü'nün sözlerinin bittiğini anlayınca gülerek sofraya oturduktan sonra:

— «Canım Padişahlığı istemiyorlar ya. İşin öteki tarafı düzelir. Bunun korkulacak nesi var? O da bir çeşit

Cumhuriyettir,» diye onları yatıştırmağa çalıştı.

Konya'da bir iki gün kalıp incelemelerde bulunduktan sonra Adana'ya, oradan Gaziantep'e uğradık. Daha sonra da Yalova'ya geldik.

Bu arada bir süre Türkiye'den ayrılan Amanullah Han, tekrar Istanbul'a gelmiş ve Atatürk'ü ziyaret etmek istemişti. O gün Dolmabahçe Sarayında yapılacak buluşmada hazır bulunmak için torpidoyla Yalova'dan hareket edip Istanbul'a geldik. Bu görüşme iki saat kadar sürdü. Konuk Amanullah Han, kalması için ayrılan yere gitti. Biz de tekrar Yalova'ya döndük. Bu gezi sırasında ilginç bir olay oldu: İstanbul'a gelirken, kırk mil sürat yapıyorduk. Bu süratin meydana getirdiği dalgaların şiddetiyle Ada kıyılarında bulunan bazı sandallar parçalanmışlardı. Bunu Atatürk'e duyurunca «biz randevuya yetişmek için süratli geldik. Onların ne kabahati var. Derhal aratıp buldurun. Tazminat vermek suretiyle zararlarını karşılayın. Bizim yüzümüzden zarara uğramasınlar,» buyruğunu verdi.

JAPON VELİAHTINA VERİLEN DERS

JAPON veliahtı Ankara'ya geldiği gün kendisini garda karşılamak için Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras, Cumhurbaşkanlığı Umumi kâtibi Tevfik Bıyıkoğlu, başyazar Rüsuhi Savaşçı ve askerî, mülkî erkân istasyona gitmişlerdi.

Japon Veliahtı trenden inince yalnız Mareşal Fevzi Çakmak'la Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın ellerini sıkmış, öbürlerine pek ilgi göstermemiş. Bu hal Tevfik ve Rüsuhi Beylerin çok canını sıkmış. Çankaya Köşküne geldikleri zaman Atatürk, başyaveri ve Tevfik Beyi holde karşıladı. Tevfik Beye:

— «Japon veliahtını nasıl buldunuz?» diye sorunca Tevfik Bey birden boşandı. İstasyonda uğradıkları muameleyi aynen anlattı:

— «Paşam, veliaht bizi adam yerine koyup ellerimizi bile sıkmadı,» dedi.

Bunun üzerine Atatürk:

— «Çok mağrur olmasınlar. Gurur iyi bir şey değildir,» diye hem kanaatini belirtti, hem de ileri görüşlülüğünün bir örneğini daha verdi. Nitekim, aradan yıllar geçtik-

ten sonra o gururlu, kibirli veliahtın koskoca Japon İmparatorluğu, müttefikleri yok edeceği düşüncesiyle savaşa girmiş, fakat sonunda büyük bir yenilgiye uğramıştı.

Veliahtın gelişinden bir saat sonra Marmara Köşkünde bir öğlen yemeği verildi. Veliahta Gazi Orman Çiftliği gezdirildi. Atatürk, Veliahta çok nazik davranıyordu. Bu hal beni epeyce üzmüştü. Öyle ya, kendisini karşılamağa giden ilgili devlet adamlarımızı hiçe sayarak ellerini bile sıkmak inceliğini göstermeyen bir insana, ister veliaht olsun, bu iltifatlar niyeydi? Hâlâ bu nezakete bir anlam veremiyordum.

Atatürk, Japon veliahtının kabalığına iyiden iyiye içerlemişti. Öyle ya, dünyanın öbür ucundan kalk, dost bir ülkeye gel de, seni karşılayanların elini sıkma. Bu kabalığa incelikle karşılık vermek ve onu utandırmak gerekti. Bu yüzden Atatürk, veliahta çok nazik davranıyor, iltifat ediyordu. Hatta ziyafet sofrasının özenle hazırlanmasıyla kendi uğraşmıştı.

Yemek arasında Atatürk, Japon tarihinden söz açmıştı. Veliahta çeşitli sorular soruyor, daha onun karşılık vermesine meydan bırakmadan sorusunun karşılığını yine kendisi vererek veliahtı hayretten hayrete düşürüyordu. Atatürk, tarihte ünlü Japon savaşlarını sıralıyor, Japon mitolojisinden söz ediyor, bir Japon kadar Japonya'nın coğrafyasından örnekler veriyordu. Veliaht, adamakıllı şaşırmıştı. Oysa Japonlar zeki olurlar derler. Bizim konuğun ağzı açık, Atatürk'ün ezbere okuduğu Japon şairlerinin şiirlerini dinliyordu. Atatürk «Japon şiirinin dünya edebiyatında çok büyük yeri vardır,» diye şiir dizelerini arka arkaya sıraladıkça, veliahtın şaşkınlığı artıyordu. Veliaht «bunları nereden öğrendiniz?» diye de soramadı. Atatürk'ün bilgi ve hafızasına hayran kaldı, adeta O'nun esiri oldu. Öyle sanıyorum ki, veliaht, kendi ülkesine ve milletine ilişkin

birçok şeyleri, o gece yabancı bir ülkede, o ülkenin devlet başkanının ağzından öğrenmişti.

Japon veliahtını şaşırtan olay şöyle olmuştu: Atatürk herkesi kendine hayran bırakmasını bilen insandı. Japon veliahtının gelişinden birkaç gün önce Japonya'ya ilişkin bir hayli kitap karıştırmış, bilgi edinmişti. Veliahta bunları söylemeyi düşünürken, istasyondaki o can sıkıcı olay meydana gelmiş. Atatürk de Japon konuğumuza yukarda anlattığımız şekilde ilgi gösterip, ülkesine ilişkin birçok soru sormuş ve karşılığını yine kendisi vererek, ona hakettiği dersi incelikle anlatmıştı.

IRAK KRALI FAYSAL'IN GELİŞİ

IRAK Kralı I. Faysal'ın Ankara'ya gelişinde yine hareketli günler geçirmiştik. Üç gün kadar yurdumuzda konuk kalan Kral, Atatürk tarafından ilgiyle karşılanmıştı.

Kral onuruna Marmara Köşkünde bir ziyafet verildi. Bu ziyafette Meclis Başkanı Kâzim Özalp, başbakan İsmet İnönü, Umumi kâtip Tevfik Bıyıkoğlu, başyaver ve bakanlar hazır bulunuyorlardı. Ziyafet çok samimi bir hava içinde geçti. Yemekten sonra, Kral, Gazi Orman Çiftliğinde gezdirildi. Üç günlük resmi ziyaretten sonra Kral, trenle İstanbul'a hareket etti. Irak Kralı hiç de İran Şahına benzemiyordu. Akşamları birkaç kadeh viski ya da kokteyl içmeyi unutmuyordu. Özel hayatı çok sakindi. Kendi halinde görünüyordu. Kibar tavırlıydı. Boğazına düşkün değildi. Örneğin Afgan Kralı gibi pilava merakı yoktu.

VENİZELOS'UN GELİŞİ

YUNANİSTAN başbakanı Venizelos'un İstanbul'a gelişi oldukça enteresan oldu. Daha birkaç yıl önce Türkiye'yi almak, Ankara'yı kendi ülkesine katmak isteyen bu adamı, Tanrı, Ankara'ya gelmeyi nasip etmişti. Fakat yenildikten sonra, askerleri denize döküldükten sonra, konuk olarak, acı duyarak.

Venizelos'un geldiği gün Atatürk, kendisini eski Köşkte kabul etti. Bu ziyaret dolayısıyle arkadaşlarıyla herhangi bir fikir yürüttüğünü hatırlamıyorum. Yalnız sabah giyinirken berber Mehmet'e takıldı:

— «Mehmet, bugün Venizelos'un ayağına gideceğiz. Kendisiyle görüşeceğiz. Buna ne dersin?»

Atatürk, berberiyle sık sık şakalaşırdı. Mehmet bir an düşündükten sonra:

— «Paşam, ben sizin yerinizde olsam ne gider, ne de görüşürüm. Çünkü o millet, bizim Selâniğimizi (berber Selânikliydi), toprağımızı, yerimizi aldı. Bu yetmiyormuş gibi, bir de Ankaramızı almaya kalktı. Bütün bunlardan sonra siz onlarla dost gibi konuşacaksınız. Ben olsam yapmam.»

Atatürk, berberinin safça sözlerini dinlerken hiç kızmadı. Hatta onun samimiyetinden memnun bile kaldı.

— «Bu memleket işidir. Bu yüzden dost olmağa, dost görünmeye mecburuz. Hem bunu yapmazsak, tarih bizi affetmez.»

Atatürk, işte ilk Türk - Yunan dostluğunun temellerini o gün atmıştı. Venizelos'la Köşkteki görüşme iki saat kadar sürdü. Ertesi gün Gazi Orman Çiftliğinde konuk onuruna otuz kişilik bir yemek verildi. Yemek çok samimi bir hava içinde geçti. Yunan Başbakanı, Atinadan gelirken bir sandık şarap hediye getirmişti. Atatürk de konuğa Ankara'dan ayrılırken bir kafes içinde beyaz renkli çok güzel bir Ankara Kedisi hediye etti.

Yunanistan başbakanı Venizelos'un ziyaretine, bir süre sonra o devrin başbakanı İsmet İnönü, Atina'ya giderek karşılık vermiştir.

YUGOSLAV KRALININ GELİŞİ

YUGOSLAV Kralı Aleksandra, 4 Ekim 1933 Çarşamba günü bir torpidoyla Istanbul'a gelmişti. Kral geldiği gün Dolmabahçe Sarayında Atatürk'ü ziyaret etti. Atatürk, Sarayın ünlü salonlarından biri olan Somaki Salonunda Kralı kabul etti. Görüşmede o zaman Dışişleri bakanı olan Tevfik Rüştü Aras'la umumi kâtip Hasan Rıza Soyak da bulunuyordu.

Krala önce bir alaturka kahve sundum. Biraz sonra da limonata ve bisküvi getirdim. Kral çok memnun kalmıştı. Teşekkür ederek ayrıldı, torpidosuna döndü. Yarım saat sonra Atatürk, Sakarya motoruyla torpidoya giderek Kralın ziyaretine karşılıkta bulundu. Biz de torpidoya beraber gitmiştik. Onlar yarım saat kadar kamarada görüşürlerken, biz de dışarda bekliyorduk. İçerde Atatürk'e şampanya sundular. Bizlere de dışarda birer kadeh şampanya, bisküvi, likörlü çikolata ve havyarlı kanapeler verdiler. Atatürk görüşmeden memnun olarak çıktı. Tekrar motora binerek Saraya döndük. O gece Sarayda kırk kişilik kadar bir ziyafet verildi. Kralın ziyaretine büyük önem verildiğinden midir nedir, Tokatlıyan Otelinden garsonlar ve yemekler

gelmişti. Yenildi, içildi. Bilinen nutuklar çekildi. Hatırlarım çok hoş bir geceydi. Herkesin yüzünden neşe akıyordu. Saat ikiye doğru Kral, bir motora binerek Saraydan ayrıldı.

Konuk gittikten sonra arkadaşları Atatürk'e: «Kralı nasıl buldunuz?» diye sordular.

— «Çok nazik, çok zeki bir adam. Memleketi için çalışmış, çalışıyor. Makûl görüşlü. Kendisini çok beğendim,» diye hoşnutluğunu gösterdi.

Atatürk'e ilişkin anılar arasında yer alan Kralla ilgili bir tanesi vardır ki, çok hoşuma gider. O gece konuşulup konuşulmadığını duymadım ama, yine de yazmadan geçemeyeceğim.

Kral Aleksandra, Atatürk'e:

— «Size bir sırrımı söyleyeceğim,» demiş. Koltuğa oturduktan sonra da şunu eklemiş: «Eğer bazı Avrupa devletlerinin vaadlerine inansaydık, Yunanlıların yerine Anadolu'ya biz çıkacaktık.»

Atatürk, gülerek Kralın elini sıkmış:

— «Öyleyse geçmiş olsun diyeyim Ekselâns,» demiş.

Yugoslav kralı bir süre sonra Fransa'ya gittiği sırada Marsilya limanında suikastçılar tarafından öldürülmüştür.

«ÖZSOY» OPERASI NASIL YAZILDI

ATATÜRK, Türk - İran dostluğunun gelişmesine büyük önem verirdi. Bunu, İran Şahının Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında daha iyi anladım. Şahın geleceği kesinleştiği sıralarda Türklerle İranlıların soy ve kültür bakımından kardeş olduğunu, sırf bir mezhep savaşı yüzünden ayrıldıklarını belirten bir piyes yazılıp, bunun opera olarak oynanmasını istedi. Bunun için Münir Hayri Egeli'yi çağırıp gerekli emri verdi.

Ankara'da bütün müzisyenler seferber edildi. Istanbul'dan Nimet Vahit Hanım ve tüm orkestra, Ankara'dan Musiki Mualim Mektebi elemanları bulduruldu. İzmir'e gitmekte olan bestekâr Ahmet Adnan Saygun trenden indirilip Ankara'ya getirildi. Dördüncü gün operanın ilk besteleri provaya konuldu. Yirmi gün içinde «Özsoy» operası bitirildi. Atatürk provalara geldi.

Ankara Halkevi binasının bir bölümü değiştirilerek özel bir daire haline getirildi. Her eşyanın yerini Atatürk kendi seçti. Bahçeye büyük ağaçlar getirildi ve dikildi. İşte «Özsoy» operası böyle meydana geldi. Hem de ne ge-

liş... Yirmi günde yazılıp, bestelenerek, oynanması şartıyla. Üstelik başarıyla da oynandı.

Aradan uzun bir zaman geçmişti. Atatürk, kısa bir zamanda yapılmasını istediği bir işi bir bakandan istiyor.

— «Efendi, sen ne söylüyorsun. Biz yirmi günde opera yazmış, bestelemiş, oynatmış bir milletiniz. Elverir ki, elebaşı davasına inansın,» diye çıkışıyor.

İRAN ŞAHINI CİN ÇARPTI

İRAN Şahı Türkiye'yi ziyaret edecek. Bu haber duyulur duyulmaz Şah onuruna hepimize yeşil fraklar yaptırdılar. Kadife yakalı, sarı düğmeli, o zamanın modası olan fraklar...

1934 yılının haziran başlarıydı. İran Şahına mihmandar olarak atanan Orgeneral Fahrettin Altay, Şahı Trabzon'da karşılamağa gitti. Şahı Trabzon'dan Yavuz zırhlısına bindirip Samsun'a getiriyorlar. Karadeniz'de ilerlerken Şah, Yavuz'un 28'lik koca toplarının bulunduğu tarete (zırhlı kuleye) girmek istemiş. Daracık giriş yerinden elbiselerinin kirlenmesi pahasına, bir top erinin yukarı çekmesiyle geçip, yukarı çıkmış ve Türk kıyılarını kuleden seyretmiş.

Samsun'da büyük bir karşılama töreni olmuş. Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da vatanı kurtarmak için Samsun'da ayak bastığı iskeleye döşenen halılar üzerinde yürüyerek trene binip Ankara'ya gelmişti.

Şah, Ankara'ya gelmeden iki akşam önce Atatürk, Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras'a sordu:

— «Şah Hazretleri içki vesaire kullanıyor mu acaba? Malumatınız var mı?»

— «Zannedersem akşamları iki üç kadeh konyak içermiş.»

Atatürk, Şahı istasyonda karşıladı. O sahneyi hiç unutamam. Kalabalığın arasında parmaklarımın ucuna basarak görmüştüm. Şah trenden iner inmez öpüştüler. Şahı, Ankara Palas Oteline kadar geçirdi.

Akşam saat on yedi sularında Şah Hazretleri Köşke geldi. Resmi kabul yapıldı. Musiki Muallim Mektebi öğrencileri daha önce Köşke gelip, yerlerini almışlardı. Önce İran Millî Marşı çalındı. Bunu bizim İstiklâl Marşı izledi.

Bir gün önce Tevfik Rüştü Aras, Şahın konyak içtiğini söylediği için kokteylde İran hükümdarına konyak sunmağa karar vermiştim. Tören biter bitmez İbrahim'le ben Şaha sunulmak üzere elimizde vermut, likör, konyak tepsisi olduğu halde salondan içeri girdik. İbrahim tepsiyi tutuyordu. Tepsiden bir kadeh konyak alıp, Şaha doğru götürmeğe hazırlanırken, konukların içki içmediğini daha önce öğrenmiş olan Atatürk, bana kaş göz işaretiyle «dur» işareti yaptı. Tam yüzgeri etmeğe hazırlanıyordum ki, Şah bu vaziyeti gördü ve eliyle beni çağırdı. Yüzüme bakarak elini uzattı, kadehi aldı. Arkasından bir kadeh, bir, bir daha... Derken «şerefe,» diye diye kadehleri yuvarladı.

Atatürk, ömründe hiç içki içmeyen Şahın kadehleri dikişine hayretle bakıyordu. Şah, Türkiye'de gördüğü büyük konukseverlikten mi, yoksa ilk içkinin rehavetinden mi nedir, gayet memnundu. Keyiflenmiş, neşelenmişti. Atatürk de, Şah içtiği için memnun. Dışarda öğrenciler «Yurdun tanyeri aştı ülkümün» marşını söylüyorlardı.

Saat gecenin yirmiikisine doğru yemek salonuna inildi. Herkes sofradaki yerine oturdu. Atatürk tam sofranın ortasındaydı. Sağında Şah vardı. Serviste ilk yemek çorba, av eti, sebze ve şaraptı. Şah, hayatında ilk kez olarak burada şarap da içti. Ondan sonra protokol nutkunu yazılı

olarak okudu. Yemek çok samimi bir hava içinde geçmişti. Yalnız sofrada hiç kadın konuk yoktu.

Yemeğin sonuna doğru Atatürk ve Şah, candan bir şekilde sarılıp öpüştüler. Bundan sonra aldığı içkilerin etkisi fazlalaştı ve Şah fenalaşınca kendisini teras merdivenlerinden güçlükle indirip, Ankara Palasa uğurladık.

Ertesi sabah Prof. Afet İnan:

— «Nasıl, güzel oldu mu?» diye sordu.

— «Üçüncü yemekten sonra paydos oldu,» deyince, Afet Hanım:

— «Ne demek bu?» diye tekrar sordu.

Ben de akşamki vaziyeti başından sonuna kadar anlattım. Kahkahalarla güldü.

Ertesi akşam sofrada Atatürk, bir gece önceki ziyafeti hatırlayarak sert bir şekilde bana şöyle çıkıştı:

— «Beğendin mi yaptığını? Ben işaret ettiğim halde dinlemeyip verdin adama konyağı, cin çarpmışa döndürdün.»

— «Paşam, Şah zaten içiyormuş. Tevfik Rüştü Bey söyledi. Herhalde bizim konyaklar sert geldi, midesi kaldırmadı,» dedim.

İKİ ARSLAN BİR POSTA SIĞMAZ

İRAN Şahı Rıza Pehlevi, Türkiye'yi ziyareti sırasında Atatürk'le beraber İzmir'e, oradan Babaeski yoluyla Çanakkale'ye bir gezi yapmıştı. Bu geziye katılan Hasan Rıza Soyak'ın dönüşte anlattığı bir olay, Atatürk'ün ne kadar merhametli bir insan olduğunu gösterdiği için hiç aklımdan çıkmamıştır.

Çanakkale yakınlarındaki Kirazlı bölgesinde kurulmakta olan garnizonun temel atma törenini de iki devlet adamının geliş gününe rastlatmışlar. Atatürk o bölgeye gelince kıtaları ikiye ayırıp küçük bir manevra yaptırmış. Şah'la birlikte bindiği açık otomobille tatbikatı izleyerek temel atma töreninin yapılacağı yere kadar gelmiş. Temele bir kutu içinde iki devlet başkanı tarafından imzalanmış iki kâğıt konulmuş. Atatürk, Şah'a manevranın sonucunu eliyle işaret ederken, bir koyunun temele yatırılıp boğazının kesilmek üzere olduğunu görünce «durunuz» diye bağırmış. Sözlerini bitirdikten sonra da başını öbür tarafa çevirerek, «Şimdi kurbanı kesin,» demiş. Şah bundan duyduğu hayreti açığa vurunca Atatürk:

— «Evet, ben kana bakamam. Bir tavuğun boğazlanmasına bile tahammül edemem.»

Şah dayanamamış:

— «Fakat bu kadar bulunduğunuz savaş meydanları,» diyecek olmuş.

— «Ha o başka mesele. Savaş meydanlarında cesetlerin üzerinden atlayarak giderim. O bambaşka bir iştir,» demiş.

İran Şahının gelişinin ertesi günü beni Ankara'dan İstanbul'a gönderdiler. Görevim Sarayı hazırlamaktı. Atatürk, Şahla beraber Balıkesir, Uşak, İzmir ve Çanakkale'ye gittikten sonra İstanbul'a geldi. Konuklar beklene dursun, Saray mensuplarını bir düşüncedir almıştı: Acaba iki devlet adamı da Dolmabahçe'de mi oturacaklar, yoksa Atatürk Beylerbeyi'ne mi gidecek?

İstanbul valisi Muhittin Üstündağ ile Saraylar müdürü Sezai Selek baş başa vermişler, görüşüyor, fakat bir çözüm yolu bulamıyorlardı.

— «Bunda düşünecek ne var? İki arslan bir posta sığmaz,» dedim. «Şah misafirdir, Dolmabahçe'de oturur, Atatürk de Beylerbeyi'nde,» deyince:

— «Aferin Çelebi,» dediler. Benim dediğimi yaptılar.

Şahın gönlünü hoş etmek için Atatürk'ün yattığı oda verilmişti. Fakat Şah, karyolada yatmağı sevmediği için hizmetkârına kendi yer yatağını getirtti. Şah, maşallah boylu bosluydu. Yatağa zor sığıyordu.: Bu yatak hallaca attırıldı, yere yayıldı. Üzerine de Tahran'dan getirdikleri bir cibinlik kondu. Fakat Şah'ı bir türlü uyku tutmuyordu. Yavuz'la iki torpido, Dolmabahçe önüne demirlemişlerdi. Donanma ışıklarla donatılmıştı. Halk, Şah onuruna denizde donanma şenlikleri yapıyor, vapur gürültüleri, havai fişekler uyumasına engel oluyordu.

Şahın hizmetini gören bir Mahmut Han vardı. Han ne

derse Şah onu yapıyordu. Mahmut Han hizmetkârdı ama, sonradan Şah'ın akrabası olduğunu duydum.

Şahın kaldığı dairenin banyo bölümünü, İranlılar çaya meraklı olduklarından çay ocağına çevirmişlerdi. Semaverler kaynıyor, çaylar demleniyordu. Banyo dairesini çayhane yapmak kimin aklına gelir?

Şahın hizmetçisi Mahmut Han yanıma gelerek, denizdeki donanma şenliklerinden başladı yakınmağa:

— «Bu sesin kesilmesi için ne yapalım Cemal Han?» diye sorunca, yaver Cevdet Beye telefon ederek durumu anlattım.

Hemen donanmaya bir motor gönderildi. Bütün elektrikler söndürüldü. Fakat eğlencelerin ardı arkası kesileceğe benzemiyordu. Şahın yattığı odanın önünde stop eden bir araba vapurunun içinde halk davul zurna çalarak çılgınca eğleniyordu. Şah çok fazla yorgundu ve dinlenmeğe ihtiyacı vardı. Şahın hizmetkârı tekrar yanıma gelerek:

— «Bunları da durduramaz mısınız?» dediği zaman:

— «Biz bu eğlenceyi Atatürk'e bile yapmadık. Şah Hazretleri için yapılıyor. Bu halkın eğlencesidir, sevgisidir. Buna engel olamayız,» diyerek karşılık verdim. Ve gece saat yirmi dörde kadar halk davulunu, zurnasını çaldı. Çılgınca eğlendi. Sonunda da vapur demir alarak gitti.

Ben Şahın bu sevgi gösterisine engel olmak isteyeceğini hiç sanmıyordum. Nitekim, ertesi gün, bunun hizmetçisinin bir işgüzarlığı olduğunu anladım.

Şahın çamaşırlarını yıkanması için hizmetçi kadına verdik. Şah, geleneklere sadık bir insandı. Örneğin giydiği don uzun paçalıydı. Şah onuruna en kusursuz bir sofra hazırlamayı üzerime almıştım. Saraya Tokatlıyan'dan yemekler getirtip, Pera Palastan büfe düzenlettirmiştik. Fakat Şah, bunların hiç birine ilgi göstermedi. Yatak odasın-

da yemeğini yedi. Bu ağır, özenli sofrada sadece yaverler ve konuklar ağırlandı.

Şaha göstermek için bir de film getirmişlerdi. Fakat bunu bile görmek istemedi. İstanbul'da kaldığı günler, akşamları saat yirmi birde yatmak alışkanlığını değiştirmedi.

«BANA CEMAL HAN DEYİNİZ»

İRAN Şahının yanındakilerini İstanbul'da gezdirmek görevi bana verilmişti. Önce İran parası Riyalı Türk parasıyla değiştirdim. Sonra konukları alıp dolaştırmağa başladım. Konuklar İstanbul'daki İranlıları görmek istediler. Onları aldığım gibi çaycıların yanına götürdüm. Çaycılar çok yakınlık gösterdiler. Taze çay demleyip üst üste konuklara sundular. Yanlarından çok samimi bir şekilde ayrıldık. İranlı konuklar:

— «Bizim buradaki halk çok fakir. Baksana çaycılık yapıyor.» deyince onları bu beğenmedikleri fakir çaycıların yanından alıp, zengin halıcıların yanına götürdüm. Bunlar da özbeöz İranlıydı. Fakat memleketlerinden kalkıp, buraya kadar gelmiş olan yurttaşlarının yüzlerine dönüp bakmadılar bile.

Konuk İranlıları Tünel'e götürdüm. Çok kısa buldular. Müzeleri gezdikten sonra otomobille Emirgân'a, gittik. Çay sundum semavere. Orada nargile içenleri gördüler:

— «Bu nedir?» diye sordular.

Onlara bunun bir çeşit sigara olduğunu ve bizim memlekette tiryakilerinin çok bulunduğunu söyledim.

— «Biz bunları içmeyiz. Şampanya, Finkonyak içiyoruz,» dediler. Ben de:

— «Biz nargile içiyoruz. Tömbekisi de İsfahan'dan geliyor,» deyince şaşırdılar.

Şahın gelişinin ikinci günü Atatürk, Beylerbeyi'nde sofracılara kızmış. «Çelebi'yi getirtin,» demiş. Emri alır almaz Tevfik Rüştü Aras'la beraber motora binip, Beylerbeyi Sarayına gittik. Sarayda Sabiha Gökçen:

— «Şah ne yapıyor?» diye sordu.

Ben de Şahın rahatının çok yerinde olduğunu söyledikten sonra:

— «Yalnız artık beni 'Efendi' diye çağırmayın. Ben 'Han' oldum. Bütün İranlılar beni 'Han' diye çağırıyor. Siz de öyle yapın,» dedim.

Bunu hemen Atatürk'e yetiştirmişler. Beni çağırttı:

— «Çelebi, duyduğuma göre Han olmuşsun. Şah Hazretleri yine konyak içiyor mu?»

— «Bir şişe şampanya, finkonyak veriyorum. Acaba hepsini mi, yoksa yarısını mı içiyor, bilmiyorum. Yalnız bildiğim gece şişeleri dolu veriyorum, sabahları boş buluyorum.»

Şah, ilk içkiyi bizde içti ama, yanındakilerin hiç biri perhizi bozmadılar. Ne kadar uğraştımsa, ağızlarına bir katre içki değirtemedim. Yalnız Nuri Conker bir ara Atatürk'e, ağzından şu sözleri kaçırdı:

— «Efendim, hizmetkârlar dolu şişeleri hatıra olarak saklıyorlar.»

Atatürk bu sözlere kahkahalarla gülmüştü.

ŞAHIN İSVİÇRE'YLE KONUŞMASI

DOLMABAHÇE Sarayında yine bir akşam yemeği sırasındaydı. Atatürk, konuklarını neşelendirmek için uğraşıyor, fakat Şah, tüm konukların içtiği sofrada içki içmemekte direniyor, mazur görülmesini istiyordu. Şahın dalgınlığı ve düşünceli hali Atatürk'ün gözünden kaçmamış olacak ki, bir şeye üzülüp üzülmediğini sordu. Şah da hiç bir üzüntüsü olmadığını, hayatının en güzel dakikalarını yaşadığını, yalnız İsviçre'de öğrenimini yapmakta olan ve çoktandır görüşemediği oğlu şimdiki Şah aklına geldiği için bir ara daldığını söyledi.

Bunun üzerine Atatürk, yaverine işaret etti. Birkaç dakika sonra İsviçre ile telefon hattı bağlanmış ve Şah, Atatürk'ün bu inceliğine hayran kalmıştı. Oğlu Rıza Pehlevi ile yaptığı görüşme sırasında telefon santralındaki kızlar, Şahın genç ve yakışıklı oğlunun sesini duyabilmek için araya girdiklerinden, bir türlü konuşma yapılamıyordu. Şah durmadan:

— «Duymuyorum, duymuyorum. Aradaki matmazeller çekilsin,» diye bağırıyordu.

Sonunda yaver Cevdet Bey emir verdi de, santraldaki kızlar aradan çıktılar. Şah oğluyla konuşabildi.

Telefon konuşması sırasında Şahın arkasında bulunuyordum. Belki bir emri olur diye. Oğluna, okulunu, derslerini, bir şeye ihtiyacı olup olmadığını sordu. Seyahatinin iyi geçtiğini söyledi. Oğluyla görüşen Şahın masaya döndüğü zaman üzerindeki dalgın halin kaybolduğunu ve neşelendiğini gördük. Önce içmek istemediği kadeh elindeydi ve şerefe kaldırıyordu.

İstanbul'da kaldığı süre içinde İran Şahına şehrin görülmeğe değer güzel yerleri gezdirildi. Kızkulesi'nin önünden geçerken İstanbul'un olağanüstü güzellikteki panoraması karşısında:

— «Bunun hemmisi (hepsi) İstanbuldur?» diye hayretle sordu. Hepsinin İstanbul olduğunu öğrendikten sonra da şöyle ekledi:

— «Allah sahibine bağışlasın. Gerçekten de çok güzel ve çok büyük bir şehir. İşitmiştim ama, bu derece güzel ve büyük olacağını sanmamıştım.»

Şah'a ayrıca Pendik ve Yakacık'a kadar otomobille bir gezinti yaptırıldı. Şah, Marmara'ya bakan sayfiye semtlerine hayran kalmıştı. Atatürk'e buraların çok güzel olduğunu ve ayrılmak istemediğini söyledi. Atatürk:

— «Ufak ufak köyler,» diye karşılık verince Şah dayanamadı:

— «Bunun neresi köy, hepsi birer büyük şehir haline gelmiş,» dedi.

Bu gezinti sırasında Suadiye plajına da uğranıldı. plaj yeni yapılmıştı. Deniz kenarında üzerinde mayosuyla boylu boslu genç ve güzel bir kadın dalışa hazırlanıyordu. Şahı görünce güzel bir atlayışla denize dalıp yüzmeğe başladı. Bunun yabancı değil de bir Türk kızı olduğunu öğrenince Şah çok şaşırdı. Hele kadınların erkeklerle beraber

aynı yerde denize girmelerinin serbest olduğunu duyunca hayreti büsbütün arttı. Sonra Atatürk'e şöyle dedi:

— «Maşallah, hanımlarınız yeniliği çok çabuk kabullenmiş görünüyor,» diye gördüğü yeniliklerden duyduğu hayranlığı belirtip, devrimlerimizi hararetle övdü.

ŞAHA BİN BİR GECE MASALLARI

İRAN Şahının Istanbul'a gelişi sırasında Beylerbeyi Sarayında özel bir ziyafet verilmiş, güzel sesli hafızlar, Şah'a unutulmaz bir gece yaşatmışlardı. Öyle sanıyorum ki Şah, Türkiye'de kaldığı süre içinde en çok Beylerbeyi Sarayındaki eğlenceleri beğenmiştir.

Beylerbeyi Sarayındaki eğlencelere dışardan kimse alınmadı. Şah, kendi mihmandarı Fahrettin Altay'dan başkasını istememiş. Kendisi de sadece bir nedimini getirdi. Şahla beraber gelenler, mihmandarlar ve dışişleri memurları o gece Park Otelde, ayrı bir sofrada ağırlandılar. Şah, Beylerbeyi'ndeki eğlencelerin dışarıya sızmamasını ısrarla istedi.

Beylerbeyi Sarayında Başbakan İsmet İnönü ile Meclis Başkanı da vardı. Dolmabahçe'den motorla Beylerbeyi'ne gelen Şahı, kapıda şık giyimli on beş kadar genç ve güzel kadın karşıladı. Bunlar o zamanki Istanbul'un saz şarkı ve dans artistleriydiler. Şaha takdim edilen kadınlar, önünde diz çökerek hükümdarı selâmladılar. O da gülerek kendilerine iltifatta bulundu.

Şaha önce Saray gezdirildi. Gece orada kalması ihti-

mali düşünülerek bir yatak odası hazırlanmıştı. Sarayın ortasındaki mermer havuzun kenarına yerleştirilen koltuklara oturuldu. Arkada güzel bir büfe ve orkestra vardı. Şah, önüne getirilen içki tepsisinden bir kadeh şarap aldı. Derken artistler şarkılar okumağa ve çeşitli gösteriler yapmağa başladılar. Genç kadınlar havuza atlayarak yüzüyor, sularla oynaşıyor, müziğin ahengine uyarak dans ediyorlardı. Şah, Bin Bir Gece Masallarını andıran bu şahane dekorun önünde keyiflenmiş, bir yandan şarap yudumluyor, bir yandan da gülümseyerek:

— «Çok güzel, çok güzel,» diyordu.

Bu sırada uzun boylu, çıplak, güzel bir artist, havuzun kenarına kadar gelip Şahın önünde durdu. Kadın saygılı bir şekilde önüne bakıyordu. Şah, kadının saçlarını okşayarak:

— «Allah bağışlasın. Çok güzel ve maharetlisiniz. Haydi içeri girin de giyinin. Sonra üşürsünüz,» dedi.

Şah, önünde rakseden çıplak kadınlar karşısında hiç bir hafiflik göstermedi. ciddi ve ağırbaşlıydı. Bu hali, oradaki herkesin takdirini çekmişti.

Şah, eğlencelerden sonra Beylerbeyi'nde yatmak istemedi. Gece yarısına doğru motorlara binilerek Dolmabahçe'ye dönüldü.

Bu olaydan yirmi iki yıl sonra 1956'da Istanbul'a gelen Şahın oğlu şimdiki Şah Rıza Pehlevi de, Beylerbeyi Sarayında, aynı havuzun başında, babasının oturduğu yerde, o zamanki eşi Kraliçe Süreyya ile oturarak Türk Musiki sanatçılarının çaldığı parçaları dinlemişti. Ne garip rastlantı...

İNGİLTERE KRALI NAHLİN YATINDA

İNGİLTERE Kralı 8. Edward'ın yurdumuza gelişi 4 Eylül 1936 tarihine rastlar. Kral, Nahlin yatıyla gelmişti. Ziyaret özel nitelikte olduğu için Windsor Dükü ünvanını taşıyordu. Böyle olduğu halde kendisine çok büyük karşılama töreni yapılmıştır.

Kral, İstanbul'a gelmeden önce Çanakkale Savaşı alanını gezmişti. Kralın mihmandarlığına, Çanakkale Savaşlarında Arıburnu Cephesi Kolordu Kurmay Başkanı olan Orgeneral Fahrettin Altay verilmişti. Kırk iki yaşlarındaki orta boylu, sırma saçlı, sivil giyimli Kral, Türk denizcilerinin denize çelenk atarak İngiliz denizcilerinin ruhlarını taziz ettiği bir deniz töreninde bulunmuş, Seddülbahir'deki İngiliz mezar ve anıtlarını gezmiş, kumandan gibi harita üzerinde savaşın geçtiği yerleri bir bir gözden geçirdikten sonra izin alıp burada fotoğraflar da çekmişti. Çanakkale'de halk, Krala sevgi gösterilerinde bulunmuştu. Bu arada Kral, Atatürk'e Amerika'da özel olarak yapılmış kapalı otomobile binerek oraları karış karış dolaşmış, Mehmet Çavuş Anıtı önünde Fahrettin Altay'a:

— «General, şunun önünde durun da sizin bir fotoğrafınızı çekeyim,» demişti.

Atatürk, konuk Kralı Tophane rıhtımında karşıladı. Kralın motorü yaklaştığı zaman Atatürk, deniz kenarından elini uzatmış, Kral da denizden elini uzatarak, denizle karanın birleştiği yerde iki hükümdarın büyük eli birleşmişti. O anda garip bir şey olmuş, Kralın motoru, Boğaz'ın hiç dinmeyen dalgalarıyla bir inip bir çıkıyordu. Kral, tam rıhtıma atlamak üzereydi ki, eli birden yere değdi ve tozlandı. O sırada Atatürk, Kralı rıhtıma almak üzere elini uzatmış bulunuyordu. Kral, bir mendille elini silip, öyle uzatmak istedi. Fakat Atatürk buna meydan vermedi:

— «Vatanımın toprağı temizdir Ekselans, elinizi kirletmez,» diye elinden tutup çıkarıverdi.

Atatürk, Tophane rıhtımından aldığı Kralı, Tepebaşı'ndaki İngiliz Sarayına kadar kendi üstü açık otomobiliyle götürmüştü. Caddelerde biriken mahşeri kalabalık, sevgi gösterilerinde bulunuyordu. Türkiye Cumhurbaşkanı ile, Anafartalar'da dize getirdiği İngiliz devletinin alınyazısını elinde tutan hükümdarın yanyana otomobilde görünüşü ayrı bir anlam, ayrı bir önem taşıyor, halk tarafından görülmemiş gösteriler yapılıyordu.

Atatürk, büyük konuğu saat on altı sularında Dolmabahçe Sarayının Somaki Salonunda kabul etti. Görüşme sırasında İngiliz büyükelçisi, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da hazır bulunmuştu. O akşam Dolmabahçe'de verilen ziyafet çok parlak olmuş, Atatürk'ün İngiliz Sarayında verilen ziyafetleri yakından bilen birisine hazırlattığı sofra, Kralı sanki büyülemiş, Atatürk'ün zekâsına ve inceliğine hayran kalmıştı. Öyle ki, bir punduna getirip Kral, tebrik ve teşekkürlerini sunarak, kendisini İngiltere'de sandığını bile söylemişti.

Yemek sırasında hoş mu, yoksa nahoş demek mi gerek, kestiremiyeceğim bir olay geçti. Garsonlardan biri,

fazla heyecanlandığı için mi nedir, elindeki büyük porselen tabakla yere yuvarlandı. Sofradakilerin utanç içinde önlerine baktıkları anda Atatürk, sanki hiç bir şey olmamış gibi Krala doğru eğilerek «bu millete her şeyi öğrettim, fakat uşaklığı öğretemedim,» diye hem meseleyi kapattı, hem de ortalığı neşeye boğdu. Garsona da «Vazifene devam et» emrini verdi.

Kral, değişik adla, Duc de Lancstre olarak geldiğinden tören de ona göre olmuştu. Dolmabahçe Sarayında ağırlandıktan sonra bir seyyah gibi gezmeğe başladı. Kralın yanında gezdirdiği, gazetelerin yol arkadaşları diye söz ettiği kadınlar dikkati çekiyordu. Bunlar Nahlin yatının gizli konuklarıydılar. İstanbullular arasında, bu kadınlardan gencine Kralın âşık olduğu söyleniyordu. Kral geceleri Park Otele bu kadın konuklarla beraber gitmekten çekinmiyor, yaverlerinin bu kadınlarla dansedişlerini seyrediyordu.

İngiltere Kralı, İstanbul'a gelişinde Barbaros Hayrettin Paşanın Beşiktaş'taki türbesine çelenk koymak istemiş. Bugünkü Beşiktaş Parkındaki Barbaros Anıtının bulunduğu yerde Abdülhamid'in Beşiktaş Muhafızı 7-8 Hasan Paşanın türbesi var. Atatürk, Beşiktaş'a gidip, türbeyi görmek istiyor.

— «Barbaros'un Türbesi bu mu?» diye soruyor.

— «Hayır Paşam. Bu 7-8 Hasan Paşanın Türbesi,» diyorlar.

— «Burada ne işi var 7-8 Hasan Paşanın. Barbaros'un kanatları altına girmiş.»

Türbenin onarılmasını ve çevresinin park haline getirilmesini emrediyor... Hasan Paşa Karakolu ile Türbe kaldırılıp, duvar yıkılıyor. Barbaros'un Türbesi meydana çıkıyor. Meydan onarılıyor, oduncular iskelesi kaldırılıyor. Hamidiye Çeşmesi de Spor ve Sergi Sarayı alanına nakledi-

liyor. Bütün bunlar üç gün içinde oluyor. Kral da getirip çelengi koyuyor.

Yurdumuzda üç gün kalan İngiltere Kralı, birçok gezintiler yapmış, konuklar onuruna bir de deniz gezisi düzenlenmişti. Konuk hükümdardan, Moda'ya yapılan bir deniz yarışını görmesi rica edilmiş, sporsever İngilizler de bu isteği seve seve kabul etmişlerdi.

Ertesi gün, Kral ve yanındakiler Nahlin yatıyla Moda yarış alanına geldi. Biz de Atatürk'ün bulunduğu Ertuğrul yatıyla aynı yere vardık. Takvimler 6 eylülü gösteriyordu. Nahlin yatıyla Ertuğrul yatı yanyana bağlandılar. Kral yalnız olarak Moda Deniz Kulübüne çıktı. Biraz sonra da yatına döndü. Bir ara İngiliz büyükelçisi Ertuğrul'a gelerek Atatürk'e Kralın gelmek istediğini bildirdi. Az sonra Kral, yanında İngiliz büyükelçisi ve üç kadın olduğu halde Ertuğrul yatına çıkıyordu. Atatürk, konukları merdiven başında karşıladı. Güvertede oturup bir süre konuştular. Bu konuşmalarda Atatürk'ün yanında Hükümet üyeleri de bulunuyordu: O zamanın Başbakanı Celâl Bayar, İsmet İnönü, Fethi Okyar ve başkaları...

MADAM SİMPSON'A SUNDUĞU KAHVE

İNGİLTERE Kralı 8. Edward ve öbür konuklar Ertuğrul yatındayken kendilerine Türk kahvesi verildi. Servis, usulen konuklardan değil, ev sahibinden başlıyordu. Bu yüzden önce iki kahve getirdim. Atatürk'ün yüzüne baktım. Böyle zamanlarda O'ndan mimikle emir almayı alışkanlık haline getirmiştim. Başının değil, gözünün en küçük bir hareketiyle ne demek istediğini hemen anlar, ona göre hareket ederdim... Atatürk hemen gözüyle Kralı işaret etti. Götürüp kahveyi Krala sundum. İkinci kahveyi de Atatürk'e götürdüm. Fakat nedense kahveyi içmedi. Ayağa kalkarak Madam Simpson'a kendi eliyle sundu. Atatürk, kadınlara karşı her zaman nazik ve saygılıydı. Toplum içinde kadının rolünün önemini, fırsat buldukça savunurdu. Kahveyi misafire verdikten sonra da bana dönerek:

— «Bana da bir sade kahve getir,» diye emir buyurdu.

İşte Atatürk'ün eliyle kahve sunduğu kadının «Madam Simpson» olduğunu o zaman öğrendim. Kral da Madamla çok fazla ilgileniyordu. Fakat nedense çok düşünceliydi. Pek keyifli olan Atatürk'ün neşesine istemeyerek katılır

gibi bir hali vardı. Onu neşelendirmek ve kederini dağıtmak için Atatürk tüm zekâsını kullanıyordu denebilir.

Madam Simpson, bir ara elindeki dürbünle yerinden kalkınca, Kral da başıyla Atatürk'ten izin isteyerek yerinden kalkıp, Madamın arkasından gitti. Bu ayrılış biraz uzayınca, Atatürk fısıltı halinde :

— «Kralın Madama karşı zaâfı olduğunu görüyorum. Korkarım ki, tahtını bu kadın yüzünden kaybedecek,» dedi.

Nitekim zaman, İngiltere tahtının akıbetini daha önceden gören Atatürk'ü haklı çıkaracak, kısa bir süre sonra Yirminci Yüzyılın en büyük aşklarından biri ortaya çıkmış olacaktı. Dillere destan olan bu macera, İngiliz Kralı 8. Edward'ın taht ve tacından çekilmesiyle mutlu bir sonuca erişecek, Madam Simpson, Windsor Dükünün eşi olacaktı.

O gün yattaki görüşme çok samimi bir hava içinde geçmiş, Kral Atatürk'ün gönderdiği iki sandık sigara için teşekkür ederek :

— «İçimi çok güzel. Alışmaktan korkuyorum. İngiltere'ye gittikten sonra bunlardan bir miktar daha göndermenizi rica edeceğim,» demiş. Atatürk ise :

— «Emredersiniz,» diye karşılıkta bulunmuştu.

Kral da Atatürk'e iki sandık viski göndermişti. Atatürk, bu viskilerden çok hoşlandığını, içerken daima onu hatırlayacağını söylüyordu.

Yatta Kralın sevgilisi büyük ve saygılı bir çevrede bulunmanın da verdiği bir serbestlik içinde gülerek konuşuyor ve kendisiyle konuşanları hayran bırakıyordu. Bu pozu bir fotoğraf tespit etmişti o zaman.

Moda'da yelken yarışları başlamıştı. Kral çok sevdiği bu deniz sporunu zevkle seyretti.

Moda'dan Florya'ya doğru hareket ettik. Marmara kıyıları boyunca Istanbul cami siluetlerinden Kral bir türlü

gözlerini ayıramıyordu. Konuşulan konu da minare ve Ayasofya'ydı. Onları Florya'ya bırakıp döndük.

Kral onuruna sonra Florya'da bir kokteyl parti verildi. Güzel bir büfe hazırlanmıştı. Çay içildi, pasta yenildi.

Kral ve kadınlar, deniz köşkünü ve süslemesini çok beğenmişlerdi. Madam Simpson, glayöl çiçeklerine hayran kalmıştı. Kral deniz kenarından bir avuç kum alarak «ne ince, ne güzel kum,» diye gösterirken, Atatürk, Madam Simpson'a dönerek :

— «Kral Hazretlerini yazın tekrar buraya getirmeyi sizden beklerim,» diyordu. Kral da Atatürk'ü İngiltere'ye davet ediyor ve kendisi gibi değişik isimle gelirse, daha rahat edebileceğini söylüyordu.

Çok tatlı ve samimi geçen konuşmalardan sonra hareket hazırlığı görmek üzere oradan ayrıldı. Kral Nahlin yatını İstanbul'da terk edecek ve trenle gece saat yirmi üçte Avrupa'ya gidecekti. Kralın hareketinden önce Sirkeci istasyonu hınca hınç dolmuştu. Bir cemile olmak üzere Atatürk, kendi trenini hazırlatmış ve Kralın emrine vermişti. Konukları bekliyordu.

Kral tam vaktinde istasyona geldi. Görülecek bir manzaraydı Kralın uğurlanışı. Samimi şekilde vedalaştılar. Kralın yanındaki hanımlara, Atatürk tarafından Florya Köşkünde beğendikleri o Glayöl çiçeklerinden buketler verilmişti. Kadınlar, bu buketleri göğüslerine dayayarak vagonun arka balkonuna çıkıp, uğurlayıcıları gülümseyerek selâmladılar... Atatürk, bununla da kalmamış, konuk hanımların çok beğendikleri o çiçeklerle kalacakları kompartımanın içini donatmıştı. Bu incelik karşısında hanımlar, şaşkınlıklarını saklayamadılar.

Madam Simpson çirkin, fakat kültürlü bir kadındı. Atatürk'ün bindiği beyaz trenle Viyana'ya seyahat ederken, oradaki hizmetkârlar, haklarında birçok ilginç şeyler anlattılar sonra. Madam Simpson'a zenci bir metrdotel ge-

lip, emir alıyor, bir famdöşambr da pijamalarını giydirip çıkarıyor, kordelâsını bağlıyor, hazırlıyormuş. Gezi boyunca Madam Simpson'la Kral oturdukları yerde viski içip kitap okumuşlar. Madamın, bütün vücudunu saran yeşil kırmızı rengârenk pijaması, hizmetkârların aklından çıkmamış. Her halde şimdiye kadar böyle bir şey görmediklerinden olacak. Kadın yalnız başına yatıyor, gece gündüz kitap okuyorlarmış. Sonunda duyduk ki, asil olmayan bu madam yüzünden Kral tahtı bırakmış. Çok isabet etmiş. Devlet adamlığı ne kadar zor. Protokol var, nefes alamaz insan. Adım atışı bile kontrol altında. Dilediği gibi yaşadı ve öldü.

EMİR ABDULLAH'IN YATLA GEZİSİ

ÜRDÜN Emiri Abdullah 1937 yılının haziran başlarında yurdumuzu ziyaret ediyordu. Emir Abdullah, gençliğinin en güzel dönemini İstanbul'da Emirgân, Çamlıca yalı ve köşklerinde safa sürerek geçirmiş, Birinci Dünya Savaşı başında babası Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'in, Osmanlı İmparatorluğuna karşı açtığı ayaklanma bayrağı altında önemli bir rol oynamak üzere buradan ayrılıp gitmişti. İstanbul'dan Hicaz'a ağlaya ağlaya giden Emir Abdullah, daha sonra milletvekili olarak birkaç kez gelip gittikten sonra yirmi yıl önce ayrıldığı İstanbul'a bir hükümdar olarak gelmiş bulunuyordu. Politika değişmiş, geçmiş unutulmuş ve Emir, samimi bir şekilde tantanayla karşılanmış ve ağırlanmıştı. Emir önce Ankara'ya gelmiş, sonra da Atatürk'le birlikte özel trenle İstanbul'a hareket etmişlerdi.

Emiri karşılamak için İstanbul'da büyük bir hazırlık göze çarpıyordu. Taklar kurulmuş, caddeler Ürdün ve Türk bayraklarıyle donatılmıştı. Ertuğrul yatı hazırlanmış, Haydarpaşa rıhtımında bekliyordu.

İki büyük devlet adamı Haydarpaşa garında parlak bir törenle karşılandı. Vali Muhittin Üstündağ, karşılama ha-

zırlıklarıyle kendisi uğraşmıştı. Bu tür karşılamalarda alışılmış her şey yerine getirilmişti.

Emir Abdullah, Ertuğrul yatıyla Dolmabahçe rıhtımına çıktı. Dolmabahçe Sarayında Özel Dairede konuk edildi. O sırada Ertuğrul yatına bir emir geldi :

— «Florya Köşküne gidiniz,» deniliyordu.

Yatta gerekli hazırlıkları bitirdikten sonra Florya Köşküne gittik. Burada Emir onuruna bir müzik ziyafeti de çekildi. Hatırımda kaldığına göre Münir Nurettin Selçuk, Mesut Cemil Tel, kemanî Reşat Erer, Refik Fersan, Fahire Fersan, Vecihe Daryal, Cevdet Kozanoğlu, öğle yemeğini yiyen Emire, Türk Sanat Müziğinden seçme parçalar dinlettiler. Musiki faslının daha başında Emirin yüzündeki anlam birdenbire değişmiş, elindeki çatalı tabağının kenarına bıraktıktan sonra masadaki öbür konuklara eliyle «sus» işareti yaparak şöyle demişti:

— «Böyle bir musikiyi dinlerken yemek yenilmez. Önce dinleyelim, sonra yeriz. Yemeğimiz soğursa da ziyanı yok.»

Saz takımı, yemek soğumasın diye faslı kısaltti ama, Emirin yanaklarından kır sakalına doğru süzülen yaşlara yine de engel olamadı.

Emir Abdullah Florya'ya gittiğinde Atatürk O'na Ülkü'yü de tanıtmıştı. Ülkü, ömründe ilk kez böyle sarıklı, cübbeli bir adam gördüğü için merakla gidip kucağına oturdu ve onu soru yağmuruna tuttu :

— «Niye böyle bembeyaz uzun entari giyiyorsunuz? Niçin başınıza bu bezleri sarıyorsunuz? Atatürkçüğümün sakalı yok, sizin neden var?»

Emir, çok sevdiği çocuğa şu karşılığı vermişti :

— «Bizim memleket çok sıcak olduğu için böyle giyiniriz. Sakal da bizde adettir küçük hanım.»

Emir Abdullah, gittikten sonra Ülkü'ye güzel bir hediye göndereceğini vadetmiş ve hediyesini de yollamıştı.

Emir Abdullah Türkiye'yi ziyaretinde Atatürk'e hayran kalmış ve bu hayranlığını şu cümlelerle belirtmişti :

— «Atatürk'ü Ankara'da ilk kez gördüm. Ondan önce yalnız resimlerini görmüştüm. Bu resimler bile, O'nun yorgun bir ülkeyi birdenbire diriltecek kudretli bir yaradılışta olduğunu anlatıyordu. İstanbul'daki görüşmemde ise Atatürk'ü daha başka türlü gördüm. Aklını, düşüncesini, sevgisini olanca gücüyle ulusuna ayırmış çok büyük bir adam. Kendisini gören her halde O'na kayıtsız şartsız inanır. Gözlerinin ışınlarında, muradını karşısındakine kabul ettirecek şaşılacak bir güç var.»

Ürdün Emirinin Yalova gezisi ise unutulmaz anılarla doluydu. Ertuğrul yatına Emir Abdullah, mihmandarı, yaveri ile geldi. Yalova'ya doğru yola çıktık. Emir'in yatla yapılan bu Marmara gezisi çok hoşuna gitmişti. Uzun süre yatın denizde bıraktığı köpükten izlere daldı. Yapayalnız yemeğini yedikten sonra biraz yatmak üzere kamaraya indi. Bana da «Ada önüne gelince beni kaldırın,» diye emir verdi.

Yat ada önlerine gelmişti. Emiri uyandırmak üzere kamaraya inince bir de ne göreyim? Emir Hazretleri soyunmadan yatmış. Ayağında reye pantolon, başından keyfiyesini çıkarmış... Kırçıl sakallı Emir, aslında çok güzel bir yüze sahipti. Fakat onu güzel ve heybetli gösteren, başındaki keyfiyesi imiş. Onu çıkarınca, saçsız başı cascavlak meydana çıkmış.

Bir süre onu bu haliyle seyrettim. Uyandırıp uyandırmamak arasında kısa bir duraklama geçirdikten sonra emrini yerine getirdim. Emir keyfiyesini hemen başına koyduktan sonra Adaları seyretmek üzere güverteye çıktı.

Saat on altı sıralarında Yalova'ya geldik. Bütün Yalova Emiri karşılamağa çıktı. Başta Şehir Bandosu olduğu halde ellerinde bayrak sallayan öğrenciler ve kalabalık bir halk topluluğu, büyük şenliklerde bulundu. Alkışlar ara-

sında otomobiline bindi ve banyoların bulunduğu yere hareket ettik.

Burada Atatürk'ün kendisine ait köşkünde konuk edildi. Emir onuruna bir gün önce saz ve musiki heyeti olarak Florya Köşküna gönderilen Münir Nurettin yönetimindeki kemanî Reşat Erer, Refik ve Fahire Fersan, Vecihe Daryal, Cevdet Kozanoğlu, Mesut Cemil Tel ve iki hanende Emirin isteği üzerine, Yalova'ya getirtilmişti. Emir, müzik faslından o kadar memnun kalmıştı ki, Ürdün'e döndükten sonra Atatürk'e yazdığı mektuplarda Türk Musikisi hakkındaki beğenilerini bildirmeden yapamamıştı.

Hatta Emirin gidişinden beş ay sonra Atatürk, aldığı mektupların da etkisiyle aynı saz ve musiki heyetini Dolmabahçe Sarayına çağırmış «Ürdün Emiri her mektubunda ısrarla sizden dinlediği musikiden söz ediyor ve bana teşekkürlerini bildiriyor,» dedikten sonra Emire çalınan parçaları tekrarlattırmış ve sonunda şunları eklemişti :

— «Şimdi Emiri neden böyle teshir ettiğinizi anlıyorum. Biz çok kere bu musikinin haysiyetini bulamıyoruz. İşte bu dinlediğimiz gerçek Türk musikisidir, yüksek bir medeniyetin musikisidir. Bu musikiyi bütün dünyanın anlaması gerektir. Onu bütün dünyaya anlatabilmek için milletçe bugünkü medenî dünyanın seviyesine yükselmemiz gerektir.»

Emir onuruna Yalova'da verilen alaturka müzik ziyafeti çok güzel oldu. Gerçekten eşsiz bir gece yaşadık. Saz ve şarkılar gece yarısına dek sürüp gitti. Türk Müziğinin ahengine kendini kaptırarak huşu içinde müzik dinleyen Ürdün Emiri, o gece Münir Nurettin Selçuk'a bir hayli iltifatta bulunmuştu.

Gece yarısından sonra müzik faslına son verildi. Meclis de dağıldı. Herkes yatak odalarına çekildi. Konuklar sabah geç kalkar diye düşünmüştüm. Fakat Emir Hazretlerinin sabah karanlığında kalktığını görünce şaşırdım. Sabah

namazını Yalova'nın zümrüt gibi göründüğü balkonda kılmıştı. Namaz bittikten sonra eliyle işaret ederek beni çağırmış, zevkin sabah namazında olduğunu söylemişti.

Emir Hazretlerine güzel bir kahvaltı hazırladım. Kahvaltıdan sonra otomobile binerek Baltacı ve Millet Çiftliklerini gezdi. Yalova gezisi öyle sanıyorum ki, Emirin çok hoşuna gitmişti. Tekrar Ertuğrul yatına binerek İstanbul'a döndük. O geceyi Dolmabahçe Sarayında geçiren Emir, bir gün sonra yurdumuzdan ayrılarak Ürdün'e döndü.

ROMANYA KRALI II. KAROL'UN GELİŞİ

ROMANYA Kralı II. Karol, 18 Haziran 1938 cumartesi günü İngiltere Kralı 8. Edward'ın İstanbul'a geldiği Nahlin yatıyla yurdumuza gelmişti. Yatı İngiltere'deki bir konttan kiralamıştı. Kral yurdumuzu resmen ziyaret etmiyor, İngiltereye yaptığı yarı resmi bir geziden dönerken uğruyordu. Yat yine Dolmabahçe önlerinde demirlemişti.

Kralın gelişinden hiç kimsenin haberi yoktu. Ne Bükreş'teki elçiliğimiz, ne de yurdumuzdaki Romen diplomatları bu konuda resmi makamlarımıza hiç bir bilgi vermemişlerdi.

O sırada, iki aydan beri Savarona yatında hasta bulunan Atatürk'ün çağrısına gitmekte olan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Nahlin yatını Dolmabahçe önlerinde demirlerken görünce, önce çok şaşırdı, sonra bindiği motorun yolunu değiştirdi. Çünkü o sırada yatta Krallık forsu dalgalanmağa başlamıştı. Eğer doğrudan doğruya Savarona'ya gitseydi, Atatürk'e «Kralın gelişinden haberim yok,» nasıl diyebilirdi. Önce durumu öğrenecek, sonra da Atatürk'e bilgi verecekti.

Tevfik Rüştü Aras, sonradan Atatürk'e anlatırken duy-

muştum. Nahlin yatına yaklaştığı sırada küpeşteye dayanmış Kralın yanında rüzgârda kızıl saçları uçuşan, güzelliği dillere destan ateşli sevgilisi Madam Lupesku'yu da görmüş. Fakat zarif ve centilmen olarak bilinen Kral, nedense «hoş geldiniz» deyip, sabah sabah bir kadeh Rumen şampanyası sunduğu Dışişleri Bakanımıza sevgilisini tanıştırmamış. Yanında kadın yokmuş gibi davranmış. Kral Karol, Tevfik Rüştü Aras'a şöyle demiş :

— «Reisicumhur Hazretleri ile tanışmak istiyorum Ekselans. Ne kadar çabuk olursa, o kadar iyi.»

Tevfik Rüştü Aras da, Atatürk'ün hasta olduğunu, eğer karşı ziyaret istemezse, isteğini Atatürk'e duyuracağını söylemiş. Kral Karol, bu görüşmede, o sırada İstanbul'da bulunan Romen elçisini bile yanına almak istememiş «Atatürk'le iki dost olarak konuşmak istiyorum,» demiş.

Tevfik Rüştü Aras, oradan Savarona'ya gelerek yatta gördüklerini ve Kralın isteğini Atatürk'e anlattı. Atatürk :

— «Kaptan dürbünle baktı. Yatta kadın da varmış. Acaba yalnız mı gelecek, yoksa onu da getirecek mi?» diye sordu. Bakan, buna pek sağlıklı bir karşılık veremeyince şöyle ekledi :

— «Pek takatsizim. Ama bir gayret edip deneyelim. Ayıp olmasın. Mademki buraya kadar gelmiş. Belki bir derdi vardır adamın. Sakın Südet'ler için gelmiş olmasın.»

Atatürk, o gün öğleden sonra saat on altı sularında Kral Karol'u kabul etti. Kral yalnız gelmiş, sevgilisi Lupesku'yu getirmemişti. Savarona'nın merdiveni başında başyaver Celâl Bey tarafından karşılanıp, Cumhurbaşkanlığı yazı odasına götürüldü. Atatürk'ün üzerinde açık gri bir kostüm, beyaz ipek gömlek ve düz yeşil bir kravat vardı. Yanında Dr. Neşet Ömer İrdelp de bulunuyordu. Atatürk, hastalığı nedeniyle doktorun sürekli olarak kontrolu altında tutuluyor, yemeklerde perhiz yapmasına elden gelen tüm dikkat gösteriliyordu.

Krala ilkin kahve, sonra limonata, ardından kedi dili (Lange chat) bisküvi verildi. Kralla rakı içilmedi. Bazı hatıra kitaplarında Romen Kralıyla içki içildiğine değinilerek ilgi çekici bir parmak hikâyesi anlatılır ki, bunun aslı yoktur. Parmak hikâyesi bir başka zamana aittir. Aslı olmayan bu anıya göre Atatürk, Romen Kralı için bir sofra kurdurmuş. Fakat sofraya içer korkusuyla içki konulmamış. Çeşit çeşit maden suları sıralanmış. Konuğa protokol gereğince hiç değilse bir kadeh içki sunmak gerekiyor. Kral içki içerken ev sahibinin içmemesi tuhaf kaçacak. Onu saymamak gibi bir şey olacak. Atatürk durumu Neşet Ömer'e açınca doktor buna şiddetle karşı koymuş. Bir devlet hükümdarına içki sunmamanın ne kadar ayıp kaçacağını Neşet Ömer de çok iyi biliyor. Fakat ne var ki, Atatürk'ün sağlığı, ondan çok daha önemli. Hastalığı artmasın da, varsın Romen hükümdarının hatırı kalsın.

Fakat Atatürk, olağanüstü kandırma gücüyle doktoru çabucak buna razı ediyor. Aralarında kısa süren pazarlık sonunda şuna karar veriliyor: Sofraya içki konacak, fakat Atatürk, kendi kadehinden ancak bir parmak içecek. Doktor bunu sofracılara, hizmetkârlara tembihliyor. Bir parmaktan fazla içki kaçırılmamasını istiyor.

Sofraya çeşit çeşit içkiler geliyor. Atatürk, kadehini doldurmağa hazırlanırken, parmağını yanlamasına doğru değil de, dikine doğru tutuyor ve sofracılara parmak boyu doldurttuğu kadehini doktora doğru uzatarak «doktor, bir parmak dememiş miydin?» diye soruyor.

Atatürk'ün zekâ ve espri gücünü yansıtan bu hoş fıkrayı kim uydurmuş bilmiyorum ama, o gün Kralla Atatürk arasında içkinin ne katresi içildi, ne de sözü edildi.

Romen Kralıyla görüşme bir buçuk saat kadar sürdü. Atatürk, konu Balkan Antantı'na geçtiği için hastalığını unutmuş, konuştukça konuşuyor, bu hal de O'nu halsiz düşürüyordu. Atatürk'ün jestleri, mimikleri, sesinin tonu kar-

şısında Kral, büyülenmiş gibiydi. Tercümanın sözlerinden çok, Atatürk'ün jestlerine ve sesinin ahengine daldığı belli oluyordu. Doktor ve görevliler bir köşeye çekilmiş sahnenin heyecanı içinde konuşmaları izliyorlardı.

Atatürk yanılmamıştı. Kralın gelişi Südetlerle ilgiliydi. Kral, Atatürk'le konuşmağa başladıktan sonra şunları söylemişti :

— «Uluslararası durum pek nazik. Durumun en kritik noktası da Südetler. Çekoslovakya çok inatçı bir yol izliyor. Beneş çok güçlük çıkarıyor. Balkan Antantı'nın çıkarları, Çekoslovakya'nın biraz uysal hareket etmesini gerektirir.»

Atatürk çok iyi Fransızca bildiği halde, Devlet Başkanı olarak yabancılarla konuşurken yalnız Türkçe konuşur ve tercüman kullanırdı. Romanya Kralıyla da konuşurken böyle yaptı. Tercümana şöyle dedi :

— «Kral Hazretlerine söyleyiniz. Çekoslovakya bizim dostumuzdur, fakat kendilerinin müttefikidir. Çekoslovakya dostlarından olduğu gibi müttefiklerinden de böyle durumlarda yardım umar. Kral Hazretleri Beneş'in güçlük çıkardığından söz ediyorlar. Bir devlet başkanının ilk görevi, yurdunu savunmaktır. Çekoslovakya'dan büyük bir toprak parçası koparılmak istenirken Cumhurbaşkanı Beneş ne yapsın yani? Kolaylık mı göstersin? Siz bunu yapabilir misiniz?»

Kral geldiğine geleceğine bin pişman olmuştu. Karşısındaki hasta, bitkin Cumhurbaşkanı değil, kükremiş bir aslandı sanki. Atatürk'ün karşısında kekelemeğe başladı:

— «Ekselans, biz de durumu anlıyoruz ama, Almanya'nın tehditleri karşısında telâşa kapılıyoruz,» diyebildi.

Bundan sonra konuyu değiştirip, havadan sudan konuşulmağa başlandı. Sonunda görüşme bitti. Atatürk, hastalığına rağmen yine zinde bir halde Kralı Savarona'nın is-

kelesine kadar getirip, uğurladı. Bu sırada Atatürk'ün büyük gayret sarfettiğini gördüm.

Sonradan anlattıklarına göre Kral Karol, hayatının son günlerini yaşayan bir büyük insan karşısında tarifsiz üzüntüye kapılmış ve yatın merdivenlerini inerken: «Sizin için bilmem ama, bizim için daha iki yıl yaşaması gerek,» demiş.

SAVARONA YATININ ÖYKÜSÜ

ATATÜRK sık sık deniz yoluyla da yurt gezilerine çıktığı için dört başı mamur bir yata ihtiyaç vardı. Eski devirden kalma Ertuğrul yatı, bir gün sert bir havada Karadeniz'de batma tehlikesi geçirdiği için kullanılması sakıncalı bulunuyordu. Atatürk denizi çok seviyordu, deniz âşığıydı. Son zamanlarda sağlık durumu, onun denizden uzaklaşmasının doğru olmadığını da ortaya koyduğundan bütün bunları gözönünde bulunduran Hükümet, O'na ulusun bir armağanı olarak Amerikalı milyarder bir kadından çok ucuza bulduğu Savarona yatını almıştı. Sağlık durumunun düzelmesi için alınan bu yatta Atatürk ne yazık ki, çok beğendiği ve sevdiği halde ancak elli gün kalabilmiş, sonra Dolmabahçe Sarayına alınmıştı.

Savarona'nın planları dünyanın ne ünlü gemi yapımcılarından Amerikalı mühendis William Frances Gibbes tarafından hazırlanmış ve 29 Temmuz 1930'da Almanya'da Blohom Voss tezgâhlarında yaptırılmış, 28 Şubat 1931'de de denize indirilmişti. İşsizlikten o zamanlar bir sandal bile yapamayan bu firma, Savarona'nın yapımı için tüm hüner ve sanatını gösterip, gemi yapımında kalburüstü bir yapıt ortaya koymuştu.

O tarihte sahibine on milyon dört yüz bin dolara mal olan Savarona, denize indirildikten sonra iki kez dünya turu yapmıştı. Yatla altmış üç gün dünyayı dolaşan Misis Rich M. Cadwalader, vatanına dönünce Amerika Hükümeti, yat dışarda yapıldığından yapım masrafı kadar vergi istedi. Sahibinin malî vaziyeti bozulduğundan bu vergiyi ödeyemedi. Zaten Misis Cadwalader kocasını yitirmiş, hayatta yapayalnız kalmıştı. Yattan hevesini aldığı, üstelik Amerika'ya da sokamıyacağını anladığı için Hamburg limanında satışa çıkardı.

Türk heyetinin Savarona'ya istekli olması karşısında Krupp harekete geçmişti. Hem müşterisini elinden kaçırmak istemiyor, hem de Alman deniz endüstrisinin tekrar yapılmaz bir başyapıtı olan yatın kendi ellerinde kalması için satın almak istiyordu.

Krupp'un bu düşünceyle harekete geçmesi, Alman Hükümetinin Savarona'yı haczetmesiyle sonuçlandı. Yatı satın almamız tehlikeye girmişti. Haciz kararı, Almanya ile Amerika arasında siyasal bir olayın doğmasına neden oldu. Atatürk'e karşı sempatisi olan Amerika Cumhurbaşkanı Roosewelt, yatın bizim tarafımızdan alınmasını istediğinden, Savarona'ya konulan hacize misilleme olarak Amerika limanlarına girecek ilk Alman gemisinin haczedilmesini emretti. Bu sırada ünlü bir Alman transatlantiği New York limanına girmek üzereydi. Bunun üzerine Hitler'in işe elkoymasıyla Savarona üzerindeki haciz kaldırıldı ve yat bir milyon iki yüz elli bin Türk Lirasına satın alındı. Bu olaydan sonra satın alma işleminin Almanya'da yapılması uygun görülmediğinden yat, Amerikan bandırası altında İngiltere'deki Southampton limanına getirildi. Yata ilk kez o zamanki Alman Başbakan Yardımcısı Von Papen istekli olmuştu ama, bizim komisyoncular açıkgöz davranıp, kadını yatı Atatürk'e satması için razı etmişlerdi. Böylece

Amerikalıların sevgisi yüzünden Hitler'in istediği yat ona kısmet olmadı.

Yatın İngiltere'den alınışı sırasında ben de bulunduğum için kısaca Savarona'nın öyküsünü buraya koymak yerinde olacaktır. 1938 ilkbaharında trenle Sofya, Belgrad, Münih, Strazburg, Paris, Dünker, Londra üzerinden Savarona'yı almağa gittim. Soğuk bir Mart günü Londra'ya üç saat uzaklıktaki Southampton limanına vardık. Burada 24 Şubat 1938'de yat Türk ekibi tarafından zaten teslim alınmıştı. Savarona'ya büyük bir törenle Türk bayrağı çekildi. Bayrak çekme töreninde İngiliz Bahriyesinden amiral ve komutanlar, şehrin ileri gelenlerinden birçok kimse vardı. Londra büyükelçimiz Fethi Okyar ile elçilik ileri gelenleri hazır bulunmuştu.

Geminin alınmasında Cumhurbaşkanlığı Umumi Kâtibi Hasan Rıza Soyak, Ulaştırma Bakanlığı Müsteşarı Sadullah Güney, Nakliyat Şefi Burhanettin, mühendis Naci Ark ile komisyoner olarak Avrupa'da bulunan Zeki adlı bir kişi ve nüktedan Bal Mahmut (Baler) vardı.

Savarona'dan önce Almanya'da Krupp fabrikaları ile bir yat sipariş etmek için bir heyetimiz görüşme halindeydi. Güneş-Dil adı verilecek bu yatın planları da hazırlanıyordu. Fakat heyet, yeni yapılacak bir yatın uzun zaman alacağını hesaplayarak, o sırada satışa çıkarılan Savarona'yı almayı daha elverişli bulmuştu.

Limanda bir ay kadar kaldık. Yatın dış kısmı beyaza boyandı. İçersinde yapılacak değişiklikler için İngilizler çok para istediklerinden, İngiltere'den ayrılıp Hamburg limanına gittik. Yat Hamburg'ta yapıldığı için Almanlar değişiklik konusunda hiç zorluk çekmemişlerdi. Burada beş hafta kalan yat, 22 Mayıs 1938 günü hareket etti. 1 Haziran'da da İstanbul'a geldik. Florya önlerinde bizi polis ve gümrük memurları karşıladı. Dolmabahçe Sarayı önlerine geldiğimiz sırada Atatürk, Acar motoruyla yata geldi.

Atatürk'ü bu nedenle tam iki buçuk ay görmemiştim. Heyecanla ve özlemle merdivenleri çıkmasını bekliyordum. Hemen yanına koştum. Fakat daha ilk bakışta hasta olduğunu sezdim. Yüzü solmuş, incelmiş, karnı şişmişti. Atatürk'e kaygıyla ve dikkatle baktığımı gören Kılıç Ali :

— «Neden bu kadar dikkatli baktın Çelebi? Merak etme bir şey yok,» diye benim hayretimi yatıştırmak istedi. Ama kandıramadı.

Yata hemen yerleşildi. Gerekli eşyalar taşındı. Atatürk, yatın mobilyasını, Amerikan zevkini çok sevmişti. Çünkü yatın sahibi ince zevkliydi. Yatın içindeki eşyaların bir kısmı, Fransa'daki müzelerden aslı gibi taklit olunarak yaptırılmıştı. Birçok köşeleri tarihî eşyalarla bezenmişti.

Atatürk'ün Savarona'ya ilk geldiği gün İngiltere'den dönmüş olan İş Bankası Genel Müdürü Muammer Eriş de, gezisi hakkında bilgi vermek üzere Saray'a gelmişti. Atatürk, Muammer Eriş'i de yanına alarak Savarona'ya geçti. Yata adımını atar atmaz, hasta ve halsiz oluşuna bakmadan, görülmesi gerekli olan her yerini gezip dolaştı. En ince ayrıntılarına dek yatı bir bir inceledi. Kendi yatacağı yerden başka, arkadaşlarının yatacakları kamaraları özenle baştan sona dek gözden geçirdi. Tüm gezilerinde de böyle yapar, gidildiği her yerde öncelikle arkadaşlarının ve beraberindekilerin yatacakları yerleri görür, onların rahat edebilecekleri kanısına vardıktan sonra kendisine ayrılan bölümü gözden geçirirdi. Bencil hiç bir yönü yoktu. Kendisini daima yakınlarından sonra düşünürdü. Yanındakilerin dinlenecek durumda olmadığını görürse, kendisi için hazırlanan daire ne kadar konforlu olursa olsun, orada kalmak istemez, bir bahane bularak oradan uzaklaşır, başka yerde kalırdı.

Atatürk'ün Savarona'yı baştan sona gezisi uzun süre sürdü. Yatı hasta haliyle bu kadar incelemesi de doktorları hoşnut etmiyor, yanındakileri kaygıya düşürüyordu.

Herkes bir an önce yatağa girip dinlenmesini bekliyorlardı. Planlarını gördüğü zaman yatı çok beğenen Atatürk, ne yazık ki, ona kavuştuğunda ölüme yaklaşmış ağır bir hastaydı. Savarona'nın safasını süremeyeceğini o da anlamış ve üzülerek «bu tekne yoksa benim mezarım mı olacak?» diye hazin hazin sormuştu.

Atatürk yatta kaldığı ilk on beş gün içinde biraz düzelmeğe yüz tuttu. Küçük gezintiler yapıyordu. Deniz havası yaramış, yüzüne biraz renk gelmişti. Fakat bu hal uzun sürmedi. Amansız hastalığın etkisiyle yavaş yavaş eridiği görülüyordu. Büyük bir dikkatle tedavi edildiği halde hastalık yavaş yavaş ilerliyordu. Yattaki ilk haftasında kendisini ziyaret eden Fransız doktoru Fiessinger, muayeneden sonra merdiven çıkmaması ricasında bulundu.

«Savarona» Hint adalarında yaşayan uzun boyunlu bir kuğu kuşu anlamına gelmektedir. Kamaralarında, tabaklarda, termoslarda kuşun resmi vardır. Atatürk'ün hastalığının son günlerinde, Varşova dönüşü Orgeneral Fahrettin Altay ziyaret etmişti. Yatın güvertesinde bir şezlonga uzanmış dinlenen Atatürk, o sırada deniz havasının kendisine çok iyi geleceğini söyleyen generale, Savarona'nın ne anlama geldiğini sormuş, Fahrettin Altay, göllerde yaşayan uzun boyunlu bir kuş olduğunu söyleyince de, gülümsemeğe çalışarak :

— «Arkadaşlar vapura Savaronu dediler. Hastalığı savan bir gemi demekmiş,» demişti.

Çok ağır durumda bile şakayı elden bırakmamış, adeta hastalığıyla alay eder bir tavır takınmıştı.

Teslim alındığı 24 Mart 1938'de Cumhurbaşkanlığı emrine verilen Savarona, 1951 yılına dek Cumhurbaşkanlığı yatı olarak kullanılmış. Fakat İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığı döneminde yatla çok az gezdi. Demokrat Parti iktidara geldikten bir yıl sonra 2 Temmuz 1951'de Deniz Kuvvetleri Komutanlığına devredildi. O günden beri Deniz Harp

Okulunda öğrencilerin eğitimi için kullanılmaktadır. Savarona'dan önce okul gemisi olarak Türk Donanmasının I. Dünya Savaşında büyük kahramanlıklar yaratan Hamidiye zırhlısı kullanılıyordu. Eskidiği gerekçesiyle Donanmadan ayrılan Hamidiye'nin yerini, yirmi iki yıldır Savarona doldurmaktadır. Savarona'dan önce Ertuğrul yatı vardı. Padişahlar gezmiş, Abdülhamid onunla Selânik'e gitmiş, Atatürk yıllarca kullanmıştı. Müze olacak bir tekneydi Ertuğrul yatı. Jilet oldu, gitti. Çok yazık oldu Ertuğrul'a.

136 metre boyunda, 16 metre eninde, elektrikli dümenle yönetilen 17 mil süratindeki Savarona, Heybeliada önlerinde demirli durmaktadır. Her yıl eğitim için 7 bin deniz mili seyir yapan yatın makineleri 7 bin 200 beygir gücündedir. Savarona'ya sonradan selâmlama atışları için 7,62'lik dört tane top, hava saldırılarına karşı dört tane uçaksavar tareti konulmuştur. Üç lüks salonu, on iki kamarası vardır. Deniz Harp Okulunun kuruluşunun 200. yıldönümü, 1 Ağustos 1973'de Savarona'da verilen bir balo ile kutlanmıştır.

Yatta Atatürk'ün oturduğu köşeler, portreleriyle süslüdür. Ayrıca yatı yaptıran Misis Cadwalader'in de bir portresi bulunmaktadır. Yata sonradan yeni mobilyalar alınmış, birçok devlet büyüğü tarafından altın, gümüş eşyalar armağan edilmiştir. Atatürk'ün kaldığı kamaralar, kilitlenerek o zamanki haliyle saklanmaktadır.

1938 yılının son aylarıydı. Atatürk'ün ölümünden sonra Savarona ile Pire'ye gittik. Ayrıldığım 1941 Ağustosuna dek Savarona'da kamara memurluğu yapmıştım. Yatta Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri ilgilileri vardı. Ruşen Eşref Ünaydın Atina büyükelçisi idi. Pire'den Atina'ya geçildi. Onlar Atina'da Yunan Meçhul Asker anıtına çelenk götürdükleri sırada, ben de elçiliğe gitmiş, Savarona'da verilecek ziyafetin nasıl ve ne şekilde olacağını soruyordum. Ruşen Eşref'in eşi Saliha Hanım :

— «Her şey hazır. Siz yalnız tabak çanakları verin. Vazifeniz konukları karşılamak,» dedi.

Atina'nın ünlü bir oteli, yemek servisi işini üzerine almıştı. O sırada elçilikten çıkıp, Meçhul Asker anıtı önüne gelince sıralanmış Efsun askerlerini gördüm. Bando mızıka bizim İstiklâl Marşımızı çalıyor, onlar hazırol vaziyetinde dinliyorlardı. Bunlar Atatürk'ün denize döktüğü Yunan askerinin devamıydı. Ne göz yaşartıcı ve dokunaklı bir manzarası vardı. Çelenk yerine konmuş, Şükrü Saraçoğlu ile Ruşen Eşref Ünaydın saygı duruşundaydılar. Aynı gece Savarona yatında balo verildi. Seçkin Yunan devlet adamlarının katıldığı balo çok göz kamaştırıcıydı. Atatürk'ün temellerini attığı Türk-Yunan dostluğu, O'nun ölümünden sonra da böyle sürüp gidiyordu. Sabah beşte İstanbul'a dönmek üzere limandan hareket ettik.

O zaman Savarona'nın kaptanı (Mülazım) Mithat Kaptan'dı. Akademide resim dersleri almış. Resme çok meraklı. Bir gün bize Savarona'daki kuş resimlerini göstererak anlatmıştı: Akademi'de öğrenciyken resim dersinde bir süje (konu) vermişler. Bir genç kadınla bir kuşun çiftleşmesini en güzel nasıl anlatabilirsiniz, diye. Bizim kaptan da boynu uzun güzel bir kuş yapmış. Kuşun boynunu, genç ve güzel bir kadının boynuna sarmış, gagasını kadının dudağına yaklaştırmış, kanatlarıyla kadının dolgun göğüslerini kaldırmış. Şahane bir tablo yaratmış. Ortaya bir kuşla bir kadının sevişmesi çıkmış. Kaptan daha öğrenciyken bunu başarmış. Hem de bilmeyerek Savarona'daki kuşun yıllar önce aynını yapmış.

Ben bunları Atina gezisinde Bayan Ünaydın'a anlatınca, çok memnun kaldı :

— «Cemal Efendi. Siz Avrupa'yı gördükten sonra düşünceleriniz genişlemiş, bayağı değişmişsiniz. İşte Avrupa görmenin faydaları,» dedi.

GÜNEY GEZİSİNE HASTA ÇIKTI

ATATÜRK Ankara'da 19 Mayıs törenini izledikten sonra saat 17'de özel treniyle hasta hasta Mersin'e doğru yola çıktı. Hatay işini kesinlikle sonuçlandırmağa karar verdiği için o sıralarda bir Güney gezisi yapmayı zaten kafasına koymuştu. Hem Hatay konusunda direnen Fransızlara karşı gövde gösterisi yapacak, hem de memlekete hasta olmadığını göstermiş olacaktı. Çünkü bir süreden beri hasta olduğu, kendisine inme indiği söylentileri vardı.

Gerçekten de Atatürk, bir süreden beri hasta bulunuyordu. Halinde, tavrında bir yorgunluk, bitkinlik, zayıflık, çöküntü vardı. Burun kanamaları başlamış, kaşıntıların ardı arası kesilmez olmuştu. Durmadan bacaklarını kaşıyan Atatürk «acaba burada karıncalar mı var da kaşındırıyor?» diye soruyordu.

Bu hal 1937'de uzun aralarla, daha sonra sık sık görülmeğe başlamıştı. Dr. Ziya Yaltırın, burun kanamaları için bazı tedavi şekilleri uyguladıysa da, bunun sonucu alınamamıştı. 27 Şubat 1938'de Balkan Devletleri Dışişleri Bakanlarına Çankaya'daki Dışişleri Köşkünde verilen yemekte Atatürk'ün yine burnu kanamış ve Dr. Asım Arar,

ilk kez Atatürk'ün ciddî şekilde hasta olduğunu fark ederek durumu ilgililere anlatmış, sonunda o zamanki Başbakan Celâl Bayar da haberdar edilmişti. Doktorların muayenesinden sonra şu gerçek ortaya çıkıyordu: Ayak bileklerinde ödem vardı ve karaciğer büyümüştü.

Fakat Atatürk, bir türlü hastalığı kabul etmek istemiyor, doktorların istirahat ve perhiz öğütlerine karşı duruyordu. Hükümetin ısrarıyla 1938 Martının sonunda getirtilen dünyaca ünlü karaciğer hastalıkları uzmanı Fiessenger Paris'ten gelmiş ve hastalığın ne olduğu anlaşıldığı halde kendisinden saklanmıştı. Bu olaydan sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği de Atatürk'ün Şubat ayında yaptığı Yalova, Bursa ve İstanbul gezilerinde şiddetli bir gribe yakalandığı yolunda bir bildiri yayınlayarak, hastalığı üstü örtülü bir şekilde memlekete duyurmuştu.

İşte Atatürk, Mersin'e hastalığının başladığı günlerde gitmişti. Bu yorucu geziye çıkmasa, iyi bir dinlenme yapsa belki de iyileşecekti. Fakat yorucu gezi, hastalığın hızla ilerlemesine yol açtı.

Mersin istasyonunda yürüyen Atatürk, askeri birlikleri denetlemiş, yapılan geçit törenini izlemişti. Viranşehir'e gidip, eski şehrin kalıntılarını gezdikten sonra Tarsus'a geçmiş, Parkta bir süre dinlendikten sonra Adana'ya gidip, İstasyon Caddesinden Atatürk Parkına dek yürümüştü. Piyade ve topçu birliklerinin törenini zorlukla ayakta selâmlayan Atatürk, öylesine hastaydı ki, ayakta zor durabiliyordu. «Marş marş!» komutuyla töreni acele bitiren Atatürk, Ankara'ya doğru bir kat daha bitkin bir durumda yola çıkıyordu. 25 Mayıs'ta Ankara'ya vardığında garın salonuna dek güçlükle yürüyebilmişti. Rengi solmuş, sararmıştı. Bir gün sonra da, yanında Mareşal Fevzi Çakmak olduğu halde İstanbula doğru yola çıkmıştı.

Haydarpaşa'dan Acar motoruyla Dolmabahçe Sarayına geçen Atatürk, İstanbul'a gelişinin ertesi günü Florya'ya

yaptığı bir geziden dönerken birden fenalaşmış ve bunu önce kalp krizi sanmışlardı. 29 Mayısta ise karnının şişmeğe başladığı görülüyordu. Atatürk, buna biraz sinirlenmiş, fakat bir şeyin farkına varamadan şişmanladığını sanmıştı.

Dr. Neşet Ömer, Atatürk'e karaciğerinden rahatsız olduğunu söyleyerek hiç değilse birkaç gün dinlenmesini istemişti. İki gün sonra da biz Savarona ile İngiltere'den yurda döndük.

ELBİSE OLMUYOR

ATATÜRK Ankara'da 19 Mayıs törenini izledikten sonra çıktığı Güney gezisinden hasta olarak Istanbul'a geldi. Geldikten iki gün sonra da Savarona yatında kalmağa başladı. Bu O'nun son gelişiydi. Bir daha Ankara'yı göremedi.

Atatürk iyice rahatsızdı artık. Deniz havasının iyi geleceğini düşünerek O'nun için Savarona yatını hazırlamışlardı. Atatürk, Köşkte olsun, Sarayda olsun hiç bir zaman yatak odasının dışında gecelikle dolaşmazdı. Uşaklarının önünde bile elbisesini giyerek otururdu. Savarona'da entari gecelikle O'nu görünce bir hayli yadırgadım. Devetüyü rengindeki Jeagu pardesüsü de üzerindeydi. Çehresi soluk, hali üzüntü vericiydi. Boynu ve ensesi çok incelmiş, kansız kulakları şeffaf bir renk almıştı.

O sırada yoğun bir hal alan Hatay davası işini de üzerine alan Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreteri ve İçişleri bakanı Şükrü Kaya'yı Atatürk, acele olarak Ankara'dan Istanbul'a çağırtmış, Savarona'da kamarasının yanında ona da bir yer hazırlatmıştı. Şükrü Kaya hemen Istanbul'a geldi. Savarona'ya çıkıp Atatürk'le görüşmeğe başladı.

Atatürk, Meclis'teki kanunlar ve Hatay konusunda bil-

gi aldıktan sonra, Şükrü Kaya'nın açık lâcivert yazlık ceketine dikkatle bakarak:

— «Ne güzel ceket böyle,» dedi.

Şükrü Kaya hemen ceketini çıkardı:

— «Beğendinizse buyrun, güle güle giyiniz efendim. Ben başkasını yaptırırım,» dedi.

Bu jest Atatürk'ün hoşuna gitti. Şükrü Kaya'nın elbiselerini her zaman beğenirdi. Daha önce de palto ve pardesüsünü alıp giymişti. Zaten Atatürk'ün üzerindeki pardesü de onundu. Atatürk de Şükrü Kaya'ya bazı elbiselerini vermişti.

Hemen koşup, Atatürk'ün üzerindeki pardesüyü aldık, ceketi giydirdik. Ama ilikleyemedi. Üzüntülü bir şekilde gözlerini üzerimizde gezdirerek:

— «Galiba hepimiz unuttuk. Bu karınla bu ceket giyilir mi? Karnımda asit varmış. Ne olacak bilmem,» dedi.

Atatürk hastalığının nedenini çok iyi biliyordu. Doktorların saklamasına rağmen ansiklopedi ve tıp dergilerinden siroz (Cirrhose) fasıllarını okuduğunu ve hastalığının sonucunu da pek iyi görmediğini anlıyorduk. Fakat O da, bizler de bilmemezlikten geliyorduk. Bu konuda sanki aramızda gizli bir anlaşma yapmıştık. Atatürk, hiç bir zaman, hiç bir kimseye halinden yakınmamış, hastalığının ağırlığından ve ölümden söz etmemişti. Ölümden korktuğunu göstermekten kaçınır, «ölümden korkmak ahmaklıktır,» derdi.

Şükrü Kaya, Atatürk'ün üzüntüsünü geçiştirmek için:

— «Sizin hastalığınız tedaviyle geçecek efendim. Yarın kumaş getirtelim, yeni ölçüde bir elbise yaptıralım. İyileştiğiniz zaman daraltırız,» dedi. Başıyla O'nun onayını aldıktan sonra Ankara'ya Mümtaz Ökmen'e telgraf çekildi. Kumaşlar geldi. Fakat diktirmek ve giymek kısmet olmadı. O kumaşlar sonradan «Üç top Ankara sofu» diye Atatürk'ün tereke listesinde çıkmıştı.

Atatürk, Savarona'nın en güzel odalarından birinde yatıyordu. Burası hem iskele, hem sancak tarafındaki denizlere bakan geniş bir odaydı. Bir köşede yatağı, bir köşede mavi soya örtülü büyücek bir masanın çevresine sıralanmış koltuklar, şezlong, küçük yazı masası, kitap dolabı vardı. Ortada tek kişilik beyaz örtülü bir yemek masasının üzerinde sürahi ve çiçekli bir vazo duruyordu.

Atatürk, içkisiz masayı Şükrü Kaya'ya işaret ederek:

— «Şimdi soframız işte böyle fakir. Perhizdeyiz. Duyduğuma göre arkadaşlar da sofralarından alkolü kaldırmışlar,» dedi.

ÜÇ DONDURMA YEDİ

ATATÜRK, birkaç gün Dolmabahçe Sarayında hasta yattıktan sonra 1 haziranda İstanbul limanına gelen Savarona yatına nakledildi. Atatürk yenilikten hoşlanır ve yatla bir süre oyalanıp, belki de Saraydan daha rahat eder diye orada kalmasını uygun görmüşler, O da bunu sevinçle karşılamıştı.

Savarona yatına geçildiği ilk günlerde Atatürk, her zamanki gibi doktorların öğütlerine o kadar önem vermiyordu. Uzun oturmaktan, yatakta yatmaktan sıkılıyordu. Karnı şişmekte olduğundan eski pantolonları uymuyordu üzerine. Kendisine yat kıyafeti yapmışlardı. Beyaz pantolon üzerine lâcivert ceket, beyaz iskarpin giyip yatta bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Akşamları da hava serinler korkusuyla İş Bankası genel müdürü Muammer Eriş'in İngiltere'den hediye olarak getirdiği beyaz yün süveteri giyiyordu.

Öğle ve akşam yemeklerini yukarı salona çıkarak arkadaşlarıyla beraber yiyordu. Oysa yürümek, hele merdiven çıkmak, O'nun için çok zararlıydı. Doktorlar bunu kesinlikle kendisine bildirmişlerdi.

Atatürk'ün iştahsız hali dikkatimizi çekiyordu. Adeta

zorla yemek yiyordu. Sevdiği yemeklerin hiç birine dönüp bakmıyordu bile. Sıcak bir geceydi. Yine yemeğini iştahsız yemiş, bir koltuğa oturmuş, dinleniyordu. O sırada İstanbul'da bulunan Ülkü de Atatürk'ün isteğiyle yata getirilmişti. Ülkü Atatürk'ün karşısında dondurma yemeğe başladı. Zaten perhiz yapan Atatürk, dondurmayı görünce canı çekti ve kamarot Rıza'ya hemen bir dondurma getirmesini emretti.

Kamarot Rıza, hiç kimseye sormadan Atatürk'e gidip bir dondurma getirdi. Büyük bir iştahla dondurmayı yiyen Atatürk:

— «Çok hoşuma gitti. Bir tane daha getir,» emrini verdi. İkinci dondurma da geldi. Onu da yedi. Bir üçüncüsünü istedi... Atatürk'ün içi yanıyordu. Üç dondurma, hararetini söndürmeğe yetmemişti. Arkasından bir bardak da soğutulmuş su içti.

Derken gece yarısına doğru yatta ilk kriz geldi. Orada hazır bulunan Dr. Neşet Ömer İrdelp, derhal uyandırıldı. Neşet Ömer, Atatürk'ün özel doktoruydu. İlk tedaviyi yaptı. Fakat vaziyeti tehlikeli görüyordu.

Dünya çapında bir adamın tedavisinde bu dakikadan sonra artık sorumluluk alamıyacağını söyledi ve Avrupa'dan hemen bir mütehassıs doktor çağrılmasını istedi.

Atatürk'ün hastalığı sırasında bütün karşı koymalara aldırmadan Ülkü, yanına girip çıkmıştır. Son günlerine dek Dolmabahçe Sarayında bulunan Ülkü'yü, ölümünden on beş gün önce Atatürk yanına istemiş. Yatağına oturtup okşayarak:

— «Cumhuriyet Bayramı yaklaştı. Ankara'ya gidin. Ülkü bayramı görsün,» demiş. Ülkü de boynuna sarılarak.

— «Atatürkçüğüm, bayramı görelim ama, sen de gel,» diye başlamış yalvarmağa. Bir türlü ayrılmak istemiyormuş.

— «Sensiz Ankara'ya gitmem,» deyince.

— «Ben de geleceğim,» diyormuş.

Ayrılırken, Ülkü'nün ağlayışına çok üzülmüş, gözleri dolmuş. Ülkü ayrılırken:

— «Gidiyorum Atatürkçüğüm, ama yine geleceğim,» demiş. Atatürk, Ülkü'yü okşayarak:

— «Siz gelmeyin, ben geleceğim,» diye onu avutmak istemiş.

Atatürk, son günlerinde bile Ülkü'yü unutmadı. Nesip Efendi ile telefon ettirerek:

— «Ülkü nasıl, annesi çocuğa iyi baksın,» diyordu.

Sonradan duyduğuma göre uzun süre Atatürk'ün ölümünü Ülkü'den saklamışlar. «Avrupa'ya gitti, gelecek,» demişler. Fakat o, bu sözlere kanmamış:

— «Beni bu kadar severdi, niye beni de götürmedi,» diye ağlarmış. Sonra bir şeyler sezinlemiş. Atatürk'ün yastığının altında sakladığı fotoğraflarını yüzüne yapıştırıp için için ağladığını sonradan Vasfiye Hanım anlatmıştı. Hatta altı ay kadar sonra bir Zeybek havası çalınırken annesi «Haydi kalk, oyna Ülkü» deyince Ülkü birden bire sarsılarak şöyle karşılık vermiş: «Ne oynayacağım. Artık Atatürk yok ki...»

Atatürk'ün son günlerinde başucundan hiç ayrılmayan hekimlerin (Dr. Akil Muhtar Özden, Dr. Neşet Ömer İrdelp, Dr. Nihat Reşat Belger, Dr. Hayrullah Diker, Dr. Abravaya Marmaralı, Dr. M. Kemal Öke, Dr. M. Kâmil Berk, Dr. Süreyya Hidayet Serter) tuttukları son nöbet defterinde Ülkü'nün ziyaretleri şöyle gösterilmektedir:

21 Ekim 1938. Ülkü, Hasan Rıza Soyak'la girdi, on dakika kaldı. 24 Ekim 1938. Ülkü, annesi Vasfiye ile girdi, on beş dakika kaldı. 25 Ekim 1938. Ülkü, Vasfiye, Afet İnan ve Sabiha Gökçen'le girdi. Birkaç dakika kaldı.

MAREŞAL ÇAKMAK'LA YATTA

ATATÜRK daha Savarona yatında hasta iken Ankara'dan o zaman Başbakan bulunan Celâl Bayar ile genelkurmay başkanı olan Mareşal Fevzi Çakmak da sık sık Istanbul'a gelir ve Atatürk'ü ziyaret ederlerdi.

Atatürk, Mareşal Çakmak'ın ziyaretine çok önem verir ve hiç kimseye göstermediği saygıyı ona gösterirdi. Çankaya davetlerinde bile öyleydi, Mareşal'in bulunduğu ziyafetlerde masaya içki konmaz, Atatürk de o gece yemekte içki perhizi yapar ya da bir iki kadeh içer, sofra en geç gece saat yirmi üçte dağıtılır, sabahlara dek süren şölenlere veda edilirdi.

Mareşal Fevzi Çakmak, Savarona yatına geleceği zaman Atatürk hasta olduğu halde Yatın iskelesine çıkar, bir iki saat süren toplantılardan sonra yine iskeleye kadar getirip motora bindirirdi.

Atatürk'ün hastalığı sırasında eski başbakan ve Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı arkadaşı İsmet İnönü'nün geldiğini hiç görmedim. Aradan günler geçtikçe bu merak adamakıllı içimi kemirmeğe başladı. Acaba aralarında bir dargınlık

mı vardı? Sonunda dayanamadım. Bir gün Başyaver Celâl Üner'e sordum:

— «İsmet Paşa Atatürk'ü çok severdi. Niçin gelip görmüyor?»

— «Cemal, birkaç defa gelmek için telefon etti. Atatürk'e haber verdik. İsmet Paşa gelip sizi ziyaret etmek istiyor,» dedik, 'Ankara'dan ayrılmasın' diye karşılık verdi. Biz de İsmet İnönü'ye Atatürk'ün sözlerini aynen tekrarladık. Bunun tepkisinin ne olduğunu bilmiyorum.

Atatürk'ün Savarona ve Dolmabahçe'de hasta yattığı süre içinde başbakan olan Celâl Bayar ise birçok kez gelmişti. Atatürk'ün hastalığının son günlerinde bütçe hakkında bilgi vermek üzere gelen Celâl Bayar'a doktorlar ancak on beş dakika içerde kalabileceğini bildirmişlerdi. Fakat Atatürk durumu kavradığı için Celâl Bayar'ı on beş dakika sonra dışarı bırakmadı. Bütçede sözü edilen kurulacak fabrikalar hakkında bilgi vermesini istedi. Bunu önlemek için doktorlar bu kez içeriye Afet İnan'ı yolladıkları halde, Atatürk, onu da oturtup Bütçeyi dinlemeğe mecbur etti.

Atatürk bir ara Celâl Bayar'a, Dünyanın geçirmekte olduğu bunalımdan söz ederek şöyle demişti:

— «Dünya mutlak bir savaşa doğru gidiyor. İki yıllık bir zamanımız var. Bütçe formüllerine uyarak tembel kalmak doğru değildir,» dedi.

BUZ SANDIKLARINI ATTIRIYOR

ATATÜRK'ün özel doktoru Neşet İrdelp, Avrupa'dan doktor getirtilmesini istedikten sonra dünyaca tanınmış bir Fransız doktoru çağırıldı. Fiessenger adlı bu doktor 8 Haziran 1938'de geldi. Fransız doktor, Neşet Ömer İrdelp, Nihat Reşat Belger, Abravaya ve daha birçok doktorla Atatürk'ü muayene ettiler. Doktorlar raporu hazırlarken, Atatürk, yanında duran İçişleri bakanı Şükrü Kaya'ya sordu:

— «Ne diyorlar bunlar?»

— «Bağırsak, karaciğer rahatsızlığı. Perhiz, istirahat ve tedaviyle geçer diyorlar,» diye karşılık aldı.

İlk konsültasyon yapıldıktan sonra Dr. Fiessenger, şu öğütlerde bulundu:

— «Yatak odasında dolaşabilir. Dışarıya çıkmak yasaktır. Merdiven inip binmeyecektir. Hava tertibatı yetmediği için duvarlara buz sandıkları konulacak.»

Savarona yatı, Dolmabahçe önlerinde baştan ve kıçtan demirli bulunuyordu. Havalar da öylesine sıcaktı ki. Boğaz'ın poyrazı ve meltemi, kamaraları serinletemiyordu. Odanın havasını biraz soğutmak için doktorun öğüdüne uyarak dört köşesine leğenler içinde buz sandıkları konul-

muştu. Atatürk, Şükrü Kaya'ya buzları göstererek, alaylı bir dille:

— «Bak benim de bağırsaklarım, leğenlerdeki buzlar gibi su içinde yüzüyor. Böyle insan yaşar mı?» diye sordu. Şükrü Kaya, üzüntüsünü belli etmemeğe çalışarak:

— «Tabiî yaşamaz ama, sizinki öyle değilmiş. Sonra galiba suyun alınmasına da karar verildi.»

Atatürk, sonra Şükrü Kaya'ya bir görev verdi. Fransız doktorunu alıp, Florya'ya götürerek ağırlamasını ve ağzını arayarak hastalığıyla ilgili her şeyi öğrenerek kendisine bildirmesini istedi.

Sonradan öğrendiğimize göre Şükrü Kaya, konuk doktoru, Florya'da Kılıç Ali'nin evine götürmüş. Ağırlamış. Sonra doktora şöyle sormuş:

— «Sizden şunu öğrenmek istiyorum. Atatürk bu hastalıktan ölür mü? Eğer ölürse ne vakit ölebilir? Bu soruların, karşılığını şimdi benden Hükümet, Parti ve Meclis beklemektedir.»

Fransız doktoru bu görüşmede Atatürk'ü bir hayli övmüş. Koyu Katolik, fakat cumhuriyetçi olan doktor, Fransa'nın o günlerde böyle bir şefe ihtiyacı olduğunu bile söylemiş. Sonra sözü hastalığına getirerek, üzüntülü bir halde:

— «Atatürk, tıbbın ve tabiatın yardımıyla daha iki yıl yaşayabilir. Bunun tıp tarihinde birçok örneği vardır. Fakat şimdi Yata döndüğümüzde Atatürk'ü bağırsak ve beyin kanamasından ölmüş de bulabiliriz. Bu bakımdan siz, Cumhuriyetin selâmeti için şimdiden gerekli tedbirleri alınız,» demiş.

Atatürk'ün —ölümünden sonra Türkiye'nin geleceğini düşünerek— her şeyi konuşun demesinin nedenini Fransız doktoru işte böyle açıklamış oluyordu.

Dr. Fiessenger buz kalıpları gibi daha birçok tedbirler

aldırtıp, yasaklar koyduktan sonra, Savarona'dan ayrılır ayrılmaz Atatürk beni çağırdı:

— «Çelebi Efendi, bu sandıklardaki buzların faydası var mı?» diye sordu. Buz sandıklarının yanına giderek baktım. Ne faydası olabilirdi ki:

— «Hiç faydası yok Paşam,» diye karşılık verdim.

— «Doktor gitti mi?» diye yavaş bir sesle sordu.

— «Evet Paşam, şimdi motora bindi.»

— «Öyleyse hemen buz kutularını çıkarın. Buz kutuları buraları kirletmesin.»

Hemen buz kutularını duvarlardan çıkardım. Atatürk'ün Fransız doktorunun yasaklarına içerlediği muhakkaktı. Fakat onun yanında itiraz etmek istemediği anlaşılıyordu. Sadece buz kutularını çıkartmakla kalmadı. Kendini biraz serbest hissedince hemen yata hareket emrini verdirtti... *Savarona Marmara'ya doğru yol aldı. Ertesi günü Şarköy'e* vardık. Çok güzel bir yaz günüydü. Atatürk'ün canı yukarı çıkmak istiyordu. Böyle havada hürriyet âşığı bir insan için kamarada kapalı kalmak ne demekti? Fakat doktorlar O'na dışarı çıkmasını kesin olarak yasaklamışlardı. Böyle olduğu halde:

— «Çelebi Efendi, şezlongu güverteye çıkar. Doktor dışarı çıkma diye tembih etti ama, doktorların her dediği yapılmaz,» dedi.

İster istemez emrini yerine getirdim. Bir taraftan da üzülüyordum. Ya hastalığı geçmezse, artarsa diye kaygı içindeydim.

Atatürk güverteye çıktı. Şezlongta bir süre uzandıktan sonra, tekrar aşağıya indi. Açık hava O'nu fazlasıyla yormuştu. O geceyi Şarköy'de geçirdik. Atatürk'ün onuruna gece halk sahilde bir fener alayı düzenlemişti. Fakat Atatürk'ün dışarı çıkmadığını görünce üzüldüler. Ne çare ki, Atatürk'ün ayakta duracak hali yoktu. Bunu halka duyur-

mamak gerekti. Millet Ata'sının hastalığını biliyordu. Fakat bu derece ağır bir hal aldığı saklanıyordu.

O gün yatla Marmara'da dolaştık. Bu süre içinde Atatürk kâh kamarasında dinlendi, kâh yasak kararını dinlemeyerek güverteye çıktı. Ertesi gün Dolmabahçe önlerine demirledik.

MEMLEKET HASTANEYE DÖNDÜ

ATATÜRK, çok ağır hasta olduğu halde kendini unutmuş, o sıralar rahatsızlık geçiren Celâl Bayar ve İsmet İnönü'nün hastalıklarıyla yakından ilgilenmeğe başlamıştı.

Celâl Bayar devlet işleri hakkında Atatürk'e bilgi vermek için Istanbul'a geldiği zaman garip bir rastlantı oldu. Anî bir karaciğer krizi geçirdi ve yatta tedavi altına girdi. Artık Savarona'da iki hasta vardı. Atatürk bu sırada kendi derdini unutmuş, Başbakan'ınkiyle uğraşmaya başlamıştı. Kendisinin de karaciğer hastalığından yatağa düşüşü, Atatürk'ü iyiden iyiye kaygılandırmıştı. Atatürk, artık karaciğer hastalığını —kim yakalanırsa yakalansın— felâket sayıyordu. Atatürk'ün bir ara şöyle dediğini duydum:

— «Ben hasta yataktayım. Celâl Bayar da hasta yatıyor. Fevzi Çakmak'ın da şekeri var, o da hasta. Memleket hastaneye döndü. Ne olacak bilmem?»

Neyse ki, Celâl Bayar'ın hastalığı Atatürk'ünki gibi değildi. Çabucak iyi oldu ve yattan taburcu edildi.

Dr. Fiessenger'in Istanbul'a ikinci gelişinde eski başbakan İsmet İnönü de Ankara'da safra kesesinden hastalanmış. Vedit Beyin başyavere anlattığı bu olayı Atatürk

duyunca çok üzüldü. Kendisi çok ağır hasta olduğu halde Fiessenger'in hemen Ankara'ya gidip, İnönü'yü muayene etmesini istedi.

Fransız doktor, hemen o gece trenle Ankara'ya gitti. İnönü'yü muayene etti. Bir gün kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a döndü. Sonra da Atatürk'e İnönü'nün hastalığıyla ilgili şu bilgiyi verdi:

— «İsmet Paşa'da şeker olduğu için yapılacak ameliyatı tehlikeli buldum. Tarif ettiğim tedavi şekline göre hareket edilirse çok çabuk iyileşecektir.»

Gerçekten de İnönü'ye o zaman böyle bir ameliyat yapılmadı ve bir süre sonra da iyileşti.

Fiessenger bir gün kalmak için geldiği Türkiye'de böylece Atatürk'ün etkisinden kurtulamayarak beş gün kalmış ve giderken de şöyle demişti:

— «Beni bırakın da buradan çabuk gideyim. Eğer bir gün daha burada kalırsam hemen emrine gireceğim. Öyle kuvvetli bir adam ki, hâlâ etkisi altındayım. Üzüntünüzü çok iyi anlıyorum. Nereye, kimin yüzüne baksam, gözlerinin içinden kalbine akan acı gözyaşlarını görüyor ve beraber ağlıyorum. Bu tehlikeli fırtına içinde benim de sizinle aynı gemide bulunduğumu kabul edin,» demişti.

Atatürk işte böyle eşsiz bir yaradılışa sahipti. Ölümle savaştığı en tehlikeli anında, kendi hastalığı için gelen doktoru, ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin başında göreceğimiz iki arkadaşının hastalığı için seferber etmiş, kendi derdini hiçe saymış, kendi acısını unutmuştu.

Atatürk Savarona'da tam 56 gün kaldı. Hastalık her gün seyrini biraz daha arttırıyordu. Günden güne eriyip söndüğünü gözlerimizle görüyorduk. Savarona yatı gün geçtikçe Atatürk'ü sıkmağa başlamıştı. Konforlu da olsa, bir yandan alçak tavanlı kapalı oda, bir yandan yazın sıcağı, yatta oturmayı dayanılmaz bir hale getirmişti. Hastalığın acısı da hesaba katılırsa, Atatürk sıkılmakta çok hak-

lıydı. İşte böyle sıkıntılı bir günde belki bir değişiklik olur, Atatürk belki biraz avunur düşüncesiyle Erdek'e gidildi. O sırada Erdek limanında Donanmamız demir atmıştı. Donanma Komutanı Şükrü Paşa, yatta Atatürk tarafından kabul edildi. O geceyi Erdek'te geçirmeyip tekrar Istanbul'a döndük. Oysa geceyi Erdek'te geçirecektik. Dolmabahçe önünde demirledikten sonra sıcağın etkisi Atatürk'ü tekrar sıkmağa ve üzmeğe başladı.

Fiessenger yurdumuza ikinci gelişinde Atatürk'ün sürekli olarak yatta kalmaktan sıkılacağını düşünerek istediği zaman Boğaz'da motorla gezintiler yapmasını tavsiye etmişti. Atatürk bir gün Acar motoruyla bir gezi emretti. Motorda kızkardeşi Makbule Atadan, Afet İnan, Sabiha Gökçen, Prof. Neşet Ömer, Kılıç Ali, Salih Bozok ve yaverleri vardı. Motorla önce Florya'ya gidildi. Atatürk'ü hasta olarak bilen halk, giyinmiş vaziyette Acar motorunda görünce kıyamet koptu. Heyecanlı sevgi gösterilerinde bulundu. Zorlukla uzandığı şezlongtan kalkıp yan küpeşteye kadar geldi. Halkın alkışlarına, «yaşa, varol» seslerine elini yavaşça kaldırarak karşılık vermeye çalıştı. Florya'dan sonra Dolmabahçe önüne gelindiği halde Atatürk, yata çıkmak istemedi, Boğaz'da ikinci bir gezinti daha yapmak istedi. Boğaz'daki gezide de sahilleri dolduran halk Atatürk'e görülmemiş sevgi gösterisinde bulundu. Bu gezi Rumelikavağı'na dek sürmüştü. Boğaz'ın sonuna yaklaştığımızda Atatürk her halde büyük bir rahatsızlık duymuş olacak ki, son süratle dönüş emrini verdi. Geç saatlerde Savarona yatına geçildi. Florya ve Boğaz'a yapılan bu gezi, ne yazık ki Atatürk'ün son yolculuğu oldu. Boğaz gezintisinden birkaç gün sonra Atatürk'ün hararetinin birden bire yükseldiği görüldü. Herkesi büyük bir telâş aldı. Hararet çok artan Atatürk, bir ara çevresindekilere dönerek:

— «Boğuluyorum, odada oturamayacağım,» diye ba-

ğırıp yataktan fırlamak istemiş ve yatın güvertesine çıkarılıp hasır şezlonglardan birinin üzerine uzanmıştı.

Yatta Atatürk'ün hastalığının ilerlediği ve beklenen bir sonuç alınamayacağı anlaşılarak, Saraya çıkmasına karar verildi. Belki Saraydaki odalar daha serindi. Orada daha iyi rahat edebilecekti. Bu yüzden Saraya geçiş için emir verdi. Savarona'dan ayrılıp Dolmabahçe Sarayına gideceği gün Atatürk kamaradan merdiven başına kadar koltukla getirildi. Bu çok acıklı bir manzaraydı. Koltuk, başta Kılıç Ali, Muhafız Alay Komutanı İsmail Hakkı Tekçe, polis memuru Faik Çelen, başyaver Celâl Üner, bir de kapıdaki nöbetçi askerin elleri üzerindeydi. Ağır ağır merdivenlerden indirildi. Vakit gece yarısıydı. Bu geçiş işini kimse görmesin diye Sarayın bahçesindeki bütün elektrik lambaları söndürtülmüştü. Atatürk'ün oturduğu koltuk, eller üzerinde Istanbul motoruna konuldu. Motor yattan ayrılıp Sarayın rıhtımına yanaştı. Aynı şekilde koltuk Saraydan içeriye asansöre kadar yine omuzlarda götürüldü. Yatak odasına girer girmez, hemen önceden hazırlanan yatağa uzanıp:

— «Oh, dünya varmış. Gerçekten de burası Yattan daha serinmiş,» diye derin bir nefes aldı.

Bu gidiş Atatürk'ün son gidişi oldu. Bir daha Savarona'ya dönmek kısmet olmadı.

VASİYETNAMESİNİ EMİRLE YAZDIRDI

ATATÜRK'ün karnının gittikçe şişmesi, idrarının kesilmesi, Avrupa'lardan getirtilen doktorların hastalığının karşısında elleri, kolları bağlı kalması, O'na ölümün kaçınılmaz bir şey olduğunu anlatmıştı. Atatürk, karnından ilk kez su alınmasından bir süre önce (5 Eylül 1938) Vasiyetnamesini hazırlamış ve kendi eliyle 6 Ekim 1938'de Notere vermişti. Çünkü yavaş yavaş öleceğini artık kesinlikle anlamış bulunuyordu.

Atatürk Dolmabahçe'de 71 sayılı odada yatıyordu. Bu odanın ortasında duvara dayalı ceviz oymalı karyolası vardı. Üstünde beyaz tülden bir cibinlik asılıydı. Yatağın yanında komodin, üzerinde mor bir kolonya şişesi, ayakucunda bir şezlong duruyordu.

Denize bakan panjurlu pencerelerin önüne mavili Hereke kumaşıyla kaplı koltuklar, kanepeler, köşeye de yastıklı bir sedir yerleştirilmişti. Odanın sofaya açılan iki kapısı vardı. Bunların arasında bir tuvalet masası, masanın üzerinde de dört köşe akrep ve yelkovanı fosforlu bir saat duruyordu. İşte Atatürk'ün son sözü olarak tarihe geçen

«Saat kaç » sorusu bu saate bakarak sorulmuştu. Duvar ise mavi üstüne sarı yaldızlı bir fonla kaplıydı.

Vasiyetnamesinin hazırlanması için umumî kâtip Hasan Rıza Soyak'ın yardımını istediğini duymuştuk. Bir gün Soyak'ı çağırdı. Mal olarak nesi varsa bir listesini çıkarmasını istedi. umumî kâtip buna hiç gerek olmadığını, kendilerine yapılacak operasyonun basit ve tehlikesiz bir şey olduğunu, bundan kaygılanacak hiç bir şey bulunmadığını söylüyorsa da dinletemiyordu.

— «Bunu ne pahasına olursa olsun yapalım,» diyordu. Emir emirdi.

Hem daha fazla ısrar etmesi, zaten hasta olan Atatürk'ü üzebilirdi.

Umumî kâtip bürosuna giderek kayıtlardan istediği listeyi çıkarıyor. Bu liste esas tutularak Kocaeli milletvekili Selâhattin Yargı ile bir vasiyetname hazırlanıyor.

Atatürk, vasiyetnamesinde bütün mal ve mülkünü yine millete bırakmaktaydı. Şahsi servetinden, çok yakınlarına, sevdiklerine aylık bağlanıyordu.

Vasiyetnamede yaşadıkları sürece kızkardeşi Makbule Atadan'a ayda 1000, Profesör Afet İnan'a 800, tayyareci Sabiha Gökçen'e 600, Ülkü'ye 200, Rukiye ve Nebile'ye de 100'er lira bırakıyordu. Ayrıca Sabiha Gökçen'e bir ev alabilecek para verilecek, Makbule Atadan'ın da Çankaya'da oturduğu ev ölünceye kadar emrinde kalacaktı. Bunlardan başka İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek öğrenimlerini bitirinceye kadar gereken yardımın yapılmasına ilgili bir madde de vardı.

Umumî kâtip Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün emrettiği gün Altıncı Noter İsmail Kunter'i Dolmabahçe Sarayının üst katındaki denize bakan odaya götürüyor. Atatürk onları ipek pijaması ve kırmızı ropdöşambrı sırtında, boynuna bağladığı vişne çürüğü eşarbı ile traş olmuş vaziyette karşılıyor. Sigara ve kahveler içildikten sonra bir süre şun-

dan bundan, Istanbul'daki Noter sayısından, o yıl çıkan Noter Kanunundan konuşuluyor, fakat hastalığından hiç söz edilmiyor. Sonunda umumî kâtip'le Noter, gitmek üzere ayağa kalkıp izin istedikleri zaman, masanın üzerinden aldığı kapalı bir zarfı Noter'e doğru uzatarak:

— «Bu benim vasiyetnamemdir. İcap ettiği zaman açarsınız,» diyor. Noter, doktor ve umumî kâtip kalkıp çıkıyorlar.

Hasan Rıza Soyak sonradan bunları anlatırken, gözlerinin yaşlarla dolduğunu fark etmiştim.

Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün vasiyetnamesini nasıl hazırladığını şöyle anlatmıştı:

— «Vasiyetnamenin Notere verilişinden bir ay önce Atatürk beni çağırdı. Sağ kolunu bana doğru uzatarak yardım istedi. Elini tuttum. Böylece doğruldu ve yatağın içinde bağdaş kurdu. Birkaç dakika denize ve karşı sahile baktı. Heyecanını yenmeğe çalıştığı belli oluyordu. Gözlerini bana çevirdiği zaman uzun kirpiklerinin ıslandığını fark ettim. Sonra önüne bakarak şöyle konuşmağa başladı:

'Bu yolda konuşmak benim için de, senin için de ağır bir şey ama başka çaremiz yok. Konuşmağa mecburuz çocuk. Hani seninle bir işimizden sözederdik. Hatta bunun için bir kanun çıkarılmıştı. Şu Vasiyetname meselesi. Bugün, yarın o işi bitirmeliyiz. Nasıl olsa bir gün karnımdan su alınacak. Ne olur, ne olmaz. Bağırsaklardan biri delinebilir, başka bir arıza olabilir. Her halde tedbirli olmalı?'

«Gerçekten de bu konuyu beş yıldan beri ara sıra konuşuyorduk. Medenî Kanunun 452. maddesini değiştiren 12 Haziran 1933 tarihinde 2307 numaralı özel bir kanun çıkarılmıştı ki, bundan Atatürk'ün tasarruflarının mahfuz hisseler hakkındaki hükümden müstesna olup, bütün mallarında muteber olduğu belirtiliyordu.

«Atatürk'ün artık fâni âlemdeki günlerinin sayılı olduğunu ve acı sonun yaklaştığını çok iyi bildiğim halde Va-

siyetnamenin yapılması sözünden iyice sarsıldım. Atatürk'e sonra güçlükle şunları söyleyebildim:

'Emrinizi sırf öteden beri düşündüğünüz bir şey olduğu için dinliyorum. Yoksa buna hiç lüzum yoktur. Yapılacak iş gayet basit bir ameliyedir ve buyurduğunuz tehlike katiyen yoktur.'

«Atatürk'ün hemen mal olarak nesi varsa bunların bir listesini yapıp getirmem konusunda verdiği emri yerine getirmek için büroma gidip, defter ve kayıtlara bakarak istediği listeyi hazırladım. Listeyi alıp inceledikten sonra: «Bunları ikiye ayıracağız. Bir kısmı hayatta bulunduğumuz müddetçe üzerimizde kalması gerekenlerdir. Nukut, hisse senetleri, Çankaya'daki köşkle eşyası gibi... Yapacağımız vesikaya işte bunları koyacağız. Öbürleri yani başka yerlerdeki evleri ve emlâkı, Ankara'ya döner dönmez mahalli belediyelere ve öbür kurumlara verir, muamelesini yaptırırız,» dedi.

«Vasiyetnamenin müsveddesini hukukçu bir arkadaşım olan Kocaeli milletvekili Selâhattin Yargı ile hazırlayıp Atatürk'e sundum. Okuduktan sonra: 'Derhal yazalım. Kapıyı kapa da içeri kimse girmesin,' dedi. Önüne ayaklı yemek tablasını alarak müsveddeye baka baka kendi el yazısıyla yazıp bitirdi. Bir ara 'Yoruldunuz, bırakalım, birkaç saat sonra devam ederiz,' dediğim halde dinlemedi 'Hayır, hayır başladık, bitirelim,' diye karşılık verdi.»

ÇOK ACI ÇEKİYORDU

ATATÜRK hasta yattığı son günlerinde gerek Savarona yatında gerekse Dolmabahçe Sarayında gecelik kıyafeti olan entariyle dolaşır ve uzanırdı. Fransız doktorunu sevmeyişine karşı hiç bir zaman başucundan ayrılmayan Dr. Şakir Ahmet ve Ziya Naki'ye karşı derin bir sevgi besliyordu. Türk doktorlarına daha çok güvendiği her halinden belli oluyordu.

Koltukla Savarona'dan Dolmabahçeye taşındıktan sonra Atatürk, daha önce neden Saray'a gelmediğine üzülür bir hal takınmıştı. Çünkü yattaki cehennemi andıran sıcaktan burada eser yoktu. Sarayın odaları daha serinceydi. Hem burada buz sandıkları gerekmiyordu.

Atatürk'ün karnı günden güne şişiyordu. Bu yüzden nefes almakta güçlük çektiğini görüyorduk. Bizi artık pek yanına bırakmıyorlardı. Pek önemli bir görev için doktorların istediği bir şeyi götürmek üzere kapısına gidiyor, çoğu zaman da içeri girmeden dönüyorduk. Ancak kapının aralığından görebilirsek o kadar. Atatürk'ün hastalığı hepimizin kolunu, kanadını kırmış, Saray derin bir ölüm sessizliğine bürünmüştü.

Yapılan bütün tedaviye ve tıbbın gerektirdiği işlem-

lere rağmen Atatürk'ün durumu her gün biraz daha kötüye gittiğinden, Hükümet son bir çare olarak Viyana'dan Epinger, Almanya'dan da Biregmen adlı iki ünlü profesör daha getirtmişti. Fakat bunların da koyduğu teşhis, yaptığı tedavi, aldığı tedbir hep aynı idi.

Hastalık gittikçe ilerliyor, karın gittikçe şişiyordu. Atatürk çevresindekilere neşeli görünmek istediği halde acı içinde kıvrandığı belli ouyordu. Yorgunluk ve halsizlik yüzünü inceltmiş, O'nu bitkin bir hale getirmişti. Artık karın şişmesi, tehlikeli bir hal yarattığından su alma yoluna gitmekten başka çare kalmamıştı. Fakat doktorlar, su alma işlemini elden geldiği kadar geciktirmek kararında görünüyorlardı. Atatürk de durumun ciddîliğinin farkındaydı. Hatta bir gün doktorlara:

— «Su almak ameliyesi tehlikeli midir, acı verir mi?» diye sormuştu. Fakat doktorlar O'nu kaygılandırmamak için çok basit olduğunu, hatta bu işi kendileri değil, asistanlarına yaptırdıklarını söylüyorlardı. Aslında bu, doktorların sakladıklarından da tehlikeli bir şeydi. Barsaklardan biri delinebilirdi.

Sonunda Atatürk, bütün dayanıklılığını yitirmeğe başladı. Artık acıya dayanamaz hale gelmişti. Doktorlara:

— «Karnımdaki suyu bir an evvel alın,» diye emir verdi. Fakat hiç birinde buna cesaret yoktu. Daha bir süre suyun alınmamasını uygun görüyorlardı.

Atatürk'ün suyun alınması için diretmesi, tam da Fransız doktorunun ikinci gelişine rastladı. Doktor, Atatürk'ü daha iyi bulacağını umut ettiğini söylemişti. Fakat gelir gelmez düş kırıklığına uğradı. Bunun üzerine Atatürk'e bakan Türk doktorlarıyle Fransız doktoru arasında uzun bir görüşme oldu ve Atatürk'ün karnından suyun alınmasına karar verildi. Yoksa acısını hafifletecek başka hiç bir çare kalmamıştı ve bunu yapmağa zorunluydular. Aksi halde hastalık daha kötüye gitmeğe başlamıştı.

ARTIK DUA EDİYORDUK

BÜTÜN memleket Atatürk'ün hastalığıyla ilgileniyordu. Herkes sabah gazetesini açınca iyi bir haber alır umuduyla heyecanlanıyor, fakat beklediği müjdeyi göremiyordu. Milletten hastalığın gidişi saklandığı için henüz işin tehlikeli hali, yurda yayılmamıştı. Avrupa'dan doktorlar gelmişti, elbette ki, bu hastalığa bir de çare bulacaklar, Atatürk'ü eski sağlığına kavuşturacaklardı. Halk bu şekilde avutuluyordu.

Oysa biz işin içindeydik. Her saat değil, hatta her dakika kulağımıza bir başka haber çalındığı için gece uykularımızda bile Atatürk'ten başka şey düşünemez olmuştuk. Yarabbi, ne bunalımlı günler geçiriyorduk. Her gece O'nun yaşaması için Tanrı'ya dua ediyordum. Çok zaman yastığım gözyaşından sırsıklam ıslanıyordu. Günler geçiyor, fakat beklenen iyi haber bir türlü gelmiyordu.

Atatürk'ün karnından ilk olarak bir tenekeye yakın su alındıktan sonra O'nun birden çöktüğü, çok zayıf düştüğü haberi geldi. Böyle olduğu halde içimizde yine bir umut belirmişti. Sudan kurtuldu, belki düzelir diye düşünüyor, birbirimizle hastalık hakkında fikir yürütüyorduk.

Atatürk'ün karnından Doktor Fiessenger ve Neşet Ömer'in gözetimi altında Operatör M. Kemal Öke tarafından bir tenekeye yakın su alınmıştı. Çünkü artık Atatürk karnına toplanan suyun yüzünden yatakta dik oturamıyor, büyük bir sıkıntı çekiyordu. Kendisini dik tutabilmesi için arkasına yastıklar yığılmıştı. Çok yorgun, bitkin, halsiz olduğu halde, çektiği acıyı belli etmemeğe, neşeli görünmeğe çalışıyordu. Buna rağmen acısı, sıkıntısı belli oluyordu.

Atatürk, ilk suyun alınmasından sonra çok zayıflamıştı. İki kolunu başının altına alarak arka üstü yatıyordu. Karnını büyük bir sargıyla sarmışlardı. Kendisine «geçmiş olsun» diyen Kılıç Ali'ye, doktorların duyamıyacağı kadar hafif bir sesle şöyle dedi:

— «Çıkan suyu gördün mü karnımdan? Bu kadar su dolu bir kap insanın karnı üzerine konsa dayanabilir mi? Bak ben ne haldeyim, buna nasıl dayanmışım?»

Kılıç Ali, Atatürk'ün kollarını öperek şöyle karşılık verdi:

— «Geçmiş olsun Paşam, bunların hepsi geçecek.»

Su alındıktan sonra Atatürk biraz sakinleşmiş diye duyduk. Fakat gece inlemeleri kesilmedi denilince yüreğim ağzıma gelir gibi oldu.

O sıralar ben Savarona yatıyla Bebek'e gittim. Yatı neden Dolmabahçe önlerinden kaldırıp Bebek koyuna göndermişlerdi bilmiyordum. Fakat hemen her gün Saraya geliyor, arkadaşlarımdan Atatürk'ün sağlık durumu hakkında bir şeyler öğrenmeğe çalışıyordum. Yattaki personel de gözleri yolda, akşam benim dönmemi sabırsızla bekliyor, beni güvertede karşılıyor, fakat ağzımı açmadığımı görünce bir değişiklik olmadığını anlayarak susuyorlardı.

Karından su alınma işlemi bir parça rahatlık verdiği halde genel durumunda hemen dermansızlık meydana getirmiş, o büyük adam saatten saate sanki küçülür gibi bir

hal almıştı. Fakat o halde bile aralıksız sabah gazetelerini izliyor, her sabah traşını oluyor, kararnameleri imzalıyor, devlet işlerinin aksamamasına gayret ediyordu. Halsizliğini belli etmemek için radyo dinliyor, gramofonu dinliyor, hatta yanına girenlere üzülmemeleri için güleryüz gösterip şakalaşıyordu. Gece uykusu kaçtığı zaman zile basıp, görevli nöbetçi arkadaşı çağırıyor, nöbette kim varsa yanına getirtip yoruluncaya dek konuşuyor ve konuşturuyordu. Hastalığının bu döneminde Atatürk, Ankara'ya gitmekte ısrar ediyor:

— «Beni Ankara'ya götürün, ne olacaksa orda olsun,» diyordu.

Hatta Ankara yolculuğu için üşümemesi için Salih Bozok'a uzun yün çorap ve bacak sargısı bile aldırtmıştı. Salih Bozok'la Kılıç Ali'ye bunları göstererek:

— «Bunları ayağıma giyip, boynuma da kalın bir eşarp sardım mı bir şey olmaz. Gazi istasyonunda trenden iner, oradan otomobille Çankaya'ya çıkarım,» diyordu.

O günlerde Romanya kraliçesi, trende siroz hastalığından öldüğü için doktorlar, Atatürk'ün Ankara'ya götürülmesine şiddetle karşı çıkıyorlardı. Atatürk, doktorların kendisini neden Ankara'ya göndermek istemediğinin nedenini öğrenince sinirlenmiş:

— «Budalalar!» diye bağırmıştı.

Atatürk her gün Ankara'ya gitmekte ısrar ediyor:

— «Bir an önce beni Ankara'ya gönderin. Yapacak önemli işler var,» diyordu.

Atatürk, acaba Ankara'ya giderek hangi önemli işi bitirmek istiyordu? Ne yazık ki, düşündüğü neyse bunu yapamamış ve bu gizli istek bir acı olarak kalıp, kendisiyle birlikte gitmiştir.

Atatürk'ün hiç durmadan Ankara'ya gitmek için yaptığı ısrar, hepimizin üzerinde büyük bir heyecan dalgası yaratmıştı. Gider mi, gider, diye düşünüyorduk. «Giderse

ne olur? Trenin sarsıntısından daha çok kuvvetten düşer mi, yoksa daha büyük bir felâket gelir mi? Gitmezse kurtulur mu?» diye aramızda tartışmalara başlamıştık. Bütün günümüzü bu tür konuşmalar alıyordu.

Sonunda doktorların elbirliğiyle verdikleri karar kesinlik kazandı: Atatürk Saraydan hiç bir yere çıkarılmayacak, gerektiği kadar Ankara yolculuğu konusunda oyalanacaktı.

SON BAYRAMI

BEBEK'le Dolmabahçe arasında nasıl gidip geldiğimi şimdi düşündükçe o günleri yaşar gibi oluyorum. Heyecandan bitkin bir hale gelmiştim o günler. Bazen korkudan, kötü ve acı haberin korkusundan Saraya gidemediğim zamanlarda telefonla Dolmabahçe'nin santralını bulup, ürkek ürkek santral memuru Kemal Beye «değişiklik varmı?» diye soruyordum. Ondan «hayır» karşılığını alınca içime su serpiliyor, hemen yattaki arkadaşlarımın yanına koşup, «Çok şükür, daha yaşıyor,» diyordum. Ondan sonra hep birden «inşallah kurtulur!» diye başlıyorduk duaya.

Böylece 1938 yılının Cumhuriyet Bayramı gelip çattı. Halka bir şey duyurmamak ve şehirde yas havası estirmemek için şenliklerin eskiden olduğu gibi yapılması uygun görüldü. Yine taklar kuruldu, parlak bir geçit töreni yapıldı, gece fener alayları düzenlendi. Hatta Kuleliler Sarayın önüne vapurla gelip gösteri yaptılar. Gece sabaha dek havai fişeklerle şenlikler sürüp gitti.

On beşinci Yıl şenlikleri gerçekten de Atatürk'e zehir olmuştu. Bütün Cumhuriyet Bayramlarını sabahlara dek dek ayakta, neşe, zevk ve keyif içinde halkla kucak kuca-

ğa geçiren Atatürk için yaşamının son Cumhuriyet Bayramının gününü ve gecesini, Dolmabahçe Sarayının sessiz bir odasında ölüm döşeğinde geçirmesi, O'nun için ne büyük, ne dayanılmaz acıydı. Günleri değil saatleri sayılı olan bu büyük insan süzülmüş, solgundu, kesik kesik konuşuyordu artık. Yanındakiler O'na «kalkacaksınız Paşam, iyileşeceksiniz» şeklinde oyalayıcı sözler söylüyorlardı. Gece ışıklarla donatılmış bir vapur, Sarayın rıhtımına değecek derecede yanaşmıştı. Vapurdan çılgınca bir alkış sesi yükseldi. Ölüm sessizliğine bürünen odanın soğuk duvarlarında yankılandı. «Üniversite gençleri kutlamağa gelmişler,» dediler. Çok duygulandı. Kalkmak istedi. Takati yoktu. İşaretle kaldırılmasını istedi. Kollarına girildi, pencere kenarındaki bir koltuğa oturtuldu. Yine yanındakilerin yardımıyla ayağa kaldırıldı. Kılıç Ali ile Şükrü Kaya vardı hatırladığıma göre. Sonra eliyle vapurdakileri selâmladı. Vapurdan bir alkış tufanıdır koptu. «Yaşa, varol!» sesleri göklere yükseliyordu. Belki Atatürk'ün el işaretini görmüşler, belki de görmemişlerdi. Gençlerin söylediği «dağ başını duman almış» marşı vapurla birlikte uzaklaşıp, karanlıkların içinde kayboldu.

Atatürk cansız fakat mutlu bir sesle sanki işitecek-lermiş gibi gençlere arkalarından şunları söyledi:

— «Bu bayramlar ve yarınlar sizindir. Güle güle...»

Birkaç dakika ayakta kalmak O'nu yormuştu. Yatağına yatırıldı. Yanındakiler sessizce dışarı süzüldüler. Hepsinin gözlerinden yaşlar süzülüyordu. Hepimiz gözyaşlarımızı dışarı, hıçkırıklarımızı içimize akıtıyorduk.

Her taraf elektriklerle donatıldığı halde bir sessizlik vardı. Millet içten içe ağlıyordu. Bu arada Kızkulesi de donanmıştı. Buradan atılan fişekler ve patlayıcı maytaplar Atatürk'ü rahatsız etmiş olmalı ki, zile basıp, sofracı arkadaşlardan Kâmil'i çağırdı. Sofracıya:

— «Bu patırdılar nedir?» diye sordu.

Kâmil aklınca Atatürk'ün üzülmemesi için olacak, birdenbire:

— «Gök gürlüyor Paşam,» deyiverince, Atatürk ister istemez gülümseyerek: «Haydi enayi,» dedi ve tekrar yatağına uzandı.

Biz Cumhuriyet Bayramının on beşinci yıl dönümü şenliklerine candan katılamadık. İçimiz kan ağlıyordu. Hep Büyük Ata'yı düşünüyorduk. Kimbilir O, şenlikleri göremediği için ne kadar üzülmüştür. Sevgili milletinin arasına katılamadığı için kendi kendini yemiştir.

SON DAKİKALARI

CUMHURİYET Bayramının ertesi günü Atatürk'ün ateşinin birdenbire yükseldiğini duyduk. İçimizi derin bir üzüntü kapladı. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Derken bir haber daha geldi: Atatürk komaya girdi. Bütün Saray ileri gelenlerini, sanki iğne üstündeymiş gibi uykusuz tutan bu ilk koma, kırk sekiz saat sürdü. Komadan sonra birkaç kelime konuştuğunu öğrendik. Artık sakinleşti, deniyordu. Hepimizi bir ferahlık kaplamıştı. Bayağı umutlanmıştık. Tehlikeyi atlattı diye düşünüyorduk.

Atatürk, atlattığı tehlikenin farkındaydı. Çevresindekilere «bana ne oldu?» diye sormuş, «derin bir uyku uyudunuz» karşılığına pek inanmamıştı. Fakat inanmadığını belli etmek istemiyor görünmüştü.

Birinci komadan sonra artık doktorlar Atatürk'ün başından ayrılmaz olmuşlar diye duyduk. Dr. Neşet Ömer her zaman başucunda, öbürleri de ikişer ikişer nöbetteymişler. Birinci komadan kurtuluşun verdiği sevinç uzun sürmedi. Atatürk'ün karnındaki su yine çoğalmaya başladı. Yatakta oturamaz, uzanamaz oldu. Çektiği acı arttıkça arttı. Fakat öylesine dayanıklıydı ki, herkesi bu haliyle

şaşkına çeviriyordu. Her sabah gazeteleri başından sonuna kadar okuması, eski halini hatırlatıyordu.

Atatürk artık nefes almakta da güçlük çekiyordu. Bu yüzden yeniden karnından su alınmasında ısrar etmeğe başladı. Doktorlar önce buna karşı çıktılarsa da, sonunda oybirliğiyle suyun alınması konusunda birleştiler. İkinci su da alındı. Su alma işini bu kez Dr. Mehmet Kâmil Berk yapmıştı. Fakat ne yazık ki, bu ikinci su alma da hiç bir işe yaramadı, sadece Atatürk'ü ölüme biraz daha yaklaştırdı.

O günlerde Atatürk'ün canı enginar istemiş. Mevsimi olmadığı için de Hasan Rıza Soyak, telefonla Hatay'dan sipariş etmişti. İkinci su alınmasını ertesi günü Kılıç Ali'ye yakınmada bulunarak:

— «Yahu doktorlar bana niçin enginar yedirmiyorlar?» diye sormuş, o da şöyle karşılık vermişti:

— «Enginar mevsimi olmadığı için Hatay'a sipariş edildi. Bugün yarın gelecek. İnşallah yersiniz.»

Atatürk bu sözlerden çok memnun olmuştu. Enginar, Atatürk'ün yaşamında isteyerek ısmarladığı belki de ilk ve son yemekti. Fakat ne yazık ki, bunu yemek kısmet olmadı.

İkinci su almadan sonra yine bitkin ve yorgun düşen Atatürk'ün 8 Kasım günü kay ettikten sonra ikinci komaya girdiğini duyduk.

Atatürk'ün berberi Mehmet, birdenbire fenalaştığını ve kendini kay etmeğe başladığını haber verince Hasan Rıza Soyak, Kılıç Ali, Neşet Ömer ve Abravaya, Atatürk'ün başucuna koşmuşlar. Atatürk onlara «saat kaç?» diye sormuş. Onlar da saatin yedi olduğunu söylemişler.

9 Kasımı dalgın bir halde geçiren Atatürk, dakikadan dakikaya sönmeğe başlamış. Gelen haberlere göre artık umut kalmamış. Doktorlarda da umut yoktu. Gözyaşlarımızı tutamıyorduk. Artık hayat bize zindan gibi görünmeğe

başlamıştı. O geceyi uykusuz geçirdik. Yine de dua etmekten kendimi alamıyordum.

9 Kasımı 10 Kasıma bağlayan gece Atatürk'ün harareti 37,5, nabzı 132, solunumu 33 imiş. Rengi tamamen solmuş. Gırtlağından bir ara «Hı... hı... hı...» diye bir ses çıkarmış. Doktor Mehmet Kâmil Berk başucunda bir yandan gözyaşlarını akıtırken, bir yandan da ıslattığı bir pamukla Atatürk'ün ağzına su vermeğe uğraşıyormuş. Karyolanın ayakucunda da Süreyya Hidayet Serter (Paşa) ve Dr. Abravaya, Atatürk'ün ayak parmaklarının hassasiyetiyle uğraşıyorlarmış.

SALİH BOZOK KENDİNİ VURUYOR

ATATÜRK'ün ikinci komaya girdiği geceyi uykusuz geçirmiştim.

O'na on iki yılık hizmetim bir film şeridi gibi gözlerimin önünden geçti. Boğazıma bir şey tıkanmıştı. Kâbus içinde, sırılsıklam terlemiştim. Sabahı güç ettim. Şafakla beraber biraz dalar gibi olmuştum.

Uykusuz gecenin sabahında vücudum ezilmiş gibi yatağımdan çıktım. Biraz sonra Saray'a gider, vaziyeti öğrenirim, diye düşünüyordum.

Yatta işlerimi bitirirken Bebek Polis Karakolunun bayrağının yavaş yavaş yarıya doğru indiğini gördüm. Bütün vücudum sanki karıncalanıyordu. Bir anda şiddetli bir ürperti sardı her yanımı.

O anda acı gerçeği anlamıştım. Demek ki, Atatürk yaşamıyordu artık. O mavi gözler bir daha parlamamak üzere sönmüştü. Bir an duygusuz, taş gibi kaskatı kaldım. Ne ağlayabiliyor, ne de bir ses çıkarabiliyordum. Bir süre içim ürperme dolu, öyle duraksadım. Neden sonra kendimi toparlayıp aşağıya koştum. Arkadaşlarıma: «Ölmüş» diyebildim.

O anda yatta bir feryatla figandır başladı. Hiç kimse gözyaşlarını tutamıyordu. Benim de o ilk duygusuz, taş gibi halim geçmiş, yanaklarımdan yaşlar süzülmeğe başlamıştı.

Kendimi toparladıktan sonra Savarona yatının şehirle bağlı olan telefonuna koştum. Hemen telefona sarılarak Sarayın santral memuru Kemal Beyi aradım. Hâlâ inanamıyor, inanmak istemiyordum. Sesimi duyunca tanıdı. Sadece «doğru» diyebildi. Başka bir şey söylemedi.

Hemen bir taksi çevirip Dolmabahçe'nin yolunu tuttum. Rüyadaymış gibi gidiyordum. Beynim zonkluyordu. Saraya nasıl vardım bilemem. Orası görülecek şeydi. Her yan derin bir sessizliğe bürünmüştü. Boşalmıştı denebilir. Hiç kimse kalmamıştı. Hemen oradakilere :

— «Ne oldu, ne var?» diye sordum.

Aldığım karşılık, sessizlikten başka bir şey değildi.

Bu arada Atatürk'ün bazı çok yakınlarının durumlarını sağlamlaştırmak için Ankara'ya koşuştuklarını öğrenince üzüntüm bir kat daha arttı. Fakat bunlara karşı Atatürk'e bağlılığını hayatıyla ödeyen kimseler de vardı. O'nun ölümüne dayanamayıp, acıdan kendini tabancayla vuran Bilecik milletvekili Salih Bozok, kanlar içinde bir köşede yatıyordu. Yaverlik dairesinin karşısındaki bekleme salonunun önünde kendini vuran, Atatürk'ün bu vefalı ve sadık arkadaşını böyle kanlar içinde görünce biraz daha fenalaştım. Salih Bozok o anda ölmemiş, ama aldığı yaraların etkisiyle bir yıl kadar sonra hayata gözlerini kapamıştı. Atatürk'ün ölümünden bir süre sonra Salih Bozok'a Köprüaltında rastlamıştım. Elini öptüm:

— «Nasılsınız?» diye sordum.

— «Nasıl olacağız Çelebi Efendi,» dedi. Başladı kendini tutamayıp Köprüaltında hüngür hüngür ağlamağa. Beni görünce eski günleri hatırlamış ve morali bozulmuştu. Kendisini Kadıköy iskelesine kadar götürüp uğurladım. Bir

daha da görmek kısmet olmadı. Bir süre sonra da öldüğünü duydum. Atatürk'e bu denli bir sevgiyle bağlı bir insanın daha olabileceğini sanmıyorum. Salih Bey, gösterdiği fedakârlıkla hayatım boyunca gözümün önünden gitmeyecek kişilerdendir.

Salih Bozok, kendini öldürmeğe çoktan karar vermişti. Atatürk'ün hastalığı ilerlediği sıralar, kapıldığı üzüntünün etkisi altında ikide bir «bu adam ölürse ben yaşayamam,» demesi ve bunu yapacağına namus ve şerefi üzerine yemin etmesi hâlâ gözlerimin önündedir.

YÜZÜNDEKİ TÜLBENTİ KALDIRIP BAKTIM

ATATÜRK, Dolmabahçe Sarayında Harem kısmında, her zaman yattığı odada yatıyordu. Artık bu odaya bakamıyor, fenalaşıyordum. Yaldızlı mobilyalar, üzeri yaldızla süslü mavi tavan bir ölüm rengine bürünmüştü. Atatürk bu odada sonsuz uykusunu uyuyordu. Geniş bir yatakta tek yastıkta yatıyordu. Hayattayken gülkurusu rengini severdi. Yine öyle bir renk içinde sonsuz uykusuna dalmıştı.

Sarayda Rıza adlı bir sofracı arkadaşım daha vardı. Onunla beraber yavaşça odadan içeri süzülmüştük. Çenesi bağlanmış vaziyette hareketsiz duruyordu. İki genç subay, ayakucunda nöbet bekliyorlardı. Atatürk öldükten bir saat kadar sonra Istanbul'daki Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Paşa, Ankara'dan verilen emirle cenaze töreni için hazırlıklara geçirilmiş, üniformalı subaylar tarafından başucunda nöbet tutulmağa başlanmıştı.

İşte ölümüne bir türlü inanamadığım o büyük insan, o koskoca tarih, biraz ilerde çenesi bağlanmış şekilde yatıyordu. Her ölümlü gibi O da göçmüştü Fakat O, dünya durdukça yaşayacak ender insanlardan biriydi.

— «Bir türlü öldüğüne inanamadım. Aç bakalım yüzünü,» dedim.

Yüzündeki tülbenti açtırdım. Gözyaşlarımı içime akıtarak yüzüne, bir daha sadece resimlerinde göreceğim yüzüne uzun uzun baktım. Yüzü hafif siyahtı, morarmış gibiydi.

— «Gerçekten şimdi inandım,» dedim.

O günü nasıl geçirdiğimi bilmiyorum. Kendime sahip değildim. Saraydan bir türlü ayrılamıyordum. O anda yattaki görevi kim düşünür.

Sarayda o güne kadar görülmemiş bambaşka bir çalışma vardı. Abanoz ağacından bir tabut yapılmıştı. Bunun içini kurşunluyorlardı.

Akşam üstü sofracı İbrahim'le selâmlık kısmında oturup dertleşirken İsmail Hakkı Tekçe (Paşa) geldi. İbrahim'le bana dönerek:

— «Son vazifemizi de yaptık. Yıkandı, kefenlendi» dedi. Sonra nöbet sırası geldi, diyerek üniformalarını giyip nöbete gitti. Giderken arkasından şöyle dedim:

— «Beyler, paşalar, şimdi hepiniz geldiniz. Atatürk'ü bekliyorsunuz. Yıllarca O'nu iki cahil sofracının eline bıraktınız da şimdi mi geldiniz?»

Cenaze töreninin bütün ayrıntılarını biliyorsunuz. Cenaze Sarayburnu'ndan Zafer torpidosuyla Yavuz'a alınıp, İzmit'e doğru yol alırken, O'nu izleyen yabancı donanmanın gerisinden Savarona yatıyla biz de bulunuyorduk. Donanmayı Adalara dek izledik. Önce cenaze töreni programına biz alınmamıştık. Fakat Savarona'nın o dönemde süvarisi bulunan Sait Kaptan, yatı protokole sokabilmek için Saraya gitmiş ve çekişe çekişe istediğini yaptırmıştı. Onun :

— «Büyük adamları ölümünde atı ile yatı takip etmelidir,» sözünü hiç unutmayacağım.

ÖLDÜKTEN SONRA

ATATÜRK öldükten sonra Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, Savarona yatını hiç görmemiş. Gezmeği istemiş. Yatı İnebolu'ya çağırdılar. Biz de Savarona ile İnebolu'ya gittik.

Orada öyle rıhtım falan yok. Kıyıdan uzakta demirledik. İsmet İnönü motorla yata geldi. Her tarafını gezdi ve beğendi. Kısa bir yolculuk yapıp İnebolu'dan Zonguldak'a gittik. İnönü orada yattan inerek trenle Ankara'ya hareket etti.

Aradan üç yıla yakın bir zaman geçmişti. Yıl 1941, Haziran 22... Atatürk'ün ölümünden sonra ben yine Denizyolları İşletmesi kadrosunda Savarona yatında görevliydim. Artık eski imtiyazlı durumum kalmamıştı. Yani Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk'ün hizmetçisi değildim. Sadece İsmet İnönü yata gelince hizmetini yapıyordum. Hepsi o kadar.

O zamanın Başbakanı olan Refik Saydam'la, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu İstanbul'a gelmişler. İsmet İnönü ile Savarona yatına binmişler. Gelibolu'ya doğru bir gezi yapıyorlardı. Güvertede İsmet İnönü ile Refik Saydam baş

başa vermişler konuşuyorlardı. Konu, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'nin nazik durumuydu. O zaman çok zor durumda bulunuyorduk. Derken salondan güverteye Saraçoğlu çıktı. Cumhurbaşkanıyla Başbakanı böyle baş başa düşünür vaziyette görünce :

— «Yahu ne var bunda düşünecek? Tarafsız olduğumuzu ilân ettik, anlattık. Buna rağmen çatarsa çatar, harp yaparız. Çatmazsa zaten mesele yok.»

Bu görüşmeden sonra Çanakkale Boğazına doğru hareket etitk. Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu İstanbul'da kaldılar.

O zaman dört bir yanımız ateşle sarılmıştı. İkinci Dünya Savaşı tüm hızıyla sürüyordu. Almanlar, Stalingrad ve Moskova kapılarına dayanmışlardı. Her an başımızda tehlike çanları çalıyordu. Her sabah gözlerimizi, kendimizi ateşin içinde bulabileceğimiz bir güne açıyorduk. Hepimizin sinirleri bozulmuştu.

Gelibolu'da birçok general ve yüksek rütbeli kurmay subayı yata geldiler. Güvertede yine memleketin durumu ve savaş gücü konuşuluyordu. İnönü herkesin düşüncelerini dinliyor ve not alıyordu. Biz de hizmeti düzenli yapmağa, pot kırmamağa çalışıyorduk. Konukları en iyi şekilde ağırlamak istiyorduk.

İnönü, genç bir kurmay subayına şöyle sordu :

— «Almanlarla harp edersek muvaffak olur muyuz?»

Subay düşünmeden şu cevabı verdi :

— «Paşam, bizi Almanlar Trakya'da yenerler, fakat Anadolu'da başlarına belâ oluruz.

Bunun üzerine İsmet İnönü «yaaa» diyerek başladı kendi anlatmağa :

— «Şimdi Almanlar saatte seksen kilometre ilerliyorlar. Bu durum karşısında Ruslar bir buçuk ayda yenilirler. Bu bizim için de büyük kazanç olur. Kafkasları alırız. Türkiye'nin nüfusu da otuz sekiz milyon olur (o zaman nü-

fusumuz sadece on sekiz milyondu). Aynı zamanda Bakü petrollerine de kavuşuruz.»

İnönü sevinç içindeydi. Kabına sığamıyor, adeta gelecekteki Türkiye'yi yaşar gibi oluyordu. Bu sırada yanında bulunan Amiral Şükrü Okan'a dönerek :

— «Rus donanması ne olur?» deyince:

— «Paşam, Beykoz önlerinde demirler. Gemilerin kamalarını alır, savaşın sonunu bekleriz,» karşılığını aldı.

Bu görüşme sırasında yatta bulunan Fahrettin Altay, İnönü'ye :

— «Paşam, İran savaşa girer mi?» diye bir soru sormuş ve şu karşılığı almıştı :

— «İran'a harp yok.»

Bunları duyunca ileride belki ağzımdan laf kaçırırım diye korktum. Daha fazla konuşulacakları duymamak için kamarama çekildim. Ne olur, ne olmaz. Fakat aksilikler korktukça üzerime geliyordu.

Baktım İsmet İnönü'nün yirmi yıllık hizmetkârı Osman Efendi, kamaramın kapısını aralamış :

— «Cemal, şimdi Hitler radyoda, Rusların bir buçuk ayda yıkılacaklarını söyledi,» deyince ben de :

— «Yıkılırsa yıkılsın, bize ne?» dedim.

Biraz sonra yine aynı arkadaş geldi :

— «Göbels radyoda Rusların bir buçuk ayda yıkılacağını söyledi,» deyince, ben de gayet saf bir şekilde :

— «Ulan aptallığın âlemi yok. Bu iş bir buçuk ayda olmaz,» diye, Rusların sanıldığı kadar hafif olmadıklarını, İsmet Paşayla aynı düşüncede bulunmadığımı söyledim.

Bizim bu konuşmalarımızı meğer kamarot Faruk not eder dururmuş. Farkında bile değildim. Hepsini İsmet Paşaya yetiştirmiş.

YATAK ÇARŞAFLARI

SAVARONA yatı ertesi günü eski Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ile çocuklarını almak için Bandırma'nın yolunu tuttu. Bandırma'ya gelmeden bir saat önce Bayan Mevhibe İnönü beni çağırdı:

— «Renda'nın kamarasının yatak çarşaflarını değiştirin,» dedi.

— «Hanımefendi, çarşafları pis mi buldunuz?» deyince:

— «Hayır, fakat değiştirin, bizim çarşaflardan olsun,» diye karşılık verdi.

Bizim çarşaflar dediği, yine benim Lazzari Franko'dan yaptırdığım patiska çarşaflardı.

— «Peki emredersiniz,» deyip emir verdim ve çarşaflar değişti.

Kamarama geldiğim zaman Doktor Fazıl Beyle Çarkçıbaşı Hüseyin ve ikinci çarkçı Muhittin Özege vardı.

— «Ne o Cemal, canın sıkılmış senin?» deyince kendimi toparladım:

— «Bir şey yok,» diye karşılık verdim. Fakat onlar ısrar ediyorlardı:

— «Evet canın sıkılmış senin, nen var söyle?» deyince ben de:

— «Çarşafları beğenmediler. Sanki babalarının evinde böyle güzel çarşaf görmüşler gibi. Keten çarşaflar ne kadar da güzeldi görseniz,» diye karşılık verdim. Bunun üzerine: «Aldırma geçer,» dediler.

Bu konuşma sırasında ben farkında değildim. Kamarot Faruk yine oradaymış. Benim bu ikinci konuşmamı da ganimet bilmiş. **Hemen jurnal etmiş.**

Aradan on beş gün geçtikten sonra İstanbul Polis Müdürü Selâhattin Beyle iki sivil polis memuru ve Denizyolları Genel Müdürü Kemal Baybora iki motorla gelip kamaramı aradılar. Allahtan beni bütün polis tanıyordu :

— «Sen bir kitap okuyormuşsun, o kitap nerede?» dediler.

O sırada ben Maksim Gorki'nin bir romanını okuyordum. Beni götürmeleri için bir bahane gerekti. Bu bahane de, okuduğum Rus eseri. Onunla suçlandıracaklardı.

— «Evet,» dedim. «Kitap benim değil, daha da okumadım. Güneş Salonunun rafında duruyor.»

Polisler hemen oraya koştular. Raftan kitabı indirdiler. Baktılar ki, Maksim Gorki'nin «Ayak takımı» adlı Şehir Tiyatrosunda oynanan piyesi. Derken bizi yaka paça alıp, Emniyet Müdürlüğüne götürdüler.

Birinci Şubenin üst kattaki misafirhanesinde gayet güzel bir loca. Allahtan ki yataklı. Polisler bana :

— «Tek yataklıda mı yatmak istersin, yoksa çift yataklı da mı?» diye sordular. Ben de :

— «Tabiî tek yataklıda,» diye karşılık verdim.

Allah razı olsun o devrin polislerinden. Yoksa halim yamandı. Tam üç gün gayet nazik muamele gördüm. Üçüncü gün sorgular tekrar başladı. Fakat bu kez soru sahipleri İçişleri Bakanı Faik Öztrak, Emniyet Müdürü Selâhattin, Vali Lütfi Kırdar, Sıkıyönetim Komutanı Rıza Artunkal

gibi önemli kişilerdi. Bu idare adamlarıyla aramda şöyle bir konuşma geçti :

— «Senin tahsilin ne kadar?»

— «Altıncı sınıfa kadar.»

— «Nerelisin?»

— «İzmirliyim. Salihli'de doğdum.»

— «Baban nereli?»

— «O da oralı.

Derken damdan düşercesine şu soruyu sordular :

— «Senin Ruslardan tanıdığın falan var mı?»

— «Türklerden dahi yok. Ben yıllarca Atatürk'ün hizmetinde kaldım. Tanıdığım kimseler ya sofracı, ya şoför, ya da milletvekili, bakan gibi kimseler. Yabancı milletten kimseleri tanımam. Bizler daima takipte olduğumuz için kendi arkadaşlarımdan başkasıyla ilgilenmedim.»

Beni sorguya çekenlere :

— «Serbest miyim?» diye sordum. İçişleri Bakanı Faik Öztrak, polis müdürüne :

— «Bu adamı niçin getirdiniz?» diye sordu. Sonra beni serbest bıraktılar.

Benimle beraber gelen sekiz arkadaş da serbest bırakıldı. Fakat hepsi bakanlık emrine alınmıştı. Bu vaziyet tam kırk gün sürdü. Bir gün İsmet İnönü'nün İstanbul'a geldiğini duyunca Umumî Kâtip Kemal Gedeleç'e telefon ettim :

— «Bir adamın ifadesiyle sekiz on aileyi nasıl süründürürsünüz?» diye sordum.

— «Ben yapmıyorum, kanun yapıyor,» dedi.

— «Hangi kanunla tevkif ettiniz, hangi kanunla serbest bıraktınız? Polis beni aradı, taradı, ne buldu? Benim ihtiyacım yoktur, fakat öbür arkadaşlarım çoluk çocuk sahibidir. Hiç olmazsa onların işlerini veriniz,» dedim.

— «Pekâlâ, onların işlerini veririz,» dedi.

Arkadaşlar işlerine alındı. Ama Savarona'ya değil,

başka gemilere. Bana gelince, tam sekiz yıl polisin göz hapsinde kaldım. Beşiktaş'taki evimi sattım. İzmir'e gittim. Orada da göz hapsi devam etti. Baktım olacak gibi değil. Kalktım Ankara'ya gittim. Çankaya'da Kemal Gedeleç'le görüştüm. Kendisinden bu vaziyetin düzeltilmesini ve tekrar Denizyollarına dönmemi istedim. Neyse bu isteğim kabul edildi. Yeniden gemilere kumanyacı olarak alındım.

Bu anlatmış olduğum notlar, konuk olarak kaldığım Emniyet Müdürlüğündeki dosyamda bulunmaktadır.